

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการทุนเครือข่ายวิทยานิพนธ์ปริญญาโทด้านจริยธรรมในประเด็นเรื่อง
“คุณค่าของชีวิตในสังคมไทย”

วิทยานิพนธ์
เรื่อง

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540
: กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย

โดย
ยศศักดิ์ โกไศยกานนท์

31 ตุลาคม 2548

สัญญาเลขที่ PDG01/0004/2544

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540
: กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย

โดย

ยศศักดิ์ โกไศยกานนท์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการทุนเครือข่ายวิทยานิพนธ์ปริญญาโทด้านจริยธรรม ในประเด็นเรื่อง
“คุณค่าของชีวิตในสังคม”

บทคัดย่อ

คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 นับว่าเป็นสิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีการบัญญัติมาก่อนในรัฐธรรมนูญไทยที่ผ่านมา ซึ่งในขณะร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ได้มีการถกเถียง ได้แย้งและอภิปรายกันมาก เนื่องจากเป็นคำที่ยังขาดความชัดเจนอยู่ แม้กระทั่งได้ประกาศใช้บังคับรัฐธรรมนูญในปัจจุบันแล้วก็ตาม ก็ยังมีความเคลือบคลุมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จึงมีผลต่อระบบกฎหมายของไทย โดยเฉพาะบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในมาตรา 4 มาตรา 26 และมาตรา 28 นั้นมีความหมายกว้างและขาดความชัดเจน จนก่อให้เกิดปัญหาในการตีความเนื้อหาแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อีกทั้งยังมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องผลการใช้บังคับในทางกฎหมายอีกด้วย

จากผลการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับกำหนดยุทธศาสตร์ทางกฎหมายตามรัฐธรรมนูญ เนื่องจากยังไม่มีแนวทางในการตีความคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้เป็นจุดยุติยอมรับโดยทั่วไป ทำให้เกิดปัญหาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาการตีความ ปัญหาการกำหนดยุทธศาสตร์และผลการใช้บังคับทางกฎหมาย อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องเกี่ยวกับการยกข้อต่อสู้และการใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นต้น

ทันทีที่ได้รับทุนวิจัยในงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่อง
บทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย โดยมุ่งให้ความสำคัญ
ในการศึกษา 2 ประเด็น ดังนี้

1. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็น
หลักสำคัญ เพื่อให้ทราบสภาพปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนองค์ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
ความเป็นมาของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมุ่งหวังเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาศักดิ์ศรี
ความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญไทย โดยพยายามที่จะ
นำเสนอทางเลือกสายกลางผสมผสานระหว่างแนวคิดหลายฝ่ายเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพื่อเป็น
ทางเลือกหนึ่งในการตีความเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของศาลรัฐธรรมนูญ อันจะ
สามารถนำศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญไปใช้ในทางปฏิบัติได้
อย่างแท้จริง

2. การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าของชีวิตกับบทบาทการมีส่วน
ร่วมทางการเมืองและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องจริยธรรม

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วริยา ชินวรรณ รองศาสตราจารย์
ดร.มนตรี รูปสุวรรณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ รวมถึงสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คณาจารย์และผู้สนับสนุนที่มีได้ระบุนามทุกท่านไว้
 ณ โอกาสนี้ด้วย

ABSTRACT

The term "Human Dignity" in accordance with the Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2540 is considered as a new aspect in the Thai Constitution. Although "Human Dignity" is enacted in the current Constitution, it still causes a lot of discussion and argument on its inexplicit definition. Especially, the explanation on "Human Dignity" in the Thai legal system prescribed under section 4, 26 and 28 of the constitutional provision, which safeguards the human dignity, appears vague and unclear. This contributes to the difficulty for the interpretation and the enforcement of a law.

The study shows that a major problem of "Human Dignity" in accordance with the Constitution depends upon the specification of a legal status. This is due to a lack of guideline for generally accepted interpretation of the term "Human Dignity". As a result, it causes many problems such as the problems on the interpretation and the indication of a status and a legal enforcement, which also give a rise to a problem on a setting up against the aforementioned issues and on an exercise of judicial rights relating to "Human Dignity".

Immediately , the researcher was given a Fund to study “Thai’s Roles of Political and Social Participation”, this thesis emphasized to study the following two factors :

1. To study the legal status of “Human Dignity” in order to gain insight into its problems and history as well as to help developing, on an academic basis, Human Dignity, rights and liberty of a person in accordance with the Thai Constitution. Moreover, the thesis attempts to present a half-way alternative, which combines a variety of relevant views from different sources, for the interpretation on “Human Dignity” of the Constitutional Court so that the “Human Dignity” prescribed in the Constitution can be practically applied in the future.

2. To study the relationship between the value of life and Thai’s roles of political and social participation, especially the ethics.

The researcher would like to express my sincere gratitude to Associate Professor Dr. Wariya Chinwanno , Associate Professor Dr. Montree Rupsuwan , Assist Professor Dr. Banjerd Singkaneti and other instructors who supported and encouraged this thesis , including The Thailand research fund (TRF) .

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	
กิตติกรรมประกาศ.....	
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. สมมติฐานการวิจัย.....	3
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
4. วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2 วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก	6
1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์	
ช่วงก่อนคริสตกาลในสมัยโบราณ.....	6
2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคสมัยกลาง	
ตามแนวศาสนาคริสต์.....	14
3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคฟื้นฟูและปฏิรูป	
ตามแนวปรัชญาร่วมสมัย.....	19
3 วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันออก	31
1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพราหมณ์และฮินดู.....	31
2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาอิสลาม.....	32
3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพุทธ.....	37
4. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในประเทศไทย.....	41

บทที่	หน้า
4	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญในต่างประเทศ..... 53
1.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษ..... 53
2.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกา..... 56
3.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศฝรั่งเศส..... 58
4.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศเยอรมัน..... 62
5.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศแอฟริกาใต้..... 68
5	เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
	ของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.)..... 74
1.	จุดกำเนิดของรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมือง..... 74
2.	จุดกำเนิดของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.)..... 75
3.	ความสำคัญและวัตถุประสงค์ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน..... 82
4.	เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 1 :
	ว่าด้วยบททั่วไป..... 85
5.	เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 3 :
	ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย..... 93
6	นิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์..... 110
1.	นิยามความหมายของคำว่า “ความเป็นมนุษย์”..... 110
2.	นิยามความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรี”..... 112
3.	นิยามความหมายตามแนวคิดปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน..... 113
4.	นิยามความหมายตามแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ..... 118
5.	นิยามความหมายตามแนวคิดของนักกฎหมายเยอรมัน..... 120
7	บทวิเคราะห์ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
	พุทธศักราช 2540..... 123
1.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นคุณค่าสูงสุดตามรัฐธรรมนูญ..... 123
2.	ความไม่ชัดเจนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย..... 125

บทที่	หน้า
3. สถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	131
4. ผลการบังคับใช้ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	134
5. การใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	138
6. การให้ความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนต่างด้าว ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	140
8 ความสัมพันธ์ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กับบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม.....	142
1. สถานะทางกฎหมายของผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญฯ.....	143
2. การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิพื้นฐานทางสังคม.....	146
3. การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิของพลเมือง หรือสิทธิทางการเมือง.....	148
4. แนวทางการนำเรื่องจริยธรรมสำหรับประชาชนมาช่วยคุ้มครอง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ ฯ	149
5. บทสรุปในการจัดทำคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชน ในบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของพลเมือง.....	154
9 บทสรุปและเสนอแนะ.....	159
1. ข้อเสนอในการศึกษาวิจัย.....	159
2. ข้อเสนอแนะในงานวิจัย.....	164
บรรณานุกรม.....	166
ประวัติผู้เขียน.....	175

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บรรจุคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” (Human Dignity) ไว้เป็นกฎหมายสูงสุด¹ ควบคู่กับหลักการประกันพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ (The right and liberty of human) ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีอยู่เป็นมาตรฐานขั้นต่ำ เพื่อคุ้มครองความเป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์ (The dignity of human) หรือคุณค่าของชีวิตในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ภายใต้หลักนิติธรรม (Rule of Law) หรือหลักนิติรัฐ (Legal State) วางอยู่บนพื้นฐานระบอบประชาธิปไตยในรัฐเสรี (Liberal And Democratic State) บทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนพลเมืองไทย ล้วนมีความสัมพันธ์กับบทบัญญัติตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญฯ มาตรา 4 ที่ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง” มาตรา 26 ที่ว่า “การใช้อำนาจอขององค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” และมาตรา 28 วรรคแรกที่ว่า “บุคคล

¹กฎหมายรัฐธรรมนูญ หมายถึง กฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการปกครองบริหารประเทศ และเป็นกฎหมายที่กำหนดเกี่ยวกับที่มาและอำนาจหน้าที่ขององค์กรหรือสถาบันแห่งรัฐ ในความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจสูงสุดทั้งสามฝ่าย คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ (รัฐสภา) ฝ่ายบริหาร (รัฐบาล) และฝ่ายตุลาการ (ศาล) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการกำหนดจุดมุ่งหมายแนวทางการใช้และการจัดระเบียบอำนาจรัฐ องค์กรของรัฐที่จะมาใช้อำนาจ ตลอดจนกำหนดมาตรการควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจเป็นสำคัญ ดังนั้นรัฐธรรมนูญในฐานะทางกฎหมาย จึงสามารถแยกออกเป็นข้อพิจารณาสำคัญได้ 4 ประการ ดังนี้ (1) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุดของการปกครองประเทศระบอบประชาธิปไตย ที่มีอำนาจสูงสุดคือ “อำนาจอธิปไตย” (Sovereignty Power) เป็นหลักสำคัญ ซึ่งกำหนดรูปแบบและหลักการปกครองประเทศ ตลอดจนวิธีดำเนินการในเชิงปฏิบัติต่าง ๆ ภายในรัฐไว้อย่างเป็นระเบียบ (2) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายที่กำหนดองค์กรหรือสถาบันแห่งอำนาจสูงสุดของรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของสถาบันต่าง ๆ (3) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุดที่กฎหมายอื่นใดขัดหรือแย้งมิได้ และ (4) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายที่จะต้องมีการวางหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ด้วย (อ้างถึงในยศศักดิ์ โกศัยกานนท์, “กฎหมายรัฐธรรมนูญที่ประชาชนควรรู้”, หนังสือกฎหมายเบื้องต้นสำหรับประชาชน สภานายความ, 2545, หน้า 149-150.)

ย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน” และในวรรคสอง ที่ว่า “บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้” อีกทั้งยังมีบทบัญญัติอื่น ๆ ได้แก่ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย²

เนื่องจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญในสถานะกฎหมายสูงสุดนี้เอง ได้กำหนดหลักการพื้นฐานและเนื้อหาสาระ เกี่ยวกับการปกป้องและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพไว้อย่างกว้าง ๆ ไม่สามารถระบุหรือบัญญัติรายละเอียดต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วน ในการตีความหรือการบังคับใช้ทางกฎหมายให้สมดังเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญจึงเป็นไปได้ยาก เกิดปัญหามากมายในทางปฏิบัติเพราะประชาชนอาจสับสนกับการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญระบุไว้ แม้กระทั่งนักกฎหมายหรือผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย รวมถึงระดับ

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยไว้ในหมวด 3 ได้แก่ ความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติ (มาตรา 30) สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย (มาตรา 31) สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับใช้กฎหมายอาญาย้อนหลัง (มาตรา 32) สิทธิที่จะได้รับสันนิษฐานในคดีอาญาว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (มาตรา 33) สิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียงและความเป็นอยู่ส่วนตัว (มาตรา 34) เสรีภาพในเคหสถาน (มาตรา 35) เสรีภาพในการเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่ (มาตรา 36) เสรีภาพในการสื่อสาร (มาตรา 37) เสรีภาพในการนับถือศาสนา นิิกาย ลัทธิทางศาสนา และการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของตน (มาตรา 38) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น (มาตรา 39-41) เสรีภาพในทางวิชาการ (มาตรา 42) เสรีภาพในการศึกษาอบรม (มาตรา 43) เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบในที่สาธารณะโดยปราศจากอาวุธ (มาตรา 44) เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน หรือหมู่คณะอื่น (มาตรา 45) สิทธิชุมชน (มาตรา 46) เสรีภาพในพรรคการเมือง (มาตรา 47) เสรีภาพของบุคคลในทรัพย์สิน การสืบมรดกและการได้รับค่าเวนคืน (มาตรา 48, 49) เสรีภาพในการประกอบกิจการ หรือประกอบอาชีพและการแข่งขันโดยเสรี (มาตรา 50) สิทธิทางด้านแรงงาน (มาตรา 51) สิทธิทางด้านบริการสาธารณสุข (มาตรา 52) สิทธิเด็กและเยาวชน (มาตรา 53) สิทธิคนชรา (มาตรา 54) สิทธิผู้พิการหรือทุพพลภาพ (มาตรา 55) สิทธิในสิ่งแวดล้อมชุมชน (มาตรา 56) สิทธิคุ้มครองผู้บริโภค (มาตรา 57) สิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารของหน่วยราชการ (มาตรา 58) สิทธิได้รับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต (มาตรา 59) สิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือฟ้องหน่วยงานของรัฐ (มาตรา 60-62) เป็นต้น

องค์กรต่าง ๆ ยังตีความกลับไปกลับมาสร้างความสับสนกันไปคนละทิศทาง สิ่งที่เรา
 ไว้เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทยใน
 บางเรื่องยังไม่มีกฎหมายลำดับรองออกมารับรอง บางเรื่องมีกฎหมายลำดับรองออก
 มาแล้ว แต่ยังเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างมี
 คุณค่าในสังคมไทย สะท้อนได้จากวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยใส่ใจต่อ
 การมีส่วนร่วมเท่าใด อาทิ การเข้าชื่อกันขอเสนออกกฎหมาย หรือถอดถอนผู้ดำรง
 ตำแหน่งในทางปฏิบัติยังไม่ได้นำมาใช้กันมากนัก หรือบางครั้งกำลังได้รับความ
 เดือดร้อนจากการถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพ กลับกลายเป็นผู้ละเมิดผู้อื่นเสียเองโดยไม่
 ตั้งใจ ในการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพเกี่ยวกับเรื่อง
 ร้องเรียน การชุมนุม ประท้วง หรือเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยได้มองเห็นความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่ง ใน
 การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับเจตนารมณ์ สถานะทางกฎหมายและการคุ้มครองศักดิ์ศรี
 ความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญฯ หรือในประเด็นความสัมพันธ์กับสิทธิและเสรีภาพ
 ของประชาชน โดยเฉพาะในเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม ล้วน
 กระทั่งถึงคุณค่าของชีวิตในสังคมไทยทั้งสิ้น ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่การแก้ปัญหา
 ในทางกฎหมายเท่านั้น แต่จะต้องอาศัยเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกร่วมของ
 ประชาชนไทยด้วยเป็นสำคัญ

2. สมมติฐานการวิจัย

จากความสำคัญทางกฎหมายของ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ตาม
 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ได้ถูกบรรจุไว้ในหมวดหนึ่งว่า
 ด้วยบททั่วไปมาตรา 4 มาตรา 26 และมาตรา 28 ซึ่งขณะนี้ยังปราศจากความชัดเจน
 เกี่ยวกับนิยามความหมาย และปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับการตีความและการใช้บังคับทาง
 กฎหมายอื่นอีกมากมาย อาทิ ปัญหาการกล่าวอ้างและการใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคล
 การใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นความสำคัญทางสังคมศาสตร์ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์”
 ตามรัฐธรรมนูญไทยยังมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนทาง

การเมืองหรือสังคม นับว่าเป็นเรื่องพื้นฐานทางจริยธรรมของประชาชนในการอ้างและใช้สิทธิอีกด้วย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาและค้นหาคำตอบเกี่ยวกับนิยามความหมาย การตีความตามเจตนารมณ์และการรับรองคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญไทยนั้น มีความสัมพันธ์ต่อคุณค่าของชีวิตในสังคมไทยอย่างไร โดยเฉพาะในเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย ควรจัดทำคู่มือทางจริยธรรมสำหรับประชาชนในการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพประเภทใดบ้างอย่างเหมาะสมต่อไป

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษานิยามความหมายและความเป็นมาของแนวความคิดและทฤษฎี เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ตามปรัชญากฎหมายธรรมชาติและสำนักกฎหมายบ้านเมือง ทั้งในเชิงแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก เปรียบเทียบรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมันและประเทศแอฟริกาใต้ และศึกษาเจตนารมณ์ หลักการและเหตุผลตามรัฐธรรมนูญฯ จากสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาเจตนารมณ์และการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนในแต่ละหมวด โดยจัดแบ่งแยกประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพออกเป็นกลุ่มสิทธิมนุษยชน กลุ่มสิทธิพื้นฐานทางสังคม กลุ่มสิทธิของพลเมืองและกลุ่มสิทธิทางการเมือง เป็นต้น

3. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไทย ในเรื่องจริยธรรมสำหรับพลเมืองในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม ให้เกิดคุณค่าของชีวิตในสังคมไทย

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เอกสาร (documentary research) เพื่อค้นหานิยามความหมาย สถานะทางกฎหมาย เหตุผลและความเกี่ยวพันในประเด็นที่

เกี่ยวข้อง ซึ่งค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลจากหนังสือ บทความ วารสาร งานวิจัยและเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการต่าง ๆ ประกอบกับหลักการและเหตุผลในรายงานการประชุมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ(สสร.) โดยเน้นรูปแบบระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และอธิบายด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) ในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (analytical description) เป็นสำคัญ

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงปรัชญาแนวคิดและทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลังในเรื่องที่ศึกษา
2. ทราบถึงองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับนิยามความหมาย ขอบเขตและสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย
3. ทราบถึงความสำคัญของเรื่องจริยธรรมในการมีส่วนร่วมทางการเมือง และสังคมของประชาชนไทย ภายใต้กรอบเจตนารมณ์การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้

บทที่ 2

วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก

1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ช่วงก่อนคริสตกาลในสมัยโบราณ

1.1 ยุคสมัยอียิปต์-เมโสโปเตเมีย

อารยธรรมก่อนกรีก-โรมันมีกำเนิดมาจากวัฒนธรรมที่เก่าแก่อยู่เบื้องหลังอียิปต์และเมโสโปเตเมีย ช่วงประมาณปี 2,200-2,050 ก่อนคริสตกาลที่อำนาจและความยิ่งใหญ่ของฟาโรห์ในสมัยราชอาณาจักรเก่าเริ่มเสื่อมสลายลงได้มีจุดเกิดหลักความเสมอภาพของความเป็นมนุษย์อันยิ่งใหญ่ที่มีผลต่อความคิดและสังคมอียิปต์มากมายหลายทาง ดังข้อความตอนหนึ่งในช่วงนั้นที่เขียนเป็นข้อความของเทพเจ้าผู้สร้างว่า “ข้าสร้างลมทั้งสี่ทิศ เพื่อให้มนุษย์ทุกคนได้หายใจ...ข้าทำให้น้ำท่วมท้นเพื่อให้คนจนได้มีสิทธิในน้ำ เช่นเดียวกับคนใหญ่โต... ข้าทำให้มนุษย์ทุกคนเหมือนกันกับเพื่อนร่วมโลกของตน” ซึ่งนับเป็นครั้งแรก ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติก่อนหน้าที่จะถึงสมัยการประกาศของชาวฮีบรูผู้มีสำนึกทางสังคม เท่ากับอียิปต์ได้รู้จักธรรมเกี่ยวกับศักดิ์ศรีของมนุษย์และความยุติธรรมของปัจเจกชนแล้ว¹ ในระยะต่อมาประมาณศตวรรษที่ 14 ก่อนคริสตกาลมีการเอาชาวต่างชาติไว้เป็นทาส บังคับให้ทำงานหนักเพื่อประเทศอียิปต์ จนโมเสสได้นำกลุ่มชนของตน รวมทั้งประชาชนที่เป็นทาสหนีออกมาเป็นอิสระจากอียิปต์ เร่ร่อนไปในความอ้างว้างของทะเลทราย² ก็แสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธเรื่องการกดขี่ความเป็นมนุษย์ที่นำมาเป็นทาสนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ซึ่งนับได้ว่าอารยธรรมของชาวฮีบรูโบราณมีผลกระทบต่ออารยธรรมสมัยต่อมาใหญ่หลวงนัก โดยมีพระคัมภีร์เก่าซึ่งเป็นอนุสรณ์ทางวรรณกรรมชิ้นเยี่ยมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาวัฒนธรรมยุโรปอย่างไม่สามารถประมาณได้ อีกทั้งสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชาวฮีบรูในลักษณะที่เป็นขบวนการตอบโต้ระหว่างพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ

¹วไล ฌ ป้อมเพชร, *ชุดอารยธรรมตะวันตก รากฐานของวัฒนธรรมตะวันตก ประวัติศาสตร์สังเขปของโลกสมัยโบราณ* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 25.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

มนุษย์อันเต็มไปด้วยพลัง มีเป้าหมายและมีคุณค่าทางศีลธรรมก้าวหน้าไกลเกินกว่าแนวความคิดทางประวัติศาสตร์ของชาติอื่นใดในดินแดนตะวันออกใกล้ และกลายเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ในทัศนะเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตก เพราะแท้จริงรากฐานของวัฒนธรรมตะวันตกนั้น ล้วนมีที่มาจากอารยธรรมตะวันออก ไกลนับแต่วัฒนธรรมอียิปต์ และของชาวเปอร์เซียที่มีชนเผ่ายูโรเปียนจากอิหร่าน ตลอดจนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการขยายจักรวรรดิออกไปอย่างกว้างขวางจากอินเดีย มาสู่เมโสโปเตเมีย ลิเดีย ซีเรีย และปาเลสไตน์ ในขณะที่จักรวรรดิเปอร์เซียเข้ายึดครองกลืนอียิปต์ และได้รวมเอาดินแดนตะวันออกไกลทั้งหมดเข้าไว้เป็นจักรวรรดิเดียวกัน อันเจริญถึงขีดสูงสุด ต่อมาภายใต้การนำของอเล็กซานเดอร์มหาราชราวปี 330 ก่อนคริสตกาล จึงปิดม่านละครแห่งตะวันออกไกลสมัยโบราณที่แสดงมาเป็นเวลานาน แต่อารยธรรมดังกล่าวก็ดำรงอยู่ในความนึกคิดและจิตใจ มีอิทธิพลเหนือพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ตลอดจนโลกเฮเลนิสติกหลังสมัยอเล็กซานเดอร์ ซึ่งกลายเป็นประจักษ์พยานถึงความสัมพันธ์อันเด่นชัดของวัฒนธรรมกรีก และนับได้ว่าเป็นหนึ่งตะวันออกไกลอย่างลึกซึ้งนั่นเอง³

1.2 ยุคสมัยกรีก-โรมัน

อารยธรรมของชาวยุโรปตะวันตกพวกแรกมีพื้นฐานจากการแยกกันอยู่เป็นอิสระในรูปแบบ “นครรัฐ” มีศูนย์กลางการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และมีนครรัฐชั้นนำได้แก่ “นครรัฐสปาร์ตา” กับ “นครรัฐเอเธนส์” เป็นต้น ซึ่งพลเมืองของนครรัฐต้องมาจาก “กลุ่มอภิสิทธิ์” คือ ชายฉกรรจ์เท่านั้นที่มีฐานะเป็นพลเมือง ส่วนเด็กสตรี คนชรา และทาส จะถูกกีดกันไม่ให้มีสิทธิในฐานะพลเมือง ต่อมาการปกครองโดยอภิสิทธิ์ชนซึ่งมีการปกครองโดยกษัตริย์ (Monarchy) จึงวิวัฒนาการเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย (Democracy) มากขึ้น พยายามลดอำนาจของผู้มีตระกูลและเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพย์สินเป็นตัวกำหนดสิทธิ มาให้พลเมืองทุกคนมีสิทธิออกเสียงเสมอกันเลือกตัวแทน จัดตั้งรูปแบบสภาแทน แต่ก็ยังสงวนสิทธิไว้สำหรับพลเมืองชาวเอเธนส์เท่านั้น ทำให้สตรี คนต่างด้าว และทาส ยังไม่ได้รับความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

โดยแนวความคิดเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานในการริเริ่มให้มีการนำ
ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ที่มีเหตุผลมาสร้างคุณค่าต่อตัวเอง ซึ่งสามารถสะท้อนได้
จากความคิดเห็นของนักปราชญ์ที่เป็นบุคคลสำคัญในช่วงขณะนั้น ได้แก่

เฮราคลิตุส (Heraclitus 540-480 BC) นักปรัชญากรีกผู้เป็นเมธีที่ได้พยายาม
ศึกษาค้นคว้าหาความจริงที่แน่น “แก่นสารของชีวิต” ที่ปรากฏตัวอยู่แล้วในธรรมชาติ
มิได้เกิดขึ้นจากการบัญญัติหรือเจตจำนงของมนุษย์ผู้มีอำนาจคนใด โดยเป็นกฎเกณฑ์ที่
เป็นภาววิสัย (Objective) หรือเป็นจริงอยู่เองโดยธรรมชาติ ซึ่งอยู่นอกและเหนือ
โครงสร้างอำนาจรัฐ⁴ อันนำแนวคิดพื้นฐานมาจาก “พวกโสฟิสต์” (sophists) ที่หยิบ
ยกเอากฎเกณฑ์ของธรรมชาติขึ้นมาเป็นเหตุผลสำหรับต่อต้านการปกครอง แบบ
พระราชที่เกื้ออยู่ศีลธรรมในสังคม โดยถือว่ากฎธรรมชาติเป็นธรรมอันศักดิ์สิทธิ์
เหนือกว่ากฎหมายบ้านเมืองที่บัญญัติขึ้นมาอย่างไม่เป็นธรรม การเรียกร้องให้
ยกเลิกระบบอภิสิทธิ์และระบบทาส พร้อมทั้งให้ผู้ปกครองบ้านเมืองรับรองความเสมอ
ภาคกันในกรรมสิทธิ์ทางทรัพย์สิน จึงเริ่มบังเกิดขึ้นภายใต้ความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันใน
สมัยนั้น

โสกราตีส (Socrates 490-405 BC) มุ่งแสวงหาที่จะแห่งความรู้โดยมี
ความสนใจปัญหาเกี่ยวกับ “มนุษย์ จริยธรรม และสัจจะแห่งการดำรงชีวิต” โดยเชื่อว่า
“สัจจะ ความดีงามบริสุทธิ์ และความยุติธรรม” เป็นสิ่งนิรันดร์ และเป็นพื้นฐานการ
ดำรงอยู่ของมนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับ “ความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวของแต่ละคน” (Innate
knowledge) ที่สามารถประจักษ์ในสัจธรรมอันเป็นนิรันดร์นั้นได้ หากมนุษย์ต้องการ
ประจักษ์ในสังคมมนุษย์ต้องขจัดแนวความคิดที่ผิดพลาดที่ได้รับจากโลก และพยายาม
สั่งสอนสาธุศิษย์ว่า “ความมั่งคั่งและอำนาจสำคัญน้อยกว่าคุณงามความดีของแต่ละคน”⁵
กล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่าความพยายามที่จะเข้าใจสิ่งที่เป็นของมนุษย์ของโสกราตีสนั้น จริงๆ
แล้วต้องมีรากฐานอยู่บนความคิดเกี่ยวกับ “สิ่งทั้งปวง” อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ แต่เราจะ
ศึกษาสิ่งที่เป็นของมนุษย์ (human things) โดยมีหลักอยู่บนความรู้ของสิ่งทั้งปวง (all

⁴ จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537), หน้า 122.

⁵ ฤทธิญา วัฒนรุ่ง, หลักกฎหมายมหาชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542), หน้า 125.

things) ซึ่งธรรมชาติหรือการคงสถานะ (to be) ของสิ่งหนึ่งนั้นหมายถึงการมีลักษณะ เป็นเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง (to be a part) เพราะฉะนั้นส่วนทั้งหมด (the whole) ย่อม ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ทั้งหลายมารวมกัน จนคงสถานะเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด (something) สถานะหรือธรรมชาติของสิ่งนั้นโดยเนื้อแท้แล้วก็น่าจะได้แก่ “แบบ” หรือ “ลักษณะ” ของสิ่งนั้นๆ ที่สมบูรณ์แล้ว⁶

โสกราตีสถือว่าสิ่งที่กำหนดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีคือ ธรรมชาติของความ เป็นมนุษย์ ไม่ใช่ชนบทรรมนิยมประเพณีหรือความเชื่อต่างๆ ปัญหาจึงมาจากความเป็น มนุษย์เช่นกัน ซึ่งมนุษย์สามารถบรรลุความสมบูรณ์ได้โดยการใช้ปัญญาเป็นเป้าหมาย (end) ของการเรียนรู้ว่ามนุษย์คืออะไร ไม่ใช่เป็นเครื่องมือหรือวิถี (mean) ไปสู่สิ่งอื่น และสิ่งมีค่าที่แท้จริงในความหมายของโสกราตีสก็คือการเอาใจใส่สิ่งที่เป็นตัวของเราที่ แท้จริง (self) เรียกสิ่งนี้ว่า “วิญญาณ” ซึ่งเขาหมายถึงปัญญาและความสำนึกดีชั่ว โดยมี ความพยายามแสวงหาความรู้เกี่ยวกับตัวเอง (self-knowledge) ได้แก่ “คุณธรรม” (virtue) อันหมายถึงคุณลักษณะพิเศษ (excellence) ที่มีประโยชน์ต่อผู้ครอบครอง กล่าวคือมนุษย์ นั้นเอง⁷ ฉะนั้นการที่ “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (social Animal) มีสัญชาตญาณแห่ง ความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม รัฐจึงเป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นเพราะ เป็นแหล่งที่คนสามารถพบกับชีวิตที่ดี คนสามารถเรียนรู้คุณธรรมจากเพื่อนร่วมสังคม ของเขา ถ้าไม่มีรัฐแล้วคนก็จะไม่มีโอกาสได้สัมผัสกับคุณธรรม เช่น การแบ่งหน้าที่ กันทำ คนก็จะสามารถให้บริการซึ่งกันและกันได้ ฉะนั้นการอยู่ดีมีสุขในรัฐประเสริฐ กว่าที่อยู่ดีมีสุขของคนที่ยกตัวไปอาศัยนอกรัฐ⁸ ซึ่งกระบวนการความสัมพันธ์เหล่านี้ ทำให้การมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ต้องเกิดจากการยอมรับและอยู่ร่วมกันในสังคมด้วย

เพลโต (Plato 429-348 BC) ได้แบ่งความเป็นมนุษย์ออกเป็นสามส่วน ดังนี้คือ ส่วนเหตุผลหรือปัญญา (the rational) ใจ (the spirited) และอารมณ์ความรู้สึก (the appetitive) โดยกล่าวไว้ในบทสนทนาเรื่องไครโตและเมโน ยืนยันว่ามนุษย์เป็น

⁶ สมบัติ จันทรวงศ์, ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น บทวิเคราะห์โสกราตีส (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 10-11.

⁷ พินิจ รัตนกุล, โสกราตีส ปัญหาเรื่องความดี (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518), หน้า xxii-xxiii.

⁸ สุชุม นวลสกุล และ โกศล ไรจนพันธุ์, ทฤษฎีการเมือง สมัยโบราณและสมัยกลาง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), หน้า 23.

สัตว์สังคม เพราะไม่สามารถที่จะมีสภาพเป็นคนที่สมบูรณ์ได้หากใช้ชีวิตโดดเดี่ยว ภายนอกสังคม คนเกิดมาเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันฉะนั้นรัฐจึงเกิดมาจากความจำเป็น (needs) ของมนุษย์ นอกจากนั้นได้ให้ความสำคัญกับ “ด้านจริยธรรม” (ethics) และเพิ่มเติมด้านคุณธรรม (virtue) จากความรอบรู้ของโสกราตีสผู้เป็นอาจารย์อีกว่า คุณธรรมคือความสามารถที่จะได้ครอบครองสิ่งทั้งดงามหรือดีเพราะชาวกรีกสมัยโบราณยึดอยู่กับคนดี

เพลโตชี้ให้เห็นว่าคุณธรรมที่คนดีมีอยู่ในเอเธนส์สมัยนั้นไม่ใช่คุณธรรมที่เป็นความรู้ แต่เป็นคุณธรรมที่ตั้งอยู่บน “ความเห็นชอบ” แม้จะมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่ก็มีคุณค่าน้อยกว่าคุณธรรมที่มีความรู้เป็นรากฐาน เช่น ความกล้าหาญ (courage) ความพอดี (temperance) ความยุติธรรม (justice) และการปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนา (piety) เป็นต้น ดังนั้นคนโดยปกติแล้วมักจะแสวงหาแต่สิ่งที่ดี ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญ หากแต่เกิดจากการศึกษาแยกแยะสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว และต้องเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีจึงจะพบกับคุณธรรม โดยเน้นจิตใจของมนุษย์สำคัญกว่าร่างกายเพราะเป็นดวงการกระทำภายนอกของมนุษย์ อีกทั้งยังเห็นว่า “ความชั่ว นั้นเลวกว่าความตาย และความไม่ยุติธรรมเลวกว่าความทุกข์ทรมาน”¹⁰

อริสโตเติล (Aristotle 382-322 BC) ให้คำจำกัดความของมนุษย์ไว้ว่า “มนุษย์คือ สัตว์ที่มีเหตุผล” (man is the rational animal) ซึ่งสิ่งที่อยู่ในระดับสูงกว่าเครื่องจักรก็คือมนุษย์ นอกจากจะมีคุณสมบัติเหมือนเครื่องจักรคือ การหาอาหารเลี้ยงตัวเอง การเจริญเติบโต การแพร่พันธุ์ การเคลื่อนไหว และการรู้สึกสัมผัสแล้วมนุษย์ยังมีคุณลักษณะพิเศษคือ ปัญญาและเหตุผลเหนือกว่าเครื่องจักร ปัญญาเป็นจุดมุ่งหมายหรือเป็นกิจกรรมสำคัญพิเศษสุดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น¹¹ คุณธรรม (virtue) หมายถึงการดำเนินชีวิตไปตามธรรมชาติคือเหตุผลของศีลธรรมเป็นเพียงการกระทำ (action) ที่ประกอบด้วยเหตุผลเท่านั้น

⁹พินิจ รัตนกุล, เพลโต และปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า xxxiv.

¹⁰จาง ทงประเสริฐ, ปรัชญาประยุกต์ชุดตะวันตก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพินิจ, 2515), หน้า 250.

¹¹เดียน คำดี, ปรัชญาตะวันตก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2522), หน้า 79.

นอกจากนั้นยังมีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์อีกว่า การมีทาสไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ หากแต่ระบบทาสมีอยู่ก็เพราะการใช้กำลังเท่านั้น และยังมองว่า “ความดีเลิศของคนดี และพลเมืองดีนั้นเป็นอย่างเดียวกันหรือต่างกัน” โดยอริสโตเติลอุปมาอุปไมยว่ากะลาสีเรือแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ต่างก้นบนเรือ กระนั้นแต่ละคนก็ถูกพิจารณาความสามารถ โดยดูจากผลงานที่มีส่วนช่วยในจุดประสงค์ของเรือทั้งลำ ในทำนองเดียวกับบทบาทของพลเมืองต้องดูในลักษณะความสัมพันธ์ที่มีต่อเป้าหมายร่วมกันของนครรัฐของตน นั้น¹² ถ้าการอยู่ร่วมกันมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้แล้วไซ้ ทาสและสัตว์ป่าก็ตั้งเมืองขึ้นมาได้ พวกนี้ตั้งเมืองขึ้นไม่ได้เพราะไม่อาจหาความสุขร่วมกันได้ กล่าวคือไม่รู้จักรับและให้ หรือไม่รู้จักเลือกอย่างอิสระนั่นเอง เมื่อเมืองพัฒนาเต็มที่แล้ว “ย่อมเป็นไปได้เพียงเพื่อการกระทำในสิ่งที่เป็นอารยะเท่านั้น มิได้เป็นเพียงเพื่อมนุษย์จะได้แสวงหามิตรภาพได้เท่านั้น”¹³ เพลโตเชื่อว่า “ความยุติธรรมต้องมีการแบ่งสรรปันส่วน” กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนอาจถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ต่างก้นสุดแล้วแต่คุณค่า (merits) ของแต่ละคน และมองว่า “ความยุติธรรมเกิดจากความเสมอภาคทางกฎหมาย” กล่าวคือ ทุกคนจะต้องได้รับการปฏิบัติโดยทัดเทียมกัน แม้มีสถานะทางสังคมแตกต่างกัน แต่ในสถานะทางกฎหมายแล้วทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันหมด

1.3 ยุคก่อตั้งสำนักสโตอิกส์ (Stoic School)

โดยมีเซโน (Zeno 350-260 BC) เป็นผู้ก่อตั้งในราวศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล มีแนวคิดพื้นฐานว่าในจักรวาลซึ่งโลกมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งนั้น แก่นสาร (substance) ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ “เหตุผล” (reason) เป็นเสมือนกฎเกณฑ์ธรรมชาติที่มีลักษณะแน่นอนทั่วไปหรือเป็นระเบียบสม่ำเสมอ ซึ่งคอยควบคุมความเป็นไปของจักรวาลมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติของจักรวาล และเป็นสัตว์โลกที่รู้จักคิดใช้เหตุผล จึงถูกกำหนดควบคุมโดยเหตุผลเป็นสากล ที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง

¹² แอล. ซี. แม็คโคเนลล์, ทฤษฎีการเมืองตะวันตก เล่มหนึ่ง สมัยโบราณ และ ยุคกลาง, แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 81.

¹³ ส.ศิริรักษ์ (สุลักษณ์ ศิริรักษ์), นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2519), หน้า 43.

รวมถึงพื้นฐานทางกฎหมายและความยุติธรรมด้วย ดังนั้นกฎเกณฑ์ธรรมชาติ หรือกฎหมายธรรมชาติจึงเป็นสิ่งเดียวกับกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงเข้าถึงกฎหมายธรรมชาติได้ด้วยการใช้เหตุผลของตนเอง และเหตุผลนี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ¹⁴

นอกจากนั้นเซนโนยังเป็นสหายของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ผู้ซึ่งริเริ่มเปิดโอกาสให้รวบรวมผนวกแคว้นแคว้นของชนป่าเถื่อนไว้อารยธรรมมาสร้างความปรองดองและประสานไมตรีระหว่างชนชั้นทั้งหลาย โดยเชื่อในเรื่องการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ และความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเสมอกันโดยไม่จำกัดสัญชาติหรือเผ่าพันธุ์ ความเชื่อนี้เองที่ทำให้สโตอิกปฏิเสธเรื่องความแตกต่างระหว่างแคว้นแคว้นของกรีกกับแคว้นแคว้นของพวกชนป่าเถื่อนไว้อารยธรรม คำสอนเช่นนี้จึงเป็นความเชื่อในเรื่องสากลนิยม (Cosmopolitan Philosophy) ไม่ให้ยึดคิดในเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์หรือศาสนา โดยสอนให้คนมีจิตใจกว้างขึ้นและยอมรับเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์ทุกคน รวมทั้งเรื่องความเป็นสากลของกฎหมายธรรมชาติ ในแง่นี้เองที่เราจะพบว่าอุดมคติสูงสุดของพวกสโตอิกอยู่ที่เรื่องรัฐแห่งโลก (world-state) หรือโลกนิยม โดยที่มนุษย์ทุกคนจะอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืน ภายใต้การนำของเหตุผลจากธรรมชาติ¹⁵ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชจึงต้องรับรู้ถึงความสำคัญของเอกชน (individual) มากขึ้นกว่าเดิมจนถึงกับกล่าวคำปราศรัยที่เมือง Opis ว่า “มนุษย์คือเอกชนที่สามารถพิจารณาจัดระเบียบการดำเนินชีวิตตนเอง ขอให้เอกชนจงมีความภราดรภาพ และมีจิตใจสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน”¹⁶ จนทำให้แนวความคิดเรื่องบุคคลตามกฎหมาย (Subject of the Law) หรือ “เอกชน” เป็นลักษณะโดยเฉพาะของวิชานิติศาสตร์โรมัน¹⁷ โดยคนโรมันสามารถวางหลักเกณฑ์ว่า “เจตนา” (will) คือแหล่งที่มาของอำนาจบังคับตามกฎหมาย และบรรทัดฐานที่เกิดจากการแสดงเจตนานั้นก่อให้เกิด “สิทธิ” (jus) แก่เอกชน ได้แก่ สิทธิที่เอกชนกำหนดขึ้นเอง (jus privatum)

¹⁴ จรัญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 131.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

¹⁶ รองพล เจริญพันธุ์, นิติปรัชญา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2529), หน้า 39.

¹⁷ Charles H. Mc Ilwain, *The Growth of Political Thought in the West from the Greeks to the End of the Middle Ages* (New York, 1932) Gh.4, W.W. Buckland, “Classical Roman Law “ (1936)11 Cambridge Ancient History

หรือ สิทธิที่รัฐกำหนดให้ (jus publicum) บรรดานักคิดสำนักสโตอิกได้พัฒนาปรัชญาสากลที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมา โดยเห็นว่าโลกเป็นรัฐ ๆ หนึ่งซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งนี้โดยการวางสมมติฐานว่าเหตุผลเป็นสิ่งที่ควบคุมมนุษย์ทุกคนในโลก ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใด ไม่ว่าจะเป็นคนชาติเผ่าพันธุ์ใดก็ตาม มนุษย์ไม่มีความแตกต่างกันในสภาวะธรรมชาติ และถือว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันนั้น¹⁸ กฎหมายธรรมชาติมีเหตุผลจึงต้องนำมาใช้ในการปกครองชนทุกระดับอย่างเท่าเทียมกันโดยถือว่าทุกคนพระเจ้าสร้างขึ้นไม่เท่าเทียมกับพระองค์ จนอาจอยู่ภายใต้เหตุผลของกฎหมายได้อย่างเสมอภาคกันและนี่คือความคิดในเรื่องเอกภาพหรือเอกนิยม (monism)¹⁹

แนวความคิดในเรื่อง “สิทธิธรรมชาติ” (Natural Rights) มีที่มาจากปรัชญาเมธีสโตอิก (Stoic) ในสมัยกรีกเป็นผู้ค้นคิดขึ้นจากรากฐาน “กฎหมายธรรมชาติ” (Natural Law) เพื่ออธิบายว่า “สิทธิธรรมชาตินั้นมีอยู่กับตัวมนุษย์ทุก ๆ คนตลอดเวลา สิทธิเหล่านี้มีใช่อภิสิทธิ์ของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ หากแต่เป็นความชอบธรรมที่มนุษย์ทั่วทุกหนแห่งจะมี โดยเหตุที่เขาเกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นผู้มีเหตุผล”²⁰ มนุษย์จึงไม่ได้เป็นผู้สร้างขึ้น หากแต่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดและเป็นสิ่งที่สามารถใช้บังคับได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ นักคิดบางท่านเรียกว่า “กฎหมายของเทพเจ้า” (The Divine Law) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนธรรม หรือคุณงามความดีที่มีเหตุผล (reason) พัฒนาแล้วอย่างสมบูรณ์ เป็นสิ่งอันทรงภูมิปัญญา และมีหน้าที่ตามธรรมชาติในอันที่จะสั่งให้กระทำในสิ่งที่ถูกและห้ามกระทำในสิ่งที่ผิด²¹ จากความต้องการคุ้มครองสิทธิของมนุษย์เพื่อก่อให้เกิดคุณค่า (value) ในความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง จึงวางรากฐานสำคัญที่ว่า “กฎหมายธรรมชาตินี้มี

¹⁸ พันธ์ ทศนียานนท์, “เอกสารประกอบการศึกษาวิชาปรัชญากฎหมายธรรมชาติ,” คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป., หน้า 5.

¹⁹ Sir Frederick Pollock, *History of The Law of Nature* (London: Cambridge University Press, 1980), p.10.

²⁰ วีระ โลจายะ, *กฎหมายสิทธิมนุษยชน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538), หน้า 16.

²¹ วิชา มหาคุณ, *การใช้เหตุผลในทางกฎหมาย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2522), หน้า 2-3.

ฐานะเหนือรัฐ โดยรัฐต้องการกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งกฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้นมีสภาพบังคับก็ต่อเมื่อสอดคล้องกับกฎหมายธรรมชาติและไร้สภาพบังคับหากขัดแย้งกับกฎหมายนี้²² เพราะคุณธรรมความดีในทัศนะของสำนักสโตอิก ก็คือการดำเนินชีวิตและกระทำการต่างๆ โดยสอดคล้องกับธรรมชาติ นั่นคือการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล ส่วนการกระทำที่ไร้เหตุผลเป็นการกระทำที่ขัดต่อธรรมชาตินั่นเอง

คำสอนอีกประการหนึ่งของสำนักสโตอิกที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อโลกและจักรวาลล้วนแต่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์อันเดียวกัน ก็คือมนุษย์ทุกคนผู้ทุกนามต่างก็ได้ประกายแห่งเหตุผลจากเหตุผลสากลมนุษย์ทุกคน จึงเป็นสิ่งที่มิมีเหตุผลและรู้ศีลธรรมเอง รู้ผิดชอบชั่วดีเหมือนกันมีคุณภาพและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการแบ่งคนออกเป็นเชื้อชาติที่ดี ว่าเป็นกรีกส่วนหนึ่งส่วนชาติอื่นคนป่า (barbarian) ส่วนหนึ่งเป็นนาย อีกส่วนหนึ่งเป็นทาส จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักกฎหมายธรรมชาติ ทำให้นักนิติศาสตร์โรมันได้พัฒนากฎหมายโรมันขึ้นตามความคิดนี้จนกลายเป็นกฎหมายที่ได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นกฎหมายสำคัญของโลกทีเดียว²³

2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคสมัยกลางตามแนวศาสนาคริสต์

เมื่อจักรวรรดิโรมันอันยิ่งใหญ่ล่มสลายลงในปลายศตวรรษที่ 5 ยุโรปก็ย่างเข้าสู่สมัยกลาง ซึ่งเป็นยุคที่กินเวลานานร่วม 1000 ปี จากราวศตวรรษที่ 6-11 นั้น เป็นยุคกลางตอนต้นและยุคมืด (dark ages) และจากศตวรรษที่ 12-15 นั้นเรียกว่าเป็นยุคกลางตอนปลาย (later middle ages) ซึ่งสภาพการณ์นับตั้งแต่จักรวรรดิโรมันล่มสลายลงสันติสุขของโรมัน (pax romana) ก็สิ้นสุดไปด้วย เกิดการรบพุ่งแย่งชิงความเป็นใหญ่ตามท้องถิ่นในยุโรป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมมีลักษณะกลายเป็นแบบนายกับบ่าวไพร่บริวาร ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ให้ความคุ้มครองอีกฝ่ายหนึ่งรับใช้เป็นผู้ย่อย คนที่มีกำลังน้อยกว่าจึงต้องเข้ามอบตัวสวามิภักดิ์ต่อผู้มีกำลังกล้าแข็งกว่า เกิดความผูกพัน

²² Jean Rivere, *Libertes publiques* (Paris, Presse universitaire de France, 1973), p.35.

²³ ปรีดี เกษมทรัพย์, *นิติปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 118-119.

ตอบสนองในลักษณะที่เรียกว่าระบบศักดินา (Feudal System) ขึ้น สถาบันที่ยังดำรงอยู่ได้ก็มีแต่ศาสนจักรคริสเตียนเท่านั้นที่รุ่งเรืองเข้มแข็งขึ้นในช่วงปลายสมัยจักรวรรดิโรมัน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงโรมเพราะไม่ได้ถูกพวกอารยชนทำลายไปด้วย คนสมัยกลางจึงถือว่าศาสนจักรเป็นเสมือนตัวแทนผู้สืบทอดอารยธรรมโรมันอันรุ่งโรจน์ เรียกชื่อว่า “โรมันคาทอลิก” ซึ่งหมายถึงความเชื่อที่เป็นสากล จึงเป็นพยานยืนยันสถานภาพของศาสนจักรว่าเป็นศูนย์กลางแห่งความเชื่อที่ถูกต้องอันแผ่ไปทั่วสารทิศ ซึ่งความเชื่อของชาวคริสเตียนประการที่สำคัญคือ ความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกได้สร้างมนุษย์ขึ้นมาคืออดัมกับอีวานั่นเอง และทักษะของชาวคริสต์ต่อกฎหมาย มีความเชื่อว่าบัญญัติ 10 ประการ ที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยโมเสสเป็นพระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้า ทำให้มีคำสอนเน้นให้ชาวคริสต์ดำเนินชีวิตโดยปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าอย่างเคร่งครัดเอาจริงจัง²⁴

เนื่องจากพื้นฐานทางสังคมแบบศักดินาภายใต้การครอบงำของศาสนจักรโรมันคาทอลิก ที่มีสังฆราชแห่งกรุงโรมเป็นประมุข อาทิ แอมโบรส (Ambroes) ออกัสติน (Augustine) และเกรกอรี (Gregory) ได้เปลี่ยนแปลงปรัชญากฎหมายธรรมชาติให้สอดคล้องกับหลักคำสอนในคริสต์ศาสนา ทำให้แนวคิดฝ่ายสโตอิก ถูกผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาคริสต์ ในเรื่องบาปโดยกำเนิด (Original Sin) ของมนุษยชาติ และนำคติความเชื่อของฝ่ายคริสต์มาแทนที่ “เหตุผล” แม้แต่ เซนต์ โทมัส อไควนัส (St. Thomas Aquinas) ซึ่งเป็นนักบวช นักปรัชญาชาวอิตาลี ที่ได้แบ่งแยกประเภทของกฎออกเป็นกฎนิรันดร์ (Eternal Law) กฎธรรมชาติ (Natural Law) กฎอันศักดิ์สิทธิ์ (Divine Law) และกฎของมนุษย์ (Human Law) โดยเน้นว่าหากมนุษย์ออกกฎหมายขัดต่อธรรมชาติกฎหมายนั้นย่อมไร้ผล ราชฎรย่อมมีสิทธิไม่เชื่อฟังผู้ปกครองได้ ทั้งนี้เพราะราชฎรย่อมมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายธรรมชาติและกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์เหนือสิ่งอื่นใด²⁵ โดยมีนักบุญผู้นำทางศาสนาคริสต์ที่มีบทบาทสำคัญชัดเจนในขณะนั้นได้แก่

เซนต์ออกัสติน (Saint Augustine 354-430) ได้นำความคิดแบบคริสเตียนและความคิดทางปรัชญากรีกเข้ามาผสมผสานให้กลมกลืนได้อย่างแนบเนียน จนได้รับยก

²⁴ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 133-137.

²⁵ สมยศ เชื้อไทย, ความรู้นิติปรัชญาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2536), หน้า 91-92.

ข่งว่าเป็นการสังเคราะห์ (synthesis) ทางความคิดที่ยิ่งใหญ่และสำคัญในประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษยชาติ โดยเน้น “เจตจำนง” (will) ของพระผู้เป็นเจ้าในฐานะเป็นที่มาของสรรพสิ่ง และเน้นคำสอนว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ (Human Nature) ที่เชื่อว่าการที่มนุษย์แรกไม่เชื่อฟังและประพฤติฝ่าฝืนคำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้า มีผลทำให้ถูกจำกัดตัดขาดจากพระผู้เป็นเจ้าทำให้เกิดการตกต่ำของมนุษย์ (the fall) นั้น มนุษย์จึงได้สูญเสียธรรมชาติที่ดีที่พระผู้เป็นเจ้าได้สร้างขึ้น และธรรมชาติมนุษย์นั้นหาความดีไม่ได้อีกต่อไป ในส่วนการปกครองและกฎหมาย เซนต์ออกัสตินยังสอนอีกว่า สังคมบ้านเมืองหรือรัฐของมนุษย์นั้นล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นเนื่องจากมนุษย์มีบาปติดตัวมาแต่ดั้งเดิม (Original Sin) บ้านเมืองเกิดขึ้นก็เพื่อคอยควบคุมไม่ให้คนใจบาปทำตามใจชอบ หรือทำตามกิเลสตัณหาของตัว หน้าที่ของรัฐคือการรักษาความสงบ ระเบียบการจัดแย้งต่อสู้ฆ่าฟันกัน และโดยที่มนุษย์มีบาป ไม่มีธรรมชาติที่ดี ดังนั้นรัฐของมนุษย์จึงไม่อาจมีความสมบูรณ์ตามอุดมคติได้ (Ideal Perfection) และไม่มีทางทำให้โลกมนุษย์กลายเป็นสวรรค์ที่มีความสงบร่มเย็นโดยบริบูรณ์ได้เลย²⁶

เซนต์โทมัส อควีนาส (Saint Thomas Aquinas 1226-1274) เป็นนักปราชญ์สำคัญของศาสนจักรคริสเตียนในสมัยกลางตอนปลาย โดยมีคำสอนตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลและยกย่องฐานะของเหตุผลให้สูงขึ้นจากที่เคยเน้นเจตจำนง (will) ของพระผู้เป็นเจ้ามาแต่เดิม ซึ่งอธิบายว่าพระผู้เป็นเจ้าสร้างโลกขึ้นด้วยสติปัญญา (The Wisdom of God) คือตามเจตจำนงอันกรองไปด้วยเหตุผลของพระองค์ ซึ่งความคิดเรื่องสรรพสิ่งจึงดำเนินไปอย่างมีความมุ่งหมาย (telos) และบอกว่าธรรมชาติของมนุษย์เพียงแค่เสื่อมเสียชำรุดหรือบกพร่องไปบางส่วนเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามความเป็นมนุษย์ก็ยังมีธรรมชาติที่ดีเหลืออยู่ คือสติปัญญา ที่มีเหตุผลอยู่ จึงได้ก่อตั้งสังคมและพัฒนาให้สังคมเจริญขึ้นดังเห็นได้ว่ามิได้ตกต่ำโดยสิ้นเชิงอย่างที่เข้าใจกันตามคำสอนของเซนต์ออกัสตินในสมัยกลางตอนต้น โดยที่มนุษย์ยังมีธรรมชาติที่ดีเหลืออยู่ ความเป็นมนุษย์จึงมีสัจชาตญาณในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีคุณธรรม รู้จักรัก เสียสละ รู้จักความดี รู้จักชั่ว รู้จักเกรงกลัวบาป และการคำนึงถึงหลักเมตตาธรรมเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่พึงได้รับการปกป้อง โดยเฉพาะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผู้ยากไร้ ซึ่งไม่เพียงถูกมองว่าเป็นคนด้อยต่ำที่คอยรับความเมตตากรุณาของผู้อื่น แต่ต้อง

²⁶ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดิม, หน้า 142-143.

ถือว่าความเมตตากรุณาในรูปการช่วยเหลือสงเคราะห์เช่นนั้น เป็นพันธะหน้าที่ของรัฐที่ต้องมีต่อสมาชิกสังคมที่เสียเปรียบหรือด้อยโอกาสกว่าเพื่อสร้างสรรค์ความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง หมายความว่าคนที่เกิดมายากจน พิกัดหรืออาภัพไม่ได้เรียนชั้นสูง ควรมีโอกาสที่จะเรียกร้องความยุติธรรมในสังคมให้ได้ และถือเป็นหน้าที่ของคนที่มีวิถียุทธศาสตร์สูงกว่าที่จะรับใช้เขา²⁷ อันเป็นส่วนหนึ่งของการมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วยังมีหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ที่แสดงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่สำคัญดังนี้

ก. คำสอนในเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์ ซึ่งคริสต์ศาสนาสอนว่า มนุษย์ทุกคนมีความเสมอเหมือนกันในสายตาของพระเจ้า เพราะมนุษย์ทั้งหลายต่างก็เป็นบุตรของพระเจ้าด้วยกันทุกคน

Saint Paul กล่าวพรรณนาเสริมคำสอนของพระเยซูคริสต์ ในตอนหนึ่งว่า “ไม่มีทั้งยิว หรือ กรีก ไม่มีทั้งทาสหรือชนเสรี ไม่มีทั้งชายหรือหญิง เพราะพระเจ้าทั้งปวงเป็นหนึ่งในพระเยซูคริสต์” และยังกล่าวอีกตอนหนึ่งว่า “ไม่มีข้อแตกต่างระหว่างยิวและกรีก เพราะพระเจ้าพระองค์เดียวกันเหนือคนทั้งปวง เป็นที่อุดมสมบูรณ์สำหรับคนทั้งปวงที่เข้าเฝ้าพระองค์”²⁸ คำสอนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นคุณค่าของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ศาสนาคริสต์พยายามต่อสู้มาตั้งแต่เริ่มแรกในขณะก่อกำเนิด โดยเฉพาะในสังคมชาวกรีกและชาวโรมันกับการแบ่งแยกสถานะของมนุษย์ในขณะนั้น เช่น การแบ่งแยก “พวกยิว” ว่าเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้รับเลือกจากพระเจ้าหรือการแบ่งแยกชาวกรีก กับ มนุษย์ที่ไม่ใช่ชาวกรีก เรียกว่า “คนเถื่อนไร้อารยธรรม” และการแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็น “เสรีชน” กับ “ทาส” สิ่งเหล่านี้คือการแบ่งแยกความเป็นมนุษย์จากความแตกต่างไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติสีผิว ฐานะทางสังคม การศึกษา หรือเพศ เป็นความแตกต่างโดยผิวเผินที่กำหนดขึ้นมาเองหลังจากที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว จึงถือได้ว่าความแตกต่างเหล่านี้ไม่มีความสำคัญในตัวเอง ตรงกันข้ามการเปรียบเทียบแบ่งแยกความแตกต่างของมนุษย์กลับกลายเป็นบ่อเกิดของการละเมิดศักดิ์ศรีของมนุษย์ด้วยกันเอง ดังนั้นคัมภีร์ไบเบิลจึงเน้นเสมอว่าคนทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และมี

²⁷ จริญญา โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 385-386.

²⁸ วีระ โลจายะ, เรื่องเดิม, หน้า 5.

สิทธิเสรีภาพเสมอภาคเท่าเทียมกัน²⁹ ดังนั้นพระเจ้าเป็นผู้สวมศักดิ์ศรีให้กับมนุษย์ก็คือ มนุษย์มีศักดิ์ศรีได้เพราะพระเจ้าทรงให้มา ซึ่งการจะเข้าใจความหมายให้ลึกซึ้ง จำเป็นต้องเข้าใจพื้นฐานของศาสนาคริสต์ในเรื่องของพระเจ้าเป็นผู้ทรงสร้างโลกสร้างสรรพสิ่งต่างๆรวมทั้งมนุษย์ พระเจ้าจึงเป็นผู้ที่รัก ดูแล ห่วงใย เอาใจใส่มนุษย์ พระองค์ทรงมอบหลายสิ่งหลายอย่างให้แก่มนุษย์ และสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งนั่นก็คือ ศักดิ์ศรี³⁰

ข. คำสอนที่ให้นิยามแก่นิกในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เนื่องจากตามนัยแห่งคำสอนของพระเยซูคริสต์เกี่ยวกับร่างกายของมนุษย์ถือว่าคุณค่าอยู่ในตัวเนื่องจากมนุษย์คือสัตว์โลกที่พระเจ้าเป็นผู้สร้างขึ้นมาตามรูปแบบเช่นเดียวกับพระองค์ ร่างกายของมนุษย์ จึงได้รับอำนาจจากพระเจ้าเป็นผู้ให้ศักดิ์ศรีสมกับที่เป็นรูปแบบของพระเจ้าเป็นเจ้า ซึ่งในคัมภีร์ไบเบิลกล่าวว่า บรรดาสรรพสิ่งต่างๆที่พระเจ้าได้ทรงสร้างขึ้นมาในมนุษย์เป็นสิ่งเดียวที่พระเจ้าได้ทรงสร้างขึ้นมาใน “พระฉายาของพระองค์” การกล่าวยกย่องมนุษย์ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดจากกำเนิดของมนุษย์ อันสูงส่งตามความประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าความเป็นมนุษย์จึงสมควรได้รับการปฏิบัติต่อจากผู้อื่นด้วยมีศักดิ์ศรีที่ต้องเคารพซึ่งกันและกันด้วย ดังนั้นคำสอนในศาสนาคริสต์ที่สอนให้นิยามแก่นิกในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ จึงเท่ากับสอนให้นิยามแก่นิกพิเศษที่จะยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐชนิดที่ปราศจากเงื่อนไข³¹ ซึ่งรัฐจะต้องไม่ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดของมนุษย์ในรัฐ โดยเฉพาะแล้วมนุษย์ที่นับถือศาสนาคริสต์ถือว่าในเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้มีการขยายความจนกลายเป็นแนวความคิดในเรื่องการจำกัดอำนาจของรัฐอีกด้วย

สำหรับชาวคริสเตียนจึงมีความเชื่อว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีโดยธรรมชาติ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากฉายา (Image) และคล้ายคลึงพระเจ้า หรืออีกแง่มุมหนึ่งศักดิ์ศรีเป็นเสมือนคุณภาพหนึ่งของความเป็นมนุษย์ที่จำต้องบรรลุความดี และมีรากฐานอยู่บนพันธะหน้าที่ของทุก ๆ คนในการขัดเกลาความสมบูรณ์ของศักดิ์ศรีภายในตัวเอง (Perfect One's own Dignity) เพื่อเอาชนะบาป (การชำระบาป) ซึ่งในทาง

²⁹ พินิจ รัตนกุล, “สิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรม,” วารสารภาษาและวัฒนธรรม(กรกฎาคม-ธันวาคม 2525): 64 – 84 .

³⁰ เสรี หล่อกันภัย และ ชนะจิตต์ อัสมันยี, ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและ เสรีภาพของมนุษย์ในทัศนะของคริสเตียน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542), หน้า 255-6.

³¹ วีระ โลจายะ, เรื่องเดิม, หน้า 8.

กลับกันก็เกิดการผูกมัดให้บุคคลดังกล่าวจำต้องเคารพต่อคุณลักษณะแห่งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นด้วยเช่นกัน

3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคฟื้นฟูและปฏิรูป ตามแนวปรัชญาร่วมสมัย

ในราวปลายศตวรรษที่ 15 สถานะของศาสนจักรได้ตกต่ำลงอย่างมาก จากเหตุแห่งความเสื่อมทางศีลธรรมในคณะสงฆ์ ซึ่งมีการช่วงชิงอำนาจและประโยชน์ระหว่างพระผู้ใหญ่ด้วยกันอย่างโจ่งแจ้ง มีการอ้างศาสนาอ้างพระเจ้าอ้างการไถ่บาปมาแสวงหาผลประโยชน์ จนเกิดการกระด้างกระเดื่องไม่ยอมรับความชอบธรรมในการปกครองของสันตปาปาที่กรุงโรมอีกต่อไป จนเกิดกระบวนการ (movement) ที่เรียกว่าการปฏิรูปศาสนา (reformation) และมีการตั้งนิกายขึ้นใหม่เรียกว่านิกาย Protestantism (นิกายประท้วง) อันเป็นการประกาศคัดค้านและเลิกนับถือ Authority ของศาสนจักรและของสันตปาปาอย่างเป็นทางการ แต่ก็ยังนับถือพระเจ้าในคัมภีร์ไบเบิลอยู่ เพียงแต่นับถือโดยไม่ผ่านศาสนจักรคาทอลิกต่อไป³² และนับจากช่วงนี้เองจึงได้เกิดนักคิดบุคคลสำคัญอีกหลายคนได้แก่

ฮูโก โกรเชียส (Hugo Grotius 1583-1645) เป็นนักกฎหมายและนักปรัชญาชาวดัชท์ และนับว่าเป็นผู้ที่เบิกทางและยืนยันว่า แนวความคิดเรื่องเหตุผลและสติปัญญาของมนุษย์ในฐานะที่เป็นที่มาของกฎหมายธรรมชาติ อันปรากฏอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์เองและได้ยืนยันว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือ “มารดาของกฎหมายธรรมชาติและจะคงปรากฏอยู่แม้ว่าจะไม่มีพระเจ้าแล้วก็ตาม” นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงวิธีวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ในแบบอภิปรัชญา ซึ่งมองธรรมชาติที่จุดแห่งสัมบูรณ์ภาพของความเป็นมนุษย์มาสู่การวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์ หรือ จิตวิทยาที่เน้นการสังเกตในเรื่องข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของมนุษย์หรือกฎแห่งความเป็นเหตุผลซึ่งมีอิทธิพลต่อมนุษย์³³

³² ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดิม, หน้า 158.

³³ จรัญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 142.

นอกจากนั้นยุคสมัยนี้มีการสร้างการอนุมานโดยตรงจากเหตุผลของมนุษย์ นับเป็นการเคลื่อนตัวในแง่วิธีคิด “แบบวิธีการ” เป็นเหตุผล (Natural Law of Method) มาเน้นที่เนื้อหาอันเป็นรูปธรรมเพิ่มขึ้น (Natural Law of Content) อย่างค่อยเป็นค่อยไป จากเรื่องธรรมชาติของมนุษย์เชิงสังคมไปสู่แนวคิด “สิทธิธรรมชาติ” (Natural Rights) ของมนุษย์อันเป็นความปรารถนาต้องการของมนุษย์ ที่จะเพิ่มบทบาทปัจเจกชนนิยมให้มากขึ้น และยังมีการเปลี่ยนแปลงวิธีวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมองจุดแห่งสัมบูรณ์ภาพของความเป็นมนุษย์มาสู่การวิเคราะห์สังเกตการณ์ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของมนุษย์และกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์มากขึ้น³⁴

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes 1588–1679) นักปราชญ์ชาวอังกฤษที่เชื่อว่าความดี ความชั่วเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง ไม่มีมาตรฐานตายตัวแน่นอน โดยกล่าวว่าเหตุผลมีบทบาทในทางความคิดของมนุษย์ หลักการที่มีเหตุผลคือหลักการทั้งที่อยู่บนฐานของการสังเกต ทดลองโดยอาศัยประสบการณ์เป็นปัจจัย ฉะนั้นการค้นหาหลักการจึงเป็นจุดเริ่มแห่งการหาเหตุผลของมนุษย์เรา³⁵ และเขาเน้นความรู้ของมนุษย์เป็นการเริ่มต้นที่ประสาทสัมผัสอันเป็นอัตวิสัย (subjective) เขาจึงเป็นนักคิดที่เชื่อถือเหตุผลจากประสบการณ์และการสังเกตการณ์ของเขาเอง

ฮอบส์เป็นผู้ที่กล่าวต่อไปว่าโดยธรรมชาติความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่มิชีวิตที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยพลังที่ผลักดันก็คือความพยายามมุ่งให้ได้สิ่งที่ปรารถนา คือความอยู่รอดและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาก็คือความตาย³⁶ ดังคำกล่าวที่ว่า “แต่สิ่งใดก็ตามที่เป็นของคนอยากได้หรือต้องการ นั่นก็เป็นสิ่งที่เขาเรียกว่าดีสำหรับเขา ส่วนของที่คนเกลียดก็ตรงกันข้ามเป็นสิ่งชั่ว”³⁷ อันเป็นปรากฏการณ์ทั้งหลายของโลกนี้เริ่มต้นจากการเคลื่อนไหวนี้ มนุษย์จึงเป็นปัจเจกชนที่เห็นแก่ตัวโดยทุกคนพยายามอย่างยิ่งและไม่ยอมหยุดที่จะให้ได้มา ซึ่งสิ่งที่ต้องการที่จะต้องใช้อำนาจเป็นความ

³⁴ Edgar Bodenheimer, *Jurisprudence* (Cambridge: Harvard University Press, 1981), pp.32-33.

³⁵ เดือน คำดี, *ปรัชญาตะวันตก จากยุคโบราณถึงปัจจุบัน* (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2522), หน้า 154-158.

³⁶ พลศักดิ์ จริไกรศิริ, *เรื่องเดิม*, หน้า 174.

³⁷ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, *ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน*, แปลโดยเสน่ห์ จามริก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529), หน้า 276.

ปรารถนาแล้วอำนาจเล่าอยู่ร่ำไป ซึ่งจะยุติลงก็แต่ในความตายเท่านั้น เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าไม่มีคนใดที่จะมีวันได้อำนาจอย่างเพียงพอ

ในสภาวะธรรมชาติมนุษย์จึงมีสิทธิตามธรรมชาติในการปกป้องรักษาตนเอง ด้วยเหตุผลที่ธรรมชาติเป็นกฎทั่วไปที่ห้ามมนุษย์มิให้กระทำในสิ่งที่จะเป็นผลต่อการทำลายชีวิตตัวเองเนื่องจากมนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล การที่มนุษย์จะหาเหตุผลทำลายชีวิตของตนเองจึงฟังไม่ขึ้น ยกเว้นผู้หนึ่งจะขาดสติไปชั่วขณะ ยิ่งไปกว่านั้นมนุษย์มีความต้องการแสวงหาสันติภาพและมุ่งต่อความสุข ความเป็นมนุษย์จึงพยายามหาทางป้องกันตนเองเพื่อให้มีความปลอดภัยอยู่เสมอ³⁸ เพราะในขณะเดียวกันมนุษย์ด้วยกันเองต่างมุ่งแสวงหาประโยชน์แก่งแย่งวุ่นวาย มีความหวาดระแวงจนเกิดสงครามแบบของคนทุกคนต่อทุกคน (war of every man against every man) จึงเกิดแนวความคิดที่จะพยายามหลีกเลี่ยงให้พ้นโดยมาอยู่ร่วมกันและทำข้อตกลงเป็น “สัญญาประชาคม” เพื่อแสวงหาสันติสุขร่วมกันของมนุษย์ โดยสร้างรัฐและกฎหมายมาเป็นหลักประกัน ดังนั้นมนุษย์จึงไม่อาจสงวนสิทธิเสรีภาพอย่างหนึ่งอย่างใดที่เคยมีอยู่ในสภาวะตามธรรมชาติให้พ้นจากอำนาจขององค์อธิปัตย์ได้ กล่าวคือมนุษย์จำต้องมอบสิทธิเสรีภาพของตนที่เคยมีอยู่ให้รัฐทั้งสิ้น³⁹

ซามูเอล ปูเฟนดอร์ฟ (Samuel Pufendorf 1632-1694) นับได้ว่าเป็นนักจัดระบบ (System-builder) ที่ยิ่งใหญ่ของสำนักกฎหมายธรรมชาติยุคนี้ โดยคำสอนของปูเฟนดอร์ฟ คล้ายกับ Grotius ผู้ให้กำเนิดสำนักกฎหมายธรรมชาติสมัยใหม่ ในแง่ที่ต่างยอมรับความเป็นมนุษย์ชอบที่จะสังคม ซึ่งมีสัญชาตญาณที่เรียกว่า Socialitas คือการอยากมีเพื่อน อยากมีพวก อยากเข้าสังคม ขณะเดียวกันความอยากที่จะอยู่ในสังคมเกิดจาก Imbecillitas คือความไม่สามารถไม่บริบูรณ์ในตัว เพราะคนไม่เหมือนสัตว์ ที่ต้องมีสังคม ซึ่งความคิดประการต่างๆของเขาสามารถพัฒนากฎหมายธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบมีรายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่ในทางสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังนี้⁴⁰

³⁸ พลศักดิ์ จริไกรศิริ, เรื่องเดิม, หน้า 175.

³⁹ วีระ โลจายะ, เรื่องเดิม, หน้า 22.

⁴⁰ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดิม, หน้า 192.

ก. การไม่ทำร้ายผู้อื่น หลักข้อนี้มีได้ใช้เฉพาะกับสิ่งที่เป็นของผู้อื่นตามธรรมชาติ เช่น ร่างกาย ชีวิต และความไม่อาจล่วงละเมิดได้ของส่วนต่างๆของร่างกายและเสรีภาพเท่านั้น แต่ยังหมายถึง ส่วนที่เราตกลงยอมให้เขาหรือตามที่ชนบธรรมเนียมหรือกฎหมายของรัฐ หรือสถาบันของสังคมยอมรับว่าให้เขาแล้วด้วย

ข. ทุกคนจะต้องให้ความนับถือต่อผู้อื่น ปฏิบัติต่อผู้อื่นในฐานะที่โดยธรรมชาติเขาย่อมมีความเท่าเทียมกับเรา คือมีฐานะที่เป็นคนเหมือนกัน หลักการนี้เกิดจากการที่กล่าวถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์ตามที่เขาคควรจะเป็น ควรจะได้รับ จึงทำให้เกิดหลักเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์และประชาธิปไตย ทำให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าคนไม่ควรมือสิทธิ์และได้เปรียบเหนือคนอื่น ทุกคนควรจะได้ตามคุณธรรม(merit)ของเขา หลักการนี้เป็น Active Precept

ค. พึงทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นเท่าที่จะทำได้ เราไม่เพียงแต่มีหน้าที่ไม่ทำร้ายคนอื่นเท่านั้น แต่ควรทำความดีต่อผู้อื่นด้วย เพื่อว่าความเมตตากรุณา ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ดีระหว่างมนุษยชาตินั้นจะได้รับการทำนุบำรุงให้เจริญงอกงาม มีความเมตตา และกรุณานั้นเอง

จากที่ได้กล่าวมากฎหมายธรรมชาติได้กลายมาเป็นหลักการที่นักปราชญ์ทั้งหลายของยุคนี้ยกขึ้นอ้างเป็นหลักต่อสู้ปกป้องสิทธิที่ถือว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ อันได้แก่สิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน และเสรีภาพในทางสังคม ได้มีการย้ำถึงหลักความเสมอภาค หลักความมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันของมนุษย์ และหลักการมีมนุษยธรรมเป็นต้น

จอห์น ล็อก (John Lock 1632-1704) นักปรัชญาทางการเมืองผู้มีชื่อเสียงชาวอังกฤษเชื่อว่า ความเป็นมนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีเหตุผลและศีลธรรมโดยธรรมชาติ มนุษย์จึงสามารถเรียนรู้ เข้าใจและปฏิบัติตามกฎธรรมชาติได้ อันนำมากำหนดแนวทางในการดำรงชีวิตภายใต้สภาวะธรรมชาติจึงเป็นสภาวะแห่งเสรีภาพอันสมบูรณ์ และเป็นสภาวะแห่งความเสมอภาคในสิทธิที่ตนมีอยู่ เมื่อมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอันเดียวกันย่อมมีเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สินและมีความเสมอภาคในสิทธิที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ด้วย โดยที่สิทธิของราษฎรเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่ไม่อาจจำหน่ายโอนกันได้ (unalienable rights) และเป็นสิทธิที่อยู่ควบคู่กับความเป็นมนุษย์ สิทธิตามธรรมชาติ คือสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน จึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ อันเป็นรากฐานของการ

จัดทำรัฐธรรมนูญในสมัยต่อมา⁴¹ แต่ภายใต้สภาวะธรรมชาติของมนุษย์เองกลับมีข้อบกพร่องสามประการดังนี้ ประการแรกที่ว่ามนุษย์อาจตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผลประโยชน์ส่วนตัวและอาจจะไม่ยอมศึกษากฎธรรมชาติอย่างพิถีพิถันระหว่า จึงไม่สามารถทำความเข้าใจในกฎธรรมชาติได้อย่างถ่องแท้ ประการที่สองเพราะมนุษย์อาจเห็นส่วนดีของฝ่ายตนมากเกินไป และใส่ใจกับความยุติธรรมของผู้อื่นน้อยเกินไป ประการสุดท้าย คือมนุษย์มีความสามารถที่แตกต่างกันในการปฏิบัติตามกฎหมายธรรมชาติของมนุษย์เช่นนี้ ย่อมมีผลกระทบต่อการสมาคมของความเป็นมนุษย์อย่างแน่นอน⁴²

ความเป็นมนุษย์จึงถูกควบคุมด้วยกฎธรรมชาติ และกฎนี้ต้องสามารถเป็นที่เข้าใจสำหรับมนุษย์ผู้ทรงเหตุผลด้วย ยิ่งไปกว่านั้นแต่ละบุคคลควรมีความรับผิดชอบที่จะบังคับใช้กฎธรรมชาติด้วย เพราะไม่มีกฎหมายที่แท้จริงอันใดอาจอยู่ได้โดยไม่มีการบังคับใช้ ดังคำกล่าวเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพและกฎหมายที่ลือลพด้วยตัวเองว่า “ถ้าหาก...(คน) อาจเป็นสุขขึ้นได้โดยไม่ต้องมีกฎหมายแล้ว กฎหมายในฐานะที่เป็นสิ่งไร้ประโยชน์ก็ย่อมจะสูญสิ้นไปเอง ดังนั้นถึงจะผิดอย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายของกฎหมายก็ไม่ใช่ว่าเพื่อยกเลิกหรือจำกัด หากเพื่อสงวนรักษาและขยายเสรีภาพ เพราะในรัฐทั้งปวงของมนุษย์ที่สามารถมีกฎหมายแล้ว ที่ใดไม่มีกฎหมายก็ย่อมไม่มีเสรีภาพ เพราะอิสรภาพต้องเป็นเสรีจากการจำกัดและการรุนแรง ซึ่งย่อมไม่อาจเป็นได้ในที่ที่ไม่มีกฎหมาย แต่ดังที่เราได้รับการบอกเล่า เสรีภาพไม่ใช่อิสรภาพสำหรับทุกคนที่จะกระทำการที่ตนต้องการ”⁴³

จากสิทธิตามธรรมชาติของลัคนั้น ได้ก่อให้เกิดสิทธิอันชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะพึงมีคือ สิทธิในตัวเอง สิทธิในทรัพย์สิน และสิทธิเสรีภาพของตนเองในการจะใช้สิ่งเหล่านั้นอย่างเท่าเทียมและสมบูรณ์ได้ ก็ต้องก่อตั้งรัฐขึ้นมาให้ความคุ้มครองแก่สิทธิธรรมชาติของมนุษย์ และรัฐจะต้องทำให้สิทธิธรรมชาตินั้น กลายเป็นสิทธิทางกฎหมาย ที่รัฐบาลจะต้องยอมรับและนำไปบังคับใช้ทั่วไป เพื่อคุ้มครองชีวิต อิสรภาพ และทรัพย์สินตามสิทธิธรรมชาติเหล่านี้รวมเรียกว่า “ทรัพย์สินของความเป็นมนุษย์” นั้นเอง⁴⁴

⁴¹ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 198.

⁴² พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, เรื่องเดิม, หน้า 193-194.

⁴³ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, เรื่องเดิม, หน้า 326.

⁴⁴ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, เรื่องเดิม, หน้า 195.

ด้วยเหตุนี้กฎธรรมชาติจะคอยควบคุมมนุษย์ทุกคน ในลักษณะของการสอนให้มนุษย์ไฝ่หาความเสมอภาคแห่งสิทธิและอิสรภาพ และคอยดักเตือนมิให้มนุษย์ทำอันตรายต่อผู้อื่นด้วยเช่นกัน เพื่อดำรงไว้ซึ่งความมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อการอยู่ร่วมกันของสังคม จึงเป็นจุดเริ่มต้นอันเป็นพื้นฐานทางอุดมการณ์พื้นฐานแบบเสรีประชาธิปไตยที่มองว่ามนุษย์และสังคมแยกจากกันไม่ได้ สังคมจึงมีวัตถุประสงค์อยู่ที่ความผาสุกของมนุษย์ในสังคม โดยมนุษย์มีเจตนาจะหลีกเลี่ยงความไม่มั่นคงปลอดภัยแล้วทำสัญญาสังคมขึ้นมาให้มนุษย์ทุกคนยินยอมสละสิทธิตามธรรมชาติของตนเอง เพื่อให้สามารถบังคับควบคุมการละเมิดสิทธิของมนุษย์ได้ แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์ไม่ได้สละสิทธิทั้งหมดของตน คงสละเพียงเสรีภาพบางส่วนให้สังคมบังคับเท่านั้น

ดังนั้น มนุษย์ได้สละเสรีภาพตามสภาวะธรรมชาติเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นให้กับองค์อธิปัตย์เท่ากับมนุษย์ยังสงวนเอาไว้ รัฐฐาธิปัตย์จะออกกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เป็นการกระทบกระเทือนสิทธิเสรีภาพหาได้ไม่ อำนาจของรัฐจึงมีไม่มากกว่าขอบเขตของความผาสุกร่วมกันเท่านั้น ล็อกกลับได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งวิชารัฐศาสตร์ในฝรั่งเศส เพราะความคิดเห็นของเขาได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ทั้งมองเตสกีเออและรุสโซต่างก็ใช้ทฤษฎีของล็อกมาวิเคราะห์ “ระบบเก่า” (Ancient Regime) อย่างมีประสิทธิภาพ และในสหรัฐอเมริกาเกือบจะพูดได้ว่าเป็นรูปแบบของการปกครองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีของล็อกอย่างสิ้นเชิง⁴⁵

มองเตสกีเออ (Montesquieu 1689–1755) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ผู้ยึดมั่นจริงจังในหลักอิสรภาพทางการเมือง และลักษณะเด่นชัดเข้มนั่นคงในงานเขียนเรื่องเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย ซึ่งมีความเชื่อว่าธรรมชาติของคนและชีวิตในสภาวะธรรมชาติแตกต่างกับแนวคิดของฮ็อบส์และล็อกที่ใช้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสัญญาสังคม โดยมองเตสกีเออเห็นว่า มนุษย์เมื่อเดินเข้าสู่สังคมจะสูญเสียความเสมอภาคทั้งปวง อันมีอยู่ตามสภาวะธรรมชาติ และมนุษย์ยังจะสูญเสียความรู้สึกอ่อนแอไปด้วย เพราะสังคมต่างๆ เกิดขึ้นและริเริ่มช่วงชิงผลประโยชน์ระหว่างกัน สภาวะสงครามจะเข้ามาแทนที่หากไม่สร้างสภาวะที่ก่อให้เกิดกฎหมายบัญญัติ เกิดข้อบังคับและระเบียบอันจำเป็นเพื่อรักษาสันติภาพอันเป็นกฎธรรมชาติข้อแรก ซึ่งความต้องการกฎหมายมีอยู่ตามชนิดคือ

⁴⁵ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, สิทธิ: บทวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของจอห์น ล็อก ในปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521), หน้า 137-138.

กฎหมายระหว่างประเทศที่ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างนานาชาติ กฎหมายการเมืองที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง และกฎหมายเอกชนที่ควบคุมความสัมพันธ์ในหมู่ราษฎร⁴⁶ ดังนั้นมองเตสกีเอจึงเห็นว่า “หลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพนั้นไม่ได้อยู่ที่การปกครองแบบประชาธิปไตย...แต่อยู่ที่รูปแบบรัฐบาลที่มีอำนาจจำกัด” เพราะใครก็ตามที่มีอำนาจย่อมมีแนวโน้มจะใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ชอบได้เสมอ จึงต้องป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบ หรือยับยั้งการใช้อำนาจเกินขอบเขตโดยใช้วิธีการแบ่งแยกอำนาจและถ่วงดุลอำนาจ (checks and balances) และควรสร้างหลักการแบ่งแยกอำนาจ (separation of power) เพื่อเป็นหลักประกันความเป็นมนุษย์ในสังคมนั่นเอง

จึง จากส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau 1712–1778) ได้กล่าวว่า ตามอารยธรรมสมัยใหม่ได้ขจัดเสรีภาพ ซึ่งเป็นคุณสมบัติติดตัวมาแต่กำเนิดของมนุษย์เสียสิ้น ในขณะที่เดียวกันก็ยังทำให้มวลมนุษย์พอใจในการจมอยู่ในปลักแห่งความเป็นทาสของตน กล่าวคือ มนุษย์นั้นเกิดมาเสรีแต่ตกอยู่ในห้วงแห่งพันธนาการและสภาวะธรรมชาติ ทำให้สันติและความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ได้ถูกริดรอนสูญหายไปเนื่องจากอารยธรรมสมัยใหม่นั้นเอง ถึงแม้ว่าจะดูเหมือนความเป็นมนุษย์ในสังคมอารยะจะชื่นชมและพึงพอใจในเสรีภาพของตนเอง แต่ในทางจิตวิทยาและศีลธรรมแล้วเขาอยู่ในเครื่องพันธนาการ ลักษณะความเป็นทาสแบบนี้ก็คือ การอยู่ในตรวนเหล็กซึ่งถูกประดับด้วยมาลัยกรอง ซึ่งร้ายยิ่งกว่าการถูกจองจำร่างกายมากมานัก เพราะความเป็นมนุษย์ในสังคมอารยะเป็นทาสอยู่ในจักรวรรดิแห่งความคิด (The Empire of opinions) ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง โดยทั้งผู้ถูกกดขี่กับผู้กดขี่ต่างก็อยู่ในเครื่องพันธนาการเดียวกัน เพราะผู้ซึ่งคิดว่าเป็นนายเป็นเจ้าคนอื่นนั้นแท้จริงแล้ว มีสภาพของการเป็นทาสมากกว่าเสียอีก⁴⁷ ดังคำกล่าวของรูสโซที่ว่า “มนุษย์เกิดมาเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งเขาอยู่ในเครื่องพันธนาการ ใครที่คิดว่าตนเป็นนายคนอื่น ที่แท้กลับเป็นทาสเสียยิ่งกว่า”

จากที่ได้กล่าวมาแล้วรูสโซคิดว่า ศิลปและวิทยาการเป็นตัวทำลายเสรีภาพของความเป็นมนุษย์ของแต่ละคนในสังคม ซึ่งถูกกำหนดบทบาทโดยสิ่งแวดล้อมคือบุคคล

⁴⁶ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, เรื่องเดิม, หน้า 339.

⁴⁷ เด็อน คำดี, เรื่องเดิม, หน้า 237-239.

อื่น มนุษย์จึงดำเนินชีวิตไปตามกระแสแห่งความคิดของผู้อื่น คุณค่าและความหมายของชีวิต ในรูปของความสุข ความสำเร็จ ความดี ความชั่ว และความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ จึงถูกสังคมกำหนดบทบาทอื่นอันเป็นสิ่งภายนอกมิใช่ตัวเรา ความเป็นมนุษย์ก็ตกอยู่ในสถานะทุกข์ทรมาน เพราะถูกสังคมรัดรอนไปหมดแล้ว ทศนะเกี่ยวกับความสูญหายนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์สร้างความไม่เสมอภาคก็เท่ากับสูญเสียความมีเสรีภาพไป ฉะนั้นถ้ามนุษย์มีเสรีภาพก็หมายความว่ามนุษย์มีความเสมอภาคเช่นกัน สิ่งปฏิสัมพันธ์กันเหล่านี้คือการมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง มีคำกล่าวของรุสโซว์ที่ว่า “ใครก็ตามมอบตัวเองให้กับคนทั้งหมดเท่ากับไม่ได้มอบตัวเองให้กับผู้ใดเลย และเมื่อไม่มีสมาชิกคนใดในกลุ่มสังคมที่เราจะไม่ได้มีสิทธิอยู่เหนือเขาอย่างเดียวกับสิทธิอยู่เหนือเราซึ่งเราได้สละให้แก่เขา เพราะฉะนั้น เราจึงเท่ากับได้ของแทนอย่างเดียวกันกับที่เราเสียไป รวมทั้งอำนาจที่เพิ่มขึ้นมาในการสงวนรักษาสิ่งที่เรามีอยู่แล้วด้วย”⁴⁸ เป็นความสำคัญของการก่อตั้งข้อกำหนดของสัญญา เพราะระเบียบของสังคมจะเป็นรากฐานของสิทธิและศักดิ์ศรีของมนุษย์ทั้งหมด

ในหนังสือเรื่อง “สัญญาประชาคม” (Social Contract)⁴⁹ ได้สรุปว่าเสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญควบคู่ไปกับความเป็นมนุษย์ ใครก็ตามที่ปฏิเสธเสรีภาพ นั่นก็หมายความว่าเขากำลังปฏิเสธความเป็นมนุษย์ เท่ากับสละสิทธิของมนุษยชาติ จะถือว่าเป็นการละทิ้งหน้าที่ของมนุษย์ก็ได้ และมองว่ามนุษย์มีความเสมอภาคแท้จริง ไม่มีนาย ไม่มีทาส ความไม่เท่าเทียมในสถานะธรรมชาติอาจจะมีบ้าง เช่น อายุ เพศ พลละกำลัง สติปัญญา เหล่านี้ก็ไม่มีลักษณะสำคัญพอที่จะบั่นทอนความเสมอภาคของบุคคลได้⁵⁰ ดังนั้นมนุษย์มีความต้องการความสมบูรณ์จากสังคม ซึ่งรุสโซว์เชื่อมั่นอย่างจริงจังว่า เสรีภาพและความเสมอภาคนั้น ย่อมต้องเกี่ยวพันพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เราไม่สามารถจะมีและสงวนไว้ซึ่งเสรีภาพโดยไม่คำนึงถึงความเสมอภาค และเราไม่สามารถที่จะสูญเสียเฉพาะเสรีภาพเมื่อเขาได้มาอยู่ในสังคมการเมือง ฉะนั้นเสรีภาพที่เกิดจากสัญญา

⁴⁸ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, เรื่องเดิม, หน้า 379.

⁴⁹ Rousseau, *The Social Contract*, แปลโดยจินดา จินตเสรี (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ปพิธ, 2517), หน้า 31.

⁵⁰ Allen Bloom, *Jean Jacques Rousseau, History of Political Philosophy*, edited by Leo Strauss and Joseph Cropsey (Chicago: Rand Mc Nally, 1963), p.519.

ประชาคม หรือเสรีภาพอันเกิดจากการออกกฎหมายมาใช้บังคับตัวเอง จึงเป็นเสรีภาพแบบหนึ่งเสมอภาคโดยไม่สูญเสียเสรีภาพของเราไปด้วย⁵¹ ความจริงแล้วมนุษย์ได้สูญเสียซึ่งแตกต่างไปจากเสรีภาพตามธรรมชาติ และความไม่เสมอภาคอีกแบบหนึ่ง ก็คือความไม่เสมอภาคทางการเมือง ซึ่งเป็นความเลวร้ายส่งผลกระทบแรงถึงกับทำให้คนๆหนึ่งกลับกลายเป็นทาสของอีกคนหนึ่ง รูสโซก็ได้เสนอแนะให้มีความสำคัญกับ “ประชาธิปไตยโดยประชาชน” (Democratic Directs) เพื่อก่อให้เกิด “เจตจำนงของประชาชนซึ่งแสดงออกร่วมกัน” (La Y/Volonte Generale) โดยเจตนารมณ์ร่วมกันมีอยู่สองวิธี คือ ประชาชนออกกฎหมายเอง และมีผู้เสนอให้ประชาชนออกเสียงเป็นประชามติ (Referendum) เพราะเมื่อเป็นกฎหมายที่มีการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ร่วมกันของปวงชนแล้ว กฎหมายเท่านั้นที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพของคนแต่ละคนได้⁵²

อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant 1724–1804) นักคิดนักปรัชญาสมัยใหม่ชาวเยอรมัน เกิดที่เมืองเคอร์นิกส์แบร์ก (Königsberg) ทางภาคตะวันออกของปรัสเซีย เป็นผู้ให้ความสำคัญ การเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์มีความสามารถเชิงเหตุผลในการกำหนดเป้าหมายของตัวเอง และในขณะเดียวกันมนุษย์ก็เป็นเป้าหมายในตัวเอง (end in themselves) ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าโดยไม่มีเงื่อนไข และไม่มีสิ่งใดเปรียบเทียบได้ (unconditioned and incomparable worth)⁵³ นี่คือ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ที่คานท์กล่าวไว้ในญาณวิทยาคานท์ ได้ตรวจสอบลักษณะธรรมชาติของความรู้เกี่ยวกับแหล่งที่มาและขอบเขต โดยไม่สามารถจะรู้ได้ว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่จริงในตัวเองได้ (thing in itself) เพราะสิ่งเหล่านั้นอยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์อันเป็นโลกแห่งปรากฏการณ์ คานท์จึงพยายามค้นหาความจริงบนพื้นฐานของผัสสะที่มาจากประสบการณ์ และมโนภาพที่มาจากเหตุผลหรือปัญญา (intellect) ประกอบกัน

เนื่องจากคานท์ มองว่า มนุษย์เป็นสัตว์ศีลธรรม (moral agent) ได้ต่อเมื่อมนุษย์เป็นอิสระ ในแง่การมีศักดิ์ของสัตว์ที่มีเหตุผลเช่นมนุษย์ จึงไม่สามารถแยกอิสรภาพและศีลธรรมออกจากกันได้ ทฤษฎีทางศีลธรรมของคานท์ได้ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของมนุษย์และสิทธิของมนุษย์ ที่จะได้รับความเคารพอันมาจากอิสรภาพของ

⁵¹ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, เรื่องเดิม, หน้า 109.

⁵² บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เรื่องเดิม, หน้า 50.

⁵³ Immanuel Kant., *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, translated by H.J. Paton (New York : Harper & Row, 1964), p. 36.

มนุษย์ หรือมีพื้นฐานมาจากความสามารถที่จะฝืนความปรารถนา “แรงโน้ม” (inclinations) และทำตามเหตุผล ทำตามกฎศีลธรรมที่เป็นสากล การมีชีวิตอิสระในความหมายนี้ถือว่าเป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์⁵⁴ และใน *The Critique of Practical Reason* คานท์ยังกล่าวไว้ว่า เหตุผลปฏิบัติเป็นเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับว่า “อะไรเป็นสิ่งที่ควรจะทำ” (what I ought to do) คำว่าสิ่งที่ “ควร” คานท์เห็นว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับ “สิ่งที่ดี”⁵⁵ สิ่งนี้คือการมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ภายใต้กฎศีลธรรมของคานท์

นอกจากนั้นคานท์ยังมีจุดยืนอยู่บนหลักการสำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้⁵⁶

ก. หลักความเป็นสากล (The Principle of Universality) สำหรับคานท์กฎทุกกฎต้องมีลักษณะสากลไม่ว่าจะเป็นกฎวิทยาศาสตร์ กฎหมาย หรือแม้แต่กฎศีลธรรมก็ตาม ดังนั้นกฎสาเหตุสากล (universal Causation) คือ กฎที่มีลักษณะครอบคลุมหรือใช้ร่วมกัน โดยไม่มีการยกเว้นสำหรับใคร สิ่งใดหรือการกระทำของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ ดังนั้นทุกคนต้องปฏิบัติตามคำสั่งด้วยเหตุผลของหลักความเป็นสากล มิใช่ปฏิบัติตามคำสั่งใดเพียงเพื่อผลประโยชน์ซึ่งเป็นเงื่อนไขบางอย่าง ข้อสำคัญข้อหนึ่งของความเป็นสากลของกฎ ซึ่งบ่งบอกถึงมโนทัศน์ที่มีลักษณะปราศจากเงื่อนไข (unconditional) และเป็นปรนัยสากลอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถเป็นแหล่งสาเหตุที่ทำให้เกิดแรงจูงใจแบบอัตนัยได้ด้วยเหตุนี้ การทำตามกฎศีลธรรมซึ่งเป็นกฎสากลจึงเป็นการกระทำที่มาจากการเคารพศักดิ์ศรีของตัวเองและศักดิ์ศรีของผู้อื่นด้วย

ข. หลักของมนุษย์ในฐานะที่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเอง (The Principle Of Humanity as an End – in – Itself) เป็นหลักการที่จะต้องปฏิบัติต่อมนุษย์ในฐานะที่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเองไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือ แสดงให้เห็นว่าคานท์ให้ความสำคัญในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ดังกล่าวไว้ว่า “จงปฏิบัติต่อมนุษย์ชาติไม่ว่า

⁵⁴ เนื่องน้อย บุญเนตร, *จริยศาสตร์ตะวันตก: คานท์, มิลล์, ฮอบส์, รอลส์, ชาร์ท* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 4.

⁵⁵ Immanuel Kant, *Kant Selections (Critique of Practical Reason)*. Edited by Lewis White Beck (USA: Macmillan) p. 299.

⁵⁶ ศิริมาลย์ ศรีใส, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมและกฎหมายในจริยศาสตร์ของคานท์,” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาจริยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 47–51.

จะเป็นตัวเองหรือผู้อื่น โดยถือว่าเขาเป็นจุดหมาย อย่าถือว่าเขาเป็นเพียงวิถีเท่านั้น”⁵⁷ จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าคานท์เน้นเรื่องความมีคุณค่าในตัวเองของมนุษย์ ซึ่งคุณค่านี้มีได้ขึ้นอยู่กับการมีลักษณะภายนอกอื่นใด หากแต่มนุษย์มีคุณค่าโดยสมบูรณ์ในตัวเอง จึงไม่ควรใช้ตัวเองหรือบุคคลอื่นเป็นเพียงวิถี หรือเครื่องมือไปสู่จุดหมายใด ๆ เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างทางด้านคุณค่าระหว่างมนุษย์กับสิ่งของแล้ว มนุษย์จึงต้องมีศักดิ์ศรีและไม่สามารถนำไปเปรียบเทียบได้กับสิ่งของโดยเด็ดขาด การกระทำต่อบุคคลหรือเพื่อนมนุษย์ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือวิถีไปสู่เป้าหมาย จึงเท่ากับเป็นการลดคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ เราไม่ควรปฏิบัติต่อมนุษย์คนอื่นเพียงเพราะเห็นว่าเราจะได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากการกระทำนั้น กล่าวคือไม่ควรใช้มนุษย์เป็นทางผ่านไปสู่ผลลัพธ์บางประการ แต่ควรปฏิบัติต่อเขาในฐานะที่เป็นเป้าหมายสมบูรณ์ (absolute end) ในตัวเอง ถ้ามีแนวคิดหรือการกระทำใดก็ตามที่ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างอื่นแล้ว คานท์ถือว่าสิ่งนั้นได้ทำลายศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นั่นเอง

ดังนั้น คานท์จึงให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์เหนือสิ่งอื่นใด มนุษย์แต่ละคนมีศักดิ์ศรีและคุณค่าในตัวเอง จะนำมนุษย์ไปเป็นเครื่องมือในการกระทำสิ่งใดหรือทดลองใดๆ ไม่ได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความหมายเหนือสิ่งอื่นใดในจักรวาล⁵⁸

ค. หลักความสามารถที่จะกำหนดตัวเอง (The Principle of Autonomy) จากคำกล่าวของคานท์ ที่ว่า “จงกระทำในลักษณะที่เจตจำนงของท่านสามารถถือได้ว่าตัวมันเองเป็นผู้สร้างกฎสากลไปด้วยในขณะเดียวกัน โดยผ่านหลักการที่เป็นเจตจำนงส่วนตัว” หมายถึงมนุษย์ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่มีเหตุผล (rational being) และเป็นผู้ที่มีความสามารถในการใช้เหตุผลจึงทำตามกฎสากลที่เราตั้งใจสร้างขึ้นมาจากพิจารณาตนเองโดยสำรวจสมรรถภาพหรือความสามารถ (faculty) ในการใช้เหตุผลจากหลักเสรีภาพในการกำหนดตัวเอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่าคานท์ได้รับอิทธิพลแนวคิดนี้มาจาก รูสโซ (Jean –

⁵⁷ Immanuel Kant. **The Moral Law: Kant's Groundwork of the Metaphysics of Morals.**

Translated by H.J.Paton (London: Hutchinson University Library, 1785), p.40.

⁵⁸ สิวลี ศิริไธ, **จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล**, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 89.

Jacques Rousseau) เกี่ยวกับมโนทัศน์ที่ว่า “ความสามารถที่จะกำหนดตัวเองในแง่ที่ว่า การมีบุคคลจะมีความสามารถที่จะกำหนดตัวเองได้นั้น จะต้องมีความสามารถในการปกครองตัวเอง และความสามารถดังกล่าวนี้เอง ที่ทำให้บุคคลผู้นั้นมีคุณค่าพิเศษ หรือมีศักดิ์ศรี”⁵⁹ กล่าวคือเป็นคุณลักษณะของพลเมืองในรัฐอุดมคติอันเป็นรัฐที่กฎหมายได้รับการยอมรับจาก “เจตจำนงทั่วไป” (general will) ของพลเมืองเข้าร่วมกันทำสัญญาประชาคม (Social Contract) โดยพร้อมใจกันสละเสรีภาพตามธรรมชาติ (natural liberty) และสนับสนุน “เจตจำนงสาธารณะเฉพาะแต่ละคนที่มีต่างกันไป กฎหมายดังกล่าวจึงได้มาจากปัจเจกที่มุ่งสู่สิ่งที่ดีหรือประโยชน์ที่ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นสากล อาจกล่าวได้ว่าการกำหนดตัวเองหรืออิสรภาพในเสรีภาพทางศีลธรรมของรูสโซ ก็คือ “การถูกจำกัดด้วยกฎที่เราเป็นคนตั้งให้แก่ตัวเอง”

ท้ายสุดทัศนะของซาร์ท (Jean Paul Sartre) มองในแง่ที่ว่าความสามารถที่จะกำหนดตัวเองนั้น ไม่ใช่สิทธิที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นทำหน้าที่อะไรบางอย่าง และไม่ใช่การกำหนดตัวเองทางอารมณ์ หากแต่ความสามารถที่จะกำหนดตัวเองนั้นคือการเป็นอิสระจากเหตุวิสัยหรือกลไกจักรกลตามธรรมชาติ⁶⁰ ทำหน้าที่ไม่ก้าวก่ายหรือไม่ขัดขวางการดำเนินวิถีชีวิตที่ตัวเองเลือกจากที่กล่าวมาในหลักการสำคัญของคานท์เรื่อง “เจตจำนงเสรี” (the autonomy of the will) และ “ศักดิ์ศรีของมนุษย์” (the dignity of man) ความสำคัญเกิดมาจากการใช้เหตุผลของมนุษย์ ภายใต้การมีเสรีภาพภายในกฎศีลธรรมที่มนุษย์มีจุดมุ่งหมายในตัวเอง มีคุณค่า มีศักดิ์ศรีเป็นตัวกำหนดค่าภายในตัวเอง (intrinsic worth) แก่มนุษย์ด้วยกันหล่อหลอมพฤติกรรมมนุษย์ (Human Conduct) ให้เป็นไปตามครรลองของแต่ละสภาพการณ์ยอมรับตามยุคสมัยไป

⁵⁹ J. B Schneewind, *Autonomy, Obligation, and Virtue: An Overview of Kant's*, edited by Paul Guyer, ed. (Cambridge University Press, 1992), p. 314.

⁶⁰ Thomas E. Hill, Jr., *Dignity and Practical Reason in Kant's Moral Theory* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1992), p.5.

บทที่ 3

วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันออก

1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพราหมณ์และฮินดู

ในบรรดาศาสนาที่ยังมีผู้นับถือนับถือกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ศาสนาพราหมณ์นับว่าเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด ที่ยังมีผู้นับถืออยู่และเป็นศาสนาโบราณของอินเดียที่เป็นแหล่งกำเนิดศาสนา ปรัชญา และวัฒนธรรมต่างๆ มากมายในช่วงขณะนั้น ได้มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจมาเป็นเวลาหลายพันปีแล้ว ซึ่งศาสนาพราหมณ์เป็นมนุษยชาติในตระกูลพรหมมาจากคำว่าพรภพ ในภาษาเดิมคือพวกทราวิป หรือ ทมิฬ อันเป็นคำที่ใช้เรียกภูเขากับต้นไทรที่พวกเขาสักการะ และถือเป็นศาสนาของพวกเขา อารยันหรืออริยกะ ที่ตั้งตนเป็นนายปกครองประชาชนชาวพื้นเมือง เพราะถือตัวว่าเป็นพวกเจริญกว่าชาวพื้นเมือง จึงเห็นว่าควรสงวนความบริสุทธิ์ของเชื้อสายพวกตนไว้ด้วยการออกบทบัญญัติ ห้ามพวกตนสมรสกับชาวพื้นเมือง และสงวนอาชีพที่สำคัญๆ ไว้ให้พวกของตน ซึ่งต่อมาก็กลายเป็นบ่อเกิดของการแบ่งแยกความเป็นมนุษย์ ที่เรียกว่า “วรรณะ” โดยแบ่งออกเป็น 4 วรรณะดังนี้¹

ก. วรรณะพราหมณ์ หรือนักบวช นักปราชญ์ ครูบาอาจารย์ พวกนี้มีหน้าที่สั่งสอน และประกอบพิธีทางศาสนาต่างๆ เปรียบเสมือนศิรยะ อันเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดสติปัญญา

ข. วรรณะกษัตริย์ หรือพวกนักรบ นักปกครอง พวกนี้มีหน้าที่ทำการรบและปกครองบ้านเมือง เปรียบเสมือนอกซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งกำลังของสังคม

ค. วรรณะแพศย์ ได้แก่พวกที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการค้าขาย การทำกสิกรรม ซึ่งถือว่าเป็นพวกที่กุมเศรษฐกิจของชาติ เปรียบเสมือนขา เป็นส่วนที่เลี้ยงหรือทำหน้าที่พุงกายให้ทรงอยู่

¹จ่านง ทองประเสริฐ,แบบเรียนศาสนาสาธก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2520),หน้า1-4.

จ. วรรณะศูทร เป็นพวกเจ้าของถิ่นเดิมที่ถูกเหยียดหยามว่าเป็น “ทัตยู” คือ เป็นคนที่ต้องคอยรับใช้พวกอารยันจนเป็นทาสในงานทุกประเภทไม่ว่ากรรมกรและช่างฝีมือต่าง ๆ เปรียบเสมือนเท้า ซึ่งถือเป็นอวัยวะที่ต่ำสุด

หากมองในมุมมองของสิทธิมนุษยชนแล้วย่อมเห็นได้ว่าการให้ความสำคัญในการแบ่งวรรณะออกเป็นส่วนประกอบของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญของร่างกายมนุษย์ เพราะการที่คนเราจะมีชีวิตที่สมบูรณ์ได้ ก็จะต้องมีหัว อก ขา และเท้าครบถ้วน ฉะนั้นใครที่สังคมกีดกันนั้น กล่าวคือจะต้องมีปัญญา (พราหมณ์) อำนาจ (กษัตริย์) เงิน (แพศย์) และงาน (ศูทร) ในสังคม ซึ่งสมัยโบราณถือว่าวรรณะย่อมมีติดตัวมากับทุกคนตั้งแต่เกิด โดยมีหลัก “หินทุ” (ของฮินดู) เป็นธรรมที่มีความหมายถึงผู้ที่ละเว้นหিংสากรรม หรือ สอนธรรมที่ลัทธิฮินสา ซึ่งสอนไว้ว่าสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตของคนเรา ก็คือการฟัง พิสูจน์เสียก่อนว่าเด็กคนไหนมีวรรณะใดแล้วให้เขาได้ศึกษาเรียนรู้ตามวรรณะนั้น² แท้จริงแล้วปรัชญาที่กล่าวมานี้ อาจเป็นบ่อเกิดของความแปลกแยกในความเป็นมนุษย์ ทำให้มีการแบ่งแยกศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ออกเป็นหลายระดับตามวรรณะในขณะนั้น นอกจากนั้นศาสนาพราหมณ์ยังขยายวงกว้างในความวิปริตแปรผันไปมากยิ่งขึ้น โดยมีลัทธิประเพณีแปลกๆ เช่น มีการสงวนวรรณะ ไม่ยอมคบค้าสมาคมกับคนในวรรณะต่ำ สามิไม่ยอมรับประทานอาหารร่วมกับภรรยา ยกย่องเทพอื่นๆ คือพระอิศวร (ศิวะ) และพระนารายณ์ (วิष्ณู) ให้มีศักดิ์สูงเสมอด้วยพระพรหม อนุญาตให้แต่งงานได้ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก บูชาสัตว์บางชนิด เช่น โค ซึ่งถือว่ามีคุณล้ำเลิศแก่มนุษย์ ถึงกับเอามูลโคมาเจิมหน้า ทำให้ศาสนาพราหมณ์และพวกอารยันกลายมาเป็นศาสนาฮินดูในที่สุด³

2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่ง โดยเฉพาะประชาชนชาวอาหรับและยังได้แพร่หลายเข้าไปในอินเดีย มาเลเซีย อินโดนีเซีย ไทย และแอฟริกาอีกด้วย อันเป็นต้นกำเนิดของศาสนาคริสต์ ด้วยเหตุนี้เราอาจกล่าวได้อย่างกว้างๆว่าศาสนา

²ประภาศรี สืห์อำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2540), หน้า 130.

³ จันง ทองประเสริฐ, เรื่องเดิม, หน้า 9.

คริสต์กับศาสนาอิสลามพัฒนามาจากศาสนาเดียวกัน เนื่องจากคัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลามมีเนื้อหาหลายตอนสอดคล้องกับคัมภีร์เก่าของศาสนาคริสต์ และพระเจ้าที่พระคัมภีร์เก่าของศาสนาคริสต์ระบุพระนามนั้นนักวิชาการทางด้านศาสนาทั่วไปเชื่อว่าเป็นพระเจ้าพระองค์เดียวกับพระคัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม ต่างกันเพียงพระนามที่ใช้เรียกเท่านั้น⁴

ในระยะเวลากว่า 1400 ปี อิสลามเป็นนามของศาสนาหนึ่งที่จัดอยู่ในประเภทของเอกเทวนิยม (Monotheism)⁵ ซึ่งนับถืออัลเลาะห์เป็นพระเจ้าเพียงพระองค์เดียว นบีมุฮัมมัดเป็นผู้เผยแพร่วาทะศาสนาเป็นศาสดาองค์สุดท้าย ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาแห่งจิตใจ โดยไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องหมายแทนหรือรูปสักการะ แต่ปฏิบัติศาสนกิจด้วยการระลึกถึงพระเจ้า อันเรียกผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามว่า “มุสลิม” หรืออิสลามิกชน โดยวัฒนธรรมอิสลามมีที่มาจากพระมหาคีรีอัล-กุรอาน ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ได้ประทานให้แก่มนุษยชาติโดยผ่านทางศาสดามุฮัมมัด ทำให้มุสลิมทั่วโลกถือเอาคัมภีร์นี้มาเป็นธรรมนูญในการดำเนินชีวิต และเมื่อวัฒนธรรมอิสลามไม่ได้มีที่มาจากเพียงความคิด ความเชื่อของมนุษย์แต่ละคน หรือคนหนึ่งคนใดเท่านั้น หากแต่มาจากพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นสำคัญ ฉะนั้นวัฒนธรรมอิสลามจึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อม หรือค่านิยมของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมอิสลามจึงถูกจัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่แข็ง เนื่องจากอิสลามวางหลักการไว้ว่าสิ่งใดที่เป็นประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนกิจหรือวัฒนธรรมอิสลามที่ได้ถูกกำหนดไว้แล้ว เป็นสิ่งที่มุสลิมไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความต้องการ ตามอำเภอใจ หรือตามค่านิยม (Value) ของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นๆ เพราะหากมุสลิมปฏิบัติเช่นนั้น ความเป็นเอกภาพของอิสลามจะไร้ความหมาย และอิสลามก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมที่อ่อน ที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามกิเลส หรือค่านิยมได้ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นชัดเจน เช่นการบัญญัติในเรื่องการแต่งกายของสตรีที่ให้ปกปิดร่างกายให้มิดชิด สตรีมุสลิมทั่วโลกก็ต้องปฏิบัติโดยไม่มีข้ออ้าง ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในเอเชียที่ร้อนเพียงใดก็ตาม หรือกรณีของผู้ชายมุสลิมที่ห้าม

⁴ เสถียร โกเศศ, ศาสนาเปรียบเทียบ (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2530), หน้า 275-276.

⁵ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, วัฒนธรรมอิสลาม, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทางนำ, 2535), หน้า 6.

การดื่มสุรา การเที่ยวผู้หญิง หรือเข้าไปรับบริการในสถานเริงรมย์ต่างๆ ตัวอย่างเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ผู้ชาวมุสลิมไม่ถือปฏิบัติ แม้จะถูกเพื่อนเปลี่ยนหน้าเป็นอิสราก็ตาม⁶

ลักษณะเด่นของศาสนาอิสลามคือเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการปกครองรัฐ โดยตรงสูงเมื่อเทียบกับศาสนาอื่น และมีการจัดรูปแบบการปกครองรัฐซึ่งอาศัย หลักธรรมในศาสนาอิสลามเป็นแม่แบบ โดยมองการให้ความสำคัญแก่นุญฮ์นั้น ปรากฏชัดในคำสอนของศาสนาอิสลาม ซึ่งมีหลักกำหนดให้ศาสนิกชนปฏิบัติเป็น รายละเอียดยิ่งกว่าศาสนาใดๆ คำสอนนั้นจึงกลายเป็นหลักปฏิบัติสำหรับศาสนิกชน โดยไม่ต้องผ่านสถาบันที่เป็นสื่อกลางคือสถาบันสงฆ์เช่นศาสนาอื่น แต่ศาสนิกชนอิสลาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเดียวกันทั้งหมด ไม่แยกข้อปฏิบัติของนักบวชให้ต่างจากคนสามัญ⁷ ดังนั้นผู้ที่เป็นศาสนิกชนหรือชาวมุสลิม จึงมีความศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์ และคำสั่งสอนที่ก่อให้เกิดศักดิ์ศรีของมนุษย์ได้แก่

ก. กฎแห่งการกำหนดสถานะของตัวเองในความเป็นมนุษย์ ได้แก่คำสอนที่ให้ ศรัทธาในกฎแห่งการกำหนดสถานะของตัวเองในความเป็นมนุษย์ ที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างใน จักรวาลอยู่ภายใต้กฎแห่งการกำหนดสถานะ แต่การกระทำของมนุษย์นั้นอยู่ที่เจตนาและ การตัดสินใจของมนุษย์เอง โดยในแง่จริยธรรมถือเป็นศาสนกิจที่ชาวมุสลิมต้องปฏิบัติ ทุกวัน เช่น “การนมาซ” หรือที่เรียกอีกอย่างว่า “การละหมาด” อันเป็นการตั้งสติ พิจารณาตนให้ตั้งอยู่ในความถูกต้อง

ข. ศาสนพิธีที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้แก่การสอนให้ยึดศาสนพิธีที่ เกี่ยวกับเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น การถือศีลอดจากข้อกำหนดให้ชาวมุสลิม ทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่มีฐานะอย่างไรในสังคม ปฏิบัติจากพื้นฐานที่เท่าเทียมกันใน ความเป็นมนุษย์ไม่ว่าเป็นเจ้านาย ราษฎร นาย บ่าว พลเรือน ทหาร ล้วนปฏิบัติอย่าง เดียวกัน การถือศีลอดจึงเป็นวาระที่ชาวมุสลิมตั้งใจทำความดีให้เกิดศักดิ์ศรี และละเว้น จากความชั่วเป็นพิเศษ นอกจากนั้นยังมีการจ่ายซะกาตซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานตาม ศาสนบัญญัติ โดยจ่ายทรัพย์สิน เงินทองและสิ่งที่มีในครอบครองเกินให้แก่บุคคลอื่น เพื่อบริจาคแก่คนด้อยโอกาสต่างๆ หรือสังคมบริจาคเพื่อส่วนรวม

⁶ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-14.

⁷ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มุญฮ์กับศาสนา (กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 216.

ค. การยึดหลักธรรมมาใช้เป็นกฎหมายอิสลาม ได้แก่การยึดหลักธรรมมาใช้เป็นกฎหมายโดยตรงนั้น มีเฉพาะศาสนาอิสลามที่มีความโดดเด่น ซึ่งนักกฎหมายอิสลามพยายามที่จะจำแนกเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม ปรากฏว่ามีสิ่งสำคัญที่ต้องการคุ้มครองประการหนึ่งคือ “การคุ้มครองศักดิ์ศรีของมนุษย์” โดยพยายามสร้างมาตรการต่างๆ ที่ออกมาเพื่อที่จะคุ้มครองศักดิ์ศรี ความรู้สึกของมนุษย์ หรือที่เป็นความรู้สึกร่วมกันของมนุษย์ เช่น การถือว่าศักดิ์ศรีของผู้หญิงนั้นอยู่ที่ความสำรวมในเรื่องการแต่งกาย ผู้ชายก็เสมอกันในเรื่องนี้ ศาสนาอิสลามจึงวางมาตรการรูปธรรมด้านความสัมพันธ์ การแต่งตัว การคิด และเรื่องของจิตใจ เพื่อคุ้มครองศักดิ์ศรีอันนี้ไม่ให้ถูกสงสัยในเรื่องของความบริสุทธิ์ทางเพศ^๕ ดังนั้นถ้าหากคุณค่าที่เป็นนามธรรมนั้นปราศจากเกาะกุมกันที่ถูกต้อง ในท้ายที่สุดสิ่งที่จะตามมาก็คือการขาดศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับมุฮัมมัด ซึ่งเป็นผู้มีมนุษยธรรมอย่างสูง คือกรณีของนางเคาะดีญะฮ์ได้ให้ทาสหนุ่มแก่ท่านมุฮัมมัดคนหนึ่งชื่อว่า ซาอิด ผู้เป็นบุตรของฮาริตห์ ที่ถูกจับมาขายเป็นทาสให้แก่นางเคาะดีญะฮ์ ต่อมาเมื่อ ฮาริตห์ทราบว่าลูกของตนตกเป็นสิทธิของมุฮัมมัดก็รีบเดินทางมายังเมืองมักกะฮ์ และขอไถ่ลูกชายด้วยเงินเป็นจำนวนมาก ท่านมุฮัมมัดกล่าวว่า “ก็จงพาตัวซาอิดมาไถ่สิ และถ้าเขาเลือกจะไปกับท่าน โดยหันไปพูดกับพ่อเด็กว่า จึ่งพาตัวเขาไปเถิด ไม่ต้องไถ่ถอน แต่ถ้าหากเขาเลือกที่จะอยู่กับฉัน ฉันจะเลือกใส่เขาไปด้วยเหตุใดหรือ...” เมื่อซาอิดเขากลับตอบอย่างฉาดฉานว่า เขาปรารถนาจะอยู่กับผู้เป็นนายของเขาต่อไป เพราะเขาได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีคล้ายกับเป็นลูกชายคนหนึ่งของท่าน และจากนั้นเป็นต้นมาซาอิดก็ได้ชื่อว่าเป็นบุตรของมุฮัมมัดแต่นั้นมา^๖

จากความเชื่อมาสู่หลักสิทธิมนุษยชนในอิสลาม ที่ก่อให้เกิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์บ้าง ตามทฤษฎีของนักเขียนชาวอิสลาม ตัวอย่างเช่น อาบูล อีลา มอดูดิ (Abul A'la Mawdudi) ได้กล่าวอ้างว่า อิสลามได้มีการวางรากฐานสิทธิพื้นฐานอันเป็นสากลบางประการเพื่อความเป็นมนุษย์ในส่วนทั้งหมด ซึ่งจำต้องได้รับการเชื่อฟังและเคารพ

^๕ พิเชษฐ์ กาละมเกษตร, ปราณี ฟ้าพานิช และบรรจง บินกาชัน, มนุษย์ตามแนวทางอิสลาม, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542), หน้า 266.

^๖ จ่านง ทองประเสริฐ, เรื่องเดิม, หน้า 113-114.

ในทุกๆ สภาวะอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน ที่เป็นผลจากสถานภาพแห่งความเป็นมนุษย์ในตัวเขา และยังมีนักการทูตต่างๆ รวมทั้งนักวิชาการก็ได้กล่าวยืนยันว่า หลักการและแนวความคิดพื้นฐานของเรื่องสิทธิมนุษยชนได้กำหนดขึ้นมาจากเริ่มแรกสุดในกฎหมายอิสลามที่เคียว โดยแนควี (Nadvi) และทาเบนด์ (Tabendeh) ถึงกลับกล่าวอ้างว่า ความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในยุคปัจจุบันนั้น เป็นที่ปรากฏยอมรับกันมานานแล้วถึงประมาณ 1,400 ปี แต่เหมือนกับเป็นเพียงการกล่าวอ้างที่ยังไร้ข้อสนับสนุน เพราะอย่างเช่น คาลิด เอ็ม อิสฮาค (Khalid M. Ishaque) ก็ยืนยันว่าแม้มุสลิมพยายามแสวงหาอย่างไม่ลดละต่อวิถีทางและเครื่องมือที่จะยืนยันต่อกันในสิ่งที่ภาษาสมัยใหม่เรียกว่า “สิทธิมนุษยชน” แต่ก็ไม่สามารถแปลถ่ายทอดไปเป็นภาษาของอิสลามอันศักดิ์สิทธิ์ได้ มีเพียงบางสิ่งที่ละม้ายเหมือนแก่นสัจคมของศาสนาอิสลาม กระทั่งเขาได้ระบุเรื่องของสิทธิมนุษยชนสิบสี่ประเภท ซึ่งได้รับการยอมรับและปรากฏมั่นคงอยู่ในโลกอิสลาม

อย่างไรก็ตามได้มีนักคิดหลายท่านพยายามระบุแยกประเภทรายชื่อของสิทธิต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์ตามศาสนาอิสลาม ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยส่วนบุคคล สิทธิที่จะได้รับความเคารพในเกียรติศักดิ์เฉพาะตัว สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาค สิทธิที่จะเป็นพี่น้องกัน และสิทธิที่จะได้รับความยุติธรรม แต่ก็มีบางทฤษฎีแสดงข้อถกเถียงโดยอ้างว่า “สิทธิมนุษยย์ในอิสลามเป็นสิทธิพิเศษ (priviledge) ของพระอัลเลาะห์ (พระเจ้า) เพราะท่านาอันชอบธรรมต่าง ๆ นั้นท้ายที่สุดแล้วก็ยังเป็นของพระเจ้าหมด” เป็นนัยที่มีความขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะเท่ากับพูดถึงสิทธิมนุษยชนที่ไม่ได้เป็นสิทธิของมนุษย์ หากแต่เป็นสิทธิพิเศษของพระเจ้าที่มีเฉพาะบุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายสมบูรณ์ กล่าวคือเฉพาะมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่พร้อมด้วยวุฒิอันบริบูรณ์ มีเสรีภาพและมีศรัทธาต่ออิสลามเท่านั้น¹⁰ ดังนั้นแม้มีความหลากหลายทัศนะเกี่ยวกับประเด็นเหล่านี้ ซึ่งหากย้อนมองเป้าหมายอย่างเป็นทางการแล้วย่อมไม่มีข้อสงสัยใด ๆ ว่าหลักธรรมในศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับสังคมและปรัชญาล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความใส่ใจเป็นห่วงเป็นใยอย่างยิ่งในความกินดีอยู่ดีของมนุษย์ และการมีศักดิ์ศรีของมนุษย์นั่นเอง

¹⁰จรัญ โฆษณานันท์, “สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของมนุษย์: บทวิจารณ์เชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในโลกที่มีใช้ตะวันตก,” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10, 2 (ธันวาคม 2528): 81-85.

3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพุทธ

เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม กล่าวคือไม่เชื่อ ไม่สอนและไม่พึ่งพาในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก หากแต่เชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถพึ่งพาตนเองได้ทุกอย่าง โดยเน้นหนักเรื่องศีลธรรมและปัญญาชั้นสูง ตลอดจนให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์อันลึกซึ้ง โดยมีการประกาศศักดิ์ศรีขั้นพื้นฐานอันเสมอภาคกันของมนุษย์ว่า “คนทุกคนไม่ว่ากำเนิดในชนชั้นวรรณะไหน มีสถานะต้นกำเนิดมาอย่างไร ย่อมมีศักยภาพเสมอกันที่จะพัฒนาตนเองเข้าสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และทุกคนตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติต่าง ๆ อย่างเสมอกัน” ปฐมเหตุแห่งหลักความศรัทธาในพุทธภาวะของมนุษย์สามารถสืบโยงจากความเชื่อมั่นในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นต้นแบบของมนุษย์ทั้งหลาย ที่ยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ว่าสามารถหยั่งรู้สังขารมัจจุราฐเข้าถึงความดีงามสูงสุดได้ด้วยสติ ปัญญาและความเพียรของตน อันเป็นศรัทธาเชื่อมั่นในปัญญาที่จะหยั่งรู้สังขารมัจจุราฐของมนุษย์ทุก ๆ คน หรือเป็นความมั่นใจในความเป็นมนุษย์นั่นเอง เพราะหากมองความเป็นมนุษย์ ที่มีความเคารพในตัวเอง (Self-respect) และหมั่นพิจารณาทบทวนศักยภาพแห่งความดีงามทั้งภายในตัวเราเองและผู้อื่น ชนิดที่ไม่มีการจำแนกเพศชาติหรือเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ท้ายสุดความเป็นสากลของพุทธธรรมเช่นนี้จะโน้มนำไปสู่สำนึกแห่งความเป็นสากลนิยมของมนุษยชาติหรือภราดรภาพระหว่างมนุษย์ที่ไม่จำเป็นต้องร่วมสายโลหิตเดียวกัน¹¹

ความเป็นมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญานั้น มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตชนิดพิเศษที่ได้รับการปรุงแต่งขึ้นมาเป็นนามและเป็นรูป กล่าวคือมนุษย์มีส่วนประกอบรูปธรรมคือร่างกาย กับส่วนที่เป็นนามธรรมคือจิตใจ แล้วภายหลังจึงเกิดขึ้นมาเป็นชีวิตของมนุษย์ เพราะมีเจตจำนงอิสระและพลังความริเริ่มสร้างสรรค์เป็นสมบัติโดยธรรมชาติ มนุษย์จึงได้ชื่อว่า “เกิดมาเป็นผู้เลือก” ตามที่มนุษย์เห็นสมควรด้วยเหตุผลและกำหนดขึ้นเป็นแนวทางดำเนินชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีได้ เพราะมนุษย์มิได้อยู่ในอาณัติ หรือประกาศิตของเทพเจ้า ที่เรียกกันว่าพรหมลิขิต หากแต่มนุษย์ย่อมแปรสภาพไปตามความเชื่อเพื่อให้

¹¹ จรัญ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ธรรมาภิบาล (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544), หน้า 87-89.

บรรลุตสิ่งที่ดี ดีกว่าและดีที่สุด¹² สามารถสร้างพลังและความมั่นใจให้แก่ตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติมนุษย์ และสามารถแสวงหาสิ่งต่างๆเพื่อมาปรุงแต่งความเป็นมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “...เมื่อเห็นคุณค่าในชีวิตมนุษย์ควรรักษาปรับปรุงชีวิตให้ดี ดำเนินชีวิตไปตามแนวทางที่ถูกต้อง ผู้ฉลาดย่อมดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท สำหรับมนุษย์สิ่งอื่นใดที่ถือว่ารักยิ่งกว่าชีวิตเป็นไม่มี เมื่อเข้าใจความจริงข้อนี้มนุษย์ควรให้การคุ้มครองรักษาชีวิต ทั้งนี้พึงเคารพและดีคุณค่าชีวิตของผู้อื่น ไม่น้อยกว่าคุณค่าชีวิตของตนเอง”¹³ จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะพระพุทธเจ้าทรงมีทัศนะหลายประการที่ไม่ตรงกับศาสนาพราหมณ์ อันเป็นศาสนาที่มีอยู่เดิม อีกทั้งยังมีแนวคิดต่างกับศาสนาฮินดู หากแต่ความขัดแย้งทางความคิดข้างต้น เหล่านี้มีมาตั้งแต่อดีตกาล การปิดกั้นอำพรางแนวคิดที่ศรัทธาเชื่อมั่นต่อศักยภาพทางปัญญาหรือความเป็นพุทธะในความเป็นมนุษย์ทุกคน ยังกระทำการการตีความคติความคิดเกี่ยวกับชาติภพหรือกรรมเก่าในอดีตชาติ ในลักษณะที่ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์ที่ไม่เชื่อเรื่องความเท่าเทียมของคน¹⁴

อีกทั้งพุทธศาสนายังให้ความหมายในแง่ที่เป็นศาสตร์ของการดำรงชีวิตมากกว่าลัทธิความเชื่อถือทางศาสนา กล่าวคือเป็นศาสตร์ซึ่งคนเราอาจใช้เรียนรู้ เพื่อดำเนินชีวิตของตน ด้วยความเข้าใจตามภาวะวิสัย และด้วยสติปัญญาที่จะรู้¹⁵ ฉะนั้นการให้เกียรติและคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์แก่นั่น พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นประเด็นสำคัญให้เรียนรู้และยอมรับเจตจำนงอิสระอันริเริ่มสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์ โดยยึดประโยชน์สุขที่มวลมนุษย์ได้รับเป็นสำคัญ โดยเฉพาะแนวปรัชญาที่สอนให้มนุษย์ไม่ถือสิ่งอื่นมีคุณค่าเหนือกว่าความเป็นมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับโลกมนุษย์ “ไม่มีความแตกต่างกันในความเป็นมนุษย์” เพราะพุทธปรัชญาถือว่าทุกคนมีโอกาสดำเนินตนเองให้ทัดเทียมกันได้ และสิ่งสำคัญที่สุดคือ มนุษย์ไม่ควรเอาเหตุปัจจัยและเงื่อนไขอื่นมากำหนดเชื่อชาติ เผ่าพันธุ์ และสีผิว มาเป็นตัววัดและตัดสินความเป็นมนุษย์ เป็นต้น

¹² สิทธิ บุตรอินทร์, เรื่องเดิม, หน้า 138-139, อ้างถึงใน C.A.F. Rhys Davids: A Manual of Buddhism, pp. 192-195.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

¹⁴ จรัญ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ธรรมาภิบาล, หน้า 93-94.

¹⁵ เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2531), หน้า 24-25.

คำสอนในพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆของมนุษย์ อันสะท้อนให้เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

ก. คำสอนเกี่ยวกับเรื่องทาสและการแบ่งวรรณะ

เนื่องจากศาสนาพุทธเป็นศาสนาหนึ่ง ซึ่งถือว่าระบบทาสเป็นระบบที่ขัดกับศีลธรรมและความเสมอภาคของมนุษย์ เพราะในระบบทาสนี้จะมีการปฏิบัติที่ขาดความเป็นมนุษย์ต่อกัน พุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับการที่คนหนึ่งปฏิบัติต่ออีกคนหนึ่งเหมือนไม่มีความรู้สึก การปฏิบัติเช่นนี้ไม่ถูกต้องตามคำสอนของศาสนาพุทธ ซึ่งสอนให้คนมีเมตตาและมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์มาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว และยังมีคำสอนที่ไม่แบ่งแยกวรรณะ อันต่างกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เน้นธรรมคือการทำหน้าที่ตามวรรณะเป็นสำคัญ โดยมองว่าเป็นเรื่องที่พราหมณ์กำหนดเอาเอง แท้จริงวรรณะนั้นไม่มีอยู่จริง พุทธศาสนาไม่ยอมรับการสร้างมนุษย์ในลักษณะเช่นนี้ จึงไม่เชื่อเรื่องวรรณะ ทำให้ไม่มีการแบ่งแยกความเป็นมนุษย์ตามหน้าที่ของแต่ละวรรณะไว้อย่างตายตัว เหมือนอย่างศาสนาพราหมณ์ฮินดู ซึ่งความแตกต่างระหว่างสองศาสนานี้ สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม คำว่าศักดิ์ศรีเป็นคำสมัยใหม่ เมื่อจะเทียบกันเราอาจโยงเข้าหาหลักพุทธศาสนาได้หลายอย่าง เช่นเราบอกได้ว่าพุทธศาสนาถือว่าทุกคนต้องเป็นไปตามกรรมนิยามและธรรมนิยามเสมอกันทั้งหมด ต้องเกิดแก่เจ็บตายเหมือนกันทุกคน ตามกฎแห่งกรรม ถือไม่มีการแบ่งแยกคนให้สูงกว่ากันด้วยวรรณะชาติกำเนิด กรรมคือการกระทำความประพฤติคุณธรรมจึงจะเป็นเครื่องวัดคน นี่จะถือว่าเป็นเกณฑ์วัดศักดิ์ศรีก็ได้¹⁶

ข. คำสอนเกี่ยวกับ “หลักพรหมวิหารธรรม 4”

เป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานของหลักศีลธรรมที่มุ่งต่อการสร้างสรรค์ต่อกันและกัน ในความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นมนุษย์ เพราะโดยรูปศัพท์ “พรหมวิหาร” แปลว่า ธรรมประจำใจของพรหม ซึ่งในความหมายดั้งเดิมพรหมของศาสนาพราหมณ์หมายถึงเทพเจ้าสูงสุดผู้สร้างโลกผู้อภิบาลโลกและผู้ลิขิตชีวิตมนุษย์ แต่ในการแปลความหมายของพุทธศาสนาที่มีใช้ศาสนาแบบเทวนิยม พรหมจึงหมายถึง “ผู้ประเสริฐ” ก็คือผู้ที่มี

¹⁶ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺญโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), หน้า 263.

จิตใจกว้างขวางและยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรมความดีงาม ซึ่งทุกคนควรมีพรหมวิหาร อันเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทุกคนต้องทำตัวให้เป็นพรหม โดยประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม 4 ประการคือ “เมตตา” หมายถึงการมีน้ำใจเป็นมิตร มีความรักความหวังดีต่อผู้อื่นในยามปกติ “กรุณา” หมายถึงการพลอยหวั่นใจในทุกข์ของผู้อื่น เมื่อเห็นเขาคาดำต้องการให้ช่วยบำบัดทุกข์นั้นให้ “มุทิตา” หมายถึงความรู้สึกละดีในความสำเร็จเกี่ยวกับความดีงามของผู้อื่น พร้อมส่งเสริมสนับสนุน และ “อุเบกขา” หมายถึงการไว้วางใจเป็นกลางหรือมีใจวางเฉยเพื่อรักษารธรรม¹⁷ ดังนั้นหลักธรรมเกี่ยวกับพรหมวิหาร 4 จึงถือได้ว่าเป็นแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางขึ้นพื้นฐานเบื้องต้นในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ค. คำสอนเกี่ยวกับเรื่ององค์ประกอบของความเป็นมนุษย์

จากคำสอนที่ว่า มนุษย์คือขันธห้า ได้แก่ กาย เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งชีวิตดำเนินไปตามกฎแห่งกรรมระหว่างกรรมดีและกรรมชั่ว ถือเป็นกฎธรรมชาติที่เรียกว่า “ไตรลักษณ์” คือ ลักษณะสามประการ อันได้แก่ อนิจจัง ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลงผันแปร ทุกขัง ความไม่อาจดำรงอยู่ในสภาวะหรือลักษณะเดิมได้ต้องเปลี่ยนแปลง และ อนัตตา ความไม่เป็นตัวตนคงที่ กำหนดว่าเป็นตัวตนแน่นอนไม่ได้¹⁸ จะเห็นได้ว่าคำสอนอันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ก็คือ “อริยสัจ 4” ซึ่งสอนเรื่องของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ประกอบด้วย “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงความเฉลียจลลาดอันเป็นคุณสมบัติทางสมอง หากแต่หมายถึงความรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต ที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมและหากสามารถฝึกฝนให้เกิดมีขึ้นในความเป็นมนุษย์ได้ สิ่งเหล่านี้หากเข้าถึงหลักธรรมจากคำสอนก็จะเกิดศักดิ์ศรีอันขึ้นอยู่กับการพัฒนาตน หรือการฝึกศักยภาพของผู้เป็นมนุษย์นั่นเอง จึงเห็นชัดเจนว่า พุทธศาสนาไม่ได้ปล่อยให้คนไปตามยถากรรม หากแต่อยู่กับการเลือกของแต่ละคนอย่างมีศักดิ์ศรีโดยให้ความศรัทธาอย่างที่สุดในความสามารที่จะบรรลุถึงความสมบูรณ์ของมนุษย์โดยไม่มีการ

¹⁷ พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตฺโต), *นิตินาสาตร์แนวพุทธ* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สหธรรมิก, 2539), หน้า 66-67.

¹⁸ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, *เรื่องเดิม*, หน้า 179.

แบ่งแยกในเรื่องของชนชั้น เชื้อชาติและเพศ¹⁹ นอกจากนั้นพุทธศาสนายังให้คุณค่าต่อคุณธรรมของความรู้จักพอประมาณ กล่าวคือ ทางสายกลางของการรู้จักตนเองเป็นสำคัญ

ง. คำสอนเกี่ยวกับเรื่องหลักจริยศาสตร์หรือศีลธรรมอื่นๆทั่วไป

ซึ่งหากพิจารณาถึงหลักจริยศาสตร์ของศาสนาพุทธนั้นแบ่งออกได้เป็น 3 ชั้นดังต่อไปนี้ ชั้นแรกคือจริยศาสตร์ขั้นมูลฐานได้แก่ “ศีล 5 ธรรม 5” (เบญจศีล,เบญจธรรม) ชั้นที่สองคือจริยศาสตร์ชั้นกลาง ได้แก่ “กุศลกรรมบถ 10 ประการ” และชั้นที่สามก็คือจริยศาสตร์ชั้นสูง ได้แก่ “อริยมรรค 8” (ข้อปฏิบัติหรือทางสายกลาง) ที่แปลว่าทางอันประเสริฐ หรือที่เรียกว่า “มัชฌิมา ปฏิปทา”²⁰เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อนำมาประพจน์ปฏิบัติประกอบกับหลักพรหมวิหาร 4 ที่ให้มนุษย์ทุกคนควรทำตัวเป็นพรหมตามหลักธรรม 4 ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาที่มีผลโดยตรงต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง

4. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในประเทศไทย

ก. ปรัชญาความเป็นมนุษย์ในสมัยสุโขทัย

เริ่มมาจากการปกครอง โดยทรงมีพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1822 – 1842) เป็นประมุขที่ปกครองพลเมืองเหมือนพ่อปกครองลูก (Paternal Government) ซึ่งต่างจากการปกครองก่อนหน้านั้น ที่อยู่ภายใต้ระบบเทวสิทธิ์ของเขมร (Devine Right) โดยสิ้นเชิง²¹ ซึ่งทำให้อารยธรรมของสุโขทัยมีเจตนาดังขึ้นเพื่อให้มีความเป็นตัวของตัวเองคือเป็นไทยแท้และแสดงความประสงค์ให้เห็นอย่างแน่ชัดที่จะสละอารยธรรมเขมรทิ้ง

¹⁹ เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2531), หน้า 38.

²⁰ สุชีพ ปุญญานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2534), หน้า 293-297.

²¹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2537), หน้า 149.

ไป²² และในสมัยสุโขทัยนี้เองกษัตริย์ทรงมีความเมตตาและไม่ยกตนเองสูงเกินไป โดยผู้ใช้อำนาจที่แท้จริงกลับเป็นพวกที่มีศักดิ์นาและรับราชการต่างหาก อีกทั้งพระองค์ทรงยอมให้ประชาชนมีอิสระในการมีสิทธิและเสรีภาพบ้างพอสมควร

แต่อย่างไรก็ตามการปกครองโดยกษัตริย์ในสมัยก่อนนั้นสิทธิและเสรีภาพย่อมขึ้นอยู่กับความพอใจและความต้องการของพระมหากษัตริย์ ในกรณีสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งหากเปรียบเทียบกับแมคนาคาต่ำของอังกฤษแล้ว แม้ตัวของมันมิได้บอกว่าเป็นรัฐธรรมนูญแต่ชาวอังกฤษถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญ อันเป็นเอกสารที่ใช้ปกครองบ้านเมืองที่มีลักษณะเป็นสัญญาประชาคม ก็ไม่แตกต่างอะไรกับหลักศิลาจารึกสมัยสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหงของเรา ซึ่งศิลาจารึกหลักที่ 1 แม้ไม่มีข้อความใดบอกว่า เป็นรัฐธรรมนูญก็ตาม เพียงแต่หากพิจารณาเนื้อความที่พระองค์ท่านจารึกไว้แล้วจะเห็นว่า มีลักษณะเป็นสัญญาประชาคม ที่เป็นหลักกฎเกณฑ์สูงสุดผูกมัดให้ผู้มีอำนาจปกครองบ้านเมืองใช้อำนาจภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ ในหลักศิลาจารึกเช่นมีคำประกาศแก่คนทั่วไป กำหนดอาณาเขตการใช้อำนาจอธิปไตย มีการรับรองและประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน และมีการจำกัดอำนาจรัฐไว้ด้วยเช่นกัน²³

ความสำคัญของหลักศิลาจารึกตั้งแต่ที่สร้างขึ้นในสมัยของพระยาเลอไทย (พ.ศ. 1861-1892)²⁴ สะท้อนแนวคิดข้อถกเถียงหลากหลายประการ อาทิ หลักศิลาจารึกถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญหรือไม่ มีความเป็นกฎหมายเพียงใด หรือแม้กระทั่งแท้จริงแล้วให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในสมัยนั้นมากน้อยเพียงใด คำถามเหล่านี้ล้วนต้องหันกลับไปมองและยอมรับความเป็นจริง จากภาวะแวดล้อมในขณะนั้นประกอบด้วยเป็นสำคัญ จึงขอยกเฉพาะส่วนเนื้อหาของข้อความที่พอจะเปรียบได้ว่ามีลักษณะให้ความคุ้มครองบ้างแล้ว ได้ดังนี้

²² ศีกฤทธิ์ ปราโมช, คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย: เรื่องพื้นฐานวัฒนธรรมไทย (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 47.

²³ โกศล โสภาคย์วิจิตร, การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายไทย(กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 221.

²⁴ นพนิธิ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2537), หน้า 18-20.

หลักศิลาจารึกที่ว่า “คนชี้ช้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู้ มันทบมีม้า บ่ มีปัว บ่มีนาง บ่มีเงินบ่มีทอง ให้แก่นันช่วยมันดวงเป็นบ้านเป็นเมือง” ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่ารัฐประศาสนนโยบายศีลเกี่ยวกับการปกครองที่จะร่มเย็นได้นั้น จะต้องประกอบด้วย การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน แสดงว่าแม้เป็นคนต่างชาตาก็มีความเป็นมนุษย์ที่สมควรให้ความช่วยเหลืออันเป็นหลักมนุษยธรรมที่เราได้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว

หลักศิลาจารึกที่ว่า “ได้ข้าเลือกข้าเสียหัวฟุ้งหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ตี” ข้อความเป็นรัฐประศาสนนโยบายในด้านการรักษาความสงบของประเทศ โดยไม่สร้างศัตรูเพราะมีการเอาชนะผู้เป็นศัตรูหรือข้าศึกด้วยความดี ไม่ทำร้ายหรืออาฆาตจองเวรแก่กัน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าแม้กระทั่งเป็นข้าศึกศัตรูในสมัยสุโขทัยก็ได้มีการคำนึงถึงหลักมนุษยธรรมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้ว

หลักศิลาจารึกที่ว่า “ในปากประตูมีกะดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ ใครฟ้าหน้าปก กลางบ้าน กลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มักจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไว้ ไป ลั่นกะดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้อินเรียก เมื่อถามสวนความแก่ มันด้วยชื่อ ใครในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม” เป็นข้อความที่แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่สิทธิในการร้องเรียนและแสดงความคิดเห็นเมื่อประชาชนได้รับความเดือดร้อน พ่อขุนรามคำแหงก็จะออกมาให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตลอดจนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ควรได้รับความสนใจจากผู้ปกครองก็เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยทีเดียว

นอกจากนั้นในเรื่องเกี่ยวกับสภาพชนชั้นของความเป็นมนุษย์ในสังคมสมัยสุโขทัยอาจเป็นสังคมที่มีชนชั้นบ้าง แต่ไม่มีทาสเหมือนอย่างระบบทาสของขอม เพราะสถานะของราษฎรขณะนั้น มีความเป็นไทในการดำรงชีวิตราษฎรเป็นเจ้าของที่ดินได้ และมีเสรีภาพในการค้าขายโดยไม่ถูกเรียกเก็บจังกอบ²⁵ การกล่าวถึงสถานภาพของความเป็นมนุษย์ในสมัยสุโขทัย ยังมีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับเรื่อง “ทาส” ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการกดขี่ข่มเหงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงเป็นที่น่าปลาบปลื้มต่ออารยธรรมของสังคมไทยที่มีผู้กล่าวว่า “สมัยสุโขทัยไม่มีทาส” เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐาน

²⁵ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 55.

เป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีทาสในยุคนี้²⁶ อีกทั้งสถาบันทาสเพิ่งจะเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา หลังจากรับเอาวัฒนธรรมขอมมาไว้แพร่หลายแล้ว แม้ว่าจะมีบางความเห็นได้เถียงว่าในสมัยสุโขทัยมีทาสบ้างก็ตาม²⁷ แต่หากเปรียบเทียบคำว่า “ทาส”(Stave) แบบตะวันตก ซึ่งมองว่าทาสเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเช่นเดียวกับเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของชีวิตมนุษย์เอง²⁸ และถือว่า Stave มีสภาพเหมือนสัตว์หรือทรัพย์สินที่จะทำอะไรกับทาสเหล่านั้นก็ได้ ส่วนไพร่หรือบ่าวในสังคมดั้งเดิมของไทยไม่มีสภาพเช่นนั้นแม้จะถูกจำกัดไว้เป็นบุคคลชั้นต่ำของสังคม ถูกใช้แรงงาน ถูกเข่นตีบ้างแต่เขาเหล่านั้นก็ยังมีสภาพความเป็นมนุษย์ ซึ่งหากได้ทำความดีความชอบ ทาสเหล่านี้ก็มีโอกาสได้ปรับเปลี่ยนสถานะทางสังคมด้วย²⁹ ดังบาทหลวงบัลเลอแก้วซ์ได้เคยบันทึกไว้ว่าทาสในเมืองไทยได้รับการปฏิบัติเลี้ยงค้อย่างดีด้วยมนุษยธรรม อันแสดงให้เห็นว่าทาสในเมืองไทยนั้นมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากกว่าทาส (Stave) ในอารยธรรมตะวันตก³⁰

ข. ปรากฏความเป็นมนุษย์ในสมัยอยุธยา

เมื่อขณะที่สุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจและกลายเป็นเมืองขึ้น สมเด็จพระเจ้ารามาริบัติที่ 1 หรือ พระเจ้าอู่ทอง จึงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี พ.ศ. 1893 และเมื่อปี พ.ศ. 1927 ได้รวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาโดยสมบูรณ์ ซึ่งแม้เป็นดินแดนของผู้นับถือพุทธศาสนา แต่หลังจากได้รับชนะเขมรในเวลาต่อมา ทำให้อารยธรรมเขมรเข้ามามีบทบาทในอยุธยาเป็นอย่างมาก ศาสตราจารย์ ร.แสงกานต์ ถึงกับกล่าวว่า “พระเจ้าแผ่นดินของกรุงศรีอยุธยาถือพระองค์เสมือนหนึ่งว่าทรงสืบเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ของเขมร และทรงรับเอาวิธีการปกครองบ้านเมืองของ

²⁶ ร.แสงกานต์, “ทาสในกฎหมายเก่าของไทย,” แปลโดยไฟโรจน์ กัมพูสิริ, วารสารนิติศาสตร์ 2 (มิถุนายน 2541): 320.

²⁷ ผู้ที่เชื่อว่า สมัยสุโขทัยมีทาสได้แก่ จิตร ภูมิศักดิ์, โฉมหน้าศักดินา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญวิทย์, 2518), หน้า 107 และวุฒิชัย มูลศิลป์, “ศิลปวัฒนธรรม ทาส และสังคมทาสสมัยสุโขทัย มีหรือไม่มี,” ศิลปวัฒนธรรม 10, 2 (ธันวาคม 2531): 78-80.

²⁸ Julius Stone, **Human Law and Human Justice** (Sydney: Maitland Publications, 1965) p. 217.

²⁹ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), หน้า 66-67.

³⁰ บัลเลอแก้วซ์, เล่าเรื่องเมืองไทย, แปลโดย สัตน์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 213.

เขมรมาใช้ในประเทศไทยด้วย”³¹ จึงทำให้พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็น “เอนกชนนิกร สโมสรสมมุติ” กล่าวคือ ทรงมีฐานะหลายประการ อาทิเช่น ทรงเป็นเจ้าชีวิต ทรงเป็นเจ้าแผ่นดินและทรงอยู่ในฐานะเทวราชา อีกทั้งทรงเป็นธรรมราชาตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ด้วยได้แก่ ทรงมีทศพิธราชธรรม 10 ประการ ราชกรณยานุวัตร 4 ประการ และจักรวรรดิวัตร 12 ประการ และหลักอินทภาษที่ต้องปราศจากอคติ 4 ประการ เหล่านี้เป็นต้น นอกจากนั้นทางด้านการปกครองช่วงกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น เริ่มแปรรูปจากการปกครองแบบสมัชชูปหัยที่เป็นแบบบิดาปกครองบุตรเป็นแบบระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แทน เพราะไทยทางใต้อยู่ใกล้ชิดกับขอมจึงรับลัทธิเทวราชของขอมซึ่งได้ยึดแบบต่อมาจากอินเดียอีกที่³²

แม้กษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาจะมีอำนาจล้นพ้นเพียงใด ก็ไม่ได้หมายความว่าสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจะถูกบั่นทอนโดยสิ้นเชิง แต่ด้วยเหตุที่กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม จึงทำให้เห็นได้ว่าไทยเราไม่เคยปรากฏการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพเหมือนอย่างประเทศอื่น ๆ ในยุโรปในช่วงระยะเวลาเดียวกันเลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของจารีตประเพณีที่รับปฏิบัติกันมาและไม่มีพระมหากษัตริย์องค์ใดตั้งพระองค์เป็นผู้ปกครองแบบเผด็จการจนประชาชนทนไม่ไหว การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยออกมาในรูปของกฎหมายลักษณะต่าง ๆ เช่น กฎหมายลักษณะอาญามุ่งคุ้มครองสิทธิในชีวิต ร่างกายและทรัพย์สิน ตลอดจนกฎหมายลักษณะฟัวเมียที่มุ่งคุ้มครองสถาบันครอบครัวเป็นต้น³³

สมัยอยุธยา มีสภาพชนชั้นในสังคมแบ่งออกเป็นหลายชนชั้นได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ราษฎร และทาส แต่นับได้ว่าเป็นสังคมที่ชนชั้นสูงไม่มีเสถียรภาพและความเป็นถาวรเหมือนอย่างการแบ่งแยกวรรณะของอินเดีย ซึ่งความเป็นขุนนางผู้สูงศักดิ์ก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวเมื่อตายแล้วก็หมดไป มิได้สืบทอดถึงลูกหลานอย่างที่มีในประเทศอื่น ส่วนสามัญชนหรือแม้แต่บุคคลซึ่งมีฐานะต่ำต้อยนั้น ถ้าหากได้รับการสนับสนุนจากผู้มีบุญวาสนา หรือปฏิบัติตนมีความดีความชอบในราชการเป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัยของกษัตริย์แล้วก็อาจเลื่อนฐานะขึ้นเป็นผู้สูงศักดิ์ได้โดยไม่มี

³¹ ร.แสงกาด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์, 2526), หน้า 35.

³² โกศล โสภาคย์วิจิตร, เรื่องเดิม, หน้า 23.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า III.

ขอบเขต แม้แต่ความเป็นทาสในสมัยกรุงศรีอยุธยา³⁴ ก็เป็นเอกลักษณ์เพราะเป็นเมือง
กสิกรรม การที่เจ้านายหรือนายเงินมีทาสไว้ใช้สอยทำงานแม้ความเป็นอยู่ของทาส
เหล่านี้จะเหมือนกับเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานไม่มีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น อัน
เปรียบเสมือนเครื่องจักร แต่ในสมัยนั้นตัวทาสเองกลับมิได้เรียกร้องที่จะได้รับความ
อิสระตามที่ตนควรจะได้รับแต่อย่างใด อาจเป็นเพราะพอใจในความเป็นอยู่มีที่อยู่ที่กิน
และทำงานไปวันๆ ดีกว่าไม่รู้จะไปทำอะไร หากมองอีกแง่มุมหนึ่งก็เรียกได้ว่าแยกออก
จากการเป็นไทยแต่ตัวเพียงชั่วคราวเท่านั้น เพราะทาสทุกคนมีค่าตัวกำหนดไว้แน่นอน
อาจไถ่ถอนตัวเองออกจากความเป็นทาสเมื่อไรก็ได้อีกเช่นกัน และที่สำคัญอีกประการ
หนึ่งก็คือความเป็นมนุษย์ทุกคนในสมัยนี้ ไม่ว่าจะเป็นเจ้า เป็นขุนนาง หรือเป็นไพร่ก็
ตาม ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกันหมด อันเป็นความเสมอภาคภายใต้
พระราชอำนาจของกษัตริย์³⁵ และยังมีลักษณะความเคลื่อนไหวเข้าหากันระหว่างชนชั้น
ต่างๆ ซึ่งทำให้แต่ละชนชั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาดนั่นเอง

นอกจากนั้นเรื่องสถานภาพของความเป็นมนุษย์ สมัยอยุธยายังได้มีการจัด
ระเบียบของสังคมโดยกำหนดให้มี “ระบบไพร่” โดยแบ่งออกเป็นไพร่หลวง ไพร่สม
และไพร่ส่วย แม้มีการกำหนดกฎหมายให้ถือว่าทาสเป็นทั้งวัตถุและเป็นทรัพย์สิน แต่
ยังมีความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างไพร่และทาส³⁶ ดังเช่นการห้ามข้าราชการใช้ไพร่
ของตนเลี้ยงทาส ในขณะที่เดียวกันก็มีกฎหมายกำหนดไม่ให้นายลงโทษทาสถึงตาย
ถ้าเกิดกรณีเช่นนี้นายนั้นจะต้องถูกรับและถูกลงโทษตามฐานะยศ อีกทั้งการลงโทษ
กฎหมายลักษณะทาสก็ยังจำกัดอำนาจนายเงินไว้ ให้ตีทาสแต่พอหลาบปราบแต่พอกลัว
เท่านั้น³⁶ ดังนั้นในสมัยอยุธยาแม้จะมีการแบ่งแยกชนชั้น นาย ไพร่และทาสก็ตาม ก็ยังมี
หลักการกำหนดให้บุคคลทุกคนไม่ว่าศักดิ์สูงหรือต่ำต่างมี “นา” ตาม “ศักดิ์” ตั้งแต่

³⁴ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ว่า “ทุกคนในสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ไม่ว่าจะเป็นเจ้า ขุนนาง
หรือไพร่ ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกันหมด มนุษย์ทุกคนย่อมเสมอกันในสายตาของพระผู้เป็นเจ้านัน
ใด หรือคนทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในสายตาของกฎหมายฉันใด คนทุกคนในสังคมสมัยอยุธยาที่มีฐานะเท่า
เทียมกันภายใต้พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยานั่น”

³⁵ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, เรื่องเดิม, หน้า 98.

³⁶ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา,
2510), หน้า 25.

พระมหาอุปราชาลงไปจนถึงไพร่และทาส³⁷ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่ให้โอกาส และประสานคุณค่าความเป็นมนุษย์ได้ดีกว่าสังคมตะวันตกในช่วงระยะเวลาเดียวกัน

จากที่กล่าวมาแล้วความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสมัยอยุธยามีความแตกต่างไปจากแบบแผนเดิมของสมัยสุโขทัย กล่าวคือในช่วงรัชสมัยตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1991-2031 หรือประมาณกว่า 500 ปีมาแล้ว ได้ปรากฏร่องรอยอย่างชัดเจนของ “ระบอบศักดินา” ขึ้น เพราะคนในสังคมไทยโบราณถือเอาพื้นฐานการวัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือสิทธิหน้าที่ต่างๆของคนในสังคม โดยถือเอา “ศักดิ์” ที่แปลว่าอำนาจ ความสามารถ กำลัง และฐานะ³⁸ ซึ่งเราใช้แนวคิดขนาดของที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นฐานกำหนดขนาดความสำคัญของสิทธิ หน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบของคนไทย และได้กำหนดสถานภาพของบุคคลนั้น อาจเปลี่ยนแปลงได้โดยความประพฤติหรือความดีความชอบและความไม่ดีของแต่ละคนๆไป จึงทำให้มีศักดินามากน้อยแตกต่างกันไป³⁹

แต่เป็นที่น่าสังเกตในด้านหลักของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น เป็นสิ่งที่ทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยตรง หากเปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตกในเรื่องสิทธิธรรมชาติ ที่ว่าเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดโอนให้แกกันไม่ได้ ใครจะมาพรากไปมิได้ อยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง ส่วนสิทธิในสังคมไทยในยุคนี้ที่เน้นเทวราชาและระบอบศักดินาอยู่แล้ว เมื่อได้รับอารยธรรมและอิทธิพลจากต่างชาติ ทั้งแง่ศาสนา วัฒนธรรม จึงน่าที่จะเป็นเรื่องของกาที่ถูกกำหนดขึ้นโดยระบอบ ซึ่งมีวิวัฒนาการในลักษณะผสมผสานมากกว่า มีผู้กำหนดคือพระเจ้าแผ่นดินอันทรงเป็นเรื่องของพระราชหฤทัย ไม่ใช่เรื่องของความประสงค์ ความต้องการและความจำเป็นของผู้ถูกปกครองเองที่จะกล่าวอ้าง เรียกร้อง หรือโต้แย้งเมื่อตนถูกระทบกระทบ ทั้งซึ่งผู้อยู่ได้ปกครองกลับมีสำนึกที่จดจ่ออยู่ที่เรื่อง “หน้าที่” มากกว่าเรื่องที่เป็น “สิทธิ” อันเป็นความเชื่อโดยสุจริตใจว่า สิ่งที่ตนได้รับมานั้นชอบ ดี เหมาะสม และยอมรับการกำหนดโดยผู้ปกครองอย่างคุณนิภาพ เนื่องจากความเป็นคนไทย ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน

³⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เรื่องเดิม, หน้า 155.

³⁸ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525, คำว่า “ศักดิ์”.

³⁹ นพนิต สุริยะ, เรื่องเดิม, หน้า 21-23.

เกรงใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความนุ่มนวล อ่อนโยน ทำให้สังคมของเราไม่มีการกระทบกระทั่ง ถึงขนาดเรียกร้องหรือโต้แย้งสิทธิใดๆเหมือนกับในสังคมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นกรณี MAGNA CARTA ของอังกฤษ เรื่องการประกาศอิสรภาพในอเมริกา หรือเรื่องการปฏิวัติเมื่อปีค.ศ. 1789 ของฝรั่งเศสเป็นต้น⁴⁰

ค. ปรัชญาความเป็นมนุษย์ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์

หลังจากพม่าเข้าตีกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ปี พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการนำกองทัพและการรบ จนสามารถรบชนะพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นได้ในปีเดียวกัน จึงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์พระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4” และย้ายเมืองหลวงมาตั้งอยู่ที่กรุงธนบุรีเนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเกิดความเสียหายยากที่จะฟื้นฟูบูรณะได้ แต่เป็นราชธานีได้เพียง 15 ปี สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกจึงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่แทนเมื่อปี พ.ศ. 2325 ในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีนี้ ทำให้โครงสร้างสังคมมีรูปแบบเดียวกับอยุธยา⁴¹

หากพิจารณามูลเหตุของการเกิดกฎหมายตราสามดวง ในประกาศพระราชปรารภ กรณีที่นายบุญศรีช่างตีเหล็กหลวงร้องทุกข์ต่อในหลวงรัชกาลที่ 1 ว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการตัดสินคดีฟ้องหย่า โดยกล่าวโทษพระเกษม (ผู้พิพากษา) และนายราชาอรอด (ผู้) ที่อ้าแคงป้อมกรรยานายบุญศรีนอกใจทำชู้ แล้วมาฟ้องขอหย่าจากนายบุญศรี ศาลหลวงกลับยังพิพากษาให้อ้าแคงป้อมชนะคดีฟ้องหย่าได้ โดยอาศัยหลักกฎหมายเก่าที่ว่า “ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชาย หย่าได้” ในหลวงรัชกาลที่ 1 ทรงเห็นด้วยกับคำร้องทุกข์ ได้ตรัสว่า “หญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าชายลูกขุนปริกษาให้หย่ากันนั้นหาเป็นยุติธรรมไม” และพระองค์ทรงมีพระราชโองการให้ตรวจสอบปรากฏว่า บทกฎหมายเป็นไปดังที่ศาลหลวงใช้ในการตัดสินเช่นนั้นจริงๆ⁴² โดยทรงเห็นว่า “พระราชกำหนดพระอัยการนั้นพ้นเพื่อนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไป อันเป็นมาด้วยคนอันโลกหลงหาความละเอียดแก่บาปมิได้ คัดแปลงแต่งตาม

⁴⁰ นพนิธิ สุริยะ, เรื่องเดิม, หน้า 26-27.

⁴¹ ชงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 19.

⁴² จริญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), หน้า 293.

ชอบใจไว้ พินาศมาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดิน” ด้วยเหตุนี้จึงทรงโปรดให้มีการชำระพระราชกำหนด พระอัยการ อันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ให้ถูกถ้วนตามบาฬี และเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้⁴³ เรื่องนี้หากพิจารณาข้อจำกัดแห่งมูลหลักฐานและกาลเวลาเปรียบเทียบกับปัจจุบัน เราย่อมไม่อาจพิสูจน์ได้เลยว่า ที่กล่าวมาข้างต้น บทบัญญัติของกฎหมายในขณะนั้นมีความไม่ยุติธรรมหรือไม่มากนักน้อยเพียงใด หรือเป็นกฎหมายที่เพียงถูกคนชั่วดัดแปลงจนวิปริตในภายหลัง แต่อย่างใดก็ตาม ในทางตรงข้ามเป็นไปได้ไหมที่แท้จริงบทกฎหมายดังกล่าว มีเจตนารมณ์ที่ยาวไกลในการปกป้องสิทธิสตรี หรือเยียวความไม่ยุติธรรมที่เกิดแก่หญิงไทยในสมัยนั้น อันเป็นยุคที่ถือให้ “หญิงเป็นควาย ชายเป็นคน” เพราะพ่อแม่ขายลูกสาวได้เช่นเดียวกับสามีขายภรรยาได้ โดยตัวกฎหมายนั้นมุ่งหมายก้าวไกลที่ต้องการจะรักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของหญิงไทยไว้ เพื่อมิให้สถานะของหญิงต่ำเกินไป และให้สิทธิแก่หญิงที่จะกำหนดอนาคตของตนตามความสมัครใจต่อการใช้ชีวิตคู่ก็อาจเป็นไปได้ในมุมนกลับของเหตุผลอีกด้านหนึ่ง

ส่วนในเรื่องสภาพชนชั้นของความเป็นมนุษย์ในช่วงขณะนั้น ความเป็นไพร่และความเป็นทาสยังคงหลงเหลือมาจนถึงสมัยนี้ พลเมืองทุกคนมีฐานะเป็นไพร่มาตั้งแต่เกิดและพวกทาสถือว่าเป็นพลเมืองชั้นต่ำที่สุด ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงออกกฎหมายฉบับหนึ่ง พระราชทานสิทธิให้พวกไพร่ทั้งหลายทั้งปวงถวายตัวเป็นมหาดเล็กได้ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) นี้เอง ทรงประกาศและออกกฎหมายต่าง ๆ ที่แสดงออกในการยอมรับเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น อาทิ การยอมรับต่อสิทธิในที่ดินของราษฎร โดยการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยราคาที่ดิน พ.ศ. 2391 กำหนดให้พระมหากษัตริย์ซื้อหรือชดใช้ราคาที่ดินแก่ราษฎรตามลักษณะที่ดินเสมอภาคเท่าเทียมกัน และให้การยอมรับต่อสิทธิสตรีเพิ่มขึ้น ดังเห็นได้จากกรณีการห้ามมิให้บังคับเอาผู้หญิงลูกหลานราษฎรมาหัดรำละครในโรงละครหลวง หรือการล้มเลิกพระราชอำนาจในการยกผู้หญิงฝ่ายในให้แก่เชื้อพระวงศ์และขุนนางต่าง ๆ อีกทั้งทรงยกเลิกกฎหมายเก่าที่ให้สิทธิสามี (และพ่อแม่) นำภรรยา (หรือลูก) ของตนไปขาย จากพระราชดำริที่ว่า “กฎหมายบทนี้เมื่อพิจารณาเหตุเหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคนไป หาเป็นยุติธรรม

⁴³ นพนิธิ สุริยะ, เรื่องเดิม, หน้า 27-28.

“ไม่...” และยังเปลี่ยนแปลงกฎหมายโบราณที่ให้สิทธิบิดามารดาบังคับเรื่องคู่ครองและทรงคำนึงถึงทุกข์ของหญิง โดยทรงพระราชดำริว่า “บุตรไม่ควรที่จะต้องยากเพราะบิดามารดา... ที่มีแต่คิดจะหาเงินทองด้วยการขายบุตร” ทำให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรมในกฎหมายเก่าที่กดขี่สตรีของหญิงลงอย่างมาก ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะบุตรหรือภรรยา กระทั่งตามกฎหมายเก่าที่ว่า หากเกิดกรณีหญิงคนใดขายได้พาเข้าไปในที่ลับจับต้องถึงตัวแล้ว ก็พอใจถือตัวว่าเป็นเจ้าผัว ลัทธิความคิดเช่นนี้เองที่พระองค์ทรงเห็นว่า เป็นลดค่าผู้หญิงให้เป็นดังสัตว์เครื่องาน⁴⁴ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุจากการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ เนื่องจากการทำสัญญาทางไมตรีและการค้ากับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 จึงทรงดำเนินการเปลี่ยนแปลงหลายด้านด้วยกัน เพื่อสร้างความมั่นคงทางราชอาณาจักรอย่างค่อยเป็นค่อยไป และได้ประกาศเกี่ยวกับความเป็นทาสโดยยกเลิกช่องโหว่ในกฎหมายให้เจ้าของทาสต้องยอมรับเงินค่าไถ่ตัว ถ้าทาสสามารถนำมาได้ เพราะเหตุว่าหากทาสไม่พอใจนายของตนอาจหนีบิมนเงินค่าไถ่ตัวมาจากบุคคลอื่นและไปอยู่กับบุคคลนั้นแทนได้⁴⁵ จึงเป็นการวางรากฐานเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบสังคมในด้านต่างๆ ทันเวลาที่ชาติตะวันตกขยายอิทธิพลเข้ามาพอดี ประกอบกับพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งทรงดำเนินการสานต่ออย่างมีประสิทธิภาพ ราชอาณาจักรไทยจึงรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกในยุคนั้น และคงความเป็นเอกราชมาจนทุกวันนี้ เพราะพระราชกรณียกิจอันสำคัญด้วยพระปรีชาสามารถที่ได้ทรงกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการเลิกทาส การเลิกระบบไพร่ หรือแม้กระทั่งการยกเลิกธรรมเนียมการหมอบคลานกราบไหว้เมื่อเข้าเฝ้าในปี พ.ศ. 2416 เป็นต้น⁴⁶ เพราะมีการยอมรับแนวความคิดของฝ่ายตะวันตกในเรื่อง “เกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์”⁴⁷ ความเป็นพลเมืองไทย จึงปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้นในช่วงนี้ อันล้วนแต่ส่งผลให้คนไทยเริ่มได้รับสิทธิ และมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพิ่มมากขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป

⁴⁴ จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, เรื่องเดิม, หน้า 331-332.

⁴⁵ โกศล โสภาคย์วิจิตร, เรื่องเดิม, หน้า 82.

⁴⁶ ภูริชญา วัฒนรุ่ง, เรื่องเดิม, หน้า 222.

⁴⁷ จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, เรื่องเดิม, หน้า 361.

ต่อมาช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หลังจากการช่วงสิ้นยุคสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นช่วงรอยต่อของกระแสเรียกร้องประชาธิปไตยทางการเมือง การปกครองและการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน อันเป็นผลตกค้างมาจากกรณี “กบฏ ร.ศ. 130” ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นสัญญาณเตือนภัยและหน่อเชื้อแห่งความคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองสยาม จากกลุ่มคนชั้นสูงและชั้นกลางที่รับอารยธรรมความคิดจากตะวันตกประกอบกับช่วงภาวะเศรษฐกิจโลกที่ถดถอยหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ถึงที่สุดแล้วการป็นหยัดในความชอบธรรมของการปกครองระบอบราชาธิปไตยและลัทธิชาตินิยมในขณะนั้น ได้กลายเป็นหลักคำทวนกระแสความเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังใหม่ในสังคม และก่อให้เกิดความปั่นป่วนและตึงเครียด อันเป็นปฏิกิริยาของความไม่พอใจที่สะสมในเชิงปริมาณและแปรเปลี่ยนไปในเชิงคุณภาพเพิ่มขึ้นทุกที จนถึงรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 จึงอุบัติขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ภายใต้การนำของ “คณะราษฎร” โดยมีพระยาทรง สุรเดช เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ และขณะนั้นเองก็มีนายปรีดี พนมยงค์ นักคิดก้าวหน้าคนสำคัญที่มีความเห็นไม่นิยมการแข่งขันแบบระบบทุนนิยม และเชื่อว่าสังคมควรเปิดโอกาสให้คนมีความเป็นมนุษย์มากขึ้นได้เขียน “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ที่ระบุเรื่อง “สิทธิมนุษยชน” ไว้ในแง่แนวคิด อุดมการณ์ และคุณค่าในทางปฏิบัติโดยถูกนำมาเผยแพร่แก่นักศึกษาในฐานะเป็นหลักกฎหมายทั่วไป และได้พัฒนากลายเป็นพื้นฐานสำคัญของ “คำประกาศคณะราษฎร” ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น⁴⁸ แม้เป็นความคิดที่ยืมมากจากความคิดของมาร์กซิสต์ เกี่ยวกับการพัฒนาให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์แบบสังคมนิยมก็ตาม แต่ก็เป็นการสะท้อนถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างหนึ่งดังคำกล่าวของเขา ที่ว่า “ข้าพเจ้าได้ระวังมิให้มนุษย์มีสภาพเช่นสัตว์ ข้าพเจ้าประสงค์ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น” เป็นต้น

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งทำให้มีการยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลงแล้ว การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองก็ได้เปลี่ยนแนวไปเป็นแบบตะวันตกมากขึ้น กล่าวคือมีรัฐธรรมนูญแบ่งแยกอำนาจส่วนต่างๆ ของ

⁴⁸ จรัญ โฆษณานันท์, “ปัญหาสิทธิมนุษยชน วิถีเอเชียและวัฒนธรรมไทย,” วารสารอักษร 19, 217 (มีนาคม 2539): 81.

ราชการแผ่นดิน และมีบทบัญญัติคำประกันสิทธิสำคัญ ๆ ของพลเมืองเพิ่มขึ้น เช่น สิทธิทางการเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม และวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงอันนี้จึงถูกบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับแรก และฉบับต่อ ๆ มาเป็นสำคัญ แม้จะไม่ได้มีการกล่าวถึงคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ไว้โดยตรงก็ตาม แต่นับว่าเป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นที่แท้จริงก็คือหลักการคุ้มครองเดียวกันเกี่ยวกับการให้ความสำคัญในการพัฒนาสิทธิและเสรีภาพนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ดังนั้น นับจากรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรกของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 จนถึงก่อนฉบับปัจจุบันได้ผ่านการใช้บังคับตามรัฐธรรมนูญมาแล้วไม่ต่ำกว่า 15 ฉบับ⁴⁹ ซึ่งแต่ละฉบับก็ได้พยายามบัญญัติวางหลักประกันปกป้องสิทธิและเสรีภาพของความเป็นมนุษย์ไว้ทั้งสิ้น และยังได้บัญญัติถึงความเสมอภาคของบุคคลตามกฎหมาย โดยไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมายหรือได้รับอภิสิทธิ์ใด ๆ อันเป็นหลักการนิติธรรมที่นับว่าปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับล้วนได้รับสืบทอดกันมา แต่มีข้อสังเกตที่สำคัญว่า รัฐธรรมนูญฉบับที่ถือว่ามีความเป็นประชาธิปไตยในเนื้อหา หรือบรรจุไว้ด้วยความเคารพในหลักนิติธรรมล้วนแต่มีอายุสั้น กล่าวคือ ล้วนถูกฉีกทิ้งหลังการปฏิวัติรัฐประหาร⁵⁰ ย่อมสะท้อนชัดเจนว่าจะให้ความสำคัญแต่เพียงสิทธิและเสรีภาพนั้น ไม่เพียงพอต่อหลักประกันอันแท้จริงของความเป็นมนุษย์แล้ว เนื่องจากยังมีการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นการที่รัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ ไม่ได้ระบุให้ความคุ้มครองคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้โดยตรง ได้กลายเป็นความล้มเหลวเพราะยังมีการกระทำอันปราศจากจิตสำนึกต่อคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์โดยตลอด เห็นได้ว่าการเติบโตของอุดมการณ์นี้ น่าจะเริ่มจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อันมีผลทำให้ระบบความสัมพันธ์ทาง

⁴⁹ หากนับรัฐธรรมนูญฉบับสำคัญที่ไม่นับรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ขณะปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญทั้งหมด ดังนี้ 1) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 (ฉบับชั่วคราว), 2) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 (ฉบับถาวร), 3) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489, 4) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2490, 5) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492, 6) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2495, 7) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2502, 8) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2511, 9) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2515, 10) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517, 11) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2519, 12) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2520, 13) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521, 14) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534, 15) รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540

⁵⁰ จริฎ โฆษณานันท์, กฎหมายกับสิทธิเสรีภาพในสังคมไทยเส้นขนานจาก 2475 ถึงปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: กศศ., 2528), หน้า 55.

อำนาจเชิงการเมืองและเศรษฐกิจแบบอนุรักษ์สั่นคลอน แตกตัว และเปลี่ยนแปลงตามมา รวมทั้งกรณีเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ก็เป็นเหตุการณ์หนึ่ง⁵¹ ที่มีผลต่อการแสดงพลังขับเคลื่อนอันสำคัญซึ่งเป็นจุดกำเนิดของรัฐธรรมนูญฉบับที่มาจากประชาชนอย่างแท้จริงในปัจจุบัน พ.ศ. 2540 เรียกได้ว่าเป็นฉบับแรกและฉบับเดียวที่มีการบรรจุการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน

⁵¹ จรัญ โฆษณานันท์, ปัญหาสิทธิมนุษยชน วิถีเอเชียและวัฒนธรรมไทย, เรื่องเดิม หน้า 82.

บทที่ 4

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญในต่างประเทศ

1. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษ

เริ่มมาจากการเปลี่ยนแปลงจากช่วงสมัยของพระเจ้าวิลเลียมในปี ค.ศ. 1066 พระองค์ทรงนำระบบการปกครองแบบศักดินาสวามิภักดิ์ (Feudal System) มาใช้ โดยทรงถือว่ากษัตริย์เป็นเจ้าของราชอาณาจักร ซึ่งพระองค์ได้รับพระราชทานมาจากพระผู้เป็นเจ้า พระองค์จึงทรงสงวนดินแดนในราชอาณาจักรส่วนหนึ่งไว้ใช้ในส่วนพระองค์ ส่วนดินแดนที่เหลือนั้นทรงพระราชทานให้แก่บรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ชาวนอร์มองดีที่ตามเสด็จพระองค์มายึดครองอังกฤษด้วย¹

ต่อมาช่วงสมัยรัชการพระเจ้าจอห์น (John) ในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13 พระองค์ทรงละเมิดจารีตประเพณีใช้อำนาจเกินขอบเขตจนประสบวิกฤติการณ์ทางการเงินอย่างรุนแรงจนต้องมีการออกตรา (Writ) ไปยังเจ้าเมือง (Sheriff) ต่างๆ ให้เกณฑ์อัศวิน (Knight) เพื่อขอเก็บภาษีทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนเป็นอย่างมากยังความโกรธแค้นแก่บรรดาขุนนางและราษฎรเป็นอย่างยิ่ง จนมีการเตรียมการเพื่อปฏิวัติล้มล้างกษัตริย์จอห์น พวกขุนนางจึงหาทางออกโดยร้องขอให้พระองค์ลงพระปรมาภิไธยในตราสารฉบับหนึ่งซึ่งร่างเตรียมไว้แล้ว² เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน ค.ศ. 1215 มิฉะนั้นจะเกิดการปฏิวัติ พระเจ้าจอห์นจึงจำยอมประทับตราแผ่นดินลงไว้ในตราสารดังกล่าวเสร็จแล้วจึงตราเป็นกฎบัตรของกษัตริย์จอห์นในภายหลัง³ ซึ่งเรียกกันว่า “The Great Charter” หรือมหากฎบัตรแมกนาคาร์ตา (magna carta) เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน ค.ศ. 1215 ซึ่งในตอนแรก สภาแมกนัม คอนซิลิอุม ที่ประกอบไปด้วยขุนนางและพระชั้นผู้ใหญ่ ได้เปลี่ยนในปีค.ศ. 1265 ให้มีการเรียกประชุมอัศวินของแต่ละ County แห่ง

¹ ชาญชัย แสงวงศ์, พัฒนาการของกฎหมายมหาชน ในต่างประเทศและในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2538), หน้า 87.

² วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2530), หน้า 105.

³ ดวงจิตต์ กำประเสริฐ, ประวัติศาสตร์กฎหมาย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), หน้า 31.

ละ 2 คนให้เข้าร่วมประชุม นับได้ว่าชาวอังกฤษถือว่าได้มีรัฐสภามาตั้งแต่วันนั้น และต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 14 ผู้แทนของ County เมืองและหมู่บ้านได้แยกประชุมคนละห้องกับพวกพระและขุนนาง เนื่องจากสถานภาพทางสังคมต่างกัน ก็กลายเป็นที่มาของการแบ่งรัฐสภาของอังกฤษออกเป็น 2 สภาคือ สภาผู้แทนราษฎร (House of Commons) และสภาขุนนาง (House of Lords)⁴ ซึ่งนับว่าเมกนาคาตาร์เป็นเอกสารชิ้นแรกทางประวัติศาสตร์ในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันเป็นเอกสารที่มอบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพแก่นุชนที่ราษฎรชาวอังกฤษได้รับฉบับแรก โดยมีบทบัญญัติรวมทั้งสิ้น 63 ข้อ ซึ่งมีข้อกำหนดสาระสำคัญดังนี้ กษัตริย์จะเก็บภาษีโดยไม่ได้รับความยินยอมจากที่ประชุมหาได้ไม่ และไม่มีการเก็บภาษีถ้าไม่มีผู้แทน (No taxation Without Representation)⁵ หรือการกำหนดให้ใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกบุคคล (Equality Before The Law) โดยการงดเว้นใช้หรือไม่ใช้กฎหมายบังคับแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใด จะกระทำไม่ได้ และยังกำหนดรับรองสิทธิของประชาชนในการเคลื่อนย้ายภายในประเทศ และการเดินทางออกนอกประเทศโดยเสรีด้วย

นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอีกคือ “The Act of Habeas Corpus” บัญญัติขึ้นในปี ค.ศ. 1679 มีสาระสำคัญดังนี้ บุคคลใดจะถูกจับกุม คุมขัง ริบทรัพย์สินหรือขับไล่หาได้ไม่ เว้นแต่จะได้รับพิจารณาโดยบุคคลชั้นเดียวกับเขา (His Peers) ทำให้เกิดระบบการพิจารณาคดีโดยจюри (Trial By Jury Of Equal) ซึ่งเป็นที่นิยมกันในปัจจุบันว่าเป็นวิธีการคุ้มครองเสรีภาพของบุคคลได้อย่างดี (Habeas Corpus) ทำให้เกิดหลักเสรีภาพส่วนบุคคล (Personal Liberty) อย่างแท้จริง และเป็นที่มาของพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิ “The English Bill Of Rights” เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1689⁶ โดยได้กำหนดถึงความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีที่จะดำเนินคดีไม่ชักช้า และห้ามเรียกหลักประกันในการประกันตัวมากเกินไป ห้ามลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายทารุณ อีกทั้งยังได้รับรองถึงสิทธิ

⁴ ชาญชัย แสงวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 88.

⁵ กุลพล พลวัน, พัฒนาการสิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2538), หน้า 30-31.

⁶ สมชาย กนิติประดิษฐ์, สิทธิมนุษยชน พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542), หน้า 17-18.

ของประชาชนที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยลูกขุนเท่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนมาจากการเรียกร้องโดยผ่านผู้พิพากษาและนักวิชาการในอังกฤษให้มี Bill Of Rights เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเจาะจง เพื่อปกป้องสิทธิและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ดังนั้น Bill Of Rights จึงเปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรที่คุ้มครองเกี่ยวกับเรื่องนี้

ช่วงสมัยใหม่ (ราวคริสต์ศตวรรษที่ 19-20) มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในประวัติศาสตร์กฎหมายอังกฤษ ซึ่งนับว่าเป็นยุคเริ่มต้นด้วยชัยชนะของแนวความคิดทางประชาธิปไตยภายใต้อิทธิพลของเจเรมี เบนธัม (Jermy Bentham:1748-1832) ที่ได้รณรงค์มาตลอดชีวิตให้มีการปฏิรูประบบศาลและระบบกฎหมายของอังกฤษ จนกฎหมายลายลักษณ์อักษรได้รับการพัฒนาในอังกฤษอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน และได้มีการจัดระบบศาลโดยพระราชบัญญัติ “The Judicature Acts” ในค.ศ. 1873-1875 ยกเลิกการแบ่งแยกระหว่างศาลคอมมอนลอว์และศาลอีควิตี้ ต่อมาอัลเบิร์ต เวิน ไดซี่ (Albert Venn Dicey 1835-1922) นักกฎหมายของอังกฤษที่มีชื่อเสียงมากซึ่งเน้น “หลักนิติธรรม” (The Rule of Law) ของอังกฤษในเรื่องเกี่ยวกับความเสมอภาคกันในกฎหมาย (Equality before The Law) ไว้อย่างมากมายว่า บุคคลทุกคน ทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นเอกชน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายธรรมดาเดียวกันอย่างทัดเทียมกัน และขึ้นต่อศาลเดียวกัน และยังกล่าวว่าประชาชนชาวอังกฤษโชคดีที่ประเทศอังกฤษไม่มีกฎหมายปกครองแบบฝรั่งเศส อันเป็นกฎหมายที่ให้อภิสิทธิ์แก่บรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งมิได้อยู่ในอำนาจของศาลธรรมดา แต่อยู่ในอำนาจขององค์กรพิเศษของฝ่ายปกครอง (tribunaux administratifs) โดยใช้บังคับกฎหมายปกครองที่ให้ ความคุ้มครองแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐมากกว่ากฎหมายธรรมดา การที่ประเทศอังกฤษมี “หลักนิติธรรม” ในเรื่องความเสมอภาคกันในกฎหมายนี้เองที่เป็นหลักประกันสำหรับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนชาวอังกฤษ⁷

⁷ Wade E.C.S. and Philipps G., **Constitutional and Administrative Law** (The English Language Book Society, 1978), pp. 86-87.

2. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกา

เมื่อชาวอังกฤษออกเดินทางไปยังดินแดนอเมริกาซึ่งเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษในขณะนั้น ต่างเป็นผู้เทิดทูนสิทธิเสรีภาพอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่และเคลื่อนย้าย (Freedom of Movement) เสรีภาพในการตัดสินใจตนเองและการแสดงความคิดเห็น (Freedom Of Expression And The Right To Self Determination) หรือเสรีภาพในการนับถือศาสนา (Freedom Of Religion) เป็นต้น⁸ ชาวอาณานิคมเหล่านี้จึงก่อมูลเหตุเรียกร้องประกาศความต้องการเป็นอิสระภาพ ทำให้สหรัฐอาณานิคม 13 มลรัฐ มีเอกราชโดยจัดทำคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา “The Declaration Of Independence” เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1776 ซึ่งมีข้อความรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่สำคัญดังนี้

“เมื่อปรากฏว่ามีความจำเป็นที่ประชาชนชาติหนึ่งจำต้องเลิกลี้มความสัมพันธ์ทางการเมืองที่เคยมีกับประชาชนอีกชาติหนึ่ง เพื่อที่จะแยกทางเดินและเป็นอิสระเท่าเทียมกับชาติทั้งหลายในโลก ตามสิทธิในกฎหมายธรรมชาติและกฎของพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นจึงจำต้องประกาศสาเหตุซึ่งทำให้ตัดสินใจในประกาศเอกราช เพื่อให้มนุษยชาติทั้งหลายได้รับรู้”

เราทั้งหลายเชื่อมั่นโดยปราศจากข้อสงสัยในความจริงที่ว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน และพระผู้สร้างได้ให้สิทธิบางประการที่ไม่อาจลบล้างได้กับมนุษย์เหล่านี้ ในบรรดาสิทธิเหล่านี้ มีสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และสิทธิในการแสวงหาความสุข รัฐบาลทั้งหลายตั้งขึ้นก็เพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเหล่านี้ และอำนาจอันเป็นธรรมชาติของรัฐบาลทั้งหลายนั้นก็มาจากความยินยอมของผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ทุกครั้งที่รูปแบบการปกครองใดก็ตามกลับทำลายจุดมุ่งหมายดังกล่าวแล้วนี้ ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนรูปแบบการปกครองนั้น หรือทำลายเสีย แล้วสถาปนารูปแบบการปกครองใหม่ขึ้นตามหลักการและรูปแบบที่ประชาชนเห็นว่าเหมาะสมที่สุด ที่จะก่อให้เกิดความมั่นคงและผาสุกได้ ความรอบคอบได้สอนให้เราเห็นว่า รัฐบาลที่ตั้งขึ้นมาช้านานแล้วนั้น ไม่ควรถูกเปลี่ยนโดยเหตุเพียงเล็กน้อยหรือเหตุชั่วคราว และประสบการณ์ทั้งหลายที่มีมาทุกยุคได้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์พร้อมที่จะอดทนและวางเฉยกับความชั่วร้ายที่ยอมรับได้ดีกว่าที่จะ

⁸ วิษณุ เครืองาม, เรื่องเดิม, หน้า 130.

ทำลายรูปแบบการปกครองที่ตนเองคุ้นเคยมาช้านาน แต่เมื่อมีการใช้อำนาจเกินความเหมาะสม มีการแย่งอำนาจจากประชาชนไป และเกิดขึ้นต่อเนื่องสม่ำเสมอเป็นเวลานาน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อให้ประชาชนที่จะปฏิเสธการปกครองนั้น แล้วหันไปสู่ความมั่นคงใหม่ในอนาคตโดยการหามาตรการคุ้มครองป้องกันใหม่

โดยนัยนี้ เราผู้เป็นผู้แทนของสหรัฐอเมริกา ซึ่งรวมกันอยู่ในสภาองเกรส กล่าวอ้างเอาพระผู้เป็นเจ้าเป็นพยานแห่งความจริงใจของเรา และขอประกาศอย่างเป็นทางการในนาม และโดยอำนาจของประชาชนทั้งหลายของอาณานิคมนี้ ว่าตั้งแต่นี้ต่อไป อาณานิคมที่มารวมกันนี้เป็นและมีสิทธิที่จะเป็นรัฐอิสระและเป็นเอกราช ไม่จำต้องเชื่อฟังพระมหากษัตริย์แห่งบริเตนใหญ่อีกต่อไป สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างอาณานิคมนี้ กับรัฐบริเตนใหญ่เป็นอันระงับลงโดยสิ้นเชิง และในฐานะที่เป็นรัฐอิสระและเอกราช รัฐเหล่านี้ย่อมมีอำนาจทำสงคราม ทำสนธิสัญญาสันติภาพ มีพันธมิตร ควบคุมการค้า และกระทำการทุกอย่างที่รัฐอิสระและเป็นเอกราชมีสิทธิที่จะทำและด้วยความเชื่อมั่นโดยไม่มีข้อสงสัยในความคุ้มครองที่พระเป็นเจ้าให้แก่เรา และเราทั้งหลายต่างรวมกันสนับสนุนคำประกาศเอกราชนี้ ด้วยชีวิต ทรัพย์สิน และด้วยสิ่งมีค่าที่สุดในชีวิตเรา คือเกียรติศักดิ์ (ก็คือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง)⁹

ภายหลังจากการประกาศอิสรภาพแล้ว มลรัฐต่าง ๆ พวกกันประกาศใช้รัฐธรรมนูญของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐธรรมนูญของมลรัฐเวอร์จิเนีย ที่ประกาศในปี ค.ศ. 1776 ได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่า “โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นอิสระและไม่ได้อยู่ในบังคับบัญชาของผู้ใด” ซึ่งส่วนใหญ่มลรัฐต่าง ๆ ล้วนแต่ให้การรับรองและคุ้มครองเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพเป็นสำคัญ บางฉบับถึงกับบัญญัติให้มีองค์กรที่ทำหน้าที่พิจารณากฎหมายหรือการปฏิบัติของฝ่ายบริหารว่าขัดกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่ด้วย¹⁰

นอกจากนั้นแต่ละมลรัฐซึ่งมีเอกราชโดยสมบูรณ์เป็นของตนเอง ก็ได้มีการเสนอให้จัดทำ “บทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐ” (Articles Of Confederation) ซึ่งที่ประชุมสภาแห่งทวีปลงมติรับรองให้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศ เมื่อ ค.ศ.

⁹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน (เล่ม 1) วิวัฒนาการทางปรัชญา และลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2537), หน้า 59-60.

¹⁰ สมชาย กษิติประดิษฐ์, เรื่องเดิม, หน้า 22.

1791 ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกาเพื่อรับรองสิทธิของประชาชนอเมริกันหลายประการ เช่น การห้ามมิให้รัฐสภาออกกฎหมายอันเป็นการละเมิดเสรีภาพส่วนบุคคล และได้มีการ “การประกาศเลิกทาส” ซึ่งถือว่าการมีทาสเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย โดยรับรองให้พวกทาสมีฐานะเป็นพลเมืองของสหรัฐอเมริกา เมื่อ ค.ศ. 1868 มีสิทธิของพลเมืองสามารถออกเสียงเลือกตั้งและจะถูกปฏิเสธหรือคัดถอนโดยสหรัฐหรือมลรัฐใด ๆ โดยคำนึงถึงเชื้อชาติ สีผิว หรือการเป็นทาสมาก่อนหาได้ไม่ (The Declaration Of The Rights of Man And The Citizen)¹¹

จึงสามารถสรุปเป็นสาระสำคัญนับแต่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญและแก้ไขเพิ่มเติมฉบับต่างๆ ได้ดังนี้¹²

- ก. รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด และเป็นอำนาจสูงสุดในการก่อตั้งองค์กรการเมือง เพราะต้องผ่านขั้นตอนการร่างรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมมาตั้งแต่ต้น
- ข. หลักการมีรัฐบาลโดยความยินยอมของประชาชน ได้แก่ การกำหนดให้ประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งของประชาชน
- ค. ต้องมีการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตย มีการดูแลและการคานของอำนาจ
- ง. หลักการสร้างระบบ “สหรัฐ” ขึ้นอยู่เคียงข้าง “มลรัฐ”
- จ. หลักการให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยวางหลักการประกันเสรีภาพด้านต่างๆ เช่น ศาสนา การพูด การพิมพ์ การโฆษณา การชุมนุมโดยสงบ และการยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ต่อรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลิกทาส และการให้ความเสมอภาคกับประชาชนอเมริกัน ซึ่งแตกต่างกันในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น

3. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศฝรั่งเศส

ภายหลังการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาเพียง 13 ปี ประเทศฝรั่งเศสซึ่งมีพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ขึ้นครองราชย์ เกิดสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเสื่อมโทรมอย่างหนัก (ปลายศตวรรษที่ 18) เนื่องจากพระองค์เป็นกษัตริย์ที่มีความอ่อนแอ

¹¹ กุลพล พลวัน, เรื่องเดิม, หน้า 32.

¹² บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เรื่องเดิม, หน้า 63-65.

ส่วนพวกขุนนางกลับมีอำนาจสิทธิขาดมากขึ้น ภายใต้การปกครองระบบฟิวดัล (Feudalism)¹³ ทำให้เกิดการกดขี่ข่มเหงจากพวกขุนนางจนเกิดความไม่พอใจจากราชรัฐที่ต้องรับภาระเสียภาษีฝ่ายเดียว อีกทั้งมีการเรียกร้องของราษฎรชาวฝรั่งเศสจากหัวเมืองต่างๆ ว่าสมควรยกเลิกสิทธิพิเศษต่างๆ ที่พวกขุนนางมุ่งแต่จะรักษาอภิสิทธิ์ของตนไว้ โดยให้กษัตริย์ทรงขอซื้อสิทธิดังกล่าวคืนเป็นของพระองค์ ซึ่งต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากสถานการณ์ทางการคลังของกษัตริย์ขณะนั้นเลวร้ายมาก จึงไม่สามารถดำเนินการได้¹⁴

จากกระแสกดดันทางการเมืองกลายเป็นความตึงเครียด ทำให้ชาวฝรั่งเศสก่อการปฏิวัติในที่สุดเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม ค.ศ. 1789 ได้บุกทำลายคุกบาสต์ยี (Bastille) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความไม่เป็นธรรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เนื่องจากใช้ขังลี้มนักโทษทางการเมือง และคนบริสุทธิ์ที่ถูกกลั่นแกล้ง¹⁵ แล้วยังยกเลิกระบอบฟิวดัล โดยเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองตั้งแต่บัดนั้น โดยมีความพยายามที่จะนำระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีแบบอย่างชัดเจนจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษมาใช้ในฝรั่งเศส จึงมีการจัดตั้งสมัชชาแห่งชาติ (Assemblée Nationale) ขึ้นทันที

ต่อมาเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม ค.ศ. 1789 สมัชชาแห่งชาติของฝรั่งเศสประกาศใช้ “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของมนุษย์ และ ของพลเมือง” (Declaration des droits de l’Homme et du Cittover) ซึ่งมีคำอารัมภบทและบทบัญญัติที่สำคัญเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังนี้¹⁶

¹³ ระบบฟิวดัล (Feudalism) คือ ระบอบสังคมของฝรั่งเศสในขณะนั้นซึ่งปกครองโดยมีกษัตริย์เป็นเจ้าของทั้งแผ่นดิน และแบ่งแยกบุคคลออกเป็นสามชนชั้น คือ พวกขุนพล และราษฎร สามัญ ถือว่าเป็นระบอบที่ขุนนางมีอำนาจมากในยุโรปสมัยกลาง เพราะมีการแบ่งแยกที่ดินเป็นแคว้นแล้วพระราชทานแก่ขุนนาง (Tenant in Chief) และพวกขุนนางยังสามารถแบ่งแยกที่ดินของตนให้คนอื่นได้ (Tenant Vassals) โดยพวกขุนนางเหล่านี้จะมีอำนาจสิทธิขาดในดินแดนของตนขนาดสั่งประหารชีวิตคนได้ อีกทั้งผู้ที่เกิดในที่ดินถือว่าเป็นข้า (Serfs) จะอพยพไปอยู่ที่อื่นไม่ได้ และต้องทำงานให้พวกขุนนางตลอดไป

¹⁴ Timbal P.C., *Histoire Des Institutions Publique et Falts Sociaux*, (Dalloz: Paris, 1974), p.447.

¹⁵ ฐิริชญา วัฒนรุ่ง, *หลักปรัชญากฎหมายมหาชน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542), หน้า 177.

¹⁶ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, *เรื่องเดิม*, หน้า 65-68.

“ผู้แทนของพลเมืองฝรั่งเศสซึ่งรวมกันเป็นสภานิติบัญญัติแห่งชาตินี้ เห็นว่าการไม่ให้ความสำคัญ การละเลย หรือการดูถูกสิทธิทั้งหลายของมนุษย์ชน (แต่ละคน) เป็นที่มาเพียงประการเดียวของความหายนะของสังคม และการฉ้อราษฎร์บังหลวงของรัฐบาล ดังนั้น ผู้แทนเหล่านี้จึงลงมติให้ประกาศอย่างเป็นทางการในประกาศฉบับนี้ถึงสิทธิตามธรรมชาติที่ไม่มีใครลบล้างได้ และศักดิ์ศรีของมนุษย์แต่ละคน เพื่อให้คำประกาศฉบับนี้ ซึ่งมีอยู่ในใจของสมาชิกทุกคนของสังคม สามารถเตือนสติสมาชิกทุกคนนั้น ให้ตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ทั้งหลายของเขา และเพื่อให้มีการนำการกระทำของอำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจบริหาร มาเทียบเคียงกับวัตถุประสงค์ของสถาบันทางการเมืองทุกสถาบัน และเพื่อให้สิทธิเหล่านี้ได้รับการเคารพโดยองค์กรเหล่านั้น ในท้ายที่สุด เพื่อให้คำร้องเรียนและเรียกร้องของพลเมืองมีรากฐานอยู่บนหลักการง่ายๆ แต่ไม่สามารถโต้เถียงได้ นำมาซึ่งการเคารพรัฐธรรมนูญ และความผาสุกร่วมกันของทุกคน ดังนั้นสภานิติบัญญัติแห่งชาติจึงรับรองและประกาศสิทธิต่อไปนี้ของมนุษย์และพลเมืองแต่ละคน ภายใต้การคุ้มครองของพระเจ้าเป็นเจ้า” เมื่อนำเฉพาะมาตราที่สำคัญต่อการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้แก่

มาตรา 1 ที่ว่า “มนุษย์ทุกคนเกิดมาและดำรงอยู่อย่างมีอิสระและเสมอภาคกันในสิทธิ การแบ่งแยกทางสังคมจะกระทำได้อีกแต่เพื่อประโยชน์ร่วมกัน”

มาตรา 2 “วัตถุประสงค์ของสังคมการเมืองทุกสังคมย่อมเป็นไปเพื่อการคุ้มครองรักษาสิทธิตามธรรมชาติซึ่งไม่มีอายุความของมนุษย์ สิทธิเหล่านี้ ได้แก่ เสรีภาพ กรรมสิทธิ์ ความมั่นคงปลอดภัยและการต่อต้านการกดขี่ข่มเหง”

มาตรา 6 “กฎหมายคือ เจตนารมณ์ร่วมกันของประชาชน พลเมืองทุกคนมีสิทธิออกกฎหมายโดยตนเองเข้ามีส่วนร่วมโดยตรง หรือโดยผ่านผู้แทน กฎหมายต้องเป็นสิ่งที่เหมือนกันสำหรับทุกคน ไม่ว่าจะเป็นการคุ้มครองหรือลงโทษ พลเมืองทุกคนย่อมเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมาย และในเกียรติยศศักดิ์ศรี ตลอดจนฐานะและตำแหน่งหน้าที่การงาน ทั้งนี้ ตามความสามารถของแต่ละคน โดยปราศจากการแบ่งแยกใด ๆ ยกเว้นการแบ่งแยกด้วยความดีและความสามารถของแต่ละคน”

มาตรา 11 “การติดต่อสื่อสารกันทางความคิดและความเห็นเป็นสิทธิที่มีค่าที่สุดประการหนึ่งของมนุษย์แต่ละคน พลเมืองแต่ละคนจึงอาจพูด เขียน พิมพ์ โดยอิสระ เว้นแต่ในกรณีที่กฎหมายกำหนดว่าสิ่งนั้นเป็นการใช้สิทธิโดยมิชอบ”

มาตรา 12 “การคุ้มครองป้องกันสิทธิทั้งหลายของมนุษย์และพลเมือง ย่อมก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีกองกำลังสาธารณะ กองกำลังนี้จะก่อตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของบุคคลซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบกองกำลังนั้น”

มาตรา 17 “กรรมสิทธิ์เป็นสิทธิอันศักดิ์สิทธิ์และจะละเมิดมิได้ บุคคลไม่อาจถูกพรากกรรมสิทธิ์ไปจากตน เว้นแต่เมื่อมีความจำเป็นสาธารณะที่กำหนดโดยกฎหมายและภายใต้เงื่อนไขการให้ค่าทดแทนก่อนการเวนคืนและค่าทดแทนนั้นต้องเป็นธรรม”

จึงเห็นได้ว่าคำประกาศของรัฐธรรมนูญฝรั่งเศสนี้ได้ให้ความสำคัญกับปัจเจกชน (Individualisme) และสิทธิทั้งหลายของความเป็นมนุษย์ โดยมีปรัชญาว่าหัวใจของสังคมอยู่ที่การยอมรับคุณค่าของคนทุกคน แต่ละคนที่รวมเป็นสังคม รัฐหรือสังคมไม่อาจก้าวล่วงความเป็นมนุษย์และสิทธิของเขาได้ เว้นแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม¹⁷ ทำให้เกิดความชัดเจนถึงการยอมรับสิทธิและเสรีภาพ ในทรัพย์สิน ความปลอดภัยและการต่อต้านการกดขี่ อันเป็นการย้ำว่า “มนุษย์ทุกคนเกิดมาโดยมีความเป็นอิสระ และสิทธิเท่าเทียมกัน” และ “วัตถุประสงค์ของสมาคมทางการเมืองทุกแห่งก็คือการรักษาไว้ซึ่งสิทธิทางธรรมชาติและโอนกันมิได้ของมนุษย์” แสดงให้เห็นชัดเจนว่าคุณค่าในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เริ่มสะท้อนออกมาตามที่นักปราชญ์ร่วมสมัยหลายท่านได้เผยแพร่แนวความคิดเอาไว้¹⁸

นอกจากนั้นกรณีการปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญของประเทศฝรั่งเศสบางกรณีก็สะท้อนความชัดเจนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อาทิ กรณีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเพื่อจัดหาและจ่ายเงินให้กับการสร้างที่อยู่อาศัยแก่บุคคลไร้ที่อยู่ ประเด็นการแก้ไขกฎหมายนี้มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ (Constitutionality) จนต้องนำเรื่องขึ้นสู่การพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญในปี ค.ศ. 1995 โดยศาลรัฐธรรมนูญฝรั่งเศสมีคำตัดสินต่อมาว่า ในกรณีของบทบัญญัติที่ว่าด้วยความสำคัญของการปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งต่อต้านการลดทอนทำลายคุณค่ามนุษย์ทุกรูปแบบ อันปรากฏในคำปรารภของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี ค.ศ. 1946 หลักการนี้ย่อมเปิดทางให้ฝ่ายนิติบัญญัติตราบทกฎหมายอันสมควรแก่รัฐในการจัดหาที่อยู่อาศัย

¹⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เรื่องเดิม, หน้า 70.

¹⁸ Martin-Tannerier (Andree), *Institutions et vie* .(L.G.d.J: Paris, 1978), p. 7.

เหมาะสมสำหรับประชาชนที่ไร้ที่อยู่อาศัย รวมทั้งที่พักพิงในฤดูหนาวสำหรับนักเดินทาง คำตัดสินของศาลรัฐธรรมนูญคดีนี้มีผู้ให้คำอธิบายเชิงหมายเหตุเพิ่มเติมว่าเป็นการดึงแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้ก้าวพ้นจากความหมายเชิงประวัติศาสตร์ดั้งเดิม (ด้านที่เน้นความอิสระเสรี) ซึ่งยึดกันอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1946 และถือว่าคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญนี้เป็นการวางหลักอันมั่นคงว่าการปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในฐานะเป็นหลักอุดมคติหนึ่งในกฎหมายรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศส เกี่ยวพันกับภาระหน้าที่เชิงบวก (ของรัฐ) ในการดำเนินมาตรการทางสังคมเพื่อสร้างเงื่อนไขต่างๆ (ทางวัตถุ) อันจะทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สามารถเจริญเฟื่องฟูเช่นเดียวกับหน้าที่ของรัฐในการคุ้มครองปัจเจกบุคคลให้รอดพ้นจากการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของพวกเขา¹⁹ จึงสามารถแปลความได้ว่าเป็นภารกิจของรัฐในการปกป้องส่งเสริมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้หมายถึงการจัดหาปัจจัย 4 ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอันพอเพียงแก่ประชาชนทั่วไปด้วย²⁰

4. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศเยอรมัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมาร์ติน ลูเธอร์ เริ่มการปฏิรูปศาสนาจักรในปี ค.ศ. 1517 ทำให้มีการต่อสู้ระหว่างชนชั้นและแว่นแคว้นต่าง ๆ จนเกิดนิกายโปรเตสแตนต์ขึ้นในเยอรมันควบคู่กับพวกคาทอลิกที่มีอยู่เดิม ต่อมาได้มีการต่อสู้ระหว่างชนชั้นกลางกับพวกขุนนางในยุโรป จนเกิดการปฏิวัติฝรั่งเศสเมื่อปี ค.ศ. 1789. ซึ่งตอนแรกไม่ได้กระทบกระเทือนเยอรมันมากนัก จนกระทั่งสมัยนโปเลียนที่รัฐปรัสเซียมหาอำนาจทางทหารร่วมมือกับพันธมิตรอื่นปราบนโปเลียนลงได้ จากนั้นแนวคิดเสรีนิยมจึงได้ริเริ่มแพร่ขยายไปสู่รัฐต่าง ๆ ของเยอรมันที่ยังใช้ระบบขุนนางศักดินาสวามิภักดิ์อยู่ เพื่อต้องการเลิกระบบทาสและสร้างระบบการค้าเสรีการปกครองตนเองของเทศบาลให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมภายใต้กฎหมาย

¹⁹ David Feldman, *Human Dignity as a Legal Value-Part I* (Public Law, Winter, 1999), pp. 699-700.

²⁰ จริฎ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ضمมิกสิทธิมนุษยชน, หน้า 58.

เดียวกัน การต่อสู้เป็นไปด้วยความยากลำบากและยาวนานกว่าที่เยอรมันจะได้เริ่มใช้รัฐธรรมนูญ²¹

ต่อมาช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914-1918) เยอรมันก็ถูกดึงเข้าร่วมสงครามโดยฝ่ายออสเตรีย-ฮังการี สงครามครั้งนี้สร้างความพินาศย่อยยับให้แก่ฝ่ายเยอรมันจนทำให้เยอรมันกลายเป็นสาธารณรัฐ อำนาจทางการเมืองจึงตกอยู่ในมือของพวกสังคมนิยมประชาธิปไตยที่เพิ่งเปลี่ยนรูปจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นสาธารณรัฐในปี ค.ศ. 1919 ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาและเรียกประชุมเพื่อร่างรัฐธรรมนูญที่เมืองไวมาร์ (ค.ศ. 1923-1929) การพ่ายแพ้สงครามกลายเป็นปัญหาทวีความรุนแรงมากถึงกับกาลอวสานของสาธารณรัฐไวมาร์ จนกระทั่งมีการช่วงชิงอำนาจจากพรรคสังคมนิยม (นาซี) ของฮิตเลอร์ ในปี ค.ศ. 1933 ก็ได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรี จากนั้นนโยบายการต่อต้านพวกยิวและนโยบายโฆษณาให้ปฏิบัติต่างๆ ซึ่งระบบนาซีมักเลือกใช้วิธีรุนแรงเช่น การกดขี่ข่มขู่ประชาชน การขัดขวางสิทธิของพลเมืองในด้านต่างๆ และยังห้ามพรรคอื่นดำเนินกิจกรรมต่อไป โดยมีการโฆษณาแนวทางการปกครองของ “ท่านผู้นำ” (ฟูเรอร์) อย่างกว้างขวาง เมื่อท่านจอมพลฮินเดนแบร์กถึงแก่กรรม²² ในปี ค.ศ. 1934 ฮิตเลอร์ก็ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีควบตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทำให้เขามีอำนาจสูงสุดและเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดทางทหาร จึงได้นำประเทศเข้าสู่สงครามรุกรานประเทศต่างๆ กลายเป็นสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นต่อการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในระดับระหว่างประเทศแล้ว

เมื่อเยอรมันเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ในบริบทของเยอรมันจึงมีความจำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงผลกระทบของเหตุการณ์ที่ฮิตเลอร์กระทำทารุณกรรมต่อผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่างกับแนวทางของพรรคนาซี และที่เลวร้ายที่สุดก็คือกรณีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวที่ต้องสังเวชีชีวิตไปไม่ต่ำกว่าหกล้านคน อันเป็นภัยพิบัติที่

²¹ อมร รักชาติยศ, ประชาธิปไตยในเยอรมัน: ประชาธิปไตย คุณค่าการ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 237-238.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 239-241.

กล่าวได้ว่าเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างร้ายแรงที่สุดเหตุการณ์หนึ่งของโลกที่เคยมี²³

จากความพ่ายแพ้สงครามดังกล่าว เยอรมันจึงถูกฝ่ายสัมพันธมิตรยึดครองเป็นเวลาถึงสามปี ก่อนที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะยอมให้ปกครองตนเองเยอรมันจึงจำเป็นต้องมีรัฐธรรมนูญให้ได้เสียก่อน จากจุดเริ่มต้นนี้เองจึงเกิดการประชุมร่างรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่ต้องเรียกว่าเป็น “กฎหมายแม่บท” เสียก่อน และกฎหมายแม่บทนี้จะเลิกใช้ทันทีที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญของชาวเยอรมัน ซึ่งหากเปรียบเทียบย่อมแตกต่างกับสมัยสาธารณรัฐไวมาร์ เนื่องจากรัฐใหม่ซึ่งสร้างโดยกฎหมายแม่บทภายใต้การครอบงำของตะวันตกนี้ ย่อมไม่เหมือนกับสมัยบิสมาร์กหรือฮิตเลอร์ เพราะรัฐธรรมนูญฉบับใหม่กลับมีความประสงค์จะป้องกันเสรีภาพส่วนบุคคล ต่อต้านความอลหม่านต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่เผด็จการหรือความรุนแรงของสงครามซ้ำอีก และเพื่อให้ได้รับความเห็นชอบจากสภานิติบัญญัติของมลรัฐซึ่งเป็นผู้แต่งตั้งผู้แทนของที่ประชุมรัฐสภาและต้องให้สัตยาบันแก่เอกสารชุดนี้ในขั้นท้ายสุด²⁴

ผู้ร่างรัฐธรรมนูญเยอรมันจึงได้กำหนดหลักการและแนวทางของเยอรมันที่จะต้องแก้ปัญหาในช่วงนั้น คือต้องปกป้องกับลัทธิเผด็จการซึ่งสามารถทำลายประชาธิปไตย หลักการปกครองโดยกฎหมายและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ โดยต้องแก้ไขปัญหามีประชาธิปไตยที่อ่อนแอ อย่างในสมัยของรัฐธรรมนูญไวมาร์ที่เปิดทางให้นักการเมืองทรราชย์เข้ามามีอำนาจได้²⁵ ดังนั้นจึงได้วางหลักการและกลไกไว้หลายประการดังนี้

ก. เยอรมันจะต้องรวมกันเป็นประเทศเดียวในอนาคต แม้ขณะนั้นจะยังไม่เป็นได้ เพราะถูกรัสเซียแบ่งไปตั้งสาธารณรัฐประชาธิปไตยเยอรมันเสียแล้ว แม้แต่รัฐธรรมนูญก็ยังจะเรียกว่าเป็นกฎหมายมูลฐานเท่านั้น และระบุไว้ในมาตราสุดท้ายด้วย

²³ บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์,” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ, ณ ห้องประชุมกรมประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, 17 พฤษภาคม 2542, หน้า 57.

²⁴ โรเบิร์ต อี. วอร์ด และ รอย ซี. แมคริดิช, ระบบการเมืองปัจจุบัน ยุโรป, สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน, แปลโดยสมศักดิ์ ชูโต (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2510), หน้า 934-935.

²⁵ The Federal Republic of Germany, **Fact About Germany** (Lexikon – Institute: Bertelsmann, 1986), pp. 45-63, และการชักถามเพิ่มเติม สรุปความโดยอมร รักษาสัตย์, เรื่องเดิม, หน้า 248.

ว่ากฎหมายมูลฐานนี้จะเลิกบังคับใช้ เมื่อมีรัฐธรรมนูญที่ชาวเยอรมันมีเสรีภาพในการตัดสินใจได้ยอมรับแล้ว คือเมื่อเยอรมันสามารถรวมตัวกันได้เป็นชาติเสรีแล้ว

ข. เยอรมันต้องจัดการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่อำนาจอธิปไตยจะต้องมาจากประชาชนโดยตรง ประชาชนจะต้องได้รับสิทธิเสรีภาพอย่างสูง ซึ่งสิทธิเสรีภาพนี้รัฐบาลต้องออกกฎหมายมาคุ้มครอง และนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

ค. นอกจากจะมีการคุ้มครองและดูแลสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นรายบุคคลแล้ว รัฐธรรมนูญยังต้องคุ้มครองสังคมและประโยชน์ของชุมชนด้วยเพื่อมิให้เป็นรัฐทุนนิยมจนเกินไป

ง. ระบอบประชาธิปไตยต้องมีการกระจายอำนาจให้แก่ลรัฐและท้องถิ่นเพื่อมิให้รัฐบาลกลางมีอำนาจมากเกินไป ในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่ให้รัฐบาลกลางอ่อนแอจนทำอะไรไม่ได้ จึงต้องเตรียมการถ่วงดุลและกำจุนกันไว้หลายประการ

จ. รัฐธรรมนูญใหม่ต้องป้องกันการใช้อำนาจของฝ่ายการเมืองเหนือข้าราชการประจำและป้องกันการใช้อำนาจปกครองทหารให้เป็นเครื่องมือยึดอำนาจ และกดขี่ประชาชนโดยกลไกต่างๆ เช่น มีศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง ข้าหลวงใหญ่ควบคุมกิจการทหารของรัฐสภา

จากกฎหมายมูลฐานของเยอรมันซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว เพื่อรอกการรวมประเทศนั้นได้แสดงให้เห็นว่ามาตรา 1-19 เป็นภาคแรกของรัฐธรรมนูญที่เรียกว่าเป็นภาคที่ว่าด้วยสิทธิเบื้องต้น เพราะมีสิทธิต่างๆ ที่จะได้รับเพิ่มขึ้นในกฎหมายต่าง ๆ ด้วย อันจะถือว่าสิทธิเหล่านี้เป็นสิทธิที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยซึ่งใครจะมาล่วงละเมิดมิได้ แม้แต่รัฐบาลหรือรัฐสภาใดๆ ก็จะมีมติรอนสิทธิดังกล่าวนี้ก็ไม่ได้ เพราะต้องห้ามมิให้แก้ไขเสียอีกด้วย ซึ่งปรากฏในมาตรา 79 ของกฎหมายมูลฐานระบุว่ากฎหมายนี้จะแก้ไขได้ด้วยวิธีการอย่างใด แต่มีข้อสงวนไว้ว่า มาตรา 1 และ มาตรา 30 นั้น จะแก้ไขมิได้ก็คือการรับรองอย่างแข็งแรงที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้²⁶

บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเยอรมัน มีสาระสำคัญสรุปได้ดังต่อไปนี้²⁷

²⁶ อมร รักษาสัตย์, เรื่องเดิม, หน้า 248-249.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 248-253.

มาตรา 1 ได้วางหลักเกณฑ์ของการป้องกันศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ ดังนี้ “ศักดิ์ศรีของมนุษย์จะล่วงละเมิดมิได้ องค์การของรัฐทุกองค์กรณีหน้าที่จะต้องเคารพและพิทักษ์ไว้” สามารถถอดความคุ้มครองได้ คือ

(1) “ดังนั้นชาวเยอรมันยอมรับรู้ว่าสิทธิมนุษยชนที่ล่วงละเมิดมิได้ และจะถูกแบ่งแยกมิได้นี้เป็นพื้นฐานของทุกชุมชน ของสันติภาพ และของความยุติธรรมในโลก” ซึ่งหมายความว่าคนเยอรมันจะต้องเคารพสิทธิเหล่านี้ของคนอื่นๆในโลกด้วย

(2) “สิทธิเบื้องต้นที่จะกล่าวต่อไปนี้จะผูกพันให้ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ ว่าเป็นกฎหมายที่มีอำนาจบังคับใช้โดยตรง” ข้อความนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะสิทธิเบื้องต้นนี้ได้ระบุไว้ใน มาตรา 2-19 ซึ่งมีรายละเอียดพอสมควรแต่ก่อให้เกิดความสับสนเพราะได้ห้ามมิให้แก้ไขมาตรา 1 ไว้แล้วดังกล่าวข้างต้น ฉะนั้นเมื่อมาตรา 1 (3) โยงไปถึงมาตรา 2-19 ก็ทำให้สิทธิเหล่านี้ได้รับการคุ้มครองจากรัฐจนไม่อาจจะแก้ไขภายหลังได้ และสิทธิตามมาตรา 1-19 ซึ่งได้ตราไว้ลอยๆ นั้น ในอดีตรัฐบาลหรือองค์กรของรัฐอื่น ๆ อาจไม่นำมาใช้บังคับเสียก็ได้ เพราะไม่มีกฎหมายลูกบทออกตามมาหรือด้วยเหตุใด ๆ แต่กฎหมายรัฐธรรมนูญเยอรมันได้บังคับว่าเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับได้โดยตรง ฉะนั้นพลเมืองก็ยกมาอ้างได้ทันที ถ้ารัฐไม่ให้ความคุ้มครองตามมาตราเหล่านี้ รัฐก็เป็นฝ่ายผิดจะต้องชดเชยค่าเสียหายได้ โดยไปฟ้องที่ศาลรัฐธรรมนูญได้

ส่วนบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิที่เหลือในมาตราอื่น ๆ ซึ่งมีทั้งหมด 19 มาตรา นั้น ขอสรุปเฉพาะเนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญเท่านั้น ได้แก่

มาตรา 2 สิทธิในเสรีภาพ พลเมืองมีสิทธิเสรีที่จะพัฒนาตัวเองเท่าที่ไม่ขัดต่อสิทธิของผู้อื่น

มาตรา 3 บุคคลมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในทางกฎหมายไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศ ชนชาติชั้น ภาษา ตระกูล ภูมิภาค ภูมิลำเนา พื้นเพ ศาสนาหรือความคิดเห็นทางการเมือง

มาตรา 4 เสรีภาพในการนับถือและปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา และถ้าขัดกับศรัทธาก็จะไม่ต้องถูกบังคับให้รับราชการทหารในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้อาวุธ

มาตรา 5 เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยการพูด เขียน แสดงภาพ และรับทราบข่าวสารจากแหล่งทั่วไป รัฐรับประกันเสรีภาพของหนังสือพิมพ์และการ

เผยแพร่ข่าว โดยทางกระจายเสียงและภาพ โดยไม่มีการเซ็นเซอร์ ทั้งนี้ต้องทำอยู่ภายในกรอบแห่งกฎหมายต่าง ๆ ด้วย เพื่อคุ้มครองผู้อื่น การศึกษาวิจัยให้ทำได้โดยเสรี แต่การสอนนั้นจะต้องไม่ล่วงเกินความจงรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญ

มาตรา 6 สิทธิในครอบครัว การแต่งงานจะได้รับความคุ้มครองเป็นพิเศษ รวมทั้งเรื่องของเด็กที่ไม่มีพ่อซึ่งเดิมถูกรังเกียจมาก

มาตรา 7 ระบบการศึกษาทั้งมวลจะอยู่ในการดูแลรัฐ ผู้ปกครองเด็กมีสิทธิตัดสินใจจะให้เด็กได้รับการศึกษาทางศาสนาหรือไม่ เอกชนมีสิทธิตั้งโรงเรียนราษฎร์เมื่อปฏิบัติตามเงื่อนไขแล้ว

มาตรา 8 คนเยอรมันทุกคนมีสิทธิที่จะประชุมกันโดยสันติและปราศจากอาวุธ โดยไม่ต้องขออนุญาตจากใคร เว้นแต่การประชุมกลางแจ้งซึ่งอาจจะมีข้อจำกัดโดยกฎหมาย

มาตรา 9 คนเยอรมันมีสิทธิที่จะตั้งสมาคม ชุมนุมต่าง ๆ ซึ่งไม่ผิดกฎหมายอาญา หรือต่อต้านรัฐธรรมนูญและหลักการสากล รวมทั้งมีสิทธิตั้งสมาคมเพื่อคุ้มครองสภาพเศรษฐกิจและการทำงาน ซึ่งหมายถึงเรื่องสหภาพแรงงานต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดและข้อยกเว้นบางอย่าง

มาตรา 10 สิทธิในการรักษาความลับส่วนตัวผ่านทางไปรษณีย์ และโทรคมนาคมจะล่วงละเมิดมิได้ นอกจากจะกำหนดไว้โดยกฎหมาย

มาตรา 11 คนเยอรมันมีสิทธิที่จะเคลื่อนย้ายไปในที่ใดๆในสหพันธรัฐได้ โดยอาจจะถูกจำกัดสิทธินี้ได้ตามที่กฎหมายระบุไว้ และเฉพาะในกรณีที่รัฐธรรมนูญอนุญาตให้

มาตรา 12 กำหนดสิทธิในการเลือกประกอบอาชีพ การฝีมือหรือวิชาชีพ รวมทั้งสถานที่ทำงานและฝึกงานแต่การปฏิบัติงานตามอาชีพต่าง ๆ อาจถูกควบคุมโดยกฎหมายได้

มาตรา 13 เคหสถานบ้านเรือนจะถูกล่วงละเมิดมิได้ การตรวจค้นจะต้องทำตามคำสั่งของผู้พิพากษา หรือองค์กรอื่นในกรณีรีบด่วน และต้องดำเนินการภายในรูปแบบที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 14 รัฐประกันสิทธิในทรัพย์สินและการรับมรดก โดยมีสาระและขอบเขตตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย แต่ทรัพย์สินจะก่อให้เกิดภาระหน้าที่ การใช้สิทธิในทรัพย์สินจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมด้วย

มาตรา 15 ที่ดินแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยแห่งการผลิตอาจจะโอนมาเป็นของรัฐหรือองค์การในการควบคุมของรัฐได้ เพื่อประโยชน์ทางสังคมโดยได้รับค่าชดเชย

มาตรา 16 ไม่มีใครจะถอดถอนสัญชาติเยอรมันของผู้ใดได้ เว้นแต่ตามกฎหมาย ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้คนนั้นกลายเป็นคนไร้สัญชาติ คนสัญชาติเยอรมันจะถูกเนรเทศไม่ได้ และบุคคลที่ถูกลงโทษเพราะเหตุผลทางการเมืองจะมีสิทธิขอลี้ภัยทางการเมืองได้

มาตรา 17 ทุกคนมีสิทธิที่จะร้องเรียน ไม่ว่าจะร้องเรียนโดยลำพังหรือร่วมกับผู้อื่นโดยให้ร้องเรียนหรือร้องทุกข์เป็นลายลักษณ์อักษรต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์การนิติบัญญัติด้วย

มาตรา 18 สิทธิมูลฐานบางข้อจะถูกระงับมิให้ใช้แก่ผู้ที่ตั้งใจทำลายระบบเสรีประชาธิปไตยได้ เมื่อศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์รัฐสั่ง

มาตรา 19 การจำกัดการใช้สิทธิมูลฐานเหล่านี้ที่บัญญัติให้กระทำได้โดยกฎหมายนั้น การออกกฎหมายเช่นนั้นจะต้องเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่งและจะต้องอ้างถึงมาตราในรัฐธรรมนูญให้ชัดเจน ทั้งจะต้องไม่ละเมิดสาระสำคัญของสิทธิมูลฐานนั้น และบุคคลที่ถูกละเมิดสิทธิโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องมีสิทธิที่จะนำคดีขึ้นฟ้องร้องต่อศาลได้²⁸

5. ตักศิรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศแอฟริกาใต้

จากความเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องความหลากหลายของชนชั้น เชื้อชาติ และภาษา โดยมีการแบ่งออกเป็นชนเผ่าต่างๆประมาณ 700 กว่าเผ่า ภาษามากกว่า 800 ภาษา ซึ่งแต่ละเผ่ามีความแตกต่างกันทั้งภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมตลอดจน

²⁸ กฎหมายมูลฐานที่นำมาแปลหรือสรุปความนี้ ส่วนใหญ่นำมาจาก *The Basic Law of the Federal Republic of German* (Bonn: Press and Information Office, 1979), แปลโดย อมร รักษาสิทธิ์, หน้า 249–253.

ความเชื่อ²⁹ คนเผ่าต่าง ๆ มักปรากฏตัวในบริเวณชนบทและท้องถื่น อาชีพส่วนใหญ่ ได้แก่ การทำนา เกษตรกรรม ในแต่ละชนเผ่าจะมีหัวหน้าเผ่า โดยปกติแล้วหัวหน้าเผ่า มักจะไม่ค่อยกระทำการที่ผิดต่อหลักและขนบธรรมเนียมประเพณีของเผ่า ซึ่งทางด้าน สภาพสังคมเดิมของชาวแอฟริกาก่อนข้างมีความกลมกลืนกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านเผ่าพันธุ์ และชนชั้น ส่วนในด้านของเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของชาวแอฟริกันมีความซับซ้อน ก่อนข้างมาก มีการแบ่งประเภทเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์นั้นวางอยู่บนพื้นฐานทางกายภาพ เช่น เรื่องความสูงต่ำ สีของผิวและลักษณะของเส้นผมมากกว่าที่จะยึดหลักทาง พันธุกรรมและชนิดของกลุ่มเลือด มีนักวิทยาศาสตร์ด้านมนุษยวิทยาได้แบ่งแยก ประชากรของแอฟริกาออกเป็น 5 กลุ่มได้แก่ กลุ่มบูชแมน กลุ่มบีกีมี กลุ่มนิโกร กลุ่ม คอคาซอยด์ และกลุ่มเชื้อสายมองโกล นอกจากนั้นทางด้านภาษาของชาวแอฟริกา ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพบว่ายังขาดความชัดเจน อันเนื่องมาจากความสับสน ระหว่างภาษา เชื้อชาติ และเศรษฐกิจ ทำให้แอฟริกามีภาษาถึง 1,000 ภาษา แบ่งเป็น ตระกูลต่าง ๆ เช่น ภาษาตระกูลไนล์-ชาฮารา ภาษาตระกูลฮาไมท์-ชีไมท์ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเป็นภาษาผสมซึ่งบางภาษานำมาจากต่างประเทศของนักปกครอง นักเผยแพร่ ศาสนาคริสต์ และจากพ่อค้าที่นำมาใช้ในสมัยแอฟริกาเป็นอาณานิคมของตะวันตก เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส อาหรับ เป็นต้น³⁰

เนื่องจากลัทธิการแบ่งแยกผิวจนเกิดการรังเกียจเรื่องผิวและลัทธิการล่าอาณานิคม หากมองในแง่ของความเป็นชาตินิยมในการที่จะวิเคราะห์ความเป็นมาของการ ตื่นตัวที่จะพยายามพึ่งตนเอง โดยการรวมตัวกันในรูปต่างๆของ“ความรู้สึกในการเป็น แอฟริกา” (Africanization) แล้ว เห็นได้ว่าแม้ว่าแอฟริกาเองจะมีความพยายามที่จะ รวมตัวกันเพื่อ “ปลดแอก” จากเมืองแม่ซึ่งเป็นเมืองเก่าเข้าสู่แบบใหม่ในรูปของ Neo – Colonialism ก็ตาม ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกรรวมตัวด้านเศรษฐกิจ การเมือง ก็ไม่อาจประสบความสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทวีปแอฟริกาเองมีขนาดใหญ่ มีความแตกต่างมากมายในทุกๆด้านไม่ว่าจะเป็น ในเรื่องของเผ่าพันธุ์ ความเชื่อในทางศาสนา และประเพณี อีกทั้งแอฟริกาก็ยังขาดแคลนในเกือบจะทุก ๆ ด้านเช่นกัน โดยเฉพาะ

²⁹ ศิโรตม์ ภาคสุวรรณ, แอฟริกา: การเมืองและการปกครองเปรียบเทียบ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536), หน้า 4.

³⁰ ธนู แก้วโอกาส, แอฟริกา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชาติเศรษฐกิจ, 2536), หน้า 152-155, 164.

อย่างยิ่งขาดกำลังคน ขาดปัญญาชนผู้นำ จากลักษณะพื้นฐานที่แตกต่างกันอย่างมากมายทั้งทางอุดมการณ์และการเคยอยู่ใต้ระบบอาณานิคมมานานมาก จึงทำให้การพยายามรวมตัวกันต้องล้มเหลว แม้ว่าจะมีทรัพยากรธรรมชาติมากมายแต่ก็ไม่สามารถจะช่วยตนเองได้หากเทียบกับทวีปอื่น³¹ สิ่งเหล่านี้เองนับได้ว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของประเทศแอฟริกาใต้ จนทำให้ขณะนั้นต้องใช้นโยบายการเมืองภายในที่เรียกว่าการพัฒนาแบบแบ่งแยกกันอยู่ (Separated Development) โดยที่นโยบายนี้แอฟริกาใต้เริ่มใช้ในดินแดนที่พบเผ่าบันตูสถานที่ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองแอฟริกา 8 เผ่าด้วยกันอาศัยอยู่ นโยบายดังกล่าวถือหลักการแบ่งแยกเชื้อชาติ โดยยินยอมให้เชื้อชาติต่างกันอยู่ร่วมกันได้โดยสันติวิธี ทำให้รัฐบาลแอฟริกาใต้แบ่งพลเมืองออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มแรก คือ พวกผิวขาวหรือชาวยุโรป เรียกว่า Africaners กลุ่มที่สองคือ พวกพื้นเมืองที่สืบเชื้อสายมาจากเผ่าบันตู กลุ่มที่สามคือ พวกชาวเอเชีย และกลุ่มสุดท้ายคือ คนผิวสี อันหมายถึงพวกผสมที่เรียกว่าพวกเมตีส (Metis)³²

กลายเป็นจุดก่อกำเนิดของนโยบายอะปาร์ไทด์ ซึ่งถูกประชาคมโลกกล่าวหาว่าเป็นนโยบายของรัฐบาลที่ละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างมากที่สุด เพราะคำว่า APARTHEID เป็นคำภาษาแอฟริกัน (AFRIKAAN) หรือภาษาของชาวฮอลันดาที่ใช้พูดกันในประเทศแอฟริกาใต้ คำนี้มีความหมายถึง “การแบ่งแยก” (Separateness) ซึ่งเป็นรูปแบบแรกของนโยบายรัฐบาลสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ของดร.มาลัน (Dr. Malan) ที่ชี้ให้เห็นนโยบายการแบ่งแยกผิว³³ จนกลายเป็นต้นกำเนิดอุดมการณ์ของระบบอะปาร์ไทด์ นับจากนั้นเป็นต้นมาฐานความเชื่อในเรื่องความเหนือกว่าของคนผิวขาว ผสมกับความเชื่อทางศาสนาที่ว่าชาวแอฟริกาคือ “ประชาชนที่ได้รับเลือกแล้ว” นอกจากนั้นยังมีเจตจำนงที่จะไม่มีการ “ผสมปนเป” ระหว่างการสมรสของคนผิวขาวกับคนผิวดำ ซึ่งกลุ่มที่สนับสนุนแนวคิดดังกล่าวนี้ คือผู้ที่นับถือศาสนาแนวปฏิรูปชาวฮอลันดา โดยนำแนวทางของศาสนามาผลักดันแนวความคิดที่ว่า คนผิวขาวเท่านั้นที่มีความเหนือกว่าและเชื่อว่ามันเกิดความจำเป็นที่บังคับให้เขาต้องแยกมนุษย์ทั้งหลายให้ออกจากกัน

³¹ ธนู แก้วโอกาส, เรื่องเดียวกัน, หน้า IV – V.

³² ไพฑูรย์ คัสเซ่, เรื่องเดิม, หน้า 265-267.

³³ ไพฑูรย์ คัสเซ่, รายงานการวิจัยเรื่อง การแบ่งแยกเชื้อชาติและสีผิวกับปัญหาสิทธิมนุษยชน, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 1.

เนื่องจากมีความต่างกันดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง แต่ในส่วนฝ่ายศาสนาแนวคริสเตียนอื่น ๆ มิได้เห็นด้วยกับแนวคิดของศาสนาแนวปฏิรูปแบบฮอลันดากลับประนามระบบลัทธิรังเกียจสีผิวนี้อย่างรุนแรง³⁴

ต่อมานานาชาติจึงได้ให้ความร่วมมือกันในระดับระหว่างประเทศเพื่อสันติภาพ โดยการแทรกแซงและให้การช่วยเหลือ ซึ่งหมายถึงการแทรกแซงขององค์การระหว่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การสหประชาชาติ ที่ได้เข้ามามีบทบาทในการแทรกแซงเกี่ยวกับเรื่องอาณานิคม โดยยกเอาเหตุผลทางการเมืองมาเป็นข้ออ้างในการเข้าแทรกแซง หลักการของสหประชาชาติเน้นหนักให้เห็นถึงความสำคัญของการต่อต้านระบบอาณานิคม หรือลัทธิอาณานิคม อันเป็นความปรารถนาของฝ่ายมหาอำนาจใหม่ เช่น สหรัฐอเมริกา และ โซเวียตรัสเซีย เป็นต้น³⁵ การแทรกแซงโดยสหประชาชาติในแอฟริกาในช่วงก่อนแอฟริกาจะได้เอกราชนั้น บทบาทที่สำคัญของสหประชาชาติคือการให้แอฟริกาใช้ระบบอารักขาที่มอบอำนาจหน้าที่ด้านการบริหารแก่มหาอำนาจให้ดำเนินการกับดินแดนในอารักขา ซึ่งมหาอำนาจนี้ต้องไม่รวมและยึดเอาดินแดนเหล่านี้เป็นของตน เพียงแต่พยายามจะดำเนินการด้านระบบการบริหารงานให้อยู่ภายใต้อำนาจและสิทธิขององค์การสหประชาชาติเท่านั้น และการแทรกแซงเช่นนี้จะถูกยกเลิกไปในภายหลังเมื่อองค์การสหประชาชาติ เห็นว่าประเทศอารักขาสมควรจะปกครองตนเองได้แล้ว³⁶

หลังจากที่แอฟริกาได้รับเอกราชและได้รับการยอมรับเข้าเป็นสมาชิกขององค์การระหว่างประเทศ ได้กำหนดหลักเกณฑ์ให้มีความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และให้ทุกคนมีสิทธิทางกฎหมายเท่าเทียมกัน และให้สิทธิแก่ประชาชนที่ “จะกำหนดจิตใจตนเอง” (Self – Detemination) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกฎ 10 ประการ เพื่อการอยู่ร่วมกัน ได้แก่³⁷

- 1) เคารพในความเป็นมนุษยชาติ
- 2) เคารพในอธิปไตยของทุกชาติ

³⁴ ไพฑูรย์ คัสเซ่, เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

³⁵ ไพฑูรย์ คัสเซ่, โฉมหน้าแอฟริกา, หน้า 55.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

³⁷ ไพฑูรย์ คัสเซ่, โฉมหน้าแอฟริกา, หน้า 88 - 89.

3) ยอมรับและนับถือในความเสมอภาคโดยไม่จำกัดผิวพรรณ และในความเสมอภาคของคนแต่ละชาติไม่ว่าเล็กหรือใหญ่

4) ไม่เข้าแทรกแซงหรือยุ่งเกี่ยวในกิจการภายในของประเทศอื่น

5) เคารพในกฎหมายและสิทธิในการป้องกันตนเอง หรือส่วนรวมให้เป็นไปตามและสอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ

6) ต้องไม่ยอมให้ความช่วยเหลือเป็นส่วนรวม หากความช่วยเหลือนั้นเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็ชาติมหาอำนาจหรือไม่ก็ตาม

7) ต้องไม่สร้างและใช้อิทธิพลเพื่อกดดันบังคับรัฐอื่น ๆ ยกเว้นการกระทำและการขู่บังคับที่จะรุกรานหรือใช้กำลังและใช้อำนาจต่อประเทศที่เป็นเอกราชและประเทศอื่น

8) จะต้องใช้วิถีทางเพื่อไฝหาสันติ หากมีวิกฤติการณ์หรือสงครามระหว่างชาติเกิดขึ้น

9) ส่งเสริมให้มีความร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

10) เคารพในสิทธิและความยุติธรรมระหว่างชาติร่วมกัน

นอกจากนั้นยังมีกฎบัตรของแอดดิส – อบาบา ซึ่งก่อให้เกิดองค์กรที่เป็นสถาบันระหว่างรัฐบาลภายในแอฟริกาอย่างแท้จริง ที่มุ่งหมายให้ทุกชาติสมาชิกมีความเสมอภาคกัน และเป็นรากฐานขององค์การเอกภาพแอฟริกา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แรกขององค์การที่จะรวมกัน ในการบริหารของแอดดิส – อบาบา เน้นหนักถึงความสัมพันธ์ในกลุ่มรัฐบาลของภูมิภาค มีการวางนโยบายล่วงหน้าให้มีคณะกรรมการพิเศษในหลายสาขาด้วยกัน อาทิ ด้านเทคนิค การเจรจา การปรองดอง และการตัดสินใจสูงสุด หลักการเบื้องต้นเน้นที่ความเสมอภาคเป็นสำคัญไม่ให้มีการใช้อิทธิพล ไม่ว่าจะเป็ในเรื่องของสิทธิในการออกเสียง และไม่มีองค์กรที่ใช้อำนาจเด็ดขาดแต่ผู้เดียว แต่องค์กรนี้ยังคงมีลักษณะคลุมเครือ แม้ว่าจะมีความเสมอภาคกัน แต่กฎบัตรไม่ได้วางกฎเกณฑ์บังคับอันใดไว้ในการที่จะบังคับรัฐสมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามในกรณีนั้น ๆ³⁸

ท้ายที่สุดแอฟริกาได้ก็มีการจัดทำรัฐธรรมนูญเป็นของตนเอง โดยรัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดมีการกำหนดความสำคัญต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ด้วย เป็นที่น่าสังเกตได้ว่าในอดีตช่วงปี ค.ศ. 1948 แอฟริกาเป็นประเทศหนึ่งซึ่งดออกเสียงสนับสนุนการ

³⁸ ไพฑูรย์ คัสเซ่, โฉมหน้าแอฟริกา, หน้า 169 - 171.

ประกาศใช้ปฎิญาสาเกล้าด้วยสิทธิมนุษยชน เพราะไม่ยอมรับคำว่า “ศักดิ์ศรี”
 ตในปฎิญาฉบับนั้น แต่กลับจัดทำและประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่เมื่อปี ค.ศ. 1996
 ซึ่งเกิดก่อนหน้ารัฐธรรมนูญไทยเพียงปีเดียว โดยมองเห็นความสำคัญจากความเป็น
 รัฐธรรมนูญที่บัญญัติขึ้นภายหลังการสิ้นสุดของลัทธิแบ่งแยกสีผิว (Apartheid) ที่เคย
 เป็นปัญหาขมขื่นยาวนานในสังคม ทำให้รัฐธรรมนูญแอฟริกาใต้ฉบับใหม่นี้เน้นเรื่อง
 การคุ้มครองเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนเป็นอย่างมาก

ดังนั้น สามารถสรุปสาระสำคัญของบทบัญญัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
 ตามรัฐธรรมนูญแอฟริกาใต้ได้ดังนี้ มาตรา 1 (9) กำหนดว่า “ให้มีการประกาศ
 ความสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นหลักคุณค่าหนึ่งที่เป็นรากฐานของ
 รัฐประชาธิปไตยแห่งแอฟริกาใต้” มาตรา 7 (1) บัญญัติว่า “การประกาศว่าบทบัญญัติ
 แห่งสิทธิ (Bill of Rights) ในรัฐธรรมนูญเป็นการยืนยันถึงคุณค่าเรื่องความมีศักดิ์ศรี
 ความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคและเสรีภาพ และมาตรา 10 บัญญัติเน้นย้ำอีกว่า
 “บุคคลทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาโดยกำเนิด และมีสิทธิที่จะได้รับการ
 เคารพและปกป้องต่อความมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าวของเขา” ตามรัฐธรรมนูญ
 ไว้ด้วย

บทที่ 5

เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.)

1. จุดกำเนิดของรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมือง

รากฐานความเป็นมาของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้ เริ่มมาจากการเรียกร้องของประชาชนอย่างแท้จริง ให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2534 โดยมีเหตุผลรองรับหลายประการ ประการแรก เนื่องจากความต้องการแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันของระบบการเมืองที่เกี่ยวกับปัญหาประสิทธิภาพของรัฐบาล ความชอบธรรมในการใช้อำนาจ และปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ตลอดจนความไม่โปร่งใสเป็นธรรม โดยมุ่งเน้นการสร้างกลไกและกระบวนการทางการเมือง ให้มีความชอบธรรมและสามารถตรวจสอบได้มากขึ้น ประการที่สอง คือหลักการสร้างความก้าวหน้าให้แก่ระบบการเมืองที่ต้องการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ประการที่สาม ต้องการให้ความสำคัญเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนให้มากยิ่งขึ้น เหตุผลประการสุดท้ายคือ การคาดหวังในความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ จากสภาพเศรษฐกิจที่เสื่อมถอย ประกอบกับการซื้อสิทธิขายเสียงและอื่น ๆ อันเป็นลูกโซ่เกี่ยวพันมากมายหลายประการ จนกลายเป็นความรู้สึกลึกซึ้งที่ประชาชนมีคือ ต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญและปฏิรูปการเมือง โดยการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางอำนาจและแก้ไขความขัดแย้ง ตลอดจนจัดโครงสร้างองค์กรทางการเมืองการปกครองเสียใหม่ ให้มีการตรวจสอบถ่วงดุลย์และคานอำนาจซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมมากขึ้นด้วย

การปฏิรูปการเมืองตามแนวทางของรัฐธรรมนูญให้สัมฤทธิ์ผลนั้น ต้องคำนึงถึงกรอบข้อพิจารณาดังต่อไปนี้ คือ¹

ก. การกำหนดจุดมุ่งหมายของการปฏิรูปการเมือง ซึ่งเน้นการสร้าง ความ

¹ เชาวนะ ไตรมาส, “ศาลรัฐธรรมนูญไทย อดีต ปัจจุบัน อนาคต,” ใน ศาลรัฐธรรมนูญกับการปฏิรูปการเมือง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นานา สิ่งพิมพ์, 2543; จัดพิมพ์เนื่องในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลรัฐธรรมนูญ), หน้า 81-84.

สามารถทางการปกครองของระบบการเมือง (Governmental Competence) โดยพยายามสร้างความชอบธรรมของผู้ปกครอง ตลอดจนเพิ่มประสิทธิภาพและเสถียรภาพของระบบการเมือง อีกทั้งส่งเสริมการเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนให้มากขึ้น

ข. การกำหนดกระบวนการวิธีของการปฏิรูปการเมือง ก็คือการกำหนดกระบวนการวิธีในการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้มีผลในทางปฏิบัติต่อการควบคุมพฤติกรรมทางการใช้อำนาจของผู้ปกครองเป็นสำคัญ ได้แก่ การเสนอแนะกฎหมาย นโยบาย และการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและราชการด้วย

ค. การกำหนดกลไกปฏิบัติในการปฏิรูปการเมือง ได้แก่ การสร้างองค์กรพิเศษตามรัฐธรรมนูญขึ้นมาเพิ่มเติมหลากหลายองค์กร เพื่อทำหน้าที่ในการสนับสนุนและตรวจสอบเป็นการเฉพาะ เช่น ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน เป็นต้น

2. จุดกำเนิดของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.)

การที่ต้องมีการปฏิรูปการเมืองในครั้งนี้ เริ่มขึ้นหลังจากเหตุการณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 เมื่อการเลือกตั้งทั่วไปหลังเหตุการณ์ดังกล่าวผ่านไปได้ไม่นานได้มีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมือง ประธานรัฐสภา (นายมารุต บุณนาท) จึงมีคำสั่งเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2539 แต่งตั้ง “คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย” (กพป.) จำนวน 58 คน² เพื่อทำหน้าที่ศึกษา ค้นคว้าและเสนอแนะในการพัฒนาหรือปฏิรูปการเมืองการปกครองของประเทศในระยะเฉพาะหน้า และระยะยาวให้สอดคล้องกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย³ ได้ดำเนินการแล้วเสร็จและส่งมอบข้อเสนอแนะ

² โดยมีศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นประธานกรรมการ และมีศาสตราจารย์ไพศิษฐ์ พิพัฒน์กุล เป็นกรรมการและเลขานุการ

³ คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตยได้เสนอข้อสรุป 2 ประการ คือ

ต่อประธานรัฐสภาเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2538 แล้ว รัฐบาลภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อ พ.ศ.2538 สนับสนุนให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 มาตรา 211 นายกรัฐมนตรี (นายบรรหาร ศิลปอาชา) จึงได้แต่งตั้ง “คณะกรรมการการปฏิรูปทางการเมือง” (คปก.)⁴ ขึ้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2538 เพื่อทำหน้าที่จัดทำแผนพัฒนาการเมืองให้สอดคล้องกับแนวนโยบายแห่งรัฐและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังนั้น เมื่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาแล้วมีมติให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ โดยให้มี “คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ” จำนวน 67 คน⁵ เพื่อยกร่างรัฐธรรมนูญใหม่ทั้งฉบับ และต่อมา รัฐบาลได้เสนอร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 211 ต่อรัฐสภา ซึ่งที่ประชุมรัฐสภาได้ลงมติรับหลักการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว⁶

เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539 มีผลใช้บังคับแล้ว และมีการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 211 แล้วเสร็จ ความจำเป็นที่จะต้องรีบดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติดังกล่าวจึงเริ่มขึ้นนับแต่นั้น ทั้งนี้ตาม มาตรา 211 ทวิ⁷ สภาร่างรัฐธรรมนูญที่จะถูกจัดตั้งขึ้นครั้งนี้ ประกอบด้วยบุคคลซึ่ง

(1) ควรมืองค์กรที่ทำหน้าที่พัฒนาการเมืองอย่างต่อเนื่อง

(2) ควรมีการปฏิรูปการเมือง โดยแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) พุทธศักราช 2538 มาตรา 211 ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิเศษเพื่อยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งชาติ

⁴ โดยมีนายชุมพล ศิลปอาชา เป็นประธานกรรมการ และมีรองศาสตราจารย์ประณต นันทิยะกุล เป็นกรรมการและเลขานุการ

⁵ ประกอบด้วยกรรมการโดยตำแหน่ง ผู้แทนพรรคการเมือง สมาชิกวุฒิสภา นักวิชาการ และผู้แทนประชาชนกลุ่มสาขาอาชีพต่าง ๆ

⁶ การประชุมร่วมกันของรัฐสภา ครั้งที่ 1 (สมัยสามัญ ครั้งที่สอง) เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2539

⁷ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539

มาตรา 211 ทวิ ให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญทำหน้าที่จัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ตามหมวดนี้ ประกอบด้วยสมาชิกดังต่อไปนี้

(1) สมาชิกซึ่งรัฐสภาเลือกตั้งจากผู้สมัครรับเลือกตั้งตามมาตรา 211 ฉ ให้ได้จังหวัดละหนึ่งคน

(2) สมาชิกซึ่งรัฐสภาเลือกตั้งจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ จำนวนยี่สิบสามคน ดังต่อไปนี้

ก) ผู้เชี่ยวชาญสาขากฎหมายมหาชน จำนวนแปดคน

ข) ผู้เชี่ยวชาญสาขาวิทยาศาสตร์หรือรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวนแปดคน

ค) ผู้มีประสบการณ์ด้านการเมือง การบริหารราชการแผ่นดิน หรือการร่างรัฐธรรมนูญ ตามหลักเกณฑ์ที่ประธานรัฐสภากำหนด จำนวนเจ็ดคน

รัฐสภาเลือกตั้งจำนวน 99 คน โดยเลือกตั้งจากผู้สมัครรับเลือกตั้งจังหวัดละ 1 คน รวม 76 คน และเลือกตั้งจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์จากสาขาต่าง ๆ รวม 23 คน สำหรับบุคคลซึ่งเลือกตั้งจากผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละจังหวัดนั้น มาตรา 5⁸ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539 บัญญัติให้ต้องมีการตราพระราชกฤษฎีกา⁹ กำหนดให้มีการรับสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญภายใน 30 วัน นับแต่วันที่รัฐธรรมนูญนี้ใช้บังคับ¹⁰ (วันที่ 23 ตุลาคม 2539) และจะต้องดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญตามมาตรา 211 ทวิ (1) (เลือกตั้งให้ได้จังหวัดละ 1 คน) ตามมาตรา 211 ฉ¹¹ ให้แล้วเสร็จภายใน 90 วัน นับแต่วันที่รัฐธรรมนูญนี้ใช้บังคับ และสำหรับสมาชิกซึ่งเลือกตั้งจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์จากสาขาต่าง ๆ รวม 23 คน ตามมาตรา 211 สัตต¹² บัญญัติให้สภา

⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539 มาตรา 5 ในวาระเริ่มแรก ให้ตราพระราชกฤษฎีกากำหนดให้มีการรับสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญภายในสามสิบวันนับแต่วันที่รัฐธรรมนูญนี้ใช้

⁹ พระราชกฤษฎีกากำหนดการรับสมัครและการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2539 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 113 ตอนที่ 62 ก หน้า 9 วันที่ 20 พฤศจิกายน 2539)

¹⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539

¹¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539

มาตรา 211 ฉ ให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญตามมาตรา 211 ทวิ (1) ภายในเก้าสิบวัน นับแต่วันที่มิเหตุแห่งการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ตามหมวดนี้

ผู้ใดประสงค์จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญตามมาตรา 211 ทวิ (1) ให้ยื่นใบสมัครพร้อมด้วยหลักฐานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดที่ตนมีภูมิลำเนาหรือที่ตนเกิด ตามแบบและภายในกำหนดวัน และเวลาที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกา ซึ่งต้องกำหนดวันรับสมัครให้เป็นวันเดียวกันทั่วราชอาณาจักร

เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดตรวจคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งและเห็นว่าถูกต้องแล้ว ในกรณีที่มีผู้สมัครรับเลือกตั้งไม่เกินสิบคน ให้ส่งรายชื่อของผู้สมัครรับเลือกตั้งไปยังประธานรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป แต่ในกรณีที่มีผู้สมัครรับเลือกตั้งเกินสิบคน ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดจัดให้มีการประชุมพร้อมกันระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้ง เพื่อลงคะแนนเลือกตั้งกันเองโดยลงคะแนนลับ และผู้สมัครแต่ละคนให้มีสิทธิลงคะแนนเลือกผู้สมัครด้วยกันเองได้คนละไม่เกินสามคน

¹² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539

มาตรา 211 สัตต ให้สภาสถาบันอุดมศึกษาที่มีการให้ปริญญาในสาขาวิชานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ หรือ รัฐประศาสนศาสตร์แต่ละแห่ง คัดเลือกบุคคลซึ่งมีคุณสมบัติที่จะเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญตามมาตรา 211 ทวิ (2) ในประเภทต่าง ๆ ตามมาตรา 211 ทวิ (2) (ก) (ข) และ (ค) ประเภทละไม่เกินห้าคน โดยจัดทำเป็นบัญชี

สถาบันอุดมศึกษาที่มีการให้ปริญญาในสาขาวิชานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ หรือรัฐประศาสนศาสตร์ แต่ละแห่งดำเนินการคัดเลือกและส่งรายชื่อให้ประธานรัฐสภาภายใน 5 วัน นับแต่วันที่พ้นกำหนดวันรับสมัครเลือกตั้งตามมาตรา 211 ฉ

การเลือกตั้งในระดับจังหวัดและการสรรหาในระดับสถาบันอุดมศึกษาล้วนเต็มไปด้วยสีสัน เมื่อแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ทำหน้าที่ในเบื้องต้นของตนในการเลือกตั้งหรือสรรหาบุคคลตามที่กำหนดเสร็จแล้ว การเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญจำนวน 99 คน โดยรัฐสภาซึ่งต้องกระทำเป็นการลับ¹³ ก็แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2539¹⁴ แม้ว่าการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญในอดีตจะได้มีขึ้นมาหลายครั้งแล้วก็ตาม แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่าการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญใหม่ในครั้งนี้ มีลักษณะพิเศษและแตกต่างไปจากครั้งก่อน ๆ มาก นับแต่เริ่มต้นคือผู้จัดทำร่างรัฐธรรมนูญซึ่งได้แก่สภาร่างรัฐธรรมนูญนั้น นอกจากจะมีที่มาจากหลายสาขาอาชีพและแตกต่างไปจากที่เคยมีมาแต่เดิมแล้ว การกำหนดเวลาไว้ชัดเจนว่าจะต้องจัดทำร่างรัฐธรรมนูญใหม่ให้แล้วเสร็จภายใน 240 วัน ตามมาตรา 211 เตรส¹⁵ นับได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอันหนึ่งที่มีส่วน

รายชื่อของแต่ละประเภทพร้อมทั้งรายละเอียดตามที่ประธานรัฐสภากำหนด และส่งให้ประธานรัฐสภาภายในห้าวันนับแต่วันพ้นกำหนดวันรับสมัครเลือกตั้งตามมาตรา 211 ฉ และให้ประธานรัฐสภาจัดทำบัญชีรายชื่อของบุคคลที่สภาสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ส่งมา แยกเป็นประเภทแต่ละบัญชี โดยให้เรียงรายชื่อตามลำดับอักษร

¹³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539

มาตรา 211 อัญญ เมื่อประธานรัฐสภาจัดทำบัญชีรายชื่อตามมาตรา 211 ฉ บรรคก และได้รับบัญชีรายชื่อบุคคลตามมาตรา 211 สัตต แล้ว ให้จัดให้มีการประชุมร่วมกันของรัฐสภาภายในสิบวันนับแต่วันที่ได้รับบัญชีรายชื่อครบถ้วน

ให้สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรลงคะแนนเลือกตั้งผู้สมัครจากบัญชีรายชื่อจากจังหวัดต่าง ๆ จังหวัดละหนึ่งคน และเลือกตั้งบุคคลจากบัญชีรายชื่อสภาสถาบันอุดมศึกษา

¹⁴ ที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา ในการประชุมครั้งที่ 3/2539 (สมัยสามัญ ครั้งที่หนึ่ง) วันพฤหัสบดีที่ 26 ธันวาคม 2539

¹⁵ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539

มาตรา 211 เตรส สภาร่างรัฐธรรมนูญจะต้องจัดทำร่างรัฐธรรมนูญให้แล้วเสร็จภายในกำหนดเวลาสองร้อยสี่สิบวันนับแต่วันที่มีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญครบจำนวนตามมาตรา 211 ทวิ

การที่สภาผู้แทนราษฎรสิ้นอายุหรือมีการยุบสภาผู้แทนราษฎรไม่เป็นเหตุกระทบกระเทือนการปฏิบัติหน้าที่ของสภาร่างรัฐธรรมนูญตามวรรคหนึ่ง

ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ สภาร่างรัฐธรรมนูญต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ

เป็นอย่างมากในการกำกับเวลาในการทำงาน และเป็นตัวเร่งให้การทำงานของสภาร่างรัฐธรรมนูญต้องดำเนินไปอย่างเป็นระบบต่อเนื่องและเป็นไปตามขั้นตอน จะสะดุดหยุดอยู่หรือเน้นช้าออกไปไม่ได้ ด้วยเหตุที่มีข้อจำกัดเรื่องเวลานี้เอง หลังจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญเสร็จสิ้นลง การประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญครั้งแรกถูกจัดให้มีขึ้นในวันอังคารที่ 7 มกราคม 2540¹⁶ ที่ประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญมีมติเลือกนายอุทัย พิมพ์ใจชน เป็นประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ และมีมติเลือกศาสตราจารย์ ดร.กระมล ทองธรรมชาติ เป็นรองประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญคนหนึ่ง และ ดร.ยุพา อุดมศักดิ์ เป็นรองประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญคนที่สอง และในการทำงานจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามข้อบังคับการประชุมของรัฐสภาโดยอนุโลม ตามมาตรา 211 จตุทศ¹⁷ และหลังจากได้มีการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับวิธีการทำงานตามมาตรา 211 จตุทศเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจำนวน 7 คณะ ดังนี้¹⁸

1) คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช... ประกอบด้วยกรรมการ 29 คน มีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน และศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ เป็นเลขานุการ ทำหน้าที่กำหนดและนำเสนอกรอบความคิดพื้นฐาน หลักการ และสาระสำคัญที่ควรจะบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ เพื่อนำไปปรับปรุงความคิดเห็นจากประชาชน เมื่อได้รับฟังความคิดเห็นมาแล้ว ให้ทำหน้าที่ยกร่างรัฐธรรมนูญ

ร่างรัฐธรรมนูญที่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขหรือเปลี่ยนแปลงรูปของรัฐ จะกระทำมิได้

ในกรณีที่รัฐสภาวินิจฉัยว่าร่างรัฐธรรมนูญมีลักษณะตามวรรคสี่ ให้ร่างรัฐธรรมนูญเป็นอันตกไป

¹⁶ การประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1 วันอังคารที่ 7 มกราคม 2540

¹⁷ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539

มาตรา 211 จตุทศ วิธีพิจารณาและจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ การประชุม การลงมติ การแต่งตั้งกรรมการและการดำเนินงานของกรรมการ การรักษาระเบียบและความเรียบร้อย และกิจการอื่นเพื่อดำเนินการตามบทบัญญัติของหมวดนี้ ให้ใช้ข้อบังคับการประชุมของรัฐสภาโดยอนุโลม

¹⁸ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, “สภาร่างรัฐธรรมนูญ”, กองการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร 2540, หน้า 1.

2) คณะกรรมาธิการรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์ ประกอบด้วย กรรมการ 38 คน มีศาสตราจารย์อมร รัชกาลดี เป็นประธาน และนายสนั่น อินทรประเสริฐ เป็นเลขานุการ ทำหน้าที่รับฟังความคิดเห็นจากประชาชนแล้วรวบรวมและนำเสนอสภาร่างรัฐธรรมนูญต่อไป

3) คณะกรรมาธิการประชาสัมพันธ์ ประกอบด้วยกรรมการ 17 คน มีนายสมเกียรติ อ่อนวิมล เป็นประธาน และนายธงชาติ รัตนวิชา เป็นเลขานุการ ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูล การดำเนินงาน และความเคลื่อนไหวของสภาร่างรัฐธรรมนูญ

4) คณะกรรมาธิการวิชาการ ข้อมูล และศึกษาแนวทางการร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วยกรรมการ 17 คน มีศาสตราจารย์กระมล ทองธรรมชาติ เป็นประธาน และรองศาสตราจารย์วิสุทธิ โพธิ์แท่น เป็นเลขานุการ ทำหน้าที่ศึกษาแนวทางการร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับรัฐสภาในการร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่¹⁹

5) คณะกรรมาธิการจดหมายเหตุ ตรวจรายงานการประชุมและกิจการสภา²⁰ ทำหน้าที่ในการจัดทำจดหมายเหตุ รวบรวมและจัดระบบเอกสาร ภาพถ่าย ฯลฯ และข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกิจการของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ดูแลเกี่ยวกับกิจการทั้งปวงของสภาร่างรัฐธรรมนูญ และตรวจรายงานการประชุม

¹⁹โดยได้มีการศึกษาแนวทางการร่างและสาระสำคัญของกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญและประมวลจริยธรรม 5 ฉบับ คือ

- (1) กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา
- (2) กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการเลือกตั้ง
- (3) กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง
- (4) กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา
- (5) แนวทางการร่างและสาระสำคัญของร่างประมวลจริยธรรม ของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

²⁰ ประกอบด้วยกรรมการ 17 คน โดยมีนายเดโช สวานนท์ เป็นประธาน และมีนายสุนทร ทิพย์มณี เป็นเลขานุการ

6) คณะกรรมาธิการวิสามัญรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์ ซึ่งถูกจัดตั้งขึ้นทุกจังหวัดรวม 76 คณะ²¹ ทำหน้าที่รับฟังความคิดเห็นของประชาชนในเขตพื้นที่ของตน แล้วรวบรวมข้อมูลเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญต่อไป

7) คณะกรรมาธิการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช....²² ทำหน้าที่พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในวาระที่สอง ซึ่งเป็นการทบทวนร่างรัฐธรรมนูญที่ได้ถูกยกร่างขึ้นเป็นตุ๊กตาเพื่อนำไปทำประชาพิจารณ์ โดยการนำความคิดเห็นของประชาชนจากการทำประชาพิจารณ์และคำแปรญัตติของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ²³ มาประกอบพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เมื่อมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนดำเนินมาได้ระยะหนึ่งแล้ว การยกร่างรัฐธรรมนูญอันเป็นงานชิ้นสำคัญกลายเป็นเป้าหมายหลักของการดำเนินการทั้งหมดนี้ก็เริ่มต้นขึ้น คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้น 3 คณะ²⁴ เพื่อทำหน้าที่ยกร่างรัฐธรรมนูญตามกรอบความคิดพื้นฐานแต่ละกรอบ โดยต้องยกร่างให้สอดคล้องกับหลักการของกรอบประเด็นปัญหาและหลักการสำคัญในแต่ละ

²¹ แต่ละคนมีกรรมาธิการจำนวน 15 คน ประกอบด้วยสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญของจังหวัดนั้นเป็นประธานผู้สมัครรับเลือกตั้งที่จังหวัดดำเนินการคัดเลือกกันเอง จังหวัดละ 10 คน เป็นกรรมาธิการตามความสมัครใจ และบุคคลอื่นที่เหมาะสมทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน

²² ประกอบด้วยกรรมาธิการ 33 คน โดยมีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน และมีศาสตราจารย์ ดร. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ เป็นเลขานุการ.

²³ ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในวาระที่ 2 นี้ ปรากฏว่าสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญที่มีได้เป็นกรรมาธิการในคณะกรรมาธิการคณะนี้ ได้ยื่นคำแปรญัตติไว้ถึง 57 คน ปรากฏเป็นคำแปรญัตติหน้าถึง 470 หน้า

²⁴ คณะอนุกรรมการ 3 คณะ ประกอบด้วย

1. คณะอนุกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ กรอบที่ 1 ประกอบด้วย

1) นายพนัส หัสนิยานนท์ 2) รองศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์
3) ดร.วิญญู วรรณัญญ 4) รองศาสตราจารย์ชงทอง จันทรางศุ

2. คณะอนุกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ กรอบที่ 2 ประกอบด้วย

1) ศ.ดร.คณิต ณ นคร 2) นายพงศ์เทพ เทพกาญจนา
3) ผศ. โกเมศ ขวัญเมือง 4) ดร.กมลชัย รัตนสากววงศ์
5) ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์

3. คณะอนุกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ กรอบที่ 3 ประกอบด้วย

1) นายเกษม ศิริสัมพันธ์ 2) ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ
3) นายคณิน บุญสุวรรณ 4) ดร.วรพจน์ วิศรุตพิชญ์
5) ดร.วิญญู เครื่องงาม

ละกรอบ เพื่อให้สอดคล้องกับผลที่ได้รับจากการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเป็นแนวทางสำคัญ

3. ความสำคัญและวัตถุประสงค์ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

โดยที่รัฐธรรมนูญได้แสดงเจตนารมณ์ต่อการปฏิรูปการเมือง จึงได้กำหนดบทบัญญัติเพื่อผลในการปฏิรูปการเมืองหลายประการด้วยกัน ได้แก่

- 1) การรักษาฐานะความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ
- 2) การออกแบบการเมืองใหม่ ด้วยการกำหนดขอบเขตอำนาจขององค์กรทางการเมืองใหม่²⁵ เช่น ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน เป็นต้น
- 3) การสร้างวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครอง ด้วยการใช้อำนาจรัฐธรรมนูญเป็นเงื่อนไขและกลไกในการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยเฉพาะการใช้เป็นเครื่องมือบังคับควบคุมทิศทางการเปลี่ยนแปลงให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายของการปฏิรูปให้สัมฤทธิ์ผลต่อไป

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยึดเจตนารมณ์อันเป็นวัตถุประสงค์ โดยการวางกรอบความคิดพื้นฐาน ดังนี้

กรอบที่ 1 สิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของพลเมือง²⁶ ประกอบด้วยประเด็นการพิจารณาในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของประชาชน แนวนโยบายแห่งรัฐ การปกครองส่วนท้องถิ่น การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ และการลงประชามติ ซึ่งในกรอบนี้ได้เสนอหลักการที่ควรบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ สรุปได้ดังนี้คือ

- (1) เพิ่มสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ให้ครบถ้วนขึ้น
- (2) ขยายความสิทธิ เสรีภาพ ให้ชัดเจนขึ้น
- (3) กู้มครองให้สิทธิ เสรีภาพมีผลบังคับได้จริง

²⁵ เขาวนระ ไตรมาส, เรื่องเดิม, หน้า 81.

²⁶ สภาร่างรัฐธรรมนูญให้ความเห็นชอบในการประชุมครั้งที่ 5 เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2540

(4) กำหนดให้การจำกัดสิทธิเสรีภาพโดยกฎหมายหรือโดยการใช้อำนาจรัฐ จะกระทำได้เฉพาะเหตุที่รัฐธรรมนูญอนุญาตไว้และเท่าที่จำเป็น โดยจะกระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิเสรีภาพได้ อีกทั้งกฎหมายเช่นว่านั้นต้องใช้ในการทั่วไป และต้องระบุบทมาตรานในรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจจำกัดสิทธิเสรีภาพไว้ด้วย

(5) เปิดโอกาสให้พลเมืองมีส่วนร่วมในระบอบการเมืองมากขึ้น

(6) เพิ่มบทบัญญัติให้การกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น

ในทางปฏิบัติ

กรอบที่ 2 การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ²⁷ ประกอบด้วยประเด็นการพิจารณาในเรื่องการแสดงทรัพย์สิน / หนี้สินของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม ศาลปกครอง การดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาและการตรวจเงินแผ่นดิน ซึ่งในกรอบนี้ได้เสนอหลักการที่ควรบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่าควรปรับปรุงเพิ่มเติมระบบการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐให้ประกอบด้วย

(1) “ศาลรัฐธรรมนูญ” เพื่อควบคุมมิให้รัฐสภาออกกฎหมายที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญและคุ้มครองให้มีการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีบัญญัติในรัฐธรรมนูญ

(2) “ศาลยุติธรรม” โดยการบัญญัติหลักการเพื่อให้เป็นหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา และเพื่อให้มีการตรวจสอบการใช้อำนาจได้โดยไม่ให้มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ทั้งนี้ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรมและให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(3) “ศาลปกครอง” เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบควบคุม “การกระทำทางปกครอง” อันเป็นการใช้อำนาจของฝ่ายปกครองที่มีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามกฎหมาย

(4) “ระบบการตรวจสอบการทุจริตการใช้อำนาจรัฐ” โดยกำหนดให้มี

ก) “การแสดงบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน” ของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และเจ้าหน้าที่อื่นของรัฐให้รัดกุมและตรวจสอบได้จริง

ข) “การควบคุมการใช้อำนาจรัฐ” โดยแยกกระบวนการควบคุมการกระทำที่ส่อทุจริตและการกระทำผิดฐานทุจริตต่อหน้าที่ออกจากกันให้ชัดเจน กำหนดองค์กรและ

²⁷ สภาร่างรัฐธรรมนูญให้ความเห็นชอบในการประชุมครั้งที่ 7 เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2540

กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจดังกล่าวแยกออกจากกันไม่ให้สับสน และสร้างประสิทธิภาพให้เป็นจริงเป็นจังขึ้น

ค) “องค์กรควบคุมการทุจริต” โดยกำหนดให้มี “คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ” ที่เป็นอิสระ และกำหนดองค์กรชี้ขาดคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองขึ้นใหม่ (ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง) เพื่อให้สามารถเอาผิดทางอาญาผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(5) “ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา” โดยกำหนดคุณสมบัติ วิธีการสรรหา แต่งตั้งและถอดถอนรวมทั้งอำนาจหน้าที่ไว้ให้ชัดเจน เพื่อป้องกันการใช้อำนาจซ้ำซ้อนกับองค์กรตรวจสอบควบคุมอิสระอื่น ๆ

(6) “การตรวจเงินแผ่นดิน” โดยให้มี “คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน” ที่เป็นอิสระทำหน้าที่ตรวจสอบการส่งจ่ายเงินแผ่นดินให้ถูกต้องตามกฎหมาย และมีประสิทธิภาพ เพื่อป้องกันการทุจริต

กรอบที่ 3 สถาบันการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเมือง²⁸ ประกอบด้วยประเด็นการพิจารณาในเรื่อง พรรคการเมือง การเลือกตั้ง คณะกรรมการเลือกตั้ง รัฐสภาและการดำเนินงานของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และความสัมพันธ์ระหว่างคณะรัฐมนตรีและรัฐสภา ซึ่งในกรอบนี้ได้เสนอหลักการที่ควรบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่าควรมีการปรับปรุง ดังนี้

(1) รัฐสภาและกระบวนการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองโดยให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นหลักสำคัญในฝ่ายนิติบัญญัติ และมีสมาชิกมาจากการเลือกตั้งระบบผสม ส่วนวุฒิสภาซึ่งมีสมาชิกมาจากการเลือกตั้งโดยตรง ให้ทำหน้าที่กลั่นกรองกฎหมายพิจารณาแต่งตั้งและถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

(2) พรรคการเมือง มีการผ่อนคลายเรื่องการจัดตั้งและดำเนินการต่าง ๆ ของพรรคการเมือง

(3) คณะรัฐมนตรี ได้ลดขนาดของคณะรัฐมนตรีลงและกำหนดหลักเกณฑ์ใหม่ในการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี

²⁸ สภาร่างรัฐธรรมนูญให้ความเห็นชอบในการประชุมครั้งที่ 8 เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2540

(4) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภาและคณะรัฐมนตรี โดยกำหนดเรื่องการลงมติ การตั้งกระทู้สด การพิจารณางบประมาณ การบันทึกการลงคะแนนเสียง การกำหนด สมัยประชุมนิติบัญญัติ การให้อำนาจรัฐบาลใหม่ที่จะหยิบยกร่างพระราชบัญญัติที่สำคัญขึ้นมาพิจารณาได้โดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ และการกำหนดประมวลจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองทุกตำแหน่ง

จากที่ได้กล่าวมาเป็นความสำคัญของที่มาในการทำงานของสมาชิกสภาร่าง รัฐธรรมนูญ เริ่มตั้งแต่กระบวนการปฏิรูปการเมืองมาจนถึงกรอบร่างรัฐธรรมนูญทั้ง 3 กรอบข้างต้น กรอบที่ 1 นับได้ว่ามีความสำคัญมากที่สุดเป็นเป้าหมายหลักในการปฏิรูป และร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ดังนั้น ในหมวดหนึ่งบททั่วไปและหมวดสามว่าด้วยสิทธิ และเสรีภาพที่มีการกำหนด “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จึงเป็นแม่บทใหญ่ของ รัฐธรรมนูญฉบับนี้นั่นเอง

4. เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 1 : ว่าด้วยบททั่วไป

การอภิปรายของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวกับเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ ที่ว่าควรมีการบัญญัติไว้หรือไม่ นั้น มีเพียงท่านเดียวที่เสนอให้ยกเลิกคือ นาย อนันต์ บูรณวนิช โดยมีความเห็นว่ามีปัญหาเรื่องการตีความ และถ้าไม่มีก็ไม่น่าจะก่อ ปัญหาอะไร²⁹ นอกนั้นเป็นเสียงส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยว่าควรมีค่านี้อยู่ในร่าง รัฐธรรมนูญฉบับนี้

นายประดิษฐ์ เจริญไทยทวี ยกกรณีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในช่วง เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ แล้วแสดงความเห็นว่าการมีค่านี้อยู่แน่นอนเป็นสิ่งที่ไพเราะจับใจ ใครเห็นคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสรรเสริญ และน่าชื่นชมยินดีกับคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันเป็นการประกาศเจตนารมณ์ในหน้าที่หนึ่งของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยให้ ชัดเจน³⁰ ที่ประชุมยุดีให้มีค่านี้อยู่ในรัฐธรรมนูญ

²⁹ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 21.

³⁰ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1 วันที่ 19 พฤษภาคม 2540, หน้า 3-4.

มีประเด็นในคำอภิปรายต่อเนื่องตามมาว่าควรใช้คำเรียกอย่างไรถึงจะถูกต้องและเหมาะสม มีผู้ริเริ่มเสนอให้ใช้คำว่า “ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์” แต่มีการเสนอให้ตัดคำว่า “ศักดิ์ศรี” ออกคงเหลือไว้เฉพาะคำว่า “ความเป็นมนุษย์” เท่านั้น

นายพงษ์เทพ เทพกาญจนา อภิปรายว่า³¹ “...ในส่วนแต่เดิมเขาใช้คำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ พอเกิดคำถามว่าศักดิ์ศรีหมายถึงอะไร ตอนนั้นเองท่านอาจารย์วรศักดิ์ ก็เลยตัดคำว่าศักดิ์ศรีออกไปเหลือแต่ความเป็นมนุษย์ ส่วนท่านที่ไม่ได้ขอให้ตัดก็คงจะบอกว่าทำไมมีแต่ความเป็นมนุษย์ และถ้าดูในพจนานุกรมคำนี้ค่อนข้างสับสนมาก คำว่า ศักดิ์ศรีในพจนานุกรมก็แปลว่า เกียรติศักดิ์ ซึ่งแปลว่าเกียรติตามฐานะของแต่ละบุคคล หรือแปลว่าเกียรติก็ได้ คำว่าเกียรติแปลว่า ชื่อเสียง ความยกย่องนับถือ ความมีหน้ามีตา...แต่ถ้าเกิดเป็นเกียรติภูมิ มันเป็นเกียรติโดยฐานะตำแหน่งหน้าที่หรือชาติชั้นวรรณะ อันนั้นรู้สึกบางคนอาจจะไม่มีเกียรติภูมิก็ได้ เพราะว่าไปเน้นตำแหน่งหน้าที่หรือชาติวรรณะ บางคนอาจจะไม่มีเกียรติภูมิเลย ...สรุปแล้วก็เข้าใจว่าคงจะต้องไม่ถึงกับตรงทีเดียว คำนี้ต้องถือว่าเป็นคำใหม่ในระบบกฎหมายไทย จะใช้คำอะไรก็ตามแต่เราเข้าใจในฐานะนักกฎหมาย แต่ก็ไม่ควรจะไปพ้องกับคำอื่น ซึ่งความหมายต่างกันจนเกินไป”

นายประวิทย์ เจนวิระนนท์ อภิปรายว่า³² “...คำว่าความเป็นมนุษย์ย่อมได้รับความเคารพและคุ้มครอง ผมว่ามันจะขาดความหมาย มันห้วนมันสั้นไป เพราะคำว่ามนุษย์คือสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง ...มันเหมือนกับไม่มีตัวนำ เพิ่มศักดิ์ศรีซึ่งมันหมายถึงเกียรติศักดิ์ มันก็แปลต่อไปว่าเป็นเกียรติตามฐานะ ผมว่ามันเหมาะสม”

นายกระมล ทองธรรมชาติ อภิปรายสนับสนุนว่า³³ “...ถ้าจะเติมคำว่าศักดิ์ศรีก็ทำได้ ก็เอากลับมา หากว่ามีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์มันครบถ้วนมากกว่า”

นายคณิต ฒ นคร อภิปรายว่า³⁴ “...ผมคิดว่าจะใช้คำว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหมือนเดิม ...เพราะถ้าถือว่ามาตรานี้เามาจากของเยอรมัน ความจริงผมคิดว่าถ้า

³¹ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1 วันที่ 19 พฤษภาคม 2540, หน้า 3.

³² รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1 วันที่ 19 พฤษภาคม 2540, หน้า 5.

³³ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1 วันที่ 19 พฤษภาคม 2540, หน้า 4.

เราเอามาไม่หมดจะทำให้เข้าใจสับสน เพราะฉะนั้น Human dignity เป็นเรื่องมาก่อนข้างจะยิ่งใหญ่ ซึ่งเขามาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญมาตราแรกครับ”

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่าเพียงแต่ชื่อก็มีความสับสนพอสมควร ดังผู้อภิปรายบางท่านที่ได้พยายามเสนอคำอื่นที่หลากหลายออกไป อาทิคำว่า “เกียรติศักดิ์” หรือ “เกียรติภูมิ” ของมนุษย์ แต่ก็มีผู้แสดงความไม่เห็นด้วยคือนายบุญเลิศ ทรายทุตรเดช ที่ว่า³⁵ “ถ้าใช้คำอื่นเป็นเกียรติศักดิ์ เป็นเกียรติภูมิ มันต้องทำความเข้าใจกันใหม่”

นางพินทิพย์ ลีลาภรณ์ และนายเกษม ศิริสัมพันธ์ เห็นว่าควรใช้คำว่า “การศรัทธาภาพ” ดังเหตุผลที่ว่า³⁶ “...ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นถ้อยคำซึ่งอาจจะเป็นคำใหม่ในภาษาไทย ซึ่งแปลมาจากภาษาต่างประเทศมาจากหลักรับรองสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นสากลนิยมในปัจจุบัน จริงอยู่ว่าคำนี้นี้อาจจะมีความหมายในทางเข้าใจกันต่าง ๆ นานา กระผมอยากจะกราบเรียนให้เป็นหลักเป็นฐานไว้ในที่นี้ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นหลักศรัทธาภาพ มันมีสิทธิ มีเสรีภาพ มีความเสมอภาค แล้วต้องมีอันที่ 3 คือศรัทธาภาพ คือความเคารพในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ศรัทธาภาพเป็นการให้สิทธิเสรีภาพเสมอภาค เป็นการเรียกร้องมา แต่ศรัทธาภาพเป็นการที่เราจะให้คนอื่นเราต้องเคารพคนอื่นและคุ้มครองให้คนอื่นปฏิบัติต่อคนอื่นเช่นเดียวกับตัวเรา ในความเป็นมนุษย์นี้คือความหมายที่แท้จริง นี่คือความหมายที่คณะกรรมการการตั้งใจกว้าง ๆ แล้วนำเอาบทนี้ขึ้นมาไว้ในหมวดที่ 1 บททั่วไปนั้นเป็นการประกาศเจตนารมณ์ของประชาธิปไตยในยุคปัจจุบันที่เราได้เคารพในสิทธิและเสรีภาพของความเป็นมนุษย์...”

ท้ายที่สุดนายบวรศักดิ์ อุวรรณโณ ก็ให้คำตอบถึงความสับสนของคนไทยดังนี้³⁷ “...ที่ท่านประธานพูดขึ้นมา เขาแปลเป็นภาษาไทยว่าศักดิ์ศรี คำถามก็คือทำไมไม่ใช่เกียรติศักดิ์ ที่นี้คำว่า ศักดิ์ศรี กับ เกียรติศักดิ์ในภาษาไทยมันไม่ใช่ dignity อย่างเดียว มันกว้างกว่าเยอะเลย ผลสุดท้ายก็คือว่ามันก่อให้เกิดความเข้าใจผิด พอเหยียบเท้าก็หมิ่น

³⁴ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1, 10 วันที่ 19 พฤษภาคม และ 9 มิถุนายน 2540, หน้า 5, 3-4.

³⁵ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1 วันที่ 19 พฤษภาคม 2540, หน้า 3.

³⁶ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 24-28.

³⁷ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 5, 10 วันที่ 2 และ 9 มิถุนายน 2540, หน้า 2, 2-3.

ศักดิ์ศรีกัน กราบกันก็เสียศักดิ์ศรี ผมเองเป็นคนเสนอให้ตัดออกเพราะเมื่อเขียนแล้วมันนำไปสู่การเข้าใจผิด เราก็ไม่จำเป็นต้องเอาอย่างฝรั่ง จริง ๆ ถ้าเราไปดูรากความคิดมันเพิ่งเกิดขึ้นในสมัยที่มาเขียนกันในรัฐธรรมนูญตรง ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะเยอรมันฆ่ายิว แล้วเขาไม่ต้องการให้เอาคนไปเป็นทาส กับไม่ต้องการให้คนปฏิบัติต่อคนเยี่ยงสัตว์ ไปค้าแรงงาน คำนุญอะไรอย่างนี้ ที่นี้ของเราแค่ความเป็นมนุษย์มันก็เข้าใจได้หมดแล้ว ทำไมต้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งพอเติมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้วก็ทำให้เกิดความเข้าใจไขว้เขวได้ เพราะว่าในข้อสังเกตของวุฒิสภาเขาบอกว่าความเป็นมนุษย์ไม่แน่ใจว่ามุ่งหมายถึงศักดิ์ศรี เกียรติศักดิ์ คุณธรรม เกียรติภูมิ การดำรงชีพหรือฐานะของความเป็นมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทุกอย่างรวมกัน แล้วก็ให้ผู้ใหญ่ของวุฒิสภาท่านหนึ่งบอกว่ามีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ว่าจะตีความโยงกับศักดิ์ศรีแล้ว ทำให้เกิดปัญหาว่าเอามาตรฐานสากลของปฏิญญาสิทธิมนุษยชนลงมาใช้ในประเทศไทยจะทำให้เกิดปัญหาได้ว่าการเสียศักดิ์ศรีแบบไทย ๆ ก็ยอมกันไม่ได้ หรือว่าคนตะวันตกมองว่าการคุกเข่าหรือหมอบกราบเป็นเรื่องเสียศักดิ์ศรีรับไม่ได้ แล้วเอาไปโยงกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติด้วย ซึ่งตรงนี้ก็ถูกวิจารณ์ว่าถ้าอย่างนั้นก็น่าเป็นกังวลว่าไปถึงเอามาตรฐานระหว่างประเทศมาใช้วัดสิ่งที่คนไทยทำ แต่ตรงนี้ก็แก้ได้ถ้าเราจะหันไปเอาบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเยอรมันมาผูกกัน ที่ท่านกรรมการสิทธิพิพม์พูด ถ้าท่านกรรมการมีรัฐธรรมนูญเยอรมันเขาพูดถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือ Dignity of man เอาไว้ในมาตรา 1 พูดถึงสิทธิเสรีภาพเป็นการทั่วไปเอาไว้ในมาตรา 1 แต่ในมาตรา 2 ซึ่งพูดถึงสิทธิในเสรีภาพ รัฐธรรมนูญเยอรมันเขียนอย่างนี้ครับ บอกว่าทุกคนมีสิทธิที่จะมีอิสระในการพัฒนาตนเอง ตนเองในที่นี้คือร่างกาย แล้วก็ชีวิตตนเอง ตราบเท่าที่ผู้นั้นไม่ได้ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่นหรือไม่ได้กระทำการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบรัฐธรรมนูญ หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ถ้ากลัวว่าจะมีปัญหา ก็ขมวดได้ อาจจะขมวดในทางที่เขียนคล้าย ๆ แบบเดิม แล้วก็พูดว่าทั้งนี้เท่าที่ไม่ละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพผู้อื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญหรือว่าขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน ถ้าเป็นอย่างนั้นปัญหาเรื่องที่ย่างท่านตั้งข้อสังเกตก็จะหมดไป เพราะว่า การหมอบกราบนั้นถ้าดูประกอบกับมาตรา 7 มันควรจะทำด้วยซ้ำไป เพราะบอกว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพ เคารพอย่างเดียวไม่พอนะครับ สักการะ ผู้ใดละเมิดมิได้ การสักการะด้วยการกราบก็ดี หรือการทำอะไรด้วยความ

เคารพที่ดีไม่กระทบถึงความเป็นมนุษย์เลยแม้แต่น้อย แล้วจะไม่กราบก็ไม่ได้ด้วย เพราะบอกว่าทั้งนี้เท่าที่ไม่เป็นปฏิกิริยาต่อรัฐธรรมนูญ การไม่กราบต่างหากอาจจะมีปัญหาว่าไม่ทำตามมาตรา 7 คือเรื่องคำผมไม่ติดใจอย่างที่กราบเรียนเสนอทั้งนี้สุดแต่ท่านประธานและท่านกรรมการ”

จึงเป็นอันยุติกลับมาใช้คำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหมือนเดิม และบรรจุไว้ใน มาตรา 4 อย่างสง่างามอีกครั้ง ด้วยเหตุผลดังกล่าวอภิปรายของนายคณิน บุญสุวรรณ ที่ว่า³⁸ “...ท่านประธาน คิดว่ามาตรา 4 นี้เป็นจุดเด่นที่เดียวของร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ และเสมอหนึ่งเป็นการสะท้อนออกซึ่งแนวความคิดซึ่งก้าวหน้า และต้องการที่จะให้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับที่แสดงความก้าวหน้าและทันต่อโลก ศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ สิทธิและเสรีภาพบุคคลย่อมได้รับความเคารพและคุ้มครองนั้น เป็นถ้อยคำซึ่ง จริง ๆ แล้วเท่าที่ได้รับฟังการวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้มีน้ำหนักที่จะเห็นว่าข้อความนี้ ก่อให้เกิดความเสียหายอะไร เป็นแต่เพียงผู้เชี่ยวชาญบางท่าน นักกฎหมายหลายท่าน เห็นว่าถ้อยคำในกฎหมายนี้อาจจะถูกตีความไปต่าง ๆ นานา ซึ่งเป็นเรื่องของนานาจิตตัง ทั้งสิ้น โดยหลักการใหญ่แล้วถ้าจะคงไว้ในมาตรา 4 ก็เป็นเรื่องที่ดี เพราะจะเป็นการ เพิ่มน้ำหนักของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ถ้าจะให้เพิ่มถ้อยคำลงไปนั้นควรจะไปเปลี่ยนใน หมวดสิทธิและเสรีภาพมากกว่า”

ความคิดเห็นของผู้อภิปรายบางท่านที่พยายามยกตัวอย่างของการกระทำอันเป็น การละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นายลิขิต ชีรเวคิน ยกตัวอย่างว่า³⁹ “...คำว่า ความเป็นมนุษย์นั้นถ้าสรุปว่าความเป็นมนุษย์เป็นที่รู้กันอยู่ ซึ่งในความเป็นจริงผมไม่ แน่ใจว่ารู้กันหรือไม่หรือเห็นพ้องกันหรือไม่ ผมว่าตัวอย่างของการที่ขัดต่อศักดิ์ศรีของ ความเป็นมนุษย์เห็นชัดก็คือ นายแพทย์สมัยฮิตเลอร์นั้น เอายิวซึ่งมีชีวิตจิตใจมีชีวิตอยู่ วางยาสลบแล้วผ่าตัดเพื่อศึกษาทางแพทย์ แล้วจากนั้นก็เย็บกลับเหมือนหนูตะเภา อัน นั้นก็มีบ่อย แต่เราไม่มีกฎหมายเรื่องนี้เลย ญาติซึ่งวิกลจริตเป็นโรคสกีเซอร์ฟีเนีย เมนิค ดีเพรสซิฟ อะไรก็แล้วแต่ที่มีพฤติกรรมซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของตัวเอง แล้วเขาก็ เอาไม่อยู่ มีการล่ามโซ่ไว้ก็มี บางทีขังอยู่เป็น 10 กว่าปี แล้วอยู่เยี่ยงสัตว์ ผมยาว

³⁸ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 10 วันที่ 9 มิถุนายน 2540, หน้า 15.

³⁹ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 10 วันที่ 9 มิถุนายน 2540, หน้า

พระรุ้งพระรัง อย่างนี้เป็นการกระทำที่เห็นชัดว่าละเมิดต่อความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ เพราะ
 อย่างไม่ต้องเอาไปรักษาหรือกระทำวิธีการอื่นก็ตาม แต่ก็มีประเด็นหนึ่งเมื่อที่ที่คุณคณิต
 พุดถึง คนที่อยู่เป็นเจ้าหญิงนิทรา แล้วผมทราบว่ามีความเป็นจริงก็คือกลืนไม่ได้ อะไร
 ก็ไม่ได้ เวลาให้ทานอาหารต้องให้ทางจมูกแล้วก็มีการคบหลัง พยาบาลต้องเฝ้าตลอด
 24 ชั่วโมง มิฉะนั้นจะเกิดอาการสำลัก แล้วตัวเองพยายามที่จะให้คนไปซื้อสารหนู
 พยายามจะดิ่งสายช่วยชีวิตทั้งหลายทำตั้งนาน คน ๆ นั้นอยู่ถึง 15 ปี สร้างความทรมาน
 ให้ตัวเองอย่างแสนสาหัส รวมทั้งญาติโกโหติกาไม่ต้องพูดถึงเงินทองซึ่งทำให้ Drain
 ทรัพยากรของครอบครัว บางครั้งคนเหล่านี้อยากจะตายอย่างสงบและมีศักดิ์ศรี ถ้า
 สมมติเราว่าเราเขียนอย่างนี้ ถึงจุด ๆ หนึ่งต้องออกกฎหมายยูทธานาเซียได้หรือไม่ ซึ่งจีน
 ปฏิเสธไปแล้วในเรื่องนี้ แต่ญี่ปุ่นโอ.เค. กรณีที่สมองถึงแก่ความตายแต่หัวใจยังเต้นอยู่
 แนวคิดว่าเป็นเรื่องใหญ่ ของเยอรมันพูดไว้ชัดเรื่อง Human Dignity ของเราจะ
 พุดเฉย ๆ ผมไม่แน่ใจว่าคลุมพอแล้วพุดจริง ๆ มันค่อนข้างจะคลุมเครือ”

นายประวิทย์ เจนวิระนนท์ กล่าวว่า⁴⁰ “ตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมคือการตี
 ตรวนของศาลสมควรเลิกได้แล้ว... และยกตัวอย่างตั้งเป็นคำถามเกี่ยวกับกรณีให้
 นักโทษกินข้าวแดง ซึ่งเป็นข้าวคุณภาพต่ำนี้มันจะถือว่าเป็นการไม่เคารพศักดิ์ศรีความ
 เป็นมนุษย์หรือไม่”

นายคณิต ณ นคร⁴¹ ยกตัวอย่าง “การเอาป้ายแขวนคอผู้ต้องหาแล้วถ่ายรูป ถ้า
 ในเยอรมันเขาถือว่ากระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพราะคำนี้เป็นที่มาของทุก ๆ
 อย่าง รวมทั้งสิทธิและเสรีภาพด้วย”

ข้อพิจารณาคำอภิปรายของคณะกรรมการสิทธิการยกร่างรัฐธรรมนูญสามารถสรุปได้
 ดังนี้ เลขาธิการคณะกรรมการสิทธิการยกร่างรัฐธรรมนูญเสนอร่างรัฐธรรมนูญ มาตรา 4
 “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความเคารพและ
 คุ้มครอง” ซึ่งในการพิจารณามาตรานี้มีกรรมการบางท่านเสนอความเห็น ดังนี้⁴²

1. มีผู้เสนอให้ตัดคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ออกเพราะไม่มีความหมาย

⁴⁰ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาการร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1 วันที่ 19 พฤษภาคม 2540, หน้า 5.

⁴¹ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาการร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 10 วันที่ 9 มิถุนายน 2540, หน้า 4.

⁴² มนตรี รูปสุวรรณและคณะ, เรื่องเดิม, หน้า 62-64.

คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชี้แจงว่า มาตรานี้ทำหน้าที่ชี้
สิทธิพื้นฐานแล้วเชื่อมโยงไปยังหมวดอื่น ๆ ในรัฐธรรมนูญ อนึ่ง คำว่า “ศักดิ์ศรี”
หมายถึง

ก) จะปฏิบัติต่อมนุษย์เหมือนไม่ใช่มนุษย์ หรือปฏิบัติต่อมนุษย์เสมือนสัตว์
หรือสิ่งของไม่ได้

ข) จะปฏิบัติต่อมนุษย์อื่นโดยที่ตนเองอยู่เหนือกว่าบุคคลอื่น โดยเชื้อชาติหรือ
สัญชาติไม่ได้ สรุปได้ว่า “ศักดิ์ศรี” นั้นไม่ใช่เรื่องเกียรติยศ

คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญเห็นชอบให้คงไว้ตามร่างเดิมโดยไม่มีการลง
มติ

2. มีกรรมการตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า “ย่อมได้รับความเคารพและคุ้มครอง” เคารพ
และคุ้มครองอย่างไร

คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชี้แจงว่า “เคารพ” คือ รัฐ
ละเมิดไม่ได้ ส่วน “คุ้มครอง” คือ ถ้ามีการละเมิดเกิดขึ้น รัฐต้องทำให้การละเมิดนั้น
หมดไป

3. มีผู้เสนอให้เพิ่มเติมถ้อยคำว่า “ตามรัฐธรรมนูญนี้” ไว้ต่อท้ายมาตรานี้เพราะ
ลำพังเพียงถ้อยคำว่า “ย่อมได้รับความเคารพและคุ้มครอง” เคารพและคุ้มครองอย่างไร
มีปัญหา

คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชี้แจงว่า เดิมแนวความคิด
เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ถือว่าสิทธิและเสรีภาพมีเท่าที่รัฐธรรมนูญรับรอง
แต่มาตรา 4 นี้ สิทธิและเสรีภาพจะไม่ใช่ว่ามีเฉพาะที่รับรองไว้เท่านั้น

คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญพิจารณาลงมติในประเด็นการจะเติมถ้อยคำ
ว่า “ตามรัฐธรรมนูญนี้” ไว้ต่อท้ายข้อความในมาตรา 4 หรือไม่ ในที่สุดที่ประชุมมีมติ
ให้คงไว้ตามร่างเดิม 17 เสียง ให้มีการแก้ไข 2 เสียง

ท้ายที่สุด คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญเห็นควรให้ตัดถ้อยคำในร่าง
รัฐธรรมนูญ คำว่า “ศักดิ์ศรี” ออก⁴³ และในการพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณา
ร่างรัฐธรรมนูญในวาระแรก ได้มีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญได้ขอแปรญัตติในมาตรานี้
ที่น่าสนใจ ดังนี้

⁴³ บันทึกการประชุมคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ วันที่ 22 เมษายน 2540

(1) ขอแปรญัตติแก้ความเป็น “สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความเคารพและคุ้มครอง”

(2) ขอแปรญัตติแก้ความเป็น “ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความเคารพและคุ้มครอง”

(3) ขอแปรญัตติแก้ความเป็น “สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ย่อมได้รับความเคารพและคุ้มครองเพื่อยืนยันศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของปวงชนชาวไทย”

(4) ขอแปรญัตติแก้ความเป็น “ความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศ หรือศาสนาใด ย่อมได้รับความเคารพและอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้โดยเสมอกัน”

คณะกรรมการพิจารณา ร่างรัฐธรรมนูญ เห็นชอบกับร่างรัฐธรรมนูญที่คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญเสนอ โดยมีการเพิ่มเติมคำว่า “ศักดิ์ศรี” ไว้ในความตอนต้นของมาตรา และตัดคำว่า “เคารพและ”⁴⁴

ส่วนการพิจารณาในวาระที่สองของสภาร่างรัฐธรรมนูญ คณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญโดยเสนอร่างมาตรา 4 “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” เพื่อพิจารณาโดยมีผู้ขอแปรญัตติ ดังนี้

ก. มีผู้ขอแปรญัตติว่า คำว่า “ศักดิ์ศรี” ไม่สมควรบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเพราะเกี่ยวข้องกับความในมาตรา 27 วรรคสอง ซึ่งกำหนดให้การถูกละเมิดศักดิ์ศรีสามารถไปใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ หากบัญญัติไว้จะต้องมีการกำหนดหลักดังกล่าวไว้ทั้งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา และกฎหมายปกครอง ฯลฯ แต่ในปัจจุบันประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ก็มีหลักการในเรื่องละเมิดไว้อย่างครอบคลุมแล้ว จึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องบัญญัติถึงศักดิ์ศรีไว้

ข. มีผู้ขอแปรญัตติให้คงคำว่า “เคารพ” ที่คณะกรรมการตัดออกไว้เนื่องจากความในมาตรานี้อยู่ในหมวด 1 บททั่วไป เป็นหลักสำคัญของรัฐธรรมนูญซึ่งประกาศให้ทราบถึงแนวทางของประเทศ สำหรับคำว่า “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” มีความจำเป็นและจะไม่มีผลกระทบในการบังคับใช้ เนื่องจากรัฐธรรมนูญเป็นเรื่องของ

⁴⁴ บันทึกการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 11, วันที่ 9 มิถุนายน 2540.

รัฐกับประชาชน ซึ่งไม่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี อีกทั้งในมาตราถัด ๆ ไปในรัฐธรรมนูญนี้ ก็ได้บัญญัติรับรองไว้ เช่น การกำหนดให้รัฐจัดการศึกษาให้สิบสองปี หรือเรื่องการดูแลผู้พิการและทุพพลภาพ ซึ่งก็เป็นการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ จนคณะกรรมการฯ ชี้แจงเหตุผล ดังนี้คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เป็นหลักบรรทัดฐานซึ่งเป็นหลักหนึ่ง คือ หลักสิทธิ เสรีภาพ และภราดรภาพ

สรุปที่ประชุมได้ลงมติเห็นชอบ คงไว้ตามร่างที่คณะกรรมการพิจารณาว่า รัฐธรรมนูญเสนอ⁴⁵

5. เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 3

ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

คำอธิบายเกี่ยวกับการบรรจุคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ไว้ในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย (รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้บรรจุไว้ในมาตรา 26 และมาตรา 28) มีผู้แสดงความคิดเห็นที่น่าสนใจ ดังนี้

นายบรรศักดิ์ อูวรรณโณ อธิบายว่า⁴⁶ “...การบัญญัติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เอาไว้ในมาตรา 4 บททั่วไปว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองอยู่ในบททั่วไปนั้นเป็นบทหัวใจของรัฐธรรมนูญครับ ได้แก่ มาตรา 1 ว่าด้วยความเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกันจะแบ่งแยกไม่ได้ มาตรา 2 ว่าด้วยระบอบการปกครอง มาตรา 3 ว่าด้วยอำนาจสูงสุดของรัฐ มาตรา 4 ต่อท้ายจากการที่พูดถึงอำนาจรัฐเลย นั่นคือ การวางหลักทั่วไป แต่หลักทั่วไปอย่างเดียวไม่พอครับ จะต้องมียกเว้นที่กำกับการใช้อำนาจรัฐเอาไว้อีก หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญปัจจุบัน) จึงกำหนดวัตถุประสงค์ของการใช้อำนาจรัฐทุกองค์กร ว่าต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ทุกครั้งที่มีการใช้อำนาจ มาตรา 26 (มาตรา 27 รัฐธรรมนูญ

⁴⁵ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540

⁴⁶ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า

ปัจจุบัน) วางหลักมัดลงไปอีกว่า นอกจากต้องคำนึงถึง ต้องเป็นวัตถุประสงค์แล้ว สิทธิและเสรีภาพที่ว่านี้ผูกพันองค์กรรัฐทุกองค์กร...”

นายเกษม ศิริสัมพันธ์ ตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า⁴⁷ “...ตอบประเด็นที่ท่าน ประธานถามว่า ในมาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญปัจจุบัน) ควรจะตัดคำว่า ความ เป็นมนุษย์ออกหรือเปล่านั้น ...เห็นว่าควรทิ้งไว้แบบนี้”

นายสมคิด เลิศไพฑูรย์ อภิปรายต่อว่า⁴⁸ “...มาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญ ปัจจุบัน) คงคล้ายๆ คำประกาศเพื่อให้มีผลในเชิงที่โน้มน้าวรัฐในเชิงที่ว่าเช่นนั้น แต่ว่า ถ้าถามว่าคำนึงถึงมีผลมากไหม ก็คงไม่มีผลเท่าไรนัก แต่ว่าผมเข้าใจว่าหลายเรื่องเป็น ประเด็นที่เราต้องการแสดงเจตนารมณ์ในรัฐธรรมนูญไว้ คงมิใช่เรื่องที่บังคับการ โดยตรง เพราะว่ารายละเอียดของการบังคับการจะอยู่มาตรา 26 มาตรา 27 มาตรา 28 (มาตรา 27 , 28 และ 29 รัฐธรรมนูญปัจจุบัน) ตามไปอีก ผมคิดว่าผมเห็นด้วยกับท่าน อาจารย์เกษมว่าถ้าคงไว้ไม่น่าจะมีปัญหา ...เพราะว่านอกจากมาตรานี้แล้วยังมีอยู่ใน มาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญปัจจุบัน) ด้วย”

นายบรรศักดิ์ อุวรรณโณ ย้ำว่า⁴⁹ “...มาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับ ปัจจุบัน) จึงกำหนดวัตถุประสงค์ของการใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐทุกองค์กรว่าต้องคำนึงถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพที่ผูกพันองค์กรของรัฐทุกองค์กรที่มีอำนาจ ออกกฎหมายคือรัฐสภา องค์กรที่ใช้อำนาจบริหารคือคณะรัฐมนตรี หรือองค์กรศาล ตัดสินคดีและองค์กรอื่น ๆ”

จึงยุติให้คงคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในมาตรา 26 ต่อไป

คำอภิปรายที่เกี่ยวกับข้อโต้เถียงที่ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ถือว่าเป็นสิทธิอย่าง หนึ่งได้หรือไม่ เพียงใด นายพนัส ทศนียานนท์ อภิปรายว่า⁵⁰ “...คำว่า “ศักดิ์ศรีแห่ง

⁴⁷ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณา ร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 2 วันที่ 21 พฤษภาคม 2540, หน้า 3.

⁴⁸ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณา ร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 2 วันที่ 21 พฤษภาคม 2540, หน้า 4.

⁴⁹ รายงานการประชุมสภา ร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 187.

⁵⁰ รายงานการประชุมสภา ร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 12-16, 121-123.

ความเป็นมนุษย์” กระผมไม่มีความขัดข้องอะไร กระผมคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีแล้ว ก็ว่าด้วยหลักการเหตุที่ขอแปรญัตตินี้กระผมคิดว่าเป็นเรื่องของหลักการเท่านั้นเอง ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นั้น เกิดขึ้นจากการที่เรายอมรับสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ตามหลักสิทธิมนุษยชน...เพราะฉะนั้นการยอมรับ การรับรองหลักสิทธิมนุษยชนหรือหลักสิทธิเสรีภาพของบุคคลไว้ในรัฐธรรมนูญนั้น จึงเป็นการยืนยันถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยตัวของมันเองไม่ใช่สิทธิไม่ใช่เสรีภาพ แต่เป็นคุณค่าที่เกิดขึ้นจากการที่ได้มีการรับรองในแต่ละสังคมว่าบุคคลในสังคม หรือในประเทศชาติบ้านเมืองนั้น ๆ มีสิทธิขั้นพื้นฐานซึ่งเรียกว่า “สิทธิมนุษยชน” ด้วยเหตุผลดังที่กระผมได้กราบเรียนนี้ กระผมจึงได้เสนอคำแปรญัตติไว้ในลักษณะดังกล่าวนี้ว่า แท้จริงแล้วสิทธิและเสรีภาพของบุคคลซึ่งเป็นสิทธิมนุษยชนได้กล่าวไว้ในคำปรารภวรรคห้า ว่า “โดยที่ประชากรแห่งสหประชาชาติได้ยืนยันไว้ในกฎบัตรถึงความศรัทธาในสิทธิมนุษยชนอันเป็นหลักมูลในเกียรติศักดิ์และค่าของมนุษย์” อันที่จริงเป็นคำแปลซึ่งแตกต่างกันนั้นก็คือ Human dignity นั่นเอง อันนี้ก็คือที่มา เพราะฉะนั้นเมื่อเรานำสิ่งนี้มากำหนด ซึ่งกระผมเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีก็ควรที่จะกำหนดให้มันถูกหลัก...ผู้ที่เป็นผู้ร่างจริง ๆ ได้นำสิ่งนี้มาจากรัฐธรรมนูญเยอรมันในรัฐธรรมนูญเยอรมันนีก็อยู่ในหมวด 1 เลข ภายใต้หัวข้อว่า Basic right หรือสิทธิขั้นพื้นฐานของเขา ในมาตรา 1 ของเขาเอง เขาก็ไม่ได้บอกว่าสิ่งนี้เป็นสิทธิแต่หมายความว่าป็นอุดมการณ์ของสิทธิเสรีภาพหรือสิทธิมนุษยชน เพราะฉะนั้นในวรรคท้ายหรือวรรคสามของมาตรา 1 รัฐธรรมนูญเยอรมัน เขาจึงชี้ให้เห็นชัดเจนว่าสิ่งที่ตามมาในมาตราต่าง ๆ ก็คือสิ่งที่ป็นสิทธิและเสรีภาพซึ่งรัฐธรรมนูญของเขาคุ้มครอง ซึ่งจะเป็นสิ่งยืนยันศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ดังนั้น เพื่อความถูกต้องและเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาอย่างที่สมาชิกได้อภิปรายมาแล้ว กระผมเห็นด้วยในแง่การตีความว่า ถ้าหากเราไปกำหนดว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นประหนึ่งสิทธิหรือเสรีภาพชนิดหนึ่งซึ่งอาจจะมีการละเมิดกันได้ ซึ่งจะโยงไปถึงมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญปัจจุบัน) ต่อไปนั้น ก็อาจจะเกิดปัญหาการใช้การตีความกฎหมายในระบบกฎหมายไทยเราเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ศักดิ์ศรี” ความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรี” ก็ได้รับคำชี้แจงจากคณะกรรมการแล้วในความหมายหรือนัยเท่าที่ได้มีการกำหนดไว้ในปฎิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และในรัฐธรรมนูญของประเทศซึ่งเป็นต้นแบบในการกำหนดคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์”

ไว้แล้วอาจจะเกิดการสับสนในการบังคับใช้กฎหมาย ทั้งกฎหมายทั่วไป และกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับที่เรากำลังจัดทำกันอยู่ในขณะนี้... กระผมเสนอให้ตัดคำว่า “ความเป็นมนุษย์” ออกไปและเติมคำว่า “ของบุคคล” เข้าไป ฉะนั้น คำแปรญัตติของผมจึงอ่านว่า “การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กรต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” สำหรับเหตุผลที่กระผมขอแปรญัตติไว้เช่นนี้ก็เนื่องจากผมเห็นว่าหมวดนี้ หมวด 3 คือหมวดว่าด้วยเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนชาวไทยเท่านั้น โดยหลักกฎหมายไทยในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าคณะกรรมการจะได้เติมคำว่า “ศักดิ์ศรี” กลับเข้ามาเพื่อให้สอดคล้องกับมาตรา 4 แล้วก็ตาม กระผมคิดว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” นี้เรายังไม่ถือได้ว่าเป็นสิทธิหรือเสรีภาพไม่ว่าจะตามกฎหมายฉบับใดหรือตามรัฐธรรมนูญฉบับใดในอดีตที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นหากนำมาเขียนไว้ในหมวดนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตราเริ่มต้นเลย คำถามก็เกิดขึ้นว่า ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ว่ามันคือสิทธิหรือเสรีภาพอย่างหนึ่งตามหมวดนี้หรือไม่ ซึ่งเราก็ไม่มีคำตอบอยู่ ณ ที่ใด... สำหรับความเข้าใจของกระผมอย่างที่ได้กราบเรียนไปแล้วในตอนทอล์กปรายมาตรา 4 ถึงคำนี้ ความเข้าใจของกระผมคือว่าในรัฐธรรมนูญของเยอรมันนั้นชัดเจนเขาไม่ได้บอกว่าเป็นสิทธิ มันเป็นฐานของสิทธิ หรือมิฉะนั้นก็เป็นจุดสุดยอดของสิ่งที่เรียกว่าเป็นสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญของเขา ฉะนั้น สิทธิเสรีภาพทุกอันที่เขานำมากำหนดไว้แล้ว ขอเรียกว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานนั้น มันคือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นถ้าละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพอันใดอันหนึ่งตามที่เขากำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเขาก็เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้นกระผมเข้าใจว่าการคุ้มครองศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ในกรณีซึ่งเกิดขึ้นเนื่องมาจากการที่สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น นาซีเยอรมันได้ทำลายล้างเผ่าพันธุ์ของชาวยิว โดยเฉพาะเจาะจง แต่ถึงกระนั้นอย่างที่ผมกราบเรียนแล้วก็เพื่อบทที่ว่าด้วยหลักทั่วไปเป็นหลักการพื้นฐานก่อนที่จะนำลงไปสู่สิทธิเสรีภาพแต่ละอย่างที่เขา กำหนดไว้เท่าที่ผมพอจะค้นคว้าได้ ก็มีรัฐธรรมนูญของแอฟริกาใต้เองกำหนดไว้ชัดเจนแน่นอน เพราะเขาประสบปัญหาอย่างเดียวกัน คือในแอฟริกาใต้มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องผิว ซึ่งมีนโยบายชัดเจนในการกีดกันผิว เขากำหนดไว้เลยว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่เขาเรียกว่าเป็นค่านิยมของระบอบประชาธิปไตยอันสำคัญอันหนึ่งของเขาซึ่งล่งละเมิดมิได้ และเขากำหนดต่อไปว่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิชนิดหนึ่ง เพราะฉะนั้นจากประสบการณ์ของเขา

นั่นเอง ทั้งเยอรมันและแอฟริกาใต้ ผมเชื่อว่าเขาสามารถที่จะบอกได้ว่าการละเมิดศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์นั้นคืออะไรบ้างในเนื้อหาสาระ ฉะนั้นการที่เรากำหนดไว้แบบนี้แล้วไม่มีความสอดคล้อง ให้เห็นชัดเจนว่าแนวความคิดที่ดี เนื้อหาสาระของรัฐธรรมนูญก็คืออะไร การที่นำมากำหนดไว้ว่าจะให้อยู่ในหมวดสิทธิและเสรีภาพ เช่นนี้ กระผมจึงเป็นห่วงว่าจะเกิดการตีความซึ่งทำให้เกิดความสับสนมากยิ่งขึ้นในระบบกฎหมายไทย เพราะฉะนั้น ตราบใดเรายังไม่สามารถที่จะตกลงกันได้ว่าสิ่งนี้คือสิทธิหรือเสรีภาพชนิดหนึ่งของชนชาวไทย กระผมจึงเห็นว่าคำนี้ น่าจะต้องเอาออกไปจากมาตรา 25 (มาตรา 26 ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน)”

นายแก้วสรร อดิโพธิ์ ก็ยังกล่าวยืนยันอีกว่า⁵¹ “...ผมเห็นด้วยกับอาจารย์พนัส ทัศนียานนท์ ผมเห็นว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ใช่สิทธิ ถ้าถือศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิเมื่อไรยุ่งแน่ เพราะจะมีการกล่าวอ้างขึ้นในศาลเพื่อจะเรียกร้องสิทธิก็ได้ หรือยกข้อต่อสู้ก็ได้ แต่ถ้าเราถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง ผลจะเป็นดังต่อไปนี้ ผมคิดว่านักโทษถูกกล่าวโทษจนเหมือนไม่ใช่มนุษย์เขาคงไม่สามารถจะไปฟ้องได้ให้เป็นละเมิดอะไรต่าง ๆ แต่องค์กรของรัฐซึ่งทำหน้าที่ดูแลด้านนี้ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนก็สามารถที่จะเสนอคำแนะนำได้ ผมซึ่งเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์เข้ามาใหม่ ผมอาจจะเสนอต่อรัฐมนตรีไปว่า วิธีปฏิบัติเช่นนี้น่าจะไม่ถูกต้อง ขัดกับรัฐธรรมนูญที่กำหนดไว้ มันไม่จำเป็นจะต้องไปฟ้องกันหมด หรือว่าถ้าจะไปขึ้นศาลได้ท่านกล่าวอ้างตรง ๆ ไม่ได้ หรือว่านี่คือสิทธิ เพราะฉะนั้นผมจึงขอเรียนโดยสรุปว่า มาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) นี้เกิดขึ้นมาในร่างรัฐธรรมนูญนี้ ด้วยความคิดที่ยังไม่ได้พูดอะไรว่าเป็นสิทธิหรือไม่เป็นสิทธิ พูดถึงการคิดเหตุฉุกเฉินในการกระทำการใดจะทั้งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ข้อที่สองไม่จำเป็นว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้อยู่ในตรงนี้ ก็ไม่ได้หมายความว่ามันเป็นสิทธิ แต่มันจะเป็นสิ่งซึ่งเตือนย้ำและก็มีโอกาสใช้ตามวาระที่มันจะปรากฏตัวใช้ในทางบริหาร ใช้ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนหรือใช้กล่าวอ้างในเรื่องการกระทำเกินกว่าเหตุของเจ้าหน้าที่ ถ้ามันมีมูลเกี่ยวกับชีวิตร่างกาย ทรัพย์สินก็ขอเรียนชี้แจงว่ามาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) คิดไว้เพียงแค่นี้ ส่วนประเด็นที่มันจะเป็นสิทธิหรือไม่นี้ ตรงนี้มันจะไปเป็นปัญหาในมาตรา 27 (มาตรา

⁵¹ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 127-129.

28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ซึ่งไปเขียนให้มันเป็นหนึ่งสิทธิตรงนั้นๆแน่ แต่ก็มีผู้แปรธาตุตีหัวตึงไว้แล้ว แต่ให้มันอยู่แค่มาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) นี่ไม่เกิดปัญหาในกฎหมาย เพราะมันไม่ใช่สิทธิ แต่มันจะเป็นไกด์ (Guide) เป็นเครื่องประกอบในการตัดสินใจตีความต่าง ๆ...ปัญหาของเราตอนนี้ ผมคิดว่าอยู่ตรงที่ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิหรือไม่ ถามว่าถ้าเป็นสิทธิแล้วอะไรเกิดขึ้น คำตอบก็คือ มาตรา 26 (มาตรา 27 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ได้อธิบายไว้แล้ว กล่าวคือ ความผูกพันทั้งรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรอื่นของรัฐทุกรัฐ โดยตรงหมายความว่าสามารถหยิบยกมาตรานี้ขึ้นกล่าวอ้างได้เลยโดยไม่ต้องรอกฎหมายลูก เว้นแต่ที่ต้องรอให้กฎหมายบัญญัติมาวางรายละเอียด”

หลังจากที่ระบุให้มีคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์บรรจุอยู่ในมาตรา 26 และมาตรา 28 แล้ว จึงเกิดเป็นประเด็นคำถามที่ว่า แล้วทำไมในมาตรา 27 และมาตรา 29 จึงไม่ระบุให้มีคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้คู่กับสิทธิและเสรีภาพ ให้เหมือนกัน โดยมีนายพนัส ทักสินยานนท์ ได้อธิบายไว้ว่า⁵² “...ผมได้ว่าคำชี้แจงจากท่านกรรมการ เมื่อมีการอภิปรายกันในส่วนที่เกี่ยวกับมาตรา 4 ถึงคำคำนี้ก็ไม่ปรากฏชัดเจนว่าทางกรรมการจะถือสิ่งนี้เป็นสิทธิหรือเสรีภาพด้วยหรือไม่ แต่ก็มีคำชี้แจงในทำนองว่าจะเป็นสิ่งหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นคำ ๆ นี้ในเมื่อการกำหนดไว้ตามมาตราข้างต้นเป็นที่น่าสังเกตว่ายังมีความลักลั่นในมาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) กำหนดไว้แต่พอใจมาตรา 26 (มาตรา 27 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) กลับพูดแต่เรื่องสิทธิและเสรีภาพเท่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันหมด ก่อนอื่นจะต้องพิจารณาในแง่หลักการให้ชัดเจน มิฉะนั้นจะเกิดความสับสนต่อไป พอถึงมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ก็กล่าวถึง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” อีก แล้วก็เลยไปถึงว่าหากว่ามีการละเมิดขึ้นมาตามที่กำหนดไว้ เหตุผลที่ผมจำเป็นที่จะต้องพูดถึง เพราะมันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ผมยังมีได้อภิปรายในมาตรา 26 มาตรา 27 ต่อไปอีก มาตรา 28 (มาตรา 29 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ก็เป็นเรื่องข้อจำกัดสิทธิเสรีภาพซึ่งตามรัฐธรรมนูญอนุญาตให้กระทำได้ เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ถือว่าเป็นสิทธิหรือเสรีภาพอย่างหนึ่งก็เอามากำหนดไว้ในหมวดนี้ ก็แสดงว่า

⁵² รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 121-123, 175.

จะต้องมีการจำกัดศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้โดยอาศัยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้หรืออะไร อันนี้ผมคิดว่าเป็นความไม่ชัดเจนในแง่แนวความคิดและหลักทางกฎหมาย....นอกจากนี้กระผมยังมีข้อสงสัยประการสุดท้ายก็คือ ความในมาตรา 27 วรรคแรก (มาตรา 28 วรรคแรก รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ตามร่างเขียนว่า บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน สิ่งที่กระผมอยากจะตั้งข้อสังเกตก็คือว่า การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะต้องมีข้อจำกัดเหมือนกับการใช้สิทธิและเสรีภาพหรือไม่ว่าจะอ้างได้เท่าที่ไม่เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลอื่นแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นในการอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่เห็นเขียนไว้ตรงไหนเลยครับว่าจะอ้างโดยขัดต่อกฎหมายไม่ได้ อันนี้จำเป็นที่จะต้องมีความด้วยหรือไม่”

มีการกล่าวเสริมความในประเด็นดังกล่าวเกี่ยวกับเรื่องการกล่าวอ้างและการใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สามารถกระทำได้หรือไม่เพียงใด โดยมีนายบวรศักดิ์ อุวรรณโณ กล่าวประเด็นนี้ไว้ว่า⁵³ “...เมื่อวางหลักที่เป็นกลไกรายละเอียดกำหนดวัตถุประสงค์ของการใช้อำนาจแล้ว กำหนดผูกพันองค์กรของรัฐแล้ว รัฐธรรมนูญก็มีความจำเป็นที่จะต้องหันมาดูแลบุคคลซึ่งได้รับความคุ้มครอง มาตรา 27 วรรคแรก (มาตรา 28 วรรคแรก รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) จึงต้องวางขอบเขตขอบเขตของความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพว่าจะใช้ได้ จะอ้างได้ก็เฉพาะเพียงเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของคนอื่นประการหนึ่ง ไม่ใช้ความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพนั้นเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญเป็นประการที่สอง และจะใช้สิทธิและเสรีภาพให้ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนเป็นประการที่สาม เป็นการวางข้อจำกัดการอ้างความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพเอาไว้ ถ้าไม่มีมาตรา 27 วรรคต้น (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ถ้าจะยกตัวอย่างมาตรา 30 (มาตรา 31 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ถ้าเราเขียนแต่เพียงว่า บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตร่างกาย คำถามก็เกิดขึ้นมาทันทีว่าผมจะขายอวัยวะของตัวเองได้หรือไม่ ผมเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลแล้วแพทย์มีหน้าที่ต้องรักษาไม่ให้ผมตาย ผมมีสิทธิสั่งให้แพทย์หยุดรักษา

⁵³ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า

ผมหรือไม่ ถ้าพิจารณาข้อจำกัดที่อยู่ในมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) แล้วก็ต้องตอบว่า ถึงผมมีสิทธิและเสรีภาพนั้น แต่การใช้สิทธิและเสรีภาพนั้นของตัวกระผมเองขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน ความในมาตรา 27 วรรคสอง (มาตรา 28 วรรคสอง รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) เป็นการพูดถึงการที่บุคคลถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพตลอดจนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สามารถใช้สิทธิทางศาลได้ บทบัญญัตินี้เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการใช้สิทธิทางศาล...”

นายเสรี สุวรรณภานนท์ ได้เสริมแนวคิดนี้ว่า⁵⁴ “...ผมคงอาจจะไม่ค่อยคิดใจเท่าใดนักหากตามมาตรา 4 ที่เพิ่มคำว่า “ศักดิ์ศรี” นั้น ไม่ได้ไปผูกโยงหรือเชื่อมโยงกับมาตราอื่น แล้วก็ได้สอบถามท่านกรรมการพิจารณาว่ามาตรา 4 นั้น เกี่ยวข้องกับมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) หรือไม่ ก็ได้รับการอธิบายจากท่านกรรมการฯ ระบุว่า ท่านได้อธิบายเกี่ยวกับมาตรา 4 นั้น ที่ใส่คำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต้องได้รับความคุ้มครองอะไรก็ตามเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปถึงมาตรา 27 วรรคสอง (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ซึ่งตามมาตรา 27 วรรคสอง ถ้าบัญญัติไปแล้วจะก่อให้เกิดปัญหาในหลาย ๆ เรื่อง ซึ่งทำให้การคุ้มครองในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น มาตรา 27 วรรคสอง บอกว่าบุคคลซึ่งถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ สามารถยกบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ มาตราดังกล่าวนี้นำมาให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ต่อแต่นี้ไปเราจะยกย่องเทิดทูนคำว่า “ศักดิ์ศรี” แล้วยังให้มีการนำไปยกฟ้องคดีกันในศาลได้ ผมก็ไม่อาจจะเห็นด้วยได้ เพราะคำว่า “ศักดิ์ศรี” ก็ไม่มีคำอธิบายความหมายอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เลย ว่า คำว่า “ศักดิ์ศรี” มันกินความถึงขนาดไหน คำว่า “ศักดิ์ศรี” นั้น ที่ว่าจะละเมิดนั้นมันเป็นอย่างไร ไม่ได้เขียนเอาไว้ เขียนแต่คำว่า “ศักดิ์ศรีของมนุษย์” ผมก็ขอความกรุณาท่านกรรมการฯ ครับ ถ้าหากว่าจะให้ศักดิ์ศรีใส่ในรัฐธรรมนูญ ใส่ตรงไหนก็ได้ แต่ถ้าหากว่าจะนำศักดิ์ศรีนั้นไปฟ้องยังร้องยังศาลยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ผมขอเสนอให้ตัดออกครับ”

⁵⁴ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า

นายพนัส ทัศนียานนท์ แสดงเหตุผลในประเด็นนี้เพิ่มเติมว่า⁵⁵ “สำหรับเหตุผลที่กระผมขอแปรญัตติมาตรานี้เพราะมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) เป็นมาตราที่สำคัญ เพราะกลไกที่จะทำให้สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญของเราสามารถบังคับให้มีผลปฏิบัติที่เป็นจริงเป็นรูปธรรมเกิดขึ้นในชีวิตจริง ในวิถีชีวิตของคนไทยเรา เพราะฉะนั้น ความสำคัญของมาตรานี้จึงมีอยู่ค่อนข้างมาก กระผมเห็นว่ามาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) เป็นบทบัญญัติที่สำคัญที่สุด อย่างน้อยที่สุดในหมวด 3 นี้ ถ้าหากไม่มีบทบัญญัติมาตรานี้แล้วความคาดหวังของเรชาวไทยที่อยากจะให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเราได้รับการยืนยัน โดยการบังคับตามสิทธิเสรีภาพของเราซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานหรือเป็นสิทธิมนุษยชน ซึ่งได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ก็คงจะไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้หากไม่มีมาตรานี้ เพียงแต่ว่ากระผมยังมีข้อสงสัยอยู่เท่านั้นเองว่า การที่ให้มีการหยิบยกกันขึ้นใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้ ถ้าหากว่ารัฐธรรมนูญนี้จะสามารถทำให้มันชัดเจนไปเสียเลยว่า จะใช้สิทธิทางศาลกันได้ที่ศาลไหน เพราะฉะนั้น ในประเด็นที่ว่า กระผมได้เสนอให้ตัดคำว่า “ความเป็นมนุษย์” ซึ่งในขณะนี้ความในมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ที่ว่านี้ด้วยเหตุผลที่ว่า การละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กระผมคิดว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่สามารถที่จะบังคับกันได้ เพราะเราไม่รู้ว่าสาระสำคัญของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์นั้นมันคืออะไรในหลักกฎหมายไทย ถ้าหากว่าไม่มีสิ่งที่เป็นสาระดะแล้วจะมีการบังคับกันดังเช่นที่เรามีการบังคับตามสิทธิกันได้อย่างไร”

นายแก้วสรร อติโพธิ อภิปรายต่อเนื่องจากว่า⁵⁶ “...พอมาดูมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) สามารถใช้สิทธิทางศาลและตามช่องทางว่าเป็นศาลในคดีอะไร เพราะฉะนั้นจะเห็นว่ามันผูกพันโดยตรงยกขึ้นอ้างได้แล้วเข้าไปในศาลได้ เพราะฉะนั้นการที่จะให้อะไรเป็นสิทธิจึงสำคัญอย่างยิ่ง ท่านอาจารย์พนัส ทัศนียานนท์ พูดไว้ชัดเจนแล้วว่า สิทธิบรรดาที่เราเขียนไว้ก็สะท้อนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่แล้ว การลงโทษโดยทารุณทำไม่ได้ การโบยตีแบบสิงคโปร์ก็คงจะขัดรัฐธรรมนูญละครับ เพราะฉะนั้นก็เอาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เข้ามาเป็นสิทธิทั้งที่ผมอภิปราย ยืนยันว่า

⁵⁵ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 162.

⁵⁶ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 175-177.

มันควรจะมีตำแหน่งอยู่ใน มาตรา 4 ในฐานะคำประกาศเป้าหมาย แล้วมันจะใช้ไปได้ทุกหมวดทั้งนโยบายของรัฐ ทั้งในส่วนที่มันจะเป็นสิทธิ แล้วพอมตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) เราก็โหวตให้มันคงอยู่ ผมก็คิดว่าผมรับได้ การใช้อำนาจรัฐทุกอย่างจะต้องมองข้ามสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ แต่พอให้เป็นสิทธิที่จะมาฟ้องได้ทันทีเลยเข้าศาลได้เลย ตามประเด็นที่เพื่อน สสร. ได้เสนอคำอภิปรายว่ามาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ซึ่งเป็นมาตราที่รับรองสิทธิไม่น่าจะให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีฐานะเป็นสิทธิตามมาตรา 27 (มาตรา 28 วรรคสอง รัฐธรรมนูญแห่งปัจจุบัน)”

อย่างไรก็ตามมีผู้แสดงความคิดเห็นว่าน่าที่จะยกเป็นข้อต่อสู้ในทางศาลได้ นายเกษม สิริสัมพันธ์ อภิปรายว่า “...ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นเรื่องที่จะต้องรับรองกัน มีความเคารพกัน ไม่ใช่มีอยู่ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่มีอยู่ในความสำนึกของมนุษย์ทุกคนที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คราวนี้ถ้าไปถึงมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ที่อ้างว่าจะเป็นข้อต่อสู้ได้หรือไม่ มันเป็นข้อต่อสู้ได้ ผมยกตัวอย่างให้เห็นเวลานี้ อย่างเช่นการที่ปฏิบัติต่อผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาด้วยการตีตรวนให้ลากโซ่มาศาล จำเลยหรือผู้ต้องหาอาจจะยกข้อต่อสู้ว่าการกระทำอย่างนั้น การตีตรวนนั้นยิ่งสัต์เป็นการถูกล่ามเยี่ยงสัต์เป็นการปฏิบัติที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญคือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยที่จะประท้วงว่าการปฏิบัติเชิงราชทัณฑ์ของรัฐไทยนั้นไม่สมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์”

นอกเหนือจากนี้เป็นประเด็นของข้อโต้เถียงเกี่ยวพันที่ว่า การให้ความคุ้มครองเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญนี้ สำหรับคนต่างด้าวควรได้รับความคุ้มครองด้วยหรือไม่ เพียงใดนั้น นางพิณทิพย์ สีสากรณ์ อภิปรายว่า⁵⁷ “...หมวดนี้ (คือหมวด 3) ดิฉันขอเปลี่ยนชื่อหมวดจาก สิทธิเสรีภาพของบุคคล เป็นสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทย คือก่อนอื่นขอถามเจตนารมณ์ในการร่าง ฯ เพราะคำว่าบุคคลนี้มันอาจจะครอบคลุมถึงคนต่างด้าวด้วย”

นายสมคิด เลิศไพฑูรย์ อภิปรายเสริมทันทีว่า⁵⁸ “...เข้าใจว่าคลุมถึงอย่างที่คุณพิณทิพย์บอก แต่ว่าเข้าใจว่าเดิมทีนั้นเราแยกเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานกับสิทธิของชนชาว

⁵⁷ รายงานการประชุมคณะกรรมาธิการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 2 วันที่ 21 พฤษภาคม 2540, หน้า 1.

⁵⁸ รายงานการประชุมสภากร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 1-2.

ไทยต่างกัน แต่ก็รวมกันมาด้วยกันก็เลยเป็นสิทธิเสรีภาพของบุคคล ผมเข้าใจว่าถ้าเปลี่ยนอย่างที่คุณพิณทิพย์ว่าคงไม่น่าจะมีปัญหาแต่ประการใด ...เดิมนั้นมีอาจารย์แก้วสรรพุดถึงประเด็นนี้ที่ว่า ถ้าเขียนว่าสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยมันจำกัดวงมาก และอาจจะมีคนดูแล้วบอกว่าเราทำไมไม่รับรองสิทธิของคนทั่ว ๆ ไปด้วย ซึ่งอาจจะเป็นคนต่างชาติหรือไม่ใช่คนต่างชาติก็ตาม”

นายวิสุทธิ โพธิแท่น อภิปรายเรื่องนี้ไว้ว่า⁵⁹ “...เรื่องนี้เป็นประเด็นที่เมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นพ้องเหมือนกันเพราะถ้าเขียนไว้อย่างนี้ บุคคลทุกคนมีสิทธิไม่ว่าจะเป็นคนสัญชาติไทยหรือไม่ ...มันสามารถทำได้เป็นสองอย่างคือ อย่างหนึ่งเป็นสิทธิเสรีภาพของบุคคลเป็นเรื่องหนึ่ง และสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทยเป็นเรื่องหนึ่ง คนละหมวดหรือคนละส่วน แต่อีกอันหนึ่งก็คือว่าเป็นชื่อว่าสิทธิเสรีภาพของบุคคลและของปวงชนชาวไทย ก็ไปดูในแต่ละมาตราว่าอันไหนควรจะให้บุคคลทั่วไป อันไหนควรจะให้ปวงชนชาวไทย แต่ถ้าเขียนรวมกันอย่างนี้ ผมว่ามันน่าเป็นห่วงเหมือนกัน ...เพราะว่าถ้าสมมติว่าเราเปิดกว้างไว้อย่างนี้ทั้งหมด มันจะมีเรื่องที่คนทั่วไปสามารถเรียกร้องสิทธิได้ ซึ่งอาจจะทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับประเทศไทย”

นายวรพจน์ วงศ์สง่า อภิปรายว่า⁶⁰ “...ผมคิดว่าเราควรจะยืนยันได้ตามเดิม คือสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย หรือจะใช้ปวงชนชาวไทยก็ได้ตามรัฐธรรมนูญเดิม เพราะว่าอันนี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเรื่องสิทธิและหน้าที่รวมถึงหมวด 4 ด้วยของชนชาวไทย ส่วนอะไรซึ่งเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้น ผมคิดว่ามันมีเรื่องซึ่งเราจะต้องบัญญัติไว้ต่างหากสำหรับคนต่างด้าว หรือว่าการเคารพสิทธิมนุษยชนดูเหมือนว่าจะมีหมวดซึ่งว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนอยู่แล้ว อันนั้นแสดงถึงการเคารพถึงสิทธิมนุษยชนที่เป็นสากล อันนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของปวงชนชาวไทย”

นายเกษม ศิริสัมพันธ์ อภิปรายว่า⁶¹ “...หมวดนี้ก็แล้วจะมีคนทักท้วงกันมากเรื่องสิทธิของบุคคล เฉพาะอย่างยิ่งถ้าเราเขียนไว้อย่างนี้ กฎหมายบางอันจะใช้ไม่ได้เลย

⁵⁹ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 2 วันที่ 21 พฤษภาคม 2540, หน้า 2.

⁶⁰ รายงานการประชุมสภากร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 2-3.

⁶¹ รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 2 วันที่ 21 พฤษภาคม 2540, หน้า 3.

อย่างเช่นกฎหมายสงวนอาชีพและประมวลกฎหมายที่ดินว่าด้วยการถือจำกัดครองที่ดินของคนต่างด้าวมันใช้ไม่ได้เลย เพราะว่าเรารับรองสิทธิเสรีภาพไม่ทัดเทียมในการประกอบอาชีพและเขาจะเท่ากัน ในใจผมเองว่าเอาชนชาวไทยเท่านั้นก็คงพอ แล้วท่านประธานพุดนั้น เรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อะไรนี้ เราได้ปรารภไว้แล้วในมาตรา 4 ผมว่าพอแล้ว เรารับรองอันนั้นไว้แล้วก็พอแล้ว”

ในที่สุดก็ได้ข้อสรุปที่ว่า การที่จะเขียนให้อยู่หมวดเดียวกันโดยแยกชนชาวไทยและแยกบุคคลที่เป็นต่างด้าวด้วยจะเกิดความสับสนและมีปัญหา คณะกรรมาธิการพิจารณาร่างก็ได้ปรับเปลี่ยนให้ชัดเจน ใช้คำว่า “สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย”

นายสามรถ แก้วมีชัย กล่าวว่า⁶² “...หลายท่านก็กังวลว่า ถ้าใช้ถ้อยคำว่าชนชาวไทยแล้ว สิทธิของคนต่างด้าวก็ดี ต่างชาติก็ดีที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรจะได้รับการคุ้มครองตามหมวดนี้ไหม อยากจะกราบเรียนว่าไม่ว่าสิทธิในเรื่องของการถือครองทรัพย์สิน ถือครองที่ดิน ไม่ว่าสิทธิในเรื่องของการนับถือศาสนา เราจะมีบทบัญญัติกฎหมายว่าด้วยการนั้นให้ข้อยกเว้นไว้ ซึ่งก็ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา รัฐธรรมนูญของไทยเราทุกฉบับตั้งแต่ปี 2475 จนถึงฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ปี 2534 ก็ใช้คำว่า บุคคลก็ชัดเจนโดยมีคำกำกับไว้ในหัวหมวด แล้วว่าบุคคลนั้นหมายถึงชนชาวไทย ส่วนต่างด้าวก็จะมีกฎหมายต่างหากที่จะยกเว้นต่อไป...”

นายบรรศักดิ์ อวรรณโณ อภิปรายปิดท้ายประเด็นนี้ว่า⁶³ “...ปัญหาว่าใครเป็นผู้ตัดสินใจว่าเรื่องใดควรจะให้ความคุ้มครองแก่คนที่ไม่ใช่คนไทยและเรื่องใดควรให้ความคุ้มครองเสมอแก่คนไทย บางเรื่องนั้นเป็นไปไม่ได้ที่เราจะไม่ให้ความคุ้มครองแก่คนต่างด้าวด้วย เช่นเสรีภาพในการเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่ในมาตรา 35 และย่อมเป็นไปไม่ได้อีกเช่นกันที่จะไปให้การรับรองคนต่างด้าวเท่ากับคนไทย ปัญหาว่าใครจะเป็นคนวินิจฉัย ไม่ใช่สภาร่างรัฐธรรมนูญเท่านั้นที่จะวินิจฉัยครับ เป็นหน้าที่ของรัฐสภาที่รัฐสภาจะต้องออกกฎหมายว่าต้องการที่จะจำกัดเสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรให้กระทำได้ แต่ถ้าจะรับรองให้เท่ากัน รัฐสภาก็กระทำได้ซึ่งเป็นการปล่อยให้อยู่ในดุลพินิจอิสระของท่านสมาชิกรัฐสภาในอนาคตจะเป็นการ

⁶² รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 193.

⁶³ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 14 (กรณีพิเศษ) วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540, หน้า 200.

เหมาะสมกว่าครับ สิ่งที่กรรมการเขียนไว้ในหมวด 3 นั้น จำกัดเฉพาะบุคคลที่เป็นคนไทยแต่นั้นไม่ได้หมายความว่า รัฐสภาจะออกกฎหมายมาให้สิทธิแก่คนต่างด้าวเท่าคนไทยหรือไม่เท่าไม่ได้ รัฐสภาทำได้ครับที่จะออกกฎหมายให้สิทธิเท่าหรือทั้งที่จำกัดสิทธิกว่าคนไทย ทำไมสภาร่างรัฐธรรมนูญไม่เขียนเสียเองว่าตรงไหนเป็นชนชาวไทย ตรงไหนเป็นบุคคล ท่านประธานครับเรามีเวลา 240 วัน ถ้ามานั่งเถียงกันว่าสิทธิตรงนี้ เป็นสิทธิของทุกคน เสรีภาพตรงนี้ เป็นสิทธิของทุกคนไม่ว่าคนไทยหรือหาไม่ ตรงนี้ เฉพาะคนไทยที่ได้ กระผมเกรงว่าเวลาไม่พอ เพราะฉะนั้น การใช้คำว่าบุคคลทั้งหมด ในหมวดนี้ต้องเข้าใจว่าหมายถึงบุคคลที่เป็นคนไทย เมื่อใดรัฐสภาต้องการจะจำกัดสิทธิของคนที่ไม่ใช่คนไทยลงไปให้น้อยกว่านี้ก็ได้ เมื่อใดรัฐสภาต้องการออกกฎหมายมาให้สิทธิคนต่างด้าวเท่าคนไทยตามสถานการณ์บ้านเมืองที่ผันแปรไปก็ทำได้ครับ”

ดังนั้น ตามคำอภิปรายที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในเรื่องการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพนั้นมีหลักการในการวินิจฉัยเช่นเดียวกับ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เพราะนอกจากตามรัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพไว้ ในมาตรา 4 (หมวด 1 บททั่วไป) แล้วยังบัญญัติไว้ในมาตรา 26 และมาตรา 28 (หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย) ทำให้การพิจารณาหลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพหรือการพิจารณาสถานะของสิทธิและเสรีภาพ มีข้อพิจารณาที่เน้นการบรรจุศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในหมวด 3 โดยสามารถสรุปสาระสำคัญในชั้นของคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญได้ดังนี้

เลขานุการคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญเสนอบทบัญญัติ ดังถ้อยคำที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ มาตรา 26 “การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” โดยมีกรรมการบางท่านเสนอความเห็น ดังนี้⁶⁴

- 1) มีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ “องค์กร” กับคำว่า “องค์กร” ว่าแตกต่างกันอย่างไร
- 2) มีข้อเสนอว่าถ้อยคำว่า “คำนึงถึง” นั้น มีนัยที่ไม่เป็นการบังคับรัฐให้ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติ สมควรใช้คำว่า “เคารพ” หรือ “รับรอง” หรือ “ไม่ละเมิด”

⁶⁴ มนตรี รูปสุวรรณและคณะ, เรื่องเดิม, หน้า 87.

3) มีข้อสังเกตว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพอาจมาจากคำว่า “สิทธิมนุษยชน” (Human Right) จึงเสนอให้ใช้ถ้อยคำว่า “สิทธิมนุษยชน” แทน คณะทำงานคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชี้แจงว่า

1) การใช้คำว่า “องค์กร” จะมุ่งถึงบุคคลผู้ใช้อำนาจกระทำการแทนรัฐ ในขณะที่คำว่า “องค์กร” จะมุ่งถึงสถาบันอิสระที่กฎหมายรับรอง

2) เหตุที่ใช้คำว่า “คำนึงถึง” เพราะการใช้อำนาจรัฐจะต้องคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะและเหตุผลประการอื่น ๆ ด้วย จึงไม่อาจจำกัดลงไปได้ว่ารัฐต้องรับรองหรือเคารพหรือไม่ละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพแต่เพียงอย่างเดียว เพราะอาจทำให้รัฐประสบปัญหาในการปฏิบัติการกิจต่อไปได้

3) การใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” จะทำให้ขอบเขตความคุ้มครองกว้างและยังไม่เป็นที่ยุติแน่นอน ไม่สมควรนำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

ในที่สุดที่ประชุมเห็นชอบตามที่เลขานุการคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ เสนอ⁶⁵ ส่วนข้อพิจารณาของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

คณะกรรมการพิจารณา ร่างรัฐธรรมนูญเห็นชอบให้เติมคำว่า “ศักดิ์ศรี” ไว้หน้าคำว่า “ความเป็นมนุษย์” ดังนี้⁶⁶ “มาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”

ส่วนการพิจารณาในวาระที่ 2 ของสภาร่างรัฐธรรมนูญนั้น สมาชิกบางท่าน เสนอให้ตัดคำว่า “ศักดิ์ศรี” ออก เพราะในทางกฎหมายองค์กรของรัฐก็มีหน้าที่ดูแลประชาชนทุกหมู่เหล่าเท่าเทียมกันอยู่แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม สมาชิกบางท่านเห็นควรให้คงคำว่า “ศักดิ์ศรี” ไว้ โดยเห็นว่าหากบัญญัติไว้ก็ไม่ก่อให้เกิดปัญหาในทางกฎหมาย ในการถูกจำกัดโดยกฎหมายใดได้ โดยคณะกรรมการชี้แจงว่า การบัญญัติความในมาตรานี้เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลจากการใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐ อนึ่ง การที่คณะกรรมการ ใช้คำว่า “ชนชาวไทย” แทนคำว่า “ปวงชนชาวไทย” ในชื่อหมวดก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า

⁶⁵ บันทึกการประชุมคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ วันที่ 22 เมษายน 2540

⁶⁶ บันทึกการประชุมคณะกรรมการพิจารณา ร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 12 วันอังคารที่ 10 มิถุนายน 2540

เป็นการคุ้มครองบุคคลแต่ละคน ไม่ใช่หมายความว่าถึงปวงชน ที่ประชุมได้มีมติโดยเสียงข้างมากให้คงไว้ตามที่คณะกรรมการการเสนอมา

สำหรับข้อสรุปเกี่ยวกับประเด็นการใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นั้นคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญได้พิจารณา โดยเลขานุการ ฯ ได้นำเสนอร่างคือ “มาตรา 3 / 1 / 3 บุคคลซึ่งถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ หรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ สามารถแยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้” โดยมีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับถ้อยคำ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ว่ามีความหมายเพียงใด และจะสามารถใช้สิทธิทางศาลเมื่อถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้อย่างไร

คณะทำงานคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชี้แจงว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เป็นสิทธิอย่างหนึ่งที่รับรองคุ้มครองให้แก่บุคคล มิให้ได้รับการปฏิบัติที่ไม่สมกับความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้น โดยพิจารณาเชิงภาวะวิสัยว่า การกระทำใดที่เห็นกันทั่วไปว่าละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งมิใช่การพิจารณาในลักษณะอัตวิสัยตามความคิดเห็นของแต่ละบุคคล และเป็นที่ยอมรับในต่างประเทศ ดังปรากฏตามรัฐธรรมนูญแอฟริกาใต้ รัฐธรรมนูญเยอรมัน ส่วนการใช้สิทธิทางศาลนั้น บุคคลที่ถูกกระทำละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สามารถนำคดีมาฟ้องได้ตามลักษณะการกระทำละเมิดว่าเป็นประการใด เช่น ข้อพิพาทระหว่างเอกชนกับเอกชนก็ฟ้องศาลยุติธรรม ฝ่ายปกครองกับเอกชนก็ฟ้องศาลปกครอง เป็นต้น

สำหรับการดำเนินคดีในชั้นศาลจะเป็นการสร้างบรรทัดฐานต่อไปว่า การกระทำใดเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และที่ประชุมเห็นชอบตามที่เลขานุการคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญเสนอ หลังจากนั้นคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญได้แก้ไขร่างที่เสนอมา ดังนี้ “มาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน

บุคคลซึ่งถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ หรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้สามารถแยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้”

ซึ่งมีการพิจารณาในวาระที่ 2 ของสภาร่างรัฐธรรมนูญ สมาชิกหลายท่านอภิปรายแสดงความคิดเห็น ดังนี้

1) ขอเสนอตัดความในมาตรานี้ออกทั้งมาตรา เนื่องจากเห็นว่าจะก่อให้เกิดปัญหาในการบังคับใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความในวรรคสองซึ่งจะเกี่ยวข้องกับมาตรา 4 และมาตรา 25 (มาตรา 26 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) ซึ่งกำหนดให้บุคคลซึ่งถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สามารถยกทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาในวงกว้าง เพราะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่มีขอบเขตของความหมายที่ชัดเจน ต่างจากประเด็นของสิทธิและเสรีภาพที่มีความชัดเจนมากกว่า หากจะปล่อยให้เป็นการตีความโดยศาลก็ยังคงเป็นปัญหา เพราะโดยปกติศาลจะตีความภายในกรอบที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งต่างจากกรณีนี้ ดังนั้น เมื่อไม่มีการกำหนดกรอบโดยกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญก็ควรตัดความในมาตรานี้

2) ขอแปรญัตติแก้ไขความในมาตรา 27 (มาตรา 28 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน) เป็นดังนี้

“บุคคลซึ่งถูกละเมิดความเป็นมนุษย์ สิทธิ หรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ในหมวดนี้สามารถยกทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ที่เกี่ยวข้อง หรือใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้” ทั้งนี้ เพราะ “การละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” มีความหมายไม่ชัดเจน ไม่สามารถบังคับให้เป็นรูปธรรมได้ตามหลักกฎหมายไทย จึงไม่ควรบัญญัติความในส่วนนี้ไว้ ส่วนหลักการของมาตรานี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกำหนดไว้เพื่อรองรับคุ้มครองและเป็นหลักประกันการรักษาสิทธิเสรีภาพของบุคคลให้ใช้บังคับได้อย่างจริงจังกว่าในอดีต และหากกำหนดให้ชัดเจนถึงขั้นที่ว่าสามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้ที่ศาลใดก็จะดีมาก

ดังนั้น คณะกรรมาธิการชี้แจงเหตุผลประเด็นข้างต้น ดังนี้

(1) คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เป็นคำคำเดียวกันไม่สามารถแยกจากกันได้ปรากฏชัดในปฎิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 1, ข้อ 4, ข้อ 5 และข้อ 6 นอกจากนั้น ยังมีการระบุในรัฐธรรมนูญของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน มาตรา 1 ความว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นที่มาของสิทธิและเสรีภาพ”

(2) สิทธิและเสรีภาพ ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะแต่ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่ครอบคลุมสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานด้วย ดังเช่นปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่ง

สหรัฐอเมริกาบทแก้ไขเพิ่มเติมที่ 9 ซึ่งบัญญัติว่า “การละเมิดสิทธิบางประการนั้น ไม่อาจตีความได้ว่าปฏิเสธ หรือไม่ยอมรับสิทธิและเสรีภาพซึ่งประชาชนมีอยู่โดยสภาพ”

อนึ่ง คณะกรรมาธิการได้เสนอขอปรับข้อความบางส่วนให้สอดคล้องกับคำแปลอรรถาธิบายของสมาชิกเป็นวรรคสอง ดังนี้ “บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้” ในที่สุดประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญได้ขอมติจากที่ประชุมว่า เห็นชอบตามร่างที่คณะกรรมาธิการปรับปรุงข้อความแล้ว หรือเห็นควรเปลี่ยนแปลงเป็นประการอื่น ซึ่งที่ประชุมส่วนใหญ่เห็นชอบตามร่างที่คณะกรรมาธิการปรับปรุงข้อความแล้ว⁶⁷

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าหลังจากการเลือกตั้งทั่วไปในเหตุการณ์ “พฤษภาคม 2535” อันเป็นผลจากกลุ่มแกนนำองค์กรประชาธิปไตยที่ต้องการความเป็นประชาธิปไตยที่ดีกว่าเดิม จนเกิดการเคลื่อนไหวและปฏิรูปการเมืองและจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) จัดทำการศึกษาแนวทางการร่างรัฐธรรมนูญ นำเสนอรายงานต่อรัฐสภาและประชาชนทั่วไป นับแต่เดือนเมษายน 2538 และได้กำหนดสภาร่างรัฐธรรมนูญเมื่อเดือนธันวาคม 2539 ได้ดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญเสร็จใน 233 วัน ที่ประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญได้ลงมติให้ความเห็นชอบในวันที่ 15 สิงหาคม 2540 โดยได้ผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภาอย่างไม่คาดฝัน และมีประกาศรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จึงได้ถูกบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญไทยอย่างเป็นทางการและถาวรนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

⁶⁷ มนตรี รูปสุวรรณและคณะ, เรื่องเดิม, หน้า 89-90.

บทที่ 6

นิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

1. นิยามความหมายของคำว่า “ความเป็นมนุษย์”

สถานภาพของมนุษย์อาจมีนิยามได้หลายแง่หลายมุม แง่ชีวภาพมนุษย์คือสมาชิกของสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่รวมกันแล้วเรียกว่าสัตว์ หากแต่มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความสามารถพิเศษต่างๆมากมายเท่านั้น แต่ในทางปรัชญาจะแตกต่างไปจากพื้นฐานของศาสตร์อื่น กล่าวคือ สิ่งที่ปรัชญาสนใจไม่ใช่ปรากฏการณ์ภายนอกที่อาจสัมผัสได้ด้วย “อายตนะ” เกี่ยวกับมนุษย์ หากแต่ปรัชญาสนใจลึกเข้าไปภายในธรรมชาติของมนุษย์ว่าเบื้องหลังภาพที่ปรากฏแก่สายตา¹ มีความจริงอะไรแอบแฝงอยู่ ในแง่จิตวิทยานั้น มนุษย์ถูกสร้างมาให้ประกอบด้วยกลไกทางจิตที่ทำงานอย่างเป็นระบบเหมือนเครื่องจักร พฤติกรรมของมนุษย์ถูกผลักดันด้วยสภาพจิตใจของเขาเอง และมนุษย์ยังมีความหมายว่า “สัตว์ที่ภายในใจของเขามีธรรมชาติที่ขัดแย้งกันสองส่วนอยู่ภายใน คือกิเลสกับคุณธรรม”² ส่วนในแง่มนุษยนิยมกลับเน้นทัศนะใดๆที่ถือนมนุษย์กับประโยชน์สุขของมนุษย์เป็นเรื่องสำคัญที่สุด³ เป็นต้น นอกจากนั้นนิยามความเป็นมนุษย์ยังมีมุมมองที่หลากหลายออกไป ได้แก่

ก) ความเป็นมนุษย์กับจารีตประเพณี เชื่อกันว่าสมัยหนึ่งมนุษย์ไม่ต่างอะไรจากสัตว์ แต่ต่อมามนุษย์ได้อาศัยสติปัญญาสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอารยธรรมและความก้าวหน้าขึ้น ในบรรดาสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นมีสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือจารีตประเพณีที่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ ไม่ได้เกิดลอยๆ อย่างไร้จุดหมาย ซึ่งจารีตประเพณีจะหลอมคนที่แตกต่างกันในด้านพื้นเพ ชาติกำเนิด ความคิด ความเชื่อ การศึกษา ให้เป็นเอกภาพอันจะช่วยให้มนุษย์มีชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข⁴

¹ สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาด, 2538), หน้า 30.

² เรื่องเดียวกัน , หน้า 74.

³ สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2523), หน้า 135.

⁴ สมภาร พรหมทา, เรื่องเดิม, หน้า 99.

ข) ความเป็นมนุษย์กับสถานะความรู้และการพัฒนา จากทัศนะนี้มนุษย์ย่อมมีอยู่เคียงคู่กับความรู้หรือองค์ความรู้ เพราะถือว่ารากฐานของปัญหาทั้งมวลอันเกิดขึ้นต่อมนุษย์ สังคม และธรรมชาติที่เรากำลังเผชิญกันอยู่นี้ ล้วนมีสมมติฐานมาจากตัวองค์ความรู้ของมนุษย์เราแทบทั้งสิ้น⁶ กระบวนการความคิดเปลี่ยนแปลงสังคมจากยุคเก่าสู่ยุคใหม่ การพัฒนาคนจึงเป็นแกนบูรณาการในระบบการพัฒนาที่เป็นองค์รวม โดยจะต้องเป็นการพัฒนาที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ อันเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งหลาย ซึ่งการดำรงอยู่ด้วยความดีของมนุษย์เป็นอยู่อย่างมีอิสรภาพและสันติสุขในโลกที่เกื้อกูล ทำให้การดำรงอยู่กันด้วยความดีของมนุษย์นั้นจะต้องอาศัยความเป็นไปอย่างประสานและเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์รวมคือตัวมนุษย์ สังคม และธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ⁷ นอกจากนี้แล้วองค์ประกอบของการพัฒนามนุษย์ทางด้านการดำเนินชีวิต ได้แก่ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งมีความสัมพันธ์อาศัยกันส่งผลต่อการพัฒนาให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคน⁸ จึงจะเป็นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ได้อย่างมีศักดิ์ศรีให้เข้าไปในทางเดียวกันและเกื้อกูลกัน โดยทางเลือกที่เห็นได้ชัดและจำเป็นเพื่อความอยู่รอดหนึ่งของมวลมนุษยชาติ ต้องมาจากการพัฒนาที่เป็นธรรมและยั่งยืน ซึ่งก็รวมถึงเรื่องของสังคมไทยเราด้วยนั้น⁹ คือ วิถีทางแห่งความรู้อันเป็นอิสระเพื่อการพัฒนาตนเอง “จากภายในจิตสำนึกเรียนรู้” ของมนุษย์เพื่อรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมให้สมศักดิ์ศรีที่ตนจะได้รับจากคนอื่นในสังคมด้วย

ค) ความเป็นมนุษย์กับสังคมการเมือง เป็นแนวคิดที่มองว่าความเป็นมนุษย์นั้นรวมความลงตัวเกี่ยวเนื่องกับกฎว่าด้วยเหตุกับผล (The Law of Causality) ผสมกับแนวความคิดของฝ่ายสัมพัทธ์นิยม (Relativism) จะนั้นมนุษย์ธรรมจึงเป็นรากฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยสอนว่ามนุษย์ต้องเริ่มต้นและเสริมความสัมพันธ์กันทาง

⁶ เสน่ห์ จามริก, *ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2541), หน้า 124.

⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542), หน้า 237.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 243-244.

⁹ เสน่ห์ จามริก, *เรื่องเดิม*, หน้า 190.

สังคมด้วยการประพุดิแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา และเอาใจเราไปใส่ใจเขา⁹ ก็จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขนั่นเอง

ง) ความเป็นมนุษย์กับสัตว์ “มนุษย์” (human species) แบ่งแยกตัวเองและสร้างความแตกต่างออกจากสัตว์อื่นๆ ได้ด้วย “ความเป็นมนุษย์” (humanity) หรือ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” (human dignity) ของตัวมนุษย์เอง มนุษย์ถือว่าพวกเขาเป็นประเภท หรือชนิดของสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ (mankind) ก็ด้วยเหตุผลที่ว่าพวกเขาคือ “มนุษย์” จะว่าไปแล้วสัตว์อื่นๆ ก็เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีประเภทหรือชนิด (species) ที่แตกต่างจากมนุษย์ เห็นได้ชัดว่ามนุษย์ทำให้ตัวพวกเขาเองแตกต่างจากสัตว์อื่นๆ ด้วยการที่พวกเขาใส่คำว่า “human” ลงหน้าคำว่า “species” ในฐานะเป็นคุณศัพท์เพื่อยกย่องให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของคำว่า “species” ความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นคำคุณศัพท์อย่าง “human” หรือคำนามอย่าง “mankind” หรือ “humanity” นั้นมีความสำคัญยิ่งที่ช่วยให้สิ่งมีชีวิตอย่างเราแตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ¹⁰ อีกทั้งมนุษย์นั้นดูเหมือนว่าไม่ใช่สิ่งที่มีธรรมชาติหรือตัวตน (onto-being) ที่แน่นอน แต่มนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่อยู่ในสภาวะพลวัตรของการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (becoming always in transition)¹¹ ดังนั้นความเป็นมนุษย์จึงมิใช่เป็นสิ่งที่มีความแน่นอนตายตัวปราศจากการเปลี่ยนแปลง หากแต่ความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่กำลังจะเป็น (becoming) อะไรบางอย่างหรืออะไรก็ได้ตามความเหมาะสมเพื่อความอยู่รอดอยู่ตลอดเวลา

2. นิยามความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรี”

ตั้งแต่แรกเริ่มชาวโรมันได้ให้ความหมายคำว่า “ศักดิ์ศรี” หมายถึงเกียรติในทางส่วนบุคคลที่ปรากฏต่อสาธารณะ ซึ่งสังเกตเห็นว่าศักดิ์ศรีของชาวโรมันมิใช่เรื่องของบุคคลทุกคน หากแต่หมายถึงเฉพาะบุคคลที่ได้รับเกียรติจากสาธารณะเท่านั้น¹² แต่

⁹ สิทธี บุตรอินทร์, เรื่องเดิม, หน้า 151.

¹⁰ ไชยันต์ ไชยพร, “ชีวิตและความตายของปรัชญาการเมืองในอุทวิทยาศาสตร์ ตอนที่หนึ่ง,” วารสารรัฐศาสตร์สาร 20, 3, (2541): 4.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

¹² บรรเจิด สิงคะเนติ, เรื่องเดิม, หน้า 84, อ้างถึงใน Albert Bleckmann, *Staatsrecht II-Die Grundrechte*, 1997, pp. 542 .

“ศักดิ์ศรี” ในความเข้าใจของศาสนาคริสต์ กลับหมายถึงความเมตตาของพระเจ้าซึ่งเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในทางศาสนาคริสต์ที่ว่า มนุษย์ถูกสร้างขึ้นตามความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นศักดิ์ศรีของมนุษย์มีอาจถูกทำลายหรือถูกพรากไปได้โดยการกระทำของบุคคลอื่น หากแต่ถูกทำลายได้โดยบาปของตนเอง อันแสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีอีกแง่มุมหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า ต่อมาทัศนะของนักปรัชญาบางคนเริ่มมองว่า ศักดิ์ศรี หมายถึงความเป็นอิสรภาพของมนุษย์บนพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งมีได้มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ที่ตัวมนุษย์ หากแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันที่จะร่วมบรรลุคุณค่าแห่งความดีงามได้

หากวิเคราะห์จากตัวอักษรตามพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 คำว่า “ศักดิ์ศรี” เป็นคำนาม แปลว่า เกียรติศักดิ์ ซึ่งหากพยายามถอดความหมาย โดยการแยกคำออกจากกันได้ดังนี้ คำว่า “ศักดิ์” หมายถึง ฐานะ ส่วนคำว่า “ศรี” หมายถึง สิริ มิ่งขวัญ ผู้เป็นที่รักหรือเคารพนับถือ ส่วนคำว่า “เกียรติ” หมายถึง การยกย่องนับถือ ดังนั้นเมื่อพิจารณาคำทั้งหลายข้างต้นโดยรวมแล้ว น่าจะได้คำตอบว่า “ศักดิ์ศรี” หมายถึงการยอมรับนับถือสถานภาพของบุคคล¹³ ที่เปรียบเสมือนเกราะป้องกันความเป็นมนุษย์ แม้ไม่อาจพิสูจน์ให้ประจักษ์ชัดเจนในความเท่าเทียมกันภายนอกได้ แต่ก็อาจรับรู้และสัมผัสได้ด้วยเหตุผลภายในจิตสำนึกจากความรู้สึกผิดชอบของมนุษย์ผู้มีปัญญาได้อย่างเท่าเทียมกันอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างกันในด้านสังคม วัฒนธรรม ชุมชนประเพณีนิยมหรืออื่นใดก็ตาม แต่ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อยู่ที่ทุกคนเพราะเป็นมนุษย์ อันจะต้องได้รับการยอมรับและเคารพโดยเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั่นเอง

3. นิยามความหมายตามแนวคิดปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

จากฐานรากของสิทธิมนุษยชนอันโยงไปสู่ธรรมชาติของมนุษย์เพื่อจะช่วยเหลือ
อธิบายแก่นแห่งความเป็นมาของความหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในทรรศนะของ Jack

¹³ นพนิติ สุริยะ, “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์: มองจากบริบทของไทย,” วารสารนิติศาสตร์ 30, 3 (กันยายน 2543): 507.

Donnelly ได้แสดงความเห็นไว้ว่า¹⁴ แหล่งที่มาของสิทธิมนุษยชนคือธรรมชาติเชิงศีลธรรมของมนุษย์ (Man's moral nature) สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งจำเป็นมิใช่เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่ แต่เพื่อการดำรงชีวิตที่มีศักดิ์ศรี กล่าวคือ เพื่อชีวิตที่มีคุณค่าสมกับความเป็นมนุษย์ (life worthy of a human being) สิทธิมนุษยชนจึงเกิดขึ้นจากศักดิ์ศรีอันมีมาโดยกำเนิดของบุคคล อันเกี่ยวโยงไปถึงจินตภาพทางศีลธรรมแห่งศักยภาพของมนุษย์ (Moral vision of human potentiality) แม้อาจเป็นสิ่งที่ยากต่อการพิสูจน์เชิงประจักษ์ แต่จริงๆ แล้วสิ่งนี้ก็ดูเหมือนเป็นการสืบเนื่องมาจากความพยายามของ “คณะกรรมการว่าด้วยรากฐานทางทฤษฎีสิทธิมนุษยชน” (A Committee on the Theoretical Bases of Human Rights) ขององค์การด้านการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1947 ที่มุ่งแสวงหาหลักการร่วม (Common Principles) โดยการมีหนังสือสอบถามความเห็นปัญหาทางทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไปยังนักวิชาการปัญญาชนคนสำคัญของโลกได้แก่ มหาตมคานธี (Gandhi) อัลดัส ฮักซลีย์ (Aldous Huxley) มารีแตง (Jacques Maritain) และลาสกี (Harold J. Laski) ต่างมีจดหมายตอบกลับมา คือการเน้นย้ำรากฐานทางทฤษฎีสิทธิมนุษยชนที่มีความศรัทธาเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ในศักดิ์ศรีอันติดมาแต่กำเนิดของชายและหญิงเหมือนกัน พร้อมทั้งที่ศรัทธารากฐานร่วมกันของสหประชาชาติอันมีต่อเสรีภาพและประชาธิปไตย ซึ่งในความเชื่อมั่นนี้ต่อสิทธิมนุษยชนก่อให้เกิดปัญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ในปี ค.ศ. 1948 นั้นเอง

ที่กล่าวมาสะท้อนความศรัทธาต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันหมายถึง ความเชื่อมั่นในคุณค่าของมนุษย์ในความมีมโนธรรม และศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นมนุษย์อันสมบูรณ์ตราบเท่าที่ยังมีลมหายใจอยู่ มนุษย์ทุกคนย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาตัวเองจากสภาพที่เป็นอยู่ การที่เรายืนยันว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีไม่อาจถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสิ่งใด ๆ มิใช่เพราะเราเชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่เพราะความศรัทธาเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงได้ (Ability of Becoming) ต่างหากที่ทำให้เราต้องเคารพต่อความเป็นมนุษย์ของเขา หรือหลักเรื่องศักดิ์ศรีของ

¹⁴ จรัญ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สู่ธัมมิกสิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544), หน้า 65-66.

บุคคล/มนุษย์ (The Principle of the Dignity of the Person) ซึ่งเน้นการเคารพในคุณค่าของมนุษย์ โดยปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยการยอมรับต่อการตัดสินใจ/ความตั้งใจ รวมถึงการแสดงออกที่เป็นไปโดยความสมัครใจของมนุษย์ด้วยกัน อีกทั้งการที่จะส่งเสริมสิทธิมนุษยชนจะต้องมีการกิจอย่างหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ ก็คือการต่อสู้กับธรรมชาติที่เป็นอยู่จริง (A Task of human nature against nature) ซึ่งหากไม่มองโลกอย่างสิ้นหวังมากนัก トラบเท่าที่จุดมุ่งหมายเชิงคุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่มนุษยชาติไม่อาจปฏิเสธได้ ฉะนั้นศรัทธาในความเป็นมนุษย์ก็ย่อมกลายเป็นสิ่งที่เราอาจจะปฏิเสธได้ฉะนั้น¹⁵ และจุดสำคัญที่สุดก็คือเป้าหมายเพื่อผลลัพธ์แห่งศรัทธาไปสู่การบรรลุซึ่งอิสรภาพ ภารดรภาพ ความยุติธรรมและสันติภาพ ตามคำปรารภในปฏิญญาสากล ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญ ทั้งในคำปรารภและเนื้อความทั้ง 30 มาตราได้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 กำหนดปรัชญาที่ว่า “มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระและเสมอภาคเท่าเทียมกันในเกียรติศักดิ์ (ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์) และสิทธิของบุคคล ต่างมีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภารดรภาพ”

มาตรา 2 กำหนดวางแนวหลักการพื้นฐานที่ว่า “มนุษย์มีความเท่าเทียมกัน และไม่แบ่งแยกในการได้มาซึ่งสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องไม่มีความแตกต่างกันในเรื่อง เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่นๆ เผ่าพันธุ์แห่งชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นใด” เหล่านี้เป็นตัวอย่างที่ต้องการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

มาตรา 3 ถือว่าเป็นเสาหลักแห่งสิทธิขั้นแรกในปฏิญญา

มาตรา 4 ถึงมาตรา 21 จะพบว่าได้ครอบคลุมภัยแห่งสิทธิต่าง ๆ ในแง่ของสิทธิทางแพ่งและทางการเมือง ได้แก่

- เสรีภาพจากการถูกบังคับให้เป็นทาสหรือภาระจำยอมใดๆ
- เสรีภาพจากการถูกทรมานหรือได้รับการประติบัติหรือการลงทัณฑ์ ซึ่งทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือหยาบเถื่อน
- เสรีภาพจากการถูกจับ กักขัง หรือเนรเทศโดยพลการ
- เสรีภาพในการย้ายที่อยู่และในการเลือกที่อยู่

¹⁵ จรัญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 69-71.

- เสรีภาพในความคิด มโนธรรมและศาสนา
- เสรีภาพในการแสดงความเห็นและการแสดงออก
- สิทธิที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลในกฎหมายไม่ว่า ณ ที่ใด
- สิทธิที่จะได้รับการเยียวยาอย่างได้ผลโดยศาล
- สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยโดยศาล ซึ่งเป็นอิสระและไร้อคติ

- สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ ว่ามีความผิดตามกฎหมาย

- สิทธิในที่พักพิง
- สิทธิในการถือสัญชาติ
- สิทธิที่จะสมรสและสร้างครอบครัว
- สิทธิที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สิน
- สิทธิในการชุมนุมและการสมาคมโดยสงบ
- สิทธิที่จะเข้าร่วมในการปกครองแห่งประเทศตน และการเข้าถึงอย่างเท่าเทียมในบริการสาธารณะในประเทศของตน

มาตรา 22 ถึง มาตรา 27 นั้น ได้กล่าวถึงสิทธิในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันจำเป็นแก่เกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์ ได้แก่

- สิทธิในด้านการประกันสังคม
- สิทธิที่จะทำงาน และได้รับค่าตอบแทนสำหรับการทำงานที่เท่ากัน
- สิทธิที่จะได้พักผ่อน และมีเวลาว่าง
- สิทธิในมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับสุขภาพและสวัสดิภาพ
- สิทธิที่จะได้รับการศึกษา
- สิทธิที่จะใช้ชีวิตทางด้านวัฒนธรรมในประชาคมอย่างเสรี

มาตรา 28 ถึง มาตรา 30 เป็นบทสรุปที่จะได้รับประโยชน์จากระเบียบสังคมและระหว่างประเทศ โดยได้กล่าวปรามมิให้รัฐ กลุ่มชน หรือบุคคลใด อ้างสิทธิและกระทำการใดๆ อันมุ่งต่อการทำลายสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ใด ๆ ที่ระบุไว้ในปฏิญญานี้¹⁶

¹⁶ นพนิติ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2537), หน้า 54-55.

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นคำว่า “สิทธิมนุษยชน” (Human Rights) นั้นหมายถึง สิทธิทั้งหลายซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในประเทศที่มีอารยธรรมว่า เป็นสิทธิพื้นฐานที่จำเป็น ในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ และในการพัฒนาบุคลิกภาพของมนุษย์นั้น ถือเป็นสิทธิที่มีการคุ้มครองป้องกันในทางกฎหมายเป็นพิเศษกับความสำคัญของ สิทธิดังกล่าว¹⁷ ซึ่งคำนี้เป็นศัพท์ใช้กันเมื่อศตวรรษที่ 20 นี้เอง¹⁸ จึงมีมีโนทัศน์สมัยใหม่ ปรากฏอยู่ในรูปของคำอื่นที่มีปริณิชนวลเช่นเดียวกับสิทธิมนุษยชนได้แก่คำว่า “หลักนิติ ธรรม” (Rule of Law) เสรีภาพพลเมือง (Civil Liberties) และสิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights) ที่ต่างยืนยันในมูลฐานของเกียรติภูมิและคุณค่าของความเป็น มนุษย์แอบแฝงเต็มเปี่ยมไปด้วยความมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ดังนั้นการคำนึงถึงคำว่า “สิทธิมนุษยชน”(Human Rights) จึงมีความเกี่ยวข้องกับ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” (Human Dignity) ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมเพราะเป็นคำที่ ปรากฏอยู่เสมอในเอกสารเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน แต่อย่างไรก็ตามมีบางทัศนะที่สะท้อน นิยามของคำว่าสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่แตกต่างกัน โดยความหมาย ของแนวคิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ถ้ามองจากแนวคิดทางสังคมและการเมืองการ ปกครองจะแสดงถึงความเข้าใจเกี่ยวกับจิตใจตามธรรมชาติที่มีคุณค่าของมนุษย์ตามนัย ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคม ส่วนในทางตรงกันข้ามความหมายของสิทธิ มนุษยชนกลับเน้นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนมีอย่างเท่าเทียมกันและไม่สามารถถ่ายโอนสิทธิ ให้แก่กันได้ โดยสิทธิมนุษยชนนี้เป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงมีในฐานะที่เกิดมาเป็น มนุษย์ ทำให้สิทธิมนุษยชนกลายเป็นแนวคิดที่เน้นเชิงปฏิบัติโดยมุ่งหมายที่จะแยกแยะ แนวคิดทางเนื้อหาออกจากแนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และแนวคิดที่หลากหลายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับความแพร่หลายอย่างรวดเร็วนี้เอง ส่วนใหญ่ ไม่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคและความอิสระที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน จึงทำให้ ระบบการเมืองการปกครองของแต่ละสังคมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิเสธแนว

¹⁷ วีระ โลจายะ, กฎหมายสิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538), หน้า 54-55.

¹⁸ Even Luard, *The Origins of International Concern Over Human Rights* (New York: F.A. Praeger, 1967) p.7.

คิดในการปฏิบัติของสิทธิมนุษยชน¹⁹ แท้จริงแล้วศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ใช่เรื่องส่วนบุคคล ไม่ใช่เรื่องของความเป็นอิสระเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของมหาชนและกลุ่มบุคคลส่วนรวม ซึ่งส่วนหนึ่งของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อาจประกอบด้วยความจำยอมในการยอมรับสิ่งที่เป็นประกาศของสิทธิมนุษยชนให้อะไรแก่สังคม²⁰ อาจจะได้รับการพิจารณาอย่างไม่ยุติธรรมหรือไม่เป็นธรรมก็ได้

4. นิยามความหมายตามแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

“สิทธิ” (Right) หมายถึง อำนาจที่มีกฎหมายรับรองให้แก่บุคคลที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินหรือบุคคลอื่น เป็นกฎหมายที่รับรองให้แก่บุคคลคนหนึ่งหรือหลายคนที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นอีกคนหนึ่งหรือหลายคนกระทำการบางอย่างบางประการให้เกิดประโยชน์แก่ตน²¹ ซึ่งเป็นการก่อให้เกิดหน้าที่แก่บุคคลอื่นด้วย ตามความหมายนี้หากนำไปปรับกับรัฐธรรมนูญ ถือว่าเป็น “สิทธิตามกฎหมายมหาชน” หมายถึงอำนาจตามรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายสูงสุดได้บัญญัติให้การรับรอง กลุ่มครองแก่ปัจเจกบุคคลในอันที่จะกระทำการใดหรือไม่กระทำการใด แต่มีข้อน่าสังเกตที่ว่าทำให้อำนาจแก่ปัจเจกบุคคลดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องที่จะไม่ให้บุคคลใดแทรกแซงในสิทธิตามรัฐธรรมนูญของตน บางกรณีก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องให้รัฐดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง สิทธิตามรัฐธรรมนูญยังหมายรวมถึงการให้หลักประกันในเชิงสถาบันด้วย ความสัมพันธ์ดังกล่าวระหว่างปัจเจกบุคคลต่อรัฐและสิทธิตามรัฐธรรมนูญ จึงเป็นสิ่งที่ผูกพันรัฐที่จะต้องให้ความเคารพ ปกป้อง และให้ความคุ้มครองสิทธิตามรัฐธรรมนูญกำหนด เพื่อให้มีผลบังคับในทางปฏิบัติ²²

¹⁹ Rhoda E. Howard and Jack Donnelly, *Human Dignity, Human Rights and Political Regimes* (London: Cornell University Press, 1989), pp. 66-67.

²⁰ Rhoda E. Howard, *Dignity, Community and Human Rights* (USA: Philadelphia, 1992), pp. 84.

²¹ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, *สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2538), หน้า 21.

²² บรรเจิด สิงคะเนติ, *หลักพื้นฐานของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญใหม่* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), หน้า 47.

“เสรีภาพ” (Liberty) ได้แก่ ภาวะของมนุษย์ที่ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของผู้อื่น อันเป็นภาวะที่ปราศจากการถูกหน่วงเหนี่ยวขัดขวาง ฉะนั้นเสรีภาพก็คืออำนาจของบุคคลที่จะกำหนดตนเอง (Self-determination) โดยอำนาจนี้บุคคลย่อมเลือกวิถีชีวิตของตนได้ด้วยตนเอง เสรีภาพจึงเป็นอำนาจที่บุคคลมีอยู่เหนือตนเอง²³ ดังนั้นความแตกต่างระหว่างนิยามของทั้งสองคำนี้ตามรัฐธรรมนูญ จึงอยู่ที่ว่าสิทธิเป็นอำนาจที่บุคคลมีเพื่อเรียกร้องให้ผู้อื่นกระทำการ หรือละเว้นการกระทำอันใดอันหนึ่ง แต่เสรีภาพเป็นอำนาจที่บุคคลนั้นมีอยู่เหนือตนเองในการตัดสินใจโดยปราศจากการแทรกแซง หรือครอบงำจากบุคคลอื่น²⁴

แต่อย่างไรก็ตามสิทธิและเสรีภาพนั้นเป็นสิ่งคู่กันเพราะความเป็นมนุษย์ชอบที่จะมีสิทธิเป็นทั้งผู้สร้างและผู้รักษาสิทธิของมนุษยชาติ ทำให้สิทธิและเสรีภาพกลายเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงมีพึงได้โดยชอบธรรมอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ประเภทของสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ แบ่งแยกได้ดังนี้

ก) สิทธิและเสรีภาพที่จำแนกตามเนื้อหา โดยเน้นวัตถุแห่งสิทธิและเสรีภาพเป็นหลักเกณฑ์ สามารถจำแนกตามรัฐธรรมนูญได้เป็นประเภท ดังนี้ สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล สิทธิและเสรีภาพในทางความคิดและการแสดงออกซึ่งความคิด สิทธิและเสรีภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ สิทธิและเสรีภาพในการรวมกลุ่ม สิทธิและเสรีภาพในอันที่จะได้รับปฏิบัติจากรัฐอย่างเท่าเทียมกัน

ข) สิทธิและเสรีภาพที่จำแนกตามการเกิด ตามรัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองให้แก่ราษฎรอย่างชัดแจ้งหรือโดยปริยายแล้วโดยจำแนกได้เป็นสองประเภทคือ “สิทธิมนุษยชน” (Human Rights) กับ “สิทธิพลเมือง” (Citizens Rights)

ค) สิทธิและเสรีภาพที่จำแนกตามอาการที่ใช้ สามารถจำแนกย่อยได้เป็นสองประเภทคือ “สิทธิและเสรีภาพตามมโนธรรม” (Liberty of Conscience) กับ “สิทธิและเสรีภาพในการกระทำ” (Liberty of Action)

เห็นได้ว่าสิทธิและเสรีภาพมีความเกี่ยวพันกัน เพราะไม่ว่าจะเป็นสิทธิหรือเสรีภาพ ล้วนแต่ต้องการปกป้องและคุ้มครองแก่นแท้ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หาก

²³ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, เรื่องเดิม, หน้า 22.

²⁴ บรรเจิด สิงคะเนติ, เรื่องเดิม, หน้า 48.

มีการละเมิดสิทธิและเสรีภาพตามที่ได้กล่าวมานี้ ก็ย่อมมีนัยของการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วยในตัวของมันเองเช่นกัน

5. นิยามความหมายตามแนวคิดของนักกฎหมายเยอรมัน

ความหมายทางกฎหมายของนักกฎหมายเยอรมันนับว่ามีความชัดเจนดังเช่นที่กล่าวคำอธิบายคำว่า “ศักดิ์ศรี” ของ Guenter Duerig ที่ว่า “มนุษย์ทุกคนเป็นมนุษย์โดยอำนาจแห่งจิตวิญญาณของเขาเอง ซึ่งทำให้เขาแตกต่างจากความเป็นอยู่ในสถานะธรรมชาติที่ปราศจากความเป็นส่วนบุคคล และการทำให้บรรลุเป้าหมายภายในขอบเขตส่วนบุคคลนั้นย่อมขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของบุคคลนั่นเอง ในอันที่จะกำหนดตนเอง และการสร้างสภาพแวดล้อมของตนเอง ทั้งเขาได้เขียนคำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญไว้ว่า ระเบียบของสังคมที่ไร้ความถูกต้องจะเริ่มขึ้นที่มนุษย์ในสังคมนั้นไม่ได้รับการปฏิบัติในฐานะที่มีเกียรติและศักดิ์ศรี ดังนั้นการกระทำในลักษณะต่าง ๆ เช่น การทำลายสิทธิ การลักพาตัว การเนรเทศ การบังคับให้ทำงาน การใช้คนเป็นทาส การก่อการร้าย การทำลายล้างชาติพันธุ์ หรือนำมนุษย์ไปใช้ในการทดลองเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการกระทำที่ไม่ให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น

J.M. Wintrich ได้อธิบายไว้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีลักษณะที่อยู่เหนือตัวบทบัญญัติแห่งกฎหมายและมีอยู่ก่อนการบัญญัติรัฐธรรมนูญ โดยผู้ร่างรัฐธรรมนูญไม่ได้เป็นผู้สร้างศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ขึ้นมา แต่เขาพบมันอยู่ก่อนแล้วและยอมรับปฏิบัติ ซึ่งการให้ความเคารพและคุ้มครองศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ก็เป็นภาคแสดงของความยุติธรรมด้วย การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงมีคุณค่าสูงสุดในรัฐธรรมนูญ และได้รับการยอมรับว่าเป็นบรรทัดฐานขั้นพื้นฐานของรัฐธรรมนูญ ดังนั้นการสร้างสังคมจากเสรีชนที่มีความอิสระในตัวของตนเอง โดยเริ่มจากการเปลี่ยนหรือร่วมกันทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมก็เพื่อทำให้ความเป็นมนุษย์เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม สังคมจึงต้องยอมรับว่าสมาชิกแต่ละคนในสังคมมีความเสมอภาคและมีคุณค่าของตนเอง มนุษย์ที่อยู่ในสังคมจึงยังคงมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของตนเอง ไม่อาจตกเป็นเพียงเครื่องมือของสังคมหรือลดคุณค่าของชีวิตมาอยู่ในลักษณะที่เป็นเพียงวัตถุของวิธีพิจารณา ดังคำสรุปที่ว่า “มนุษย์ไม่อาจจะถูกปฏิบัติในลักษณะที่เป็น

เพียงวัตถุของวิธีพิจารณา” หากแต่ความเป็นมนุษย์ควรเป็นหน่วยหนึ่งในสังคมและการอยู่ในสังคมอย่างสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นั้น บุคคลทุกคนในสังคมจะต้องเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ซึ่งกันและกัน²⁵

Klaus Stern สรุปสาระสำคัญคำว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึง คุณค่าอันมีลักษณะเฉพาะและเป็นคุณค่าที่มีความผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ ซึ่งบุคคลในฐานะที่เป็นมนุษย์ทุกคนได้รับคุณค่าดังกล่าวโดยไม่จำต้องคำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ ศาสนา วัย หรือคุณสมบัติอื่น ๆ ของบุคคล ในความหมายนี้ “ศักดิ์ศรี” จึงหมายถึงลักษณะบางประการที่สร้างออกมาเป็นคุณค่าเฉพาะตัวของมนุษย์ อันเป็นสาระัตถะในการกำหนดความรับผิดชอบของตนเอง และเป็นสาระัตถะที่มนุษย์แต่ละคนได้รับเพื่อเห็นแก่ความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้น รวมทั้งคำกล่าวของ W. Maihofer และ R.F Behrendt ที่เห็นว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น เป็นการแสดงออกถึงการสร้างปริมณฑลของความเป็นอิสระของปัจเจกบุคคลให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ ใช้ประโยชน์จากปริมณฑลดังกล่าวดำรงไว้ซึ่งมนุษย์และเพื่อปรับปรุงชีวิตมนุษย์ให้ดีขึ้น โดยวิธีการพัฒนาขีดความสามารถของมนุษย์ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้²⁶

มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์ของเยอรมันในคดี KPD-Urteil เกี่ยวกับ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยอธิบายว่าเป็นการเรียกร้องการสร้างตนเองอย่างอิสระของปัจเจกบุคคลในรัฐเสรีประชาธิปไตย จึงถือได้ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีคุณค่าสูงสุดเป็นสิ่งที่มิอาจล่วงละเมิดได้ และเป็นสิ่งซึ่งต้องให้ความเคารพและต้องได้รับความคุ้มครองจากรัฐ เนื่องจากความเป็นมนุษย์คือคุณลักษณะส่วนบุคคลที่มีความเป็นมนุษย์ของปัจเจกบุคคล ที่จะต้องทำให้เกิดความมั่นคงแก่ปัจเจกบุคคลในการพัฒนาคุณลักษณะส่วนบุคคลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้²⁷

การตีความของคำวินิจฉัยในคดี Mephisto-Beschluss ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ของเยอรมันได้วินิจฉัยมาตรา 1 วรรคหนึ่ง ที่ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่มิอาจจะล่วงละเมิดได้ของรัฐธรรมนูญ (Grundgesetz) โดยได้ให้หลักประกัน

²⁵ กมลชัย รัตนสากววงศ์, พื้นฐานความรู้หลักกฎหมายปกครองเยอรมัน(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2537), หน้า 109-110.

²⁶ บรรเจิด สิงคะเนติ, เรื่องเดิม, หน้า 85-86, อ้างจาก, Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, pp. 543.

²⁷ BVerfGE 5, 85 (206)

ในทางคุณค่าที่ปัจเจกบุคคลได้รับหลักประกันดังกล่าวเพราะความเป็นบุคคล จึงเท่ากับเป็นการรับรองถึงการคุ้มครองจากการแทรกแซงในปริณิณทลส่วนบุคคล²⁸ หากสรุปจากคำวินิจฉัยต่างๆ โดยย่อออกมาเป็นข้อความที่ดีความค้ำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ได้แก่ “...ในการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตยนั้น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่มีคุณค่า (Value) สูงสุด” และ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ยังเป็นหลักการทางรัฐธรรมนูญ ที่เป็นหลักสำคัญของกฎหมายพื้นฐานของรัฐธรรมนูญเยอรมัน”²⁹ ยิ่งไปกว่านั้นศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์ของเยอรมันยังเห็นต่อไปอีกว่า “จุดศูนย์กลางของระบบคุณค่า (Value System) ของกฎหมายพื้นฐานของเยอรมัน ย่อมอยู่ที่การให้โอกาสแก่มนุษย์ทุกผู้ทุกนามในสังคม ต่อการที่จะพัฒนาบุคลิกภาพของตนไปได้อย่างเสรี และในขณะที่เดียวกันก็คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขาเหล่านั้นด้วย”³⁰

นอกจากนั้นศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์รัฐกำหนดเกี่ยวกับสถานะของประชาชนในการพิจารณาต่าง ๆ ของรัฐจะต้องเป็นกรรมหรือวัตถุแห่งการกระทำ (Object) แต่จะมีสถานะเป็นบุคคลที่มีศักดิ์ศรีของประชาชนในการพิจารณา ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิทธิในการแสดงข้อเท็จจริงและความคิดเห็นต่อหน้าศาล ตลอดจนความละเมิดมิได้ต่อคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งความคิดนี้ได้นำมาใช้เป็นหลักกฎหมายทั่วไปในวิธีพิจารณาต่าง ๆ ของเจ้าหน้าที่ของรัฐและมีผลต่อวิธีพิจารณาในชั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองด้วย

ดังนั้น การให้ความสำคัญและคุ้มครองคุณค่าของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหน้าที่ขององค์กรผู้ใช้อำนาจอรรถทุกอำนาจ จะต้องผูกพันปฏิบัติต่อผู้มีส่วนได้เสียในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีศักดิ์ศรี เช่น ต้องรับฟังข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็นของเขา และวิธีพิจารณาในชั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง จะต้องตอบสนองต่อการให้ความสำคัญและคุ้มครองคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหลักสำคัญ³¹

²⁸ BVerfGE 30, 173 (214)

²⁹ BVerfGE 5, 85 (204) and BVerfGE 6, 32 (36)

³⁰ BVerfGE 7, 198(205)

³¹ BVerfGE 9,89 (95)

บทที่ 7

บทวิเคราะห์ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

1. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นคุณค่าสูงสุดตามรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญในประเทศรัฐเสรีประชาธิปไตย (Liberal and democratic state) ล้วนยึดมั่นอยู่บนพื้นฐานของลัทธิปัจเจกชนนิยม (Individualism)¹ ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้บัญญัติรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพด้านต่างๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน อันเป็นแก่น (Core) ของ “สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน” (Fundamental Rights and Liberties) ที่ต้องมอบให้แก่ราษฎรตามรัฐธรรมนูญจัดตั้งขึ้น (Pouvoirs constitues) ภายใต้ “หลักนิติธรรม” (The Rule of Law) และ “หลักนิติรัฐ” (Legal state)² อันเปรียบเสมือนมงกุฎของหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ³ จึงถือว่าเป็น “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามกฎหมายมหาชน” ในฐานะมีศักดิ์และสิทธิตามรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติสูงสุด อันมุ่งเน้นความชัดเจนในเชิงลายลักษณ์อักษรตามทฤษฎีปฏิฐานนิยม (Positive Law) ซึ่ง

¹ ลัทธิปัจเจกชนนิยม (Individualism) ลัทธินี้สอนว่า “มนุษย์ทุกคนเกิดมามีศักดิ์ศรี และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมจะปรากฏตัวออกมาให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในรูปของความสามารถของมนุษย์ในอันที่จะกำหนดชะตากรรมของตนได้ด้วยตนเอง (Self-determination)”

² หลักนิติรัฐ (Legal State) หรือหลักนิติธรรม (The Rule of Law) เป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของราษฎรจากการใช้อำนาจตามอำเภอใจของอำนาจรัฐ และองค์กรฝ่ายบริหารจะกระทำการใดๆ ที่อาจมีผลกระทบกระเทือนต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล แม้การกระทำนั้นจะเป็นไปเพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ หรือประโยชน์ของมหาชนโดยส่วนรวมได้ ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจและเฉพาะแต่ภายในขอบเขตที่กฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น , อ้างถึงในวรพจน์ วิศวพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2539), หน้า 11.

³ หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ หมายความว่า รัฐธรรมนูญได้รับการยอมรับให้เป็นกฎหมายที่อยู่ในลำดับที่สูงสุดในระบบกฎหมายของรัฐนั้น และหากกฎหมายที่อยู่ในลำดับต่ำกว่าขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญกฎหมายดังกล่าวย่อมไม่มีผลบังคับใช้ อ้างถึงใน บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), หน้า 34.

ต้องพิจารณาคำนี้ถึงแนวคิดทางปรัชญากฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ที่แฝงเร้น
 คานและถ่วงดุลบทบาทผู้ตัดสินกล่าวควบคู่กันอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ความสำคัญในเชิงสถานะทางกฎหมายจึงเป็นแหล่งที่มา (Source) และข้อจำกัด
 (Limitation) ซึ่งเป็นบ่อเกิดของสภาพปัญหาการตีความ และส่งผลโดยตรงต่อการ
 บังคับใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งอาจกระทบต่อผลประโยชน์
 มหาชน (Public Interest) ของรัฐที่ต้องการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน
 อันเปรียบเสมือนเป้าหมายความมั่นคงในนิติฐานะ (Legal Security) ของรัฐธรรมนูญ
 ฉบับนี้

แม้เราจะได้รับอิทธิพลจากรัฐธรรมนูญเยอรมันต้นตำรับที่กำเนิดแนวคิดนี้มา
 จากสภาพเหตุการณ์ความพ่ายแพ้ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองของฮิตเลอร์ที่นำล้าง
 เผ่าพันธุ์และกระทำการทารุณกรรมต่อชาวยิว ทำให้เยอรมันมีความจำเป็นที่จะต้องให้
 ความสำคัญแก่สิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักดิ์ศรีความเป็น
 มนุษย์ เพื่อต้องการกลบเกลื่อนและกลบคั้นสู่การยอมรับจากสังคมโลกอีกครั้งหนึ่งอย่าง
 เต็มภาคภูมิ จึงได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ มาตรา 1 อนุมาตราหนึ่งก็ตาม⁴ หรือ
 กำหนดเอาแบบอย่างตามรัฐธรรมนูญแอฟริกาใต้ที่พึงบัญญัติให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
 เป็นสิทธิชนิดหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาการกีดกันสีผิว⁵ ได้เพียงหนึ่งปีก่อนหน้ารัฐธรรมนูญ
 ไทยก็ตาม ซึ่งทั้งเยอรมันและแอฟริกาใต้มีที่มาจากการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
 ที่ไม่เหมือนกัน และแตกต่างจากจุดกำเนิดในประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัดเจน

สำหรับประเทศไทยนั้น จุดเริ่มต้นมาจากเจตนารมณ์ของผู้ร่างรัฐธรรมนูญที่ต้องการ
 การปฏิรูปการเมือง โดยมีเหตุผลมาจากการส่งเสริมและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
 สิทธิและเสรีภาพของประชาชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมือง
 การปกครองและการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ สิ่งเหล่านี้คือปรัชญาหัวใจสำคัญ
 ของกฎหมายมหาชนและรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ซึ่งประกอบกับความเบื่อหน่าย

⁴ บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์,” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องศักดิ์ศรี
 ความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ, ณ ห้องประชุมกรมประชาสัมพันธ์
 กรุงเทพมหานคร, 17 พฤษภาคม 2542.

⁵ พันธ์ ทศณียานนท์, รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญครั้งที่ 14 วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม 2540,
 หน้า 121-123.

รัฐธรรมนูญฉบับเก่าๆอันมีรากฐานที่มาจากอำนาจของพวกปฏีวัติรัฐประหาร ที่มีได้มีความจริงใจที่จะคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชนอย่างแท้จริง จึงนำพาต่อความต้องการให้คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนเป็นเป้าหมายเจตนารมณ์สำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับนี้อย่างจริงจังมั่นคงและถาวร ในขณะที่พิจารณากร่างรัฐธรรมนูญของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) ก็ได้มีปัญหาคถึกเถียงข้อโต้แย้งและเกิดความสับสนเกี่ยวกับนิยามความหมาย ตลอดจนปัญหาทางด้านการตีความและความเป็นห่วงต่อการบังคับใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็ตาม แต่ก็ไม้อาจดำเนินการเสนอเรียกร้องของประชาชนต่อการปฏิรูปการเมืองและความต้องการหลักประกันการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอย่างจริงจัง จนกลายเป็นจุดกำเนิดคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ที่ตลอดออกมาอย่างไร้เคียงสาถุกบรรจุอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ทั้งที่ยังขาดความพร้อมในด้านองค์ความรู้ความเข้าใจ และยังขาดความชัดเจนในการตีความนิยามความหมายของคำนี้แบบไทยๆ อีกทั้งสภาพปัญหาเกี่ยวกับการตีความแบบตะวันตกและตะวันออก หรือแม้กระทั่งการตีความในเชิงศาสนาก็ยังมีความสับสนปราศจากการยุติเป็นหนึ่งเดียวกัน แล้วประเทศไทยเพียงแต่บัญญัติไว้ก่อนแต่ขาดความเข้าใจว่าคืออะไร ควรตีความไปในแนวใด และได้รับความคุ้มครองมากน้อยแค่ไหน อย่างไร ตลอดจนควรกำหนดสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญในรูปแบบใดกันแน่ ซึ่งทำให้เกิดความสับสนมากยิ่งขึ้นในระบบกฎหมายไทย

2. ความไม่ชัดเจนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย

คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จะมีความหมายแท้จริงและถูกต้องอย่างไรนั้นเป็นการยากที่จะอธิบายออกเป็นบทบัญญัติในเชิงปฏิฐาน (Positive) ได้ เพราะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะเกี่ยวข้องแอบแฝงเนื้อแท้แห่งคุณค่าของมนุษย์ที่ทุกคนพึงมีพึงได้รับความเคารพต่อกันและกัน หากอธิบายความหมายในเชิงปฏิเสธ (Negative) แล้ว ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ย่อมถูกกำหนดภายใต้การกระทำที่ล่วงละเมิดต่อปัจเจกชน ตัวอย่างเช่น

การกระทำต่อมนุษย์อย่างเลวทรามต่ำช้า การทารุณกรรมต่อมนุษย์ด้วยทัศนคติที่ทราม การเนรเทศ เป็นต้น⁶

หากเชื่อมโยงระหว่างค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม สภาพสังคมและการเมืองของแต่ละสภาวะแวดล้อม ย่อมมีความแปลกแยกแตกต่างออกจากกันตามธรรมชาติของความเป็นไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือความขัดแย้งเชิงเอกลักษณ์ (Identity) ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างความยากลำบากต่อการพยายามค้นหานิยามความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ทั้งสิ้น ดังเช่นความแตกต่างระหว่างค่านิยมตะวันออกกับตะวันตก ซึ่งสังคมตะวันตกมีความใกล้ชิดเกี่ยวกับเสรีภาพคือ “ปัจเจกชนนิยม” (individualism) ที่ให้ความสำคัญต่อตัวบุคคลเหนือสังคมและรัฐ ด้วยเหตุนี้ผลประโยชน์ของรัฐจึง ให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลแต่ละคนมารวมกัน แนวคิดตะวันตกจึงมีลักษณะที่แยกสิ่งต่าง ๆ เป็นส่วน ๆ เป็นเอกเทศ (individual) และการถูกแยกออกจากกัน (separateness) นี้เมื่อเปรียบเทียบกับความเป็นมนุษย์ ในสังคมตะวันตกจึงให้ความสำคัญกับปัจเจกชนหรือความเป็นเอกเทศมากกว่า ส่วนแนวคิดตะวันออกนั้น เห็นว่าไม่แยกสิ่งต่าง ๆ ออกจากกันเป็นเอกเทศอย่างชัดเจนแน่นอน ซึ่งเป็นความคิดที่ตรงข้ามกับตะวันตก โดยสังคมตะวันออกมีค่านิยมที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง เช่นค่านิยมการในความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) ให้ความสำคัญต่อสังคมเหนือปัจเจกบุคคล เน้นระเบียบและความผสมผสานกลมกลืนของสังคมให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ และครอบครัว นอกจากนั้นยังให้ความสำคัญกับบทบาทรัฐบาล เคารพในอำนาจและยอมรับในวินัยของสังคม อันเป็นการให้ความสำคัญต่อสังคมเหนือตัวบุคคลนั่นเอง⁷

ความหลากหลายและพัฒนาการที่ซับซ้อนของเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ จึงนับเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่อาจมองข้ามได้ เพราะเพียงสามศตวรรษที่ผ่านมาที่สังคมตะวันตกพัฒนาความเชื่อมโยงของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับสิทธิมนุษยชนขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขแวดล้อมหลาย ๆ ประการ เช่น การปฏิวัติอุตสาหกรรม

⁶ พิลล ธรรมพิทักษ์พงษ์, “ศาลรัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน,” วารสารศาลรัฐธรรมนูญ 3, เล่มที่ 7 (มกราคม-เมษายน 2544): 67, อ้างจาก Sabine Michalowske and Lorna Woods, *German Constitutional Law: The Protection of Civil Liberties* (England: Dartmouth, 1999), p. 99

⁷ สุจิต บุญบงการ, “ความชัดเจนในสิทธิและเสรีภาพ: ค่านิยมกับการพัฒนาประชาธิปไตย,” วารสารศาลรัฐธรรมนูญ 2, เล่มที่ 5 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2543): 23-26.

การก่อตัวของชนชั้นกลาง กำเนิดของลัทธิโปรเตสแตนต์ (Protestantism) การประสาคตัวของปรัชญาความคิดแบบปัจเจกชนนิยม (Individualism) เหตุผลนิยม (Rationalism) และลัทธินิยมการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน (Radicalism) สิทธิมนุษยชนหรือสิทธิธรรมชาติในถ้อยคำดั้งเดิมกลายเป็นอุดมการณ์ของสังคมในฐานะเป็นวิถีทางสำคัญประการหนึ่ง ที่จะนำไปสู่การปกป้องบรรลุถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์พร้อม ๆ กับการอ้างอิงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันเป็นรากฐานของสิทธิมนุษยชน จึงกลายเป็นอุดมการณ์ทางโลก (Secular Ideology) แบบใหม่ที่ยืนยันศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดระยะเวลาที่อุดมการณ์นี้ได้กำเนิดขึ้นมาเป็นศาสตร์ในการต่อสู้เรียกร้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แอบแฝงอยู่กับประวัติศาสตร์ อันเต็มไปด้วยอุปสรรคความขัดแย้ง หรือการต่อสู้อย่างไม่เคยสิ้นสุด ในด้านของศัตรูก็หาใช่มีแต่ผู้ปกครองเผด็จการแต่ฝ่ายเดียว หากมีความเป็นปรปักษ์ทางความคิดในโลกตะวันตกด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพวกอนุรักษนิยม กลุ่มนักบวช นักคิดฝ่ายปฏิฐานนิยม (Positivist) นักอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianist) มาร์กซิสต์ (Marxist) หรือพวกชุมชนนิยม (Communitarianist)⁸ ประกอบกับการเน้นย้ำประเด็นสำคัญในเรื่องความเป็นสากล (Universality) อันเป็นหัวใจของสิทธิมนุษยชนก็กลายเป็นข้อถกเถียง ในขณะเดียวกันก็ดำเนินการรวมกลุ่มประชาชาติ ในนามประเทศโลกที่สามที่มองโลกตะวันตกผูกขาดการกำหนดนิยามการอธิบายสิทธิมนุษยชน พร้อมกับความพยายามที่จะสร้างบทนิยามใหม่หรือเนื้อหาใหม่ของสิทธิมนุษยชนบนพื้นฐานในการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมและสังคม ได้แก่ จีน โคลัมเบีย คิวบา อินโดนีเซีย อิหร่าน อิรัก ลิเบีย มาเลเซีย สิงคโปร์ เวียดนาม พม่า ปากีสถาน ซีเลีย เยอรมัน และเม็กซิโก เป็นต้น⁹

อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นตัวอย่างความแตกต่างทางศาสนาที่น่าสนใจ คือ อุดมการณ์สิทธิมนุษยชนนั้นจุคอตัวมาจากปรัชญาธรรมชาติที่ว่า สิทธิเสรีภาพและอิสรภาพเป็นสิ่งที่ติดตัวกับความเป็นมนุษย์มาตั้งแต่เกิด หากเปรียบเทียบกับปรัชญาในพุทธศาสนา กลับบอกว่ามิใช่สิ่งที่ติดตัวมากับความเป็นมนุษย์โดยธรรมชาติ แต่จะได้มา

⁸ จรัญ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ขั้วมิกสิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544), หน้า 39-41.

⁹ Christina M. Cerna, *Universality of Human Rights and Cultural Diversity: Implementation of Human Rights in Different Socio-Cultural contexts* (USA: Quarterly, 1994), p.740.

ก็ด้วยความเพียรพยายามเรียนรู้พัฒนาตนเอง หมั่นฝึกฝนด้วยสติ ปัญญา และมีเมตตาธรรม ดังนั้นในเชิงศาสนาพุทธจึงมิได้เห็นว่าศักดิ์ศรีติดตัวมาตั้งแต่เกิดเหมือนอย่างสังคมตะวันตก อันเป็นตัวอย่างหนึ่งของความหลากหลายแตกต่างจนไม่สามารถนำมากำหนดเป็นนิยามความหมายได้อย่างตายตัวแน่นอน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ล้วนเป็นบ่อเกิดของความไม่ชัดเจนอันมีที่มาจากความหลากหลาย ทั้งปัจจัยภายนอกที่เราเอาปรัชญาตะวันตกมาเป็นต้นแบบกับรัฐธรรมนูญฉบับนี้ หรือแม้กระทั่งปรัชญาตะวันออกอันเกี่ยวกับแนวความคิดเชิงศาสนาต่างๆ ซึ่งนำมาประกอบการพิจารณาที่ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญไทยเรา ควรหมายถึงอะไร มีความหมายว่าอย่างไร และเจตนารมณ์ต้องการให้เกิดผลคุ้มครองในทางปฏิบัติมากน้อยเพียงใด ซึ่งหาได้มีการกำหนดเอาไว้ในรัฐธรรมนูญไทยฉบับนี้แต่อย่างใดจนกลายเป็นปัญหาของความไม่ชัดเจน สำหรับประเทศไทยจะต้องแก้ไขอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพยายามทำความเข้าใจในสภาพปัญหาที่ยากแก่การกำหนดนิยามความหมาย ดังตัวอย่างจากข้อวิพากษ์ต่อทศนะที่อาจมอง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” อย่างโคดเดียวหลุดลอยออกจากบริบทโดยรวมของประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน เพราะไม่ปรารถนาที่จะเห็นการตีความ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” อย่างเบี่ยงเบนโดยอิงอยู่กับระบบคุณค่าหรือวัฒนธรรมในส่วนที่ล้าหลังของสังคมไทยเรา อย่างเช่น ศักดิ์ศรีของความเป็นชาย (ที่มีนัยของความไม่เสมอภาคทางเพศ) ศักดิ์ศรีของสถาบัน (เวลาที่วัยรุ่นนอ้าชีวิตยกพวกตีกัน) หรือศักดิ์ศรีของหัวหน้า (ที่ไม่ยอมรับความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชา) เป็นต้น ซึ่งเราคงอดอึดใจที่มักพบว่าในสังคมที่มีลำดับชั้นเกียรติและศักดิ์ศรีอย่างแข็งแกร่ง โดยผูกติดกับชาติกำเนิด สถานภาพหรือยศศักดิ์อย่างแน่นแฟ้นมาตลอด

นอกจากนั้นสังคมไทยมีแนวโน้มยึดติดในค่านิยมที่ถือเอาเงินตรา หรือความสำเร็จในธุรกิจเป็นพื้นฐานของระบบเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ในที่สุดคำถามที่ว่าสังคมไทยยังเป็นสังคมที่ยึดติดสิ่งเหล่านี้อยู่อีกหรือไม่ ซึ่งมีไขเฉพาะความเข้าใจผิดในการมีศักดิ์ศรีแบบไทย ๆ เท่านั้น แม้แต่ประเทศเพื่อนบ้านของเราก็ยังมีข้อสังเกตเชิงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ทางความคิด ได้แก่ ความตายที่มีศักดิ์ศรีอย่างกรณี Kamikaze ของนักบินญี่ปุ่นช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ความตายที่มีศักดิ์ศรีของนักรบกรีก-โรมันโบราณ หรือนักรบชาวมุสลิมการทำ Jihad หรือสงครามอัน

ศักดิ์สิทธิ์¹⁰ แม้กระทั่งการเข้าใจผิดว่าเป็นการกระทำที่มีศักดิ์ศรีบางอย่างตามอุดมการณ์ หรือเรียกอะไรก็ตาม คือกรณีมีข่าวเรื่องผู้ร้ายก่อวินาศกรรมโดยจี้เครื่องบินโดยสารแล้ว ขับพุ่งชนตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ในสหรัฐอเมริกาส่งผลให้มีผู้คนล้มตายไปกว่าหลายพัน คน ทั้งที่ตัวผู้ก่อการร้ายเองก็ยอมพลีชีพเพื่ออะไรบางอย่าง ซึ่งกลายเป็นมุมตรงข้าม แทนที่จะก่อให้เกิดศักดิ์ศรีกลับก่อให้เกิดการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อผู้อื่นอย่าง ร้ายแรง เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้ย่อมสะท้อนปัญหาอันเป็นความละเอียดอ่อนในการตีความเกี่ยวกับ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญได้พอสมควรว่าอะไรคือ “ศักดิ์ศรี” อะไรคือ “ความเป็นมนุษย์” ที่ได้รับความเคารพและคุ้มครองอย่างไร ซึ่งยังเป็นเรื่องคลุมเครือ สำหรับคนไทยจำนวนมาก และยังเคลือบคลุมว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าวนั้นคือ อะไรกันแน่ ซึ่งมีการใช้ผิดใช้ถูกบ้างตามแต่คนจะอ้าง หากปล่อยให้เกิดขึ้นเรื่อย ๆ คำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ย่อมกลายเป็นคาบสองคมต่อสังคมไทยและอาจไม่สามารถ นำมาปรับใช้ตามปรารถนาได้

ในเบื้องต้นหากเราพยายามเข้าถึงความหมายอย่างหยาบ ๆ ชนิดแปลไทยเป็นไทย โดยอ้างอิงพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน 2525 ความหมายของ “ศักดิ์ศรี” หมายถึง เกียรติศักดิ์ “เกียรติศักดิ์” หมายถึงเกียรติ ซึ่งเกียรตินี้เองหมายถึงชื่อเสียง หรือความยกย่องนับถือ ส่วนคำว่า “มนุษย์” หมายถึงสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผลหรือสัตว์ที่มีจิตใจสูง แม้ พจนานุกรม ๆ จะไม่มีคำอธิบายวลีดังกล่าวโดยตรง แต่หากถอดความทีละคำแล้วนำมา ประกอบกัน “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” อาจแปลความได้ว่าหมายถึง มนุษย์ที่ประพฤติ ตัวให้ได้รับการยกย่องนับถือจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพราะเป็นผู้ที่มีจิตใจสูงและรู้จัก ใช้เหตุผลนั่นเอง

อย่างไรก็ตามการตีความหมายให้ละเอียดขึ้นนี้ นับสำคัญคงมุ่งไปที่การเคารพ นับถือมนุษย์ หรือความเป็นมนุษย์ที่มีคุณสมบัติเชิงบวกสูงกว่าสัตว์โลกอื่น ๆ หากแต่ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าความเข้าใจที่รอบด้านในเรื่องนี้ คงมิได้หยุดอยู่ที่เพียงความหมาย เชิงพหุญาณนะ แต่หากต้องมองเชื่อมโยงกับอิทธิพลที่มาทางความคิดหรือแนวคิด โดยรวมของรัฐธรรมนูญ พร้อมกับการคำนึงถึงบริบททางศาสนาหรือวัฒนธรรมของ

¹⁰จริญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 36-38.

สังคมไทยประกอบกันด้วย¹¹ ดังนั้น หากจะเปรียบเทียบเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในสังคมไทยนั้นก็เหมือนเด็กทารกที่เกิดใหม่ ย่อมจะต้องเริ่มเรียนรู้ถูกฝึกเป็นเรื่องธรรมดา ขอให้มีความตั้งใจหัดเดินไปในแนวทางตามเจตนารมณ์ที่ดั่งามถูกต้องชอบธรรม ลักวันหนึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็คงจะเติบโตอย่างสง่างามและมีความชัดเจนมากขึ้นในที่สุด

ตามข้อสังเกตที่กล่าวมาทั้งหมด หากสรุปโดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่าตราบนานเท่าที่แนวความคิด (concept) หรือความหมายของความเป็นมนุษย์ยังเป็นประเด็นที่หาข้อสรุปไม่ได้แน่นอน ความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์หรือความเป็นตัวตนของความเป็นมนุษย์ (self-understanding) หรือ ความเชื่อในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเราเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นเพียงสิ่งที่เราคิดไปเองว่า เป็นความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงในความเป็นมนุษย์รวมทั้งการเชื่อมั่นในสัจธรรมแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น จะแยกออกจากกันได้ลำบาก ความเข้าใจหรือรู้จักตัวเองกับการหลอกตัวเอง (self-understanding /self-knowledge and self-deception) แทบจะไม่มีเส้นแบ่งแยกที่ชัดเจนได้เลย

จากสถานะที่ยังหาข้อสรุปในความหมายของความเป็นมนุษย์ไม่ได้นั้น การกล่าวอ้างถึงนิยาม มาตรฐานหรือความหมายและแก่นแท้ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของนักคิดหรือนักวิชาการหรือของใครก็ตาม (the claim of one's measure of man) ว่าเป็นนิยามหรือมาตรฐานที่ถูกต้องแน่นอนกว่าของคนอื่นๆ ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรม¹² เพราะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ใช่สภาพที่ตายตัวแต่มีพลวัตร การวินิจฉัยตีความแต่ละครั้งแต่ละเรื่องจึงต้องมีคำอธิบายที่ชัดเจนต่อสังคม¹³ ส่งผลให้การตีความหรือการพยายามกำหนดนิยามความหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลายเป็นเรื่องยากที่จะได้คำตอบอย่างยุติและยอมรับโดยทั่วหน้า หากแต่ขึ้นอยู่กับอัตวิสัยตามสภาพการณ์ของแต่ละเหตุผลเกี่ยวกับความเชื่อ ทศนคติ วิธีชีวิตและวิธีคิดเป็นสำคัญ ดังนั้นแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยกำหนดความหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้มากขึ้น คือการ

¹¹ จรัญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 17-18.

¹² ไชยันต์ ไชยพร, “ชีวิตและความตายของปรัชญาการเมืองในยุควิทยาศาสตร์ ตอนที่ 1,” วารสารรัฐศาสตร์สาร 20, เล่มที่ 3 (2541): 12-13.

¹³ นพนิติ สุริยะ, “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์:มองจากบริบทของไทย,” วารสารนิติศาสตร์ 30, 3 (2543):

กำหนดกรอบตามเจตนารมณ์ที่ต้องการให้ชัดเจนเสียก่อน โดยพยายามทำความเข้าใจ เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจัง ที่สำคัญต้องเอารอบกฎหมายมหาชนมาเป็น ตัวตั้งและเอาประโยชน์สาธารณะชนมาเป็นตัวตาม จึงจะช่วยให้มีความเป็นไปได้ต่อการนิยามความหมาย และทำความเข้าใจศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญได้ในท้ายที่สุด ดังเช่นงานวิจัยฉบับนี้ที่ต้องการช่วยกำหนดสถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3. สถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย

ด้วยเหตุที่ว่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ถือเป็นพื้นฐานสำหรับการวางรากฐาน เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ตลอดจนหลักความเสมอภาคนั้น นับว่าเป็นสิทธิที่ไม่อาจจำหน่ายจ่ายโอนและล่วงละเมิดได้ เพราะมนุษย์นั้นเป็นเป้าหมายการดำเนินการของรัฐที่มีใช้เป็นเพียงเครื่องมือในการดำเนินการของรัฐ โดยการดำรงอยู่ของรัฐนั้นก็ดำรงอยู่เพื่อความเป็นมนุษย์ มิใช่มนุษย์ดำรงอยู่เพื่อรัฐ เนื่องจากความเป็นมนุษย์มิใช่เป็นเพียงวัตถุของการกระทำจากรัฐ หากแต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต้องเป็นประธานในการกระทำต่าง ๆ ที่รัฐต้องคำนึงถึงอยู่ตลอดเวลาเป็นหัวใจสำคัญ เพราะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จัดอยู่ในฐานะที่มีคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญ¹⁴ ก็เป็นการกำหนดสถานะแรกของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ว่าการกระทำต่าง ๆ ของรัฐต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับคุณค่าอันสูงสุดดังกล่าวด้วย

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงจัดอยู่ในฐานะที่มีความเกี่ยวข้องกับสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพด้วย อันเป็นที่มาของสภาพปัญหาหลักเกี่ยวกับการกำหนดสถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ トラบไคยังไม่สามารถกำหนดสถานะตรงนี้หรือไม่สามารถตอบคำถามที่ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นถือว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งตามรัฐธรรมนูญหรือไม่อย่างไร トラบนั้นก็ไม่มีทางกำหนดสถานะทางกฎหมายได้ และยังมีปัญหาเกี่ยวกับความพยายามกำหนดนิยามความหมาย เพื่อสร้างความชัดเจนของคำนี้ก็ไม่มีทางสัมฤทธิ์ผลได้ เพราะหากยังไม่มี ความชัดเจนในการกำหนดสถานะของศักดิ์ศรี

¹⁴บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), หน้า 90, อ้างจาก BVerfGE 5, 85 (204 ff.).

ความเป็นมนุษย์ตรงนี้ให้เกิดการยุติลงได้ว่าควรยอมรับในแนวทางใดแล้ว ก็คงไม่มีทางแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวพันอื่น ๆ ที่มีตามมาหลายประการได้เช่นกัน แม้กระทั่งในรัฐธรรมนูญของเยอรมันต้นตำรับเอง ก็ยังมีความคิดเห็นแบ่งออกเป็นสองฝ่ายคล้ายกับสภาพปัญหาที่รัฐธรรมนูญไทยกำลังประสบอยู่ในปัจจุบันนี้

ดังนั้น สรุปได้ว่าความไม่ชัดเจนในสถานะทางกฎหมายตามรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับการตีความศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงมีที่มาจากข้อถกเถียงระหว่างนักกฎหมายสองฝ่ายดังต่อไปนี้

ก. ฝ่ายแรก เป็นฝ่ายยึดถือตามปรัชญากฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ซึ่งมองว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น มีลักษณะในตัวของมันเองเป็นสิทธิมนุษยชนของประชาชาติตะวันตก หรือมีลักษณะเหมือนหลักศีลธรรมทางศาสนาของประชาชาติตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์ฮินดู อิสลาม หรือพุทธศาสนาก็ตาม แม้กระทั่งหากมองในเชิงจริยธรรมของชาวเอเชียอันมีวิถีดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพผู้อาวุโส เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แฝงตัวอยู่กับธรรมชาติอันไม่สามารถนำมาบัญญัติกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญได้อย่างครอบคลุมโดยละเอียด ฝ่ายนี้จึงมองว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เป็นเพียงหลักการกว้าง ๆ ที่เป็นแกนกลางหัวใจแสดงออกในภาพรวม ซึ่งประกาศเจตนารมณ์ของการครอบคลุมธรรมชาติ เกี่ยวกับเรื่องการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคเท่าเทียมทั้งหลายเปิดเสรีอยู่ในคำ ๆ เดียวก็เพียงพอแล้ว หากนำไปเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญเยอรมันในมาตรา 1 วรรค 1 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ไม้อาจล่วงละเมิดได้ เป็นภาระหน้าที่ของรัฐที่จะต้องให้ความเคารพและให้ความคุ้มครองต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จากบทบัญญัตินี้ถือว่ามีลักษณะเป็นการประกาศหลักการของสิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งคล้ายกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่ระบุไว้ในมาตรา 4 ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง” อันถือว่าเข้าลักษณะเป็นเพียงประกาศหลักการตามเจตนารมณ์คล้ายความคิดเห็นของฝ่ายนี้เช่นกัน

หากพิจารณารัฐธรรมนูญเยอรมันมาตรา 1 วรรคสาม ที่ว่า “สิทธิขั้นพื้นฐานที่จะกล่าวต่อไปนี้ ย่อมผูกพันอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจอธิปไตย และอำนาจตุลาการ โดยถือว่าเป็นกฎหมายที่มีผลบังคับโดยตรง” รัฐธรรมนูญเยอรมันมาตราต่อมาได้บัญญัติถึงสิทธิขั้นพื้นฐานผูกพันอำนาจรัฐทั้งหมด ซึ่งเนื้อหาส่วนนี้คงไม่ต่างอะไรกับ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 27 ที่ว่า “สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยชัดแจ้ง โดยปริยาย หรือโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ย่อมได้รับความคุ้มครอง และผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรของรัฐโดยตรงในการตรากฎหมาย การใช้บังคับกฎหมายและการตีความกฎหมายทั้งปวง” อันสังเกตเห็นว่ามาตรานี้ของเราไม่ได้บัญญัติให้รวมถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ด้วย แต่หากนำแนวความคิดของฝ่ายนี้มาพิจารณาแล้ว ย่อมถือได้ว่ารวมถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย เพราะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคำประกาศเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแล้ว ย่อมได้รับความคุ้มครองผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาลด้วย แม้จะไม่ได้ระบุไว้ในมาตรา 27 เหมือนอย่างรัฐธรรมนูญของเยอรมันก็ตาม

ข. ฝ่ายที่สอง เป็นฝ่ายที่ถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิและเสรีภาพอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน สิทธิพลเมือง หรือสิทธิบัญญัติอื่น ๆ ซึ่งสามารถบัญญัติตามปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positive Law) ได้ อย่างเช่นสิทธิและเสรีภาพของประชาชนชาวไทยตามหมวดสามทั้งหมดเป็นต้น ฝ่ายนี้กลับว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีลักษณะเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญได้ ซึ่งตรงข้ามกับฝ่ายแรกที่บอกว่าไม่ควรมองว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิทธิอย่างหนึ่ง ฝ่ายหลังนี้ยอมรับสิทธิบัญญัติที่พยายามสร้างความชัดเจนด้วยลายลักษณ์อักษรว่า ต้องการคุ้มครองสิทธิอะไรบ้างให้ชัดเจนก็ระบุลงไปเลย หรืออย่างที่เยอรมันเรียกว่า “สิทธิขั้นพื้นฐาน” (Basic Rights) โดยมีเหตุผลทางประวัติศาสตร์ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้โต้แย้งความเห็นของฝ่ายแรกที่ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีลักษณะเป็นเพียงการประกาศหลักการที่ปราศจากความแน่นอนชัดเจนนั้น ฝ่ายนี้กลับยืนยันว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นปรากฏอยู่ในสิทธิขั้นพื้นฐานอื่น ๆ ด้วย ซึ่งปัญหาในเรื่องดังกล่าวนี้ศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ของเยอรมันได้วินิจฉัยยอมรับว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานสิทธิหนึ่ง¹⁵

นอกจากนั้นยังมีนักคิดผู้หนึ่งคือ Zippelius กล่าวอย่างน่าสนใจว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนั้นมีความมุ่งหมาย 2 ประการ ดังนี้ ประการแรก ที่ถือว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานซึ่งมีลักษณะเป็นสิทธิ ๆ หนึ่ง และอีกประการหนึ่งถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ทำหน้าที่ในการวินิจฉัยในทางคุณค่าอันแสดงถึงทิศทางของการกระทำ โดยเรียกร้องให้สิทธิขั้นพื้นฐานต่าง ๆ สามารถบรรลุเป้าหมาย

¹⁵ บรรเจิด สิงคะเนติ, เรื่องเดิม, หน้า 91, อ้างจาก BVerfGE 15, 149(255).

ได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ นอกจากการให้หลักประกันที่จะไม่ล่วงละเมิดต่อสิทธิขั้นพื้นฐาน¹⁶ และยังมีเหตุผลประกอบของฝ่ายนี้อีกที่ว่า การจะใช้กฎหมายคุ้มครองให้ได้ผลย่อมจะต้องทราบว่าสิ่งที่ต้องการจะคุ้มครองนั้นคืออะไร มีขอบเขตกว้างขวางแค่ไหน การปล่อยให้ผู้มีอำนาจหน้าที่ดีความจะทำให้เกิดข้อโต้แย้ง การใช้กฎหมายโดยปราศจากการอภิปรายที่ชัดเจนโดยผู้ใชกฎหมายเองก็ยังไม่มีความชัดเจนย่อมเกิดปัญหาของความไม่แน่นอนขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ตามเหตุผลของทั้งสองฝ่ายนี้ ได้กลายเป็นบ่อเกิดของความไม่ชัดเจนต่อการตีความศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ เนื่องจากมีข้อถกเถียงโต้แย้งกันมาตลอดตั้งแต่เริ่มร่างรัฐธรรมนูญของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ จนกระทั่งบัดนี้ประกาศใช้บังคับแล้วก็ยังคงมีความสับสนอยู่ และอาจส่งผลให้เกิดความไร้ประสิทธิภาพต่อการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ เนื่องจากความไม่ชัดเจนและความแตกต่างในเหตุผลของทั้งสองฝ่ายที่ต่างหวังดีต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น แต่ทราบได้ยังโต้เถียงกันอยู่ก็ยิ่งทำให้ไร้ประสิทธิภาพอย่างมิได้ตั้งใจ จึงควรริบค้นหาข้อยุติในทางสายกลางผสมผสานตามความเหมาะสมแบบไทย ๆ ให้เกิดเป็นแนวปฏิบัติเดียวกัน โดยพยายามสร้างกระบวนการยอมรับด้วยเหตุด้วยผล อาจรับฟังประชาพิจารณ์ ออกกฎหมายพิเศษเฉพาะกรณี หรือสร้างแนวทางการทำคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเร็ว เพื่อช่วยกำหนดสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้มีความชัดเจนต่อการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

4. ผลการบังคับใช้ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย

4.1 ผลการบังคับใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามมาตรา 4

เนื่องจากมาตรา 4 อยู่ในหมวด 1 บททั่วไปซึ่งเป็นหมวดที่กำหนดขอบเขตกว้าง ๆ อันถือว่าเป็นสาระสำคัญที่มีลักษณะทั่วไปของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญในหมวดอื่นที่จะต้องสอดคล้องกับบททั่วไปในบทนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงเป็นหลักการแม่บทที่ไปกำหนดหลักพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคลที่ว่า รัฐจะต้อง

¹⁶บรรเจิด สิงคะเนติ, เรื่องเดิม, หน้า 93.

ให้ความคุ้มครองต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล เปรียบเสมือนกับการกำหนดให้คุณค่าของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีสถานะอยู่ในระดับที่สูงสุดของรัฐธรรมนูญซึ่งก่อให้เกิดผลเกี่ยวพันดังต่อไปนี้

ก. ผลต่อการกำหนดทิศทางรัฐ โดยที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีสถานะเป็นตัวกำหนดขอบเขตและเป็นตัวจำกัดวัตถุประสงค์และภาระหน้าที่ของรัฐ อีกทั้งยังเป็นตัวกำหนดความชอบธรรมของการกระทำของรัฐ และของกฎหมายที่มีต่อคุณค่าเกี่ยวกับการบังคับใช้สิทธิขั้นพื้นฐานอื่น ๆ ด้วย เพื่อวางกำหนดเกณฑ์ที่จะต้องทำให้บรรลุเป้าหมายตามเจตนารมณ์ของหมวดทั่วไป

ข. ผลต่อการบังคับให้รัฐต้องกำหนดเป็นหลักกฎหมายทั่วไป เพื่อดำเนินการจัดทำกฎหมายต่าง ๆ ให้สอดคล้อง หรือแม้หากเป็นกฎหมายที่มีใช้อยู่แล้ว ก็ควรจะจัดทำแก้ไขเพิ่มเติมให้เป็นไปในทางเดียวกัน

ค. ผลต่อการตีความเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะต้องตีความว่าสิทธิขั้นพื้นฐานทั้งหลายนั้นล้วนแต่มีผลมาจากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น โดยถือว่าเนื้อหาของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะต้องนำไปใช้ประกอบในการตีความสิทธิขั้นพื้นฐานอื่น ๆ ด้วยเสมอ

ง. ผลต่อสาระสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่รัฐไม่อาจเข้าแทรกแซงได้ไม่ว่ากรณีใด ๆ

4.2 การบังคับใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามมาตรา 26

จากการกำหนดมาตรา 26 ที่ว่า “การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กรต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” สามารถพิจารณาได้ว่าตามเจตนารมณ์ต้องการเพียงวางกำหนดให้เป็นหลักการประกาศว่า ให้รัฐซึ่งใช้อำนาจใดหากเกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพแล้วต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วย โดยตามเจตนารมณ์ของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญในขณะนั้น มิได้มีความตั้งใจจะให้ไปไกลถึงขนาดกำหนดให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีสถานะเช่นเดียวกับสิทธิและเสรีภาพแต่อย่างใด ทำให้มาตรา 26 ตามรัฐธรรมนูญปัจจุบันจึงมีคุณค่าเป็นเพียงความมุ่งหมายที่จะให้ผู้ใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐแสดงออกในแนวทางต่อไปนี้

ก. องค์การของรัฐจะไม่กระทำการใด ๆ ในลักษณะที่จะเป็นการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือละเว้นการกระทำใด ๆ ที่จะเป็นการละเมิดต่อสิ่งดังกล่าว

ข. องค์การของรัฐจะต้องมีภาระหน้าที่ในการดำเนินการใด ๆ ในทางที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือเอื้อต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลด้วย

แต่เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า หากนำมาตรา 27 เรื่องการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยให้ผูกพันรัฐสภา (ฝ่ายนิติบัญญัติ) คณะรัฐมนตรี (ฝ่ายบริหาร) ศาล (ฝ่ายตุลาการ) มาพิจารณาเปรียบเทียบกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มาตรา 26 บอกแต่เพียงว่าการใช้อำนาจโดยองค์การของรัฐต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่านั้น ซึ่งในมาตรา 27 เองกลับขาดหายคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ไป จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าแล้วศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะผูกพันอำนาจของรัฐทั้งสามฝ่ายด้วยหรือไม่ จากสภาพการเป็นสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายบ้านเมืองที่เรียกว่า Positive Law นั้น มีข้อสังเกตที่จะต้องขยายความบทคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 4 ประกอบกับมาตรา 27 ที่เน้นการคุ้มครองไปถึงสิทธิเสรีภาพโดยปริยาย (Implied Liberties) จึงเกิดคำถามที่ว่าอะไรคือสิทธิเสรีภาพโดยปริยายนี้ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายธรรมชาติหรือไม่ เพียงใด (ซึ่งหากเทียบเคียงไปถึงมาตรา 199 และมาตรา 200 พุทธถึงคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนนั้นหมายถึงสิทธิของมนุษย์แต่ละคนที่ปรากฏอยู่โดยธรรมชาติ อันสะท้อนออกโดยบทบัญญัติต่างๆ ในกฎหมายระหว่างประเทศ)¹⁷ ดังนั้นหากนำหลักการคุ้มครองโดยปริยายมาปรับใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็ควรผูกพันการใช้อำนาจของรัฐทั้งสามฝ่ายนี้ด้วยเช่นกัน

4.3 การบังคับใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามมาตรา 28

มาตรา 28 วรรคแรกที่ว่า “บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็น

¹⁷บรรศักดิ์ อูวรรณโณ, “สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญในความเป็นจริงและในทางปฏิบัติ,” เอกสารสรุปการสัมมนาโครงการศาลรัฐธรรมนูญพบประชาชนในภูมิภาค, จัดโดยสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ ด้วยความร่วมมือของสถาบันพระปกเกล้า สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และจังหวัดขอนแก่น, ณ ศูนย์ประชุมอเนกประสงค์กาญจนาภิเษก มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 25 มิถุนายน 2542.

ปฏิบัติต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน” อันเป็นการใช้และกล่าวอ้างเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ต่อบุคคลอื่นนั้น สามารถกระทำได้ทราบเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิบัติต่อรัฐธรรมนูญและไม่เป็นการขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนอีกด้วยเป็นสำคัญ โดยเจตนารมณ์ของมาตรานี้ต้องการให้มีลักษณะของการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กับกรณีการใช้สิทธิและเสรีภาพนั้นแตกต่างกัน โดยที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ใช้คำว่าบุคคลย่อมอ้างได้ ส่วนสิทธิและเสรีภาพกลับใช้คำว่าการใช้ ทำให้เกิดเป็นข้อสงสัยว่าทำไมไม่บัญญัติรวมกันไปเลยว่าทั้งการกล่าวอ้างและการใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพได้เท่าไรเพียงใดรวมกันไป แต่การแยกว่าการอ้างรวมพอการใช้สิทธิและเสรีภาพกลับแยกออกนั้น คล้ายกับจะบอกว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นไม่สามารถนำมาใช้ได้หรือไม่ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับการพัฒนาในทางวิชาการเกี่ยวกับการยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยจะเอาทฤษฎีและการตีความของตะวันตกมาเป็นแนวทาง หรือจะรอสร้างพัฒนาการการตีความแบบไทย ๆ ที่ต้องรอดูแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้จากการตีความขององค์กรศาลรัฐธรรมนูญต่อไป

หากนำศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาเปรียบเทียบกับการวางหลักประกันตามรัฐธรรมนูญในมาตรา 29 ที่ว่า “การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้” จากบทบัญญัติดังกล่าวถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการให้หลักประกันสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งหลักการที่จะจำกัดสิทธิและเสรีภาพนั้นจะต้องมีผลเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งเป็นการเฉพาะเจาะจง จึงเป็นหลักการที่ให้ระบอบบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญต่อการให้อำนาจในการตรากฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิ หลักการจำกัดสิทธิและเสรีภาพจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพมิได้ และยังจำกัดได้เพียงเท่าที่จำเป็นหรือตามหลักความได้สัดส่วนเท่านั้น¹⁸ จากหลักประกันดังกล่าวนี้เองก่อให้เกิดคำถามที่ว่าอะไรคือสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพแต่ละประเภทและมีขอบเขตแค่ไหนเพียงใด ซึ่งเรื่องนี้

¹⁸ บรรเจิด สิงคะเนติ, เรื่องเดิม, หน้า 169-170.

นับว่าเป็นปัญหาที่มีความยุ่งยาก แม้แต่ในทางคำรากฎหมายของเยอรมันเองจนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังไม่สามารถที่จะกำหนดกฎเกณฑ์ออกมาเป็นหลักทั่วไปได้

แต่อย่างไรก็ตาม มีความพยายามในการนำเกณฑ์ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Wuerde des Menschen) มาเป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณาสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพ ด้วยเหตุนี้การแทรกแซงใดที่เป็นการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ย่อมถือได้ว่าเป็นการกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพ เพราะถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นแก่นของสิทธิและเสรีภาพแต่ละประเภท ซึ่งภายในขอบเขตดังกล่าวรัฐไม่สามารถล่วงละเมิดได้ เนื่องจากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีไว้เพื่อปกป้องคุ้มครองการแทรกแซงของรัฐ มิให้กระทบต่อสาระแห่งสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลนั่นเอง¹⁹ จุดมุ่งหมายของหลักการตามมาตรา 29 นี้ จึงเป็นการจำกัดขอบเขตอำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติทางหนึ่ง ซึ่งหลักการเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ควรระบุคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในมาตรา 29 ด้วย เพราะการขาดหายไปดังเช่นรัฐธรรมนูญของไทยฉบับปัจจุบันนี้อาจเป็นบ่อเกิดของการโต้แย้ง อันไม่นำพาต่อการปฏิบัติตามหลักการนี้อย่างแท้จริง

ดังนั้น หากเรายอมรับว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีสถานะเช่นเดียวกับสิทธิและเสรีภาพแล้ว สิ่งที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองย่อมเป็นสิ่งเดียวกัน กล่าวคือบุคคลย่อมสามารถใช้และยกขึ้นกล่าวอ้างได้ ฉะนั้นมาตรานี้น่าจะแสดงให้เห็นว่ามีสถานะเดียวกันกับสิทธิและเสรีภาพที่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน ทำให้ได้ข้อคิดไปในทางที่ว่า การใช้และกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลหนึ่ง ย่อมต้องมีขอบเขตอย่างเดียวกัน โดยขึ้นอยู่กับการไม่ละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่นไม่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐธรรมนูญ และไม่เป็นการขัดต่อความสงบหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนด้วยเช่นกัน

5. การใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย

มาตรา 28 วรรคสอง ที่ว่า “บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็น

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-92.

ข้อต่อสู้คดีในศาลได้” สะท้อนให้เห็นเจตนารมณ์ที่ต้องการปกป้องและคุ้มครองสิ่งเหล่านี้ให้เป็นผลอย่างจริงจัง และนับว่าสิ่งสำคัญที่สุดของรัฐธรรมนูญฉบับนี้คือการที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้บุคคลสามารถยกเอาสิทธิตามรัฐธรรมนูญขึ้นกล่าวอ้างในศาลได้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในวรรคสองนี้ มิได้ระบุคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ด้วยแต่อย่างใด ทั้งที่ต้องการรองรับผลในการบังคับใช้และกล่าวอ้างได้ ซึ่งแม้มีการระบุคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้วรรคแรกแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นที่น่าสงสัยว่าบทบัญญัติเกี่ยวกับคุ้มครองผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพในการใช้สิทธิทางศาลตามวรรคสองนี้ รวมถึงคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามวรรคแรกด้วยหรือไม่ โดยยังมีข้อถกเถียงโต้แย้งเกี่ยวกับการตีความสถานะของผู้ทรงสิทธิ (ผู้ทรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์) ตามกฎหมายเกี่ยวกับการยกเป็นข้อต่อสู้และการใช้สิทธิทางศาล สามารถแบ่งเหตุผลออกเป็นสองทางได้ดังนี้

ก. ฝ่ายแรกเห็นว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นไม่สามารถดำเนินการในชั้นศาลได้ เนื่องด้วยเหตุผลจากความสอดคล้องกับฝ่ายที่เห็นว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นไม่ถือว่าเป็นสิทธิอย่างหนึ่ง หากแต่เป็นเพียงคำประกาศของหลักการที่ต้องการคุ้มครองตามบททั่วไปเท่านั้น ซึ่งไม่มีความชัดเจนในรายละเอียดเพียงพอต่อการยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ทางศาลได้ เพราะเมื่อเป็นแค่หลักการจึงหาได้มีการรับรองโดยกฎหมายอื่นแต่อย่างใด ทำให้เกิดความยุ่งยากต่อการกล่าวอ้าง ยกข้อต่อสู้และปราศจากข้อโต้แย้งสิทธิทางศาลนั่นเอง อีกทั้งยังให้เหตุผลประกอบอีกว่ารัฐธรรมนูญในมาตรา 28 วรรคสองนั้นมิได้บัญญัติไว้ด้วยว่าให้บุคคลผู้ถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สามารถใช้สิทธิทางศาลได้ ดังนั้นหากพิจารณาตีความตามตัวอักษรแล้วบุคคลจึงไม่อาจยกกรณีนี้ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในชั้นศาลได้

ข. ฝ่ายที่สองเห็นว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นสามารถดำเนินการทางศาลได้ ความเห็นของฝ่ายนี้กลับมองว่า วรรคแรกกับวรรคสองของมาตรา 28 ก็คือมาตราเดียวกันที่ต้องการให้ความคุ้มครองเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจังเหมือนกัน โดยสามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้และใช้สิทธิทางศาลได้ เมื่อมีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งแท้จริงมาจากความคิดเห็นของฝ่ายที่เห็นว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นถือว่าเป็นสิทธิอย่างหนึ่งที่มีกฎหมายรองรับไว้อย่างชัดเจนแล้ว จึงสามารถใช้สิทธิทางศาลได้เพราะเกิดกระบวนการโต้แย้งสิทธิในการมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้ว ขอบเขตเช่นว่ามานี้

ย่อมมีลักษณะเช่นเดียวกับสิทธิทางกฎหมายในฐานะผู้ทรง ซึ่งคำว่าผู้ทรงอันนี้เป็นการเน้นความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในทางกฎหมายก็ต้องคุ้มครองในทางศาลด้วย ซึ่งหากพิจารณาว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งแล้ว อะไรที่ละเมิดต่อสิทธิที่บัญญัติไว้แล้วตามรัฐธรรมนูญ ก็ย่อมสามารถใช้สิทธิทางศาลได้เป็นเรื่องธรรมดา ดังนั้นหากมองหลักการให้ใช้สิทธิทางศาลเป็นการคุ้มครอง “ผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพ” ตามรัฐธรรมนูญไทยแล้วควรจะทำให้การพัฒนายอมรับเรื่อง “ผู้ทรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ในประเทศไทยต่อไป เพราะเนื้อแท้ของทั้งสองคำนี้แท้จริงคือสิ่งเดียวกัน

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้วยังมีเหตุผลที่น่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาบรรจุไว้ในมาตรา 4 ของหมวดหนึ่งมาใส่ไว้ในหมวดสาม เท่ากับเป็นการยอมรับว่าจัดอยู่ในฐานะความเป็นผู้ทรงสิทธิสิทธิมนุษยชนพื้นฐานตามกฎหมายไว้แล้ว ซึ่งหากมองอีกแง่มุมหนึ่งที่ว่าเมื่อพรรคแรกได้บัญญัติคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้แล้ว ก็น่าที่จะนำมาปรับใช้กับพรรคสองได้เมื่อถึงเวลาที่พร้อมนั่นเอง

6. การให้ความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนต่างด้าวตามรัฐธรรมนูญไทย

จากเนื้อหาสาระสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อประเด็นผู้มีสิทธิกล่าวอ้างหรือผู้ทรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น เกิดคำถามต่อเนื่องจากการตีความสถานะการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญไทยนั้น รวมถึงการให้ความคุ้มครองคนต่างด้าวซึ่งเป็นมนุษย์ด้วยหรือไม่เพียงใด มีเหตุผลวิเคราะห์แยกออกเป็นสองความคิดเห็นได้ดังนี้

ฝ่ายแรก ให้เหตุผลว่าบุคคลต่างด้าวควรมีสิทธิกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในหมวด 1 ด้วย เพราะแนวความคิดที่ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีไว้สำหรับทุกคนหาได้แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา เพศ วัยหรือคุณสมบัติใดๆ ในความเป็นมนุษย์ อันเป็นสิ่งสูงสุดที่ประกาศเจตนารมณ์ไว้ในรัฐธรรมนูญมาตรา 4 ซึ่งเป็นบททั่วไป ให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน กล่าวคือทุกคนไม่ว่าเป็นคนไทยหรือคนต่างด้าวย่อมอ้างสิทธิและเสรีภาพที่มีลักษณะเป็นสิทธิมนุษยชนได้ การตีความตามแนวนี้อาจเห็นได้ว่าการ

เป็นผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพของคนต่างด้าว ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขภายใต้หลักของกฎหมาย ดังนั้นจะไม่ได้รับการคุ้มครองต้องถูกจำกัดก็ต่อเมื่อออกกฎหมายเท่านั้น

ฝ่ายหลัง ให้เหตุผลว่าควรให้สิทธิกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในหมวด 3 แก่คนไทยเท่านั้น คำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ได้ถูกบรรจุอยู่ในหมวด 1 มาตรา 4 เท่านั้น แต่ยังถูกบรรจุไว้ในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ซึ่งหมวดนี้เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิเฉพาะอย่างอื่น ๆ ของคนไทยแล้ว หากได้ต้องการคุ้มครองที่เป็นเพียงประกาศเจตนารมณ์ตามหมวดแรกแล้ว ทำให้เหตุผลของฝ่ายที่บอกว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิอย่างหนึ่งนั้น ตอบได้เต็มปากว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามมาตรา 26 และมาตรา 28 เป็นสิทธิในความเป็นผู้ทรงที่ต้องเป็นคนไทยเท่านั้น มิฉะนั้นแล้วเราจะต้องให้ความคุ้มครองการใช้สิทธิทางศาลของคนต่างด้าวด้วย คงเป็นไปได้ยากยิ่งสำหรับระบบกฎหมายไทย

สำหรับผู้เขียนเห็นว่า ควรแยกความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยพยายามสร้างความยุติที่ว่า การคุ้มครองถึงคนต่างด้าวด้วยนั้นควรให้สิทธิในการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามมาตรา 4 ของรัฐธรรมนูญไทยเท่านั้น กล่าวคือให้บุคคลต่างด้าวอ้างได้เฉพาะศักดิ์ศรีตามหลักทั่วไปในลักษณะของสิทธิมนุษยชน เช่น ปัญหาผู้ลี้ภัย หรือปัญหาแรงงานคนต่างด้าว เป็นต้น แต่หากพิจารณาว่าเป็นสิทธิเฉพาะเรื่องที่บัญญัติไว้ในหมวด 3 ซึ่งเป็นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย (สิทธิของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมือง) ควรสงวนไว้สำหรับคนไทยเท่านั้น เพราะตรงนี้ยังเป็นปัญหาที่วิเคราะห์ตีความของศาลรัฐธรรมนูญอยู่ในขณะนี้ อีกทั้งยังต้องคำนึงถึงอย่างระมัดระวังต่อปัญหาในอนาคตเกี่ยวกับเรื่องการยกข้อต่อสู้และการใช้สิทธิทางศาลต่อไปด้วย

ดังนั้น ควรแบ่งแยกขอบเขตการให้ความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนต่างด้าวตามหมวด 3 ในรัฐธรรมนูญให้ชัดเจนด้วยการจัดแบ่งแยกประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพเพื่อคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้อย่างมีคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือคนต่างด้าวที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย เพื่อจะได้ออกกฎหมายลำดับรองให้ชัดเจนต่อไป

บทที่ 8

ความสัมพันธ์ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กับบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม

เริ่มแรกคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” มีที่มาจากคำสอนทางศาสนา จารีต ประเพณี ศิลธรรม หรือเป็นวัฒนธรรมการยอมรับของการอยู่ร่วมกันในสังคม จนพัฒนามาเป็นรัฐธรรมนูญและมีผลบังคับใช้ในเชิงกฎหมาย แม้จะมองว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเกิดก่อนกฎหมายบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ หรือจะมองว่ากฎหมายเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่มารองรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นอยู่เหนือบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” ทำให้รัฐธรรมนูญเกือบทุกประเทศต้องบัญญัติคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้เป็นกฎหมายสูงสุดทั้งสิ้น

แม้กระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ยึดหลักการตีความคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ในสถานะความเป็นกฎหมายที่ควรคำนึงถึงคุณค่าสูงสุดที่มีความผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ ไม่จำกัดเพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนาหรือสถานภาพอื่นใด ยกเว้นมีจน คนสูงอายุ เด็ก สตรีหรือคนพิการล้วนมีมาตรฐานขั้นต่ำในความเป็นมนุษย์ ที่ควรได้รับความคุ้มครองทั้งสิ้น แต่ปัญหาการตีความและความไม่ชัดเจน หรือการกล่าวอ้างและใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชน เกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพอันเนื่องมาจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนั้น หากปล่อยให้เกิดขึ้นในสังคมไทยต่อไป ย่อมกระทบต่อคุณค่าของชีวิตในการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือการใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมก็ยังคงใช้ผิดใช้ถูกอยู่จนถึงทุกวันนี้ ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะจัดแบ่งแยกประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เพื่อจะได้ค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาทางกฎหมาย หรือการควบคุมทางสังคมในเรื่องนี้ได้สัมฤทธิ์ผล โดยขอแยกออกเป็นประเด็นวิเคราะห์และอธิบายตามข้อพิจารณาที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. สถานะทางกฎหมายของผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

ในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญฯ

จากหลักทั่วไปของกฎหมายคำว่า “ผู้ทรง” หมายถึงอำนาจที่รับรองโดยกฎหมายแก่บุคคลนั้น ในขณะที่เดียวกันก่อให้เกิดความผูกพันต่อบุคคลอื่นด้วย คำว่า “ผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพ” หมายถึง บุคคลย่อมมีสิทธิเรียกร้องให้มีการกระทำ หรือละเว้นการกระทำหรือให้ยอมรับการกระทำของบุคคลนั้นจากอำนาจในทางกฎหมายด้วย เช่นกัน โดยเฉพาะเรื่องผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลธรรมดาหรือผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพในความเป็นมนุษย์นั้น ในกฎหมายประเทศเยอรมันมีการจัดแบ่งประเภทของสิทธิและเสรีภาพตามแนวคลาสสิกของนักคิดชาวเยอรมันที่ชื่อ Georg Jellinek โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท¹ ดังนี้

(1) Status negativus หมายถึง สภาพการณ์ที่ใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลจะต้องปราศจากการเข้ามาแทรกแซงใด ๆ จากรัฐ การใช้สิทธิและเสรีภาพประเภทนี้เป็นเรื่องที่ปัจเจกบุคคลสามารถดำเนินการไปได้เองโดยรัฐไม่จำเป็นต้องมาดำเนินการใด ๆ หรือเป็นสิทธิและเสรีภาพที่ปฏิเสธอำนาจรัฐ ซึ่งสิทธิและเสรีภาพกลุ่มนี้ปรากฏออกมาในรูปของ “สิทธิในการป้องกัน” (Abwehrrecht) อันเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลต่อการแทรกแซงของรัฐหรือการละเมิดของรัฐ หรือเป็นสิทธิของบุคคลที่อาจเรียกร้องให้มีการแก้ไขเยียวยาจากรัฐได้ ในกรณีที่มีการแทรกแซงหรือละเมิดจากรัฐหรืออาจเรียกร้องให้รัฐละเว้นจากการกระทำความดังกล่าวได้ ยกตัวอย่างตามรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2540 เช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา (มาตรา 38) เสรีภาพในเคหสถาน (มาตรา 35) เสรีภาพในการสื่อสาร (มาตรา 37) สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย (มาตรา 31) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (มาตรา 39) และเสรีภาพในทางวิชาการ (มาตรา 42) เป็นต้น

¹บรรเจิด สิงคะเนติ, “หลักพื้นฐานสิทธิ เสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่”

สำนักพิมพ์วิญญูชน กรุงเทพฯ 2543, หน้า 48-50.

(2) Status Positive หมายถึงสภาพการณ์ที่ใช้สิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลมีอาจจะบรรลุความมุ่งหมายได้ หากปราศจากการเข้ามาดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งจากฝ่ายรัฐ สิทธิและเสรีภาพประเภทนี้ปรากฏออกมาในรูปของ “สิทธิเรียกร้องให้กระทำการ” (Teilhaberecht) โดยมุ่งคุ้มครองผู้อ่อนแอกว่าในทางสังคม ซึ่งมักจะจำกัดอยู่เฉพาะกับสิทธิที่เรียกว่า “สิทธิขั้นพื้นฐานในทางสังคม” (Soziale Grundrechte) อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่คุ้มครองผลประโยชน์ของความเป็นมนุษย์ที่เกี่ยวกับความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สาธารณสุขหรือสาธารณสุขประเภทต่าง ๆ โดยรัฐจะต้องกระทำไปตามหลักความเสมอภาค (Gleichheitssatz) และเสรีภาพที่เกี่ยวกับการเรียกร้องให้รัฐกระทำการนี้ รวมถึงสิทธิในการดำเนินคดีด้วย โดยมีศูนย์กลางของสิทธิประเภทนี้คือ สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย (Anspruch auf Rechtsschutz) ยกตัวอย่างตามรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2540 เช่น สิทธิที่จะใช้สิทธิทางศาล (มาตรา 28) สิทธิในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (มาตรา 43) สิทธิในการรับบริการทางสาธารณสุข (มาตรา 52) สิทธิได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมจากรัฐของเด็กและเยาวชน (มาตรา 53) สิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐของบุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปี (มาตรา 55) สิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะและความช่วยเหลือจากรัฐของผู้พิการ (มาตรา 55) เป็นต้น

(3) Status activus หมายถึงสภาพการณ์ที่ปัจเจกบุคคลใช้สิทธิของตนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างเจตจำนงทางการเมือง หรือเข้าไปมีส่วนร่วมกับการปกครองของรัฐ สิทธิและเสรีภาพประเภทนี้ได้มีการบัญญัติรับรองออกมาในรูปของ “สิทธิของพลเมือง” หรือ “สิทธิทางการเมือง” ได้แก่ สิทธิของผู้เลือกตั้ง สิทธิในการลงสมัครรับเลือกตั้งหรือในการสมัครเข้ารับราชการ สิทธิในการจัดตั้งพรรคการเมือง สิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองอื่น ๆ และรวมถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ หรือเสรีภาพในการชุมนุมด้วย ซึ่งเป็นสิทธิและเสรีภาพที่มักจำกัดให้เฉพาะพลเมืองของชาตินั้น

หากนำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาเปรียบเทียบกับแนวคิดคลาสสิกของนักคิดเยอรมันแล้ว เห็นได้ว่าของไทยมีการนำหลักดังกล่าวมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ฯ ด้วย กล่าวคือ ในหลัก Status negativus ที่วางเกณฑ์พื้นฐานเป็นหลักการหรือฐานความคิดในการคุ้มครอง และคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็น

มนุษย์และหลักสิทธิมนุษยชนสำหรับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเป็นสิทธิที่มีมาแต่กำเนิด (Basic rights) ในความเป็นมนุษย์ ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ สัญชาติ ศาสนา เพศ วัยหรือปัจจัยด้อยโอกาสอื่นใด อันเป็นสิทธิธรรมชาติซึ่งมีสถานะเหนือกว่ารัฐ โดยรัฐจะแทรกแซงดำเนินการยกเว้นหรือกำหนดให้เป็นอย่างอื่นไม่ได้ ซึ่งนิยามกำหนดไว้เป็นหลักการทั่วไปของรัฐธรรมนูญ ฯ ทุกประเทศทั่วโลก ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นคนสัญชาติใดเมื่อเข้าไปอยู่ในประเทศอื่น ก็ย่อมได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิมนุษยชนอย่างน้อยในมาตรฐานขั้นต่ำ เพื่อคำนึงถึงคุณค่าเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแม้จะเป็นคนต่างด้าวก็ตาม ดังรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติไว้แล้วในหมวด 1 มาตรา 4 ที่ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

ส่วนในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยหรือหมวดอื่น ๆ ของรัฐธรรมนูญไทยนั้น ก็ครอบคลุมทั้งสองหลักที่เหลือ คือหลัก Status Positive ซึ่งปรากฏออกมาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานทางสังคม ในที่นี้ขอเรียกว่า “สิทธิทางสังคม” เป็นเรื่องที่ต้องเข้าดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะในทางกฎหมายหรือทางปฏิบัติงาน หากรัฐไม่ดำเนินการก็เกิดสิทธิเรียกร้องให้กระทำการโดยมุ่งคุ้มครองผู้อ่อนแอกว่าในทางสังคมหลักสำคัญ และหลัก Status activus ซึ่งเน้นการเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกรูปแบบของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นเจตจำนงทางการเมืองหรือเข้าไปมีส่วนร่วมกับองค์กรของรัฐ สิทธิและเสรีภาพประเภทนี้ได้มีการบัญญัติรับรองออกมาในรูปของสิทธิของพลเมืองหรือในที่นี้ขอเรียก “สิทธิทางการเมือง”

ดังนั้น การแบ่งแยกสิทธิและเสรีภาพโดยพิจารณาจากเรื่องผู้ทรงสิทธิ ย่อมเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในหมวด 1 บททั่วไป สถานะผู้ทรงสิทธิทางกฎหมายที่ได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น หมายถึงมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนของชาติใด เชื้อชาติใด ภาษาหรือศาสนาใด ทั้งคนไทยหรือคนต่างด้าวก็ตาม อันเป็นการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยไม่เลือกปฏิบัติด้วยเหตุผลใด ๆ เป็นคุณลักษณะประจำตัวของมนุษย์ตามสิทธิธรรมชาติที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและไม่มีใครสามารถพรากไปจากความเป็นมนุษย์ได้ ในการวิเคราะห์และอธิบายบทนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอเฉพาะเรื่องความเป็นไปได้ในการกำหนดกรอบจริยธรรมสำหรับประชาชน เพื่อก่อให้เกิดคุณค่าของชีวิตตามสิทธิทางสังคมและสิทธิทางการเมืองของประชาชน

ไทยที่อยู่ในหมวด 3 หรือหมวดอื่นตามที่รัฐธรรมนูญไทยกำหนดรับรองคุณค่าของชีวิตทางสังคมและการเมืองประชาชนไทยไว้

2. การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิพื้นฐานทางสังคม

ในหมวด 3 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย สามารถจัดแบ่งกลุ่มตามหลักสิทธิพื้นฐานทางสังคมที่สำคัญ ๆ ออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 3 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มบทบัญญัติที่กำหนดให้มีการรับรองและวางหลักประกันต่อการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพไว้ในมาตรา 26-29 นั้น นับว่าเป็นเรื่องทางเทคนิคของกฎหมายเกี่ยวกับความไม่ชัดเจน กลไกการคุ้มครองและการใช้สิทธิทางศาล และต้องอาศัยองค์กรของศาลรัฐธรรมนูญ หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องเท่านั้นมาช่วยสร้างความชัดเจน เป็นต้น

(2) กลุ่มสิทธิพื้นฐานที่มีผลเป็นสิทธิเสรีภาพเด็ดขาด (absolute rights) ซึ่งไม่อาจรอนสิทธิและเสรีภาพตามที่ได้ระบุไว้โดยเด็ดขาด เนื่องจากไม่มีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญรับรองให้ออกกฎหมายภายหลังมาจำกัดได้ แต่อย่างไรก็ตามการออกกฎหมายอื่นใดในลำดับรองลงมาให้สอดคล้อง เพื่อรับรองและคุ้มครองให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญนั้นสามารถกระทำได้ กลุ่มนี้จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่มีกฎหมายลำดับรองกำหนดไว้อยู่แล้ว โดยจะกำหนดให้เป็นอย่างอื่นไม่ได้เด็ดขาด การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในกลุ่มนี้ ได้แก่ ความเสมอภาคในทางกฎหมายและการห้ามเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม (มาตรา 30) การรับโทษทางอาญา (มาตรา 32) ข้อสันนิษฐานในคดีอาญา (มาตรา 33) สิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียงและความเป็นอยู่ส่วนตัว (มาตรา 34) เสรีภาพในการนับถือศาสนา (มาตรา 38) เสรีภาพในทางวิชาการ (มาตรา 42) สิทธิในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (มาตรา 43) หรือสิทธิในการต่อต้านโดยสันติวิธี (มาตรา 65) เป็นต้น

(3) กลุ่มสิทธิพื้นฐานทางสังคมที่ไม่เป็นสิทธิเสรีภาพเด็ดขาด กล่าวคือสามารถออกกฎหมายภายหลังมาจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้ ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้เท่าที่จำเป็นและจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นไม่ได้ตามที่ระบุไว้

ในมาตรา 29 ซึ่งรัฐมีหน้าที่ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งคือออกกฎหมายรับรองและคุ้มครองแล้วยังสามารถออกในทางจำกัดสิทธิเป็นข้อยกเว้นได้ด้วย ตัวอย่างสิทธิและเสรีภาพในกลุ่มนี้ ได้แก่ สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย (มาตรา 31) เสรีภาพในเคหสถาน (มาตรา 35) เสรีภาพในการเดินทาง (มาตรา 36) เสรีภาพในการสื่อสาร (มาตรา 37) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (มาตรา 39) สิทธิในการได้รับจัดสรรคลื่นความถี่ (มาตรา 40) เสรีภาพในการเสนอข่าวและความคิดเห็น (มาตรา 41) เสรีภาพในการชุมนุม (มาตรา 44) เสรีภาพในการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือหมู่คณะ (มาตรา 45) สิทธิชุมชน (มาตรา 46) สิทธิในทรัพย์สิน (มาตรา 48) สิทธิในการได้รับค่าเวนคืน (มาตรา 49) เสรีภาพในการประกอบกิจกรรมหรือประกอบอาชีพ (มาตรา 50) สิทธิได้รับบริการสาธารณสุข (มาตรา 52) สิทธิเด็กเยาวชนและครอบครัว (มาตรา 53) สิทธิของผู้สูงอายุ (มาตรา 54) สิทธิผู้พิการหรือทุพพลภาพ (มาตรา 55) สิทธิคุ้มครองผู้บริโภค (มาตรา 57) เป็นต้น

จากที่ยกตัวอย่างมาแล้วทั้งสามกลุ่ม เห็นได้ว่าสามารถที่จะออกกฎหมายมารับรองคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อให้เกิดคุณค่าของชีวิตในความเป็นมนุษย์ได้ทั้งสิ้น หากยังไม่มีกฎหมายมารองรับก็เป็นหน้าที่รัฐจะต้องดำเนินการออกกฎหมายเสียให้เรียบร้อย หากมีกฎหมายเดิมอยู่แล้วแต่ไม่สอดคล้องตามเจตนารมณ์ก็ต้องดำเนินการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายดังกล่าว ซึ่งในกลุ่มที่สองไม่สามารถออกกฎหมายภายหลังในเชิงมาจำกัดได้ แต่กลุ่มที่สามนั้นรัฐธรรมนูญเปิดทางให้กำหนดกฎหมายจำกัดได้เท่าที่จำเป็นและไม่กระทบสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้น ดังนั้นปัญหาที่เกิดอยู่ในปัจจุบันนี้ก็คือยังไม่มีกฎหมายออกมารองรับอีกหลายฉบับ โดยเฉพาะที่สำคัญต่อการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพพื้นฐานทางสังคมของความเป็นอยู่ในวิถีชีวิตของประชาชนคนไทย อาทิ กฎหมายเกี่ยวกับเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ (มาตรา 44) กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิชุมชน (มาตรา 46) หรือกฎหมายคุ้มครองกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น กฎหมายขจัดความรุนแรงในครอบครัว (มาตรา 53) กฎหมายคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุ (มาตรา 54) หรือกฎหมายคุ้มครองสิทธิของผู้พิการหรือทุพพลภาพ (มาตรา 55) เป็นต้น

3. การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิของพลเมือง หรือสิทธิทางการเมือง

เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยสร้างเจตจำนงทางการเมือง อันเป็นสิทธิที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในกระบวนการมีส่วนร่วม ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม อีกทั้งยังช่วยตรวจสอบควบคุม และเป็นพลังผลักดันการใช้อำนาจรัฐให้ดำเนินการบางอย่างที่มีคุณค่าของชีวิตในสังคมไทย โดยผ่านกลุ่มมาตราที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในหมวด 3 และหมวดอื่น ๆ ได้แก่ เสรีภาพในการตั้งพรรคการเมือง (มาตรา 47) สิทธิการมีส่วนร่วมในสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (มาตรา 56) สิทธิการได้รับข้อมูลข่าวสาร (มาตรา 58) สิทธิได้รับคำชี้แจงและเหตุผลจากรัฐ (มาตรา 59) สิทธิในการมีส่วนร่วมกระบวนการพิจารณาของรัฐ (มาตรา 60) สิทธิในการร้องทุกข์ (มาตรา 61) สิทธิในการฟ้องหน่วยงานของรัฐ (มาตรา 62) สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (มาตรา 105) สิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 107) สิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (มาตรา 125) สิทธิในการเสนอร่างกฎหมาย (มาตรา 170) สิทธิในการออกเสียงประชามติ (มาตรา 214) สิทธิเข้าชื่อร้องขอถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง (มาตรา 304) สิทธิในการเข้าชื่อร้องขอถอดถอนผู้บริหารท้องถิ่นหรือสมาชิกสภาท้องถิ่น (มาตรา 286) สิทธิในการเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น (มาตรา 287) เป็นต้น

นอกเหนือจากที่ได้ระบุไว้แล้วยังมีที่ได้กล่าวถึงในเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มสิทธิในกระบวนการยุติธรรมตั้งแต่มาตรา 236 ถึงมาตรา 247 เช่น สิทธิของผู้เสียหาย ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา สิทธิในเรื่องการจับการค้นและการขอประกันตัว สิทธิในการสอบสวนและพิจารณาคดีของศาล การคุ้มครองพยาน การรื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่หรือสิทธิการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ เป็นต้น หรือในกลุ่มขององค์กรอิสระต่าง ๆ เกี่ยวกับสิทธิในการยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ เช่น ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ตามมาตรา 196 และมาตรา 197 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตามมาตรา 199 และมาตรา 200 หรือร้องต่อศาลปกครองในมาตรา 276 ถึงมาตรา 280 เป็นต้น

สรุปได้ว่า สิทธิของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว นั้น รัฐธรรมนูญไทยได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมไว้อย่างมากมายในหลาย มาตราด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางการเมืองการปกครอง การเลือกตั้ง การถอดถอน หรือการออกเสียงประชามติต่าง ๆ รวมถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมหรือสิทธิการ ร้องเรียนต่อองค์กรอิสระต่าง ๆ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามสิทธิของพลเมืองหรือสิทธิ ทางการเมืองในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีปัญหาที่สำคัญอยู่สองส่วนในขณะนี้ กล่าวคือ ส่วนแรกในทางฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายตุลาการศาลต่าง ๆ ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการตีความ ไม่ชัดเจนและการบังคับใช้กฎหมายที่ยังลักลั่นอยู่ในขณะนี้ อาจยังอยู่ในช่วงเวลาของ เรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาทางเทคนิคของกฎหมาย คงจะต้องอาศัยประสบการณ์ความ เชี่ยวชาญและชำนาญการเฉพาะทางกฎหมาย ซึ่งผู้วิจัยไม่วิเคราะห์ถึงในที่นี้เพราะต้อง รอกฎหมายอีกหลายฉบับออกมาบังคับใช้เสียก่อน

สำหรับในส่วนที่สอง คือปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยเกี่ยวกับทางปฏิบัติ ของประชาชนที่ต้องการเรียกร้อง ในการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือต้องการ ใช้สิทธิและเสรีภาพไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิทธิในการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับเรื่องการจัดการดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 56 หรือเรื่องเสรีภาพของการ ชุมชนประท้วงเรียกร้องในสิ่งที่ประชาชนต้องการ ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถแก้ไขปัญหา สังคมได้โดยใช้เครื่องมือทางสังคมนั่นก็คือเรื่องจริยธรรมเข้าช่วยเครื่องมือทางกฎหมาย ที่เกิดสูญญากาศและยังสร้างไม่เสร็จอยู่ในขณะนี้

4. แนวทางการนำเรื่องจริยธรรมสำหรับประชาชน

มาช่วยคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญฯ

ตามที่ได้กล่าวมาเกี่ยวกับการจัดแบ่งกลุ่มสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญไทย เพื่อความสะดวกในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับบทบาท การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย เพื่อให้เกิดคุณค่าของชีวิตใน สังคมไทยตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้นั้น ผู้วิจัยขอสรุปความสัมพันธ์ท้ายสุดที่สำคัญ อีกทางหนึ่ง คือเรื่องการนำจริยธรรมมาใช้สำหรับประชาชนในการคุ้มครองศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องบทบาทการมีส่วน

ร่วมทางการเมืองและสังคม ซึ่งหมายรวมถึงสิทธิของพลเมืองนั่นเอง เพื่อนำเสนอ แนวทางความชัดเจนในการจัดทำคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชน เกี่ยวกับเรื่อง ที่ศึกษา นี้ ผู้วิจัยขอวิเคราะห์ความเป็นไปได้และอธิบายเหตุผลจากการเปรียบเทียบการจัดหมวดหมู่และแบ่งแยกประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นฐานความคิด เพื่อนำมาประกอบความน่าเชื่อถือต่อแนวทางการจัดทำคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชนมาช่วยเสริมแนวทางกฎหมายที่ยังต้องรอประสบการณ์ทางเทคนิคกฎหมาย หรืออุชช่องว่างปัญหาต่าง ๆ ทางกฎหมาย โดยข้อแยกข้อพิจารณาวิเคราะห์และอธิบาย ได้ดังต่อไปนี้

กลุ่มสิทธิพื้นฐานทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่มีผลเด็ดขาดหรือกลุ่มที่ออกกฎหมายมาภายหลังจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้เท่าที่จำเป็น และไม่กระทบสาระสำคัญแห่งสิทธิดังกล่าว ต่างก็เป็นหน้าที่ของรัฐในการออกกฎหมายมาคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ทั้งสิ้น หากมีกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนั้นอยู่แล้ว ซึ่งเป็นกฎหมายลำดับรองก็ต้องนำมาปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ตามที่รัฐธรรมนูญระบุไว้ ได้แก่

- เรื่องกลุ่มสิทธิการรับโทษหรือข้อสันนิษฐานทางอาญา การจับการค้น การปล่อยตัวชั่วคราว สิทธิในทรัพย์สิน ความเสมอภาคเท่าเทียมหรือสิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียงและความเป็นอยู่ส่วนตัวที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ฯ มาตรา 30 ถึง มาตรา 34 ก็จะต้องไปปรับแก้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายอาญา หรือกฎหมายวิธีพิจารณาความต่าง ๆ เป็นต้น

- เรื่องกลุ่มเสรีภาพในการเดินทางตามรัฐธรรมนูญ ฯ ในมาตรา 36 มีกฎหมายตรวจคนเข้าเมือง เรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนาตามรัฐธรรมนูญ ฯ ในมาตรา 38 มีกฎหมายอิสลามเป็นตัวอย่าง หรือเรื่องเสรีภาพในการสื่อสาร สิทธิในการได้รับจัดสรรคลื่นความถี่หรือเสรีภาพในการเสนอข่าวและความคิดเห็น ตามที่รัฐธรรมนูญ ฯ กำหนดไว้ตั้งแต่มาตรา 39 ถึงมาตรา 41 ก็มีกฎหมายเกี่ยวกับการสื่อสารโทรคมนาคม กฎหมายเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์ หรือกฎหมายของสื่อมวลชน เป็นต้น

- เรื่องกลุ่มสิทธิพื้นฐานทางการศึกษาหรือเสรีภาพทางวิชาการตามรัฐธรรมนูญ ฯ ในมาตรา 42 และมาตรา 43 มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติรองรับไว้

- เรื่องกลุ่มสิทธิในการได้รับค่าเวนคืนตามรัฐธรรมนูญ ฯ ในมาตรา 49 มีกฎหมายกำหนดค่าชดเชยในการเวนคืนที่ดิน เรื่องเสรีภาพในการประกอบอาชีพตามรัฐธรรมนูญ ฯ มาตรา 50 มีกฎหมายแรงงาน

- เรื่องกลุ่มสิทธิได้รับการบริการสาธารณสุข ตามรัฐธรรมนูญ ฯ มาตรา 52 มีกฎหมายประกันสุขภาพ กฎหมายประกันสังคมหรือกฎหมายสาธารณสุข หรือเรื่องสิทธิคุ้มครองผู้บริโภคตามรัฐธรรมนูญ ฯ มาตรา 57 มีกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.) เป็นต้น

จากตัวอย่างสิทธิและเสรีภาพในกลุ่มสิทธิทางสังคมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิทธิพื้นฐานทางสังคมในด้านบริการประชาชน ไม่ว่าจะเป็นบริการด้านสุขภาพหรือบริการความยุติธรรมซึ่งล้วนมีบทบัญญัติของกฎหมายรับรองอยู่แล้ว หากมีข้อบกพร่องเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเจตนาฆาตกรรม คฤหาสน์หรือการปรับใช้กฎหมายไม่สอดคล้องตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ก็ต้องไปแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่มีอยู่แล้วในความรับผิดชอบของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

สำหรับในกลุ่มสิทธิและเสรีภาพทางสังคมที่ยังไม่ได้ออกกฎหมายบังคับใช้ หรือไม่มีกฎหมายรับรองตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ฯ และยังเป็นกลุ่มสิทธิทางสังคมในเชิงบริการจากภาครัฐนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ควรผลักดันและริบดำเนิการออกกฎหมายโดยเร่งด่วน และหากนำประเด็นเรื่องจริยธรรมมากล่าวในส่วนนี้ ก็เป็นเรื่องจริยธรรมของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องมากกว่า เพราะเป็นภาระหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญกำหนด ไม่ใช่เรื่องหน้าที่ของประชาชนหรือไม่ใช่เรื่องเกี่ยวข้องกับความประพฤติหรือจิตสำนึกของประชาชนแต่ประการใด จึงกำหนดกรอบจริยธรรมสำหรับประชาชนไม่ได้ในส่วนนี้ ซึ่งกลุ่มสิทธิทางสังคมที่ยังไม่มีกฎหมายรับรอง หรืออยู่ระหว่างร่างกฎหมายอยู่นี้ ได้แก่

- เรื่องสิทธิครอบครัวตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 53 เช่น ร่างพระราชบัญญัติจัดความรุนแรงในครอบครัว

- เรื่องสิทธิผู้สูงอายุเกินกว่าหกสิบปีและไม่มีรายได้เพียงพอ ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 54 เช่น ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้สูงอายุ

- เรื่องกลุ่มสิทธิของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 55 เช่น ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองคนพิการและทุพพลภาพ เป็นต้น

สำหรับกลุ่มสิทธิของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมือง สิทธิและเสรีภาพกลุ่มนี้ มุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในฐานะเจ้าของภายใต้ระบอบประชาธิปไตยได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงต่อการจัดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ หรือเกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองอำนาจทางการเมืองผ่านผู้แทนในการเลือกตั้งทุกระดับ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติปฏิบัติที่ประชาชนควรมีจริยธรรมอย่างไรให้สมดังคำกล่าวที่ว่า “อำนาจธิปไตยนี้มาจากประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน” รวมถึงการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐโดยการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือข้าราชการระดับสูง และเรื่องการมีส่วนร่วมแสดงความต้องการออกความคิดเห็นในการประชาคมติหรือประชาพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ที่กระทบสิทธิเสรีภาพและชีวิตความเป็นอยู่ของตน ตลอดจนการมีส่วนร่วมแสดงเจตจำนงในการเสนอออกกฎหมายมาคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามความต้องการของประชาชนได้ เหล่านี้คือกลุ่มสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองหรือสิทธิและเสรีภาพทางการเมือง ที่ได้รับบรรจุอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันทั้งสิ้น และสามารถนำมาจัดทำคู่มือสำหรับประชาชนในเรื่องดังต่อไปนี้ได้

- กลุ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพในการเลือกตั้งทางการเมือง เช่น สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (มาตรา 105) สิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 107) สิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (มาตรา 125)

- กลุ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเสนอกฎหมาย หรือออกเสียงประชามติ เช่น เรื่องสิทธิในการเสนอร่างกฎหมาย (มาตรา 170) สิทธิในการออกเสียงประชามติ (มาตรา 214) สิทธิในการเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น (มาตรา 287) เป็นต้น

- กลุ่มการมีส่วนร่วมประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เช่น เรื่องสิทธิเข้าชื่อร้องขอถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง (มาตรา 304) สิทธิในการเข้าชื่อร้องขอถอดถอนผู้บริหารท้องถิ่นหรือสมาชิกสภาท้องถิ่น (มาตรา 286)

- กลุ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับสิทธิในการยื่นเรื่องราวร้องทุกข์

ขององค์กรอิสระต่าง ๆ เช่น ร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา (มาตรา 196-197) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (มาตรา 199-200) หรือร้องต่อศาลปกครอง (มาตรา 276-280) เป็นต้น

สรุปได้ว่าในกลุ่มสิทธิของพลเมืองทางการเมืองกลุ่มสุดท้ายนี้ แม้จะมีกฎหมายรับรองอยู่แล้วทั้งสิ้น แต่ก็ยังสามารถกำหนดกรอบจริยธรรมสำหรับประชาชนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสิทธิของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองได้ เพราะกฎหมายมีผลบังคับและมาตรการลงโทษเด็ดขาดที่จริง แต่ในส่วนรณรงค์ส่งเสริมและปลูกสร้างจิตสำนึกร่วมกันต่อหน้าที่พลเมืองของประชาชน ในการมีส่วนร่วมอย่างไรขอบเขตเพียงใดถึงจะเหมาะสมถูกต้องและเป็นธรรมนั้น สถานะความเป็นกฎหมายไม่สามารถครอบคลุมรายละเอียดที่ช่วยตีกรอบความประพฤติในเรื่องจริยธรรมได้อย่างแน่นอน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างกรอบเรื่องจริยธรรมของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการกล่าวอ้างและใช้สิทธิของพลเมือง

นอกจากนั้น ผู้วิจัยมีข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกว่าในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของพลเมือง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบในที่สาธารณะตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 44 และเรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่น การอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาหรือศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือการมีส่วนร่วมกับรัฐเกี่ยวกับโครงการที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในชุมชนตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 46 และมาตรา 56 นั้น เป็นกลุ่มสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองทางการเมืองที่ยังไม่มีกฎหมายรับรอง และไม่ใช่เรื่องรัฐมีหน้าที่บริการประชาชนเหมือนอย่างข้างต้น นับว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพทางสังคมของประชาชนโดยตรง ซึ่งควรที่จะพิจารณากำหนดกรอบจริยธรรมในเนื้อหาของประชาชนที่จะมีความประพฤติเรียกร้องกล่าวอ้างหรือใช้สิทธิในส่วน of ประชาชนที่มีสิทธิและหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ได้โดยตรง

ดังนั้น ตราบใดที่ยังไม่มีกฎหมายรับรองก็ควรพิจารณาเรื่องของจริยธรรมเข้าช่วยเสริมคุณค่าในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไปพลางก่อนได้ หรือแม้จะมีกฎหมายในเรื่องดังกล่าวออกมาใช้บังคับในส่วนความประพฤติและจิตสำนึกของประชาชนเกี่ยวกับ

เรื่องนี้ ก็ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดกรอบจริยธรรมอยู่นั่นเอง เนื่องจากสถานะทางกฎหมายและผลบังคับของกฎหมายที่เป็นเครื่องมือโดยกฎหมายนั้น มุ่งเน้นกำหนดโครงสร้างอำนาจและหน้าที่ของหน่วยงาน หรือเป็นบทบัญญัติห้ามฝ่าฝืนของประชาชนมากกว่า แต่ในส่วนเครื่องมือทางสังคมในเรื่องจริยธรรมนั้น ครอบคลุมรองรับได้สัมฤทธิ์ผล ดังคำกล่าวที่ว่า “มาตรการทางสังคมแท้จริงเกิดผลบังคับมากกว่ากฎหมายเสียอีก” บางครั้งการตั้งข้อรังเกียจจากสังคมหรือการประณามการกระทำที่ไม่เหมาะสมไม่ถูกไม่ควรหรือก่อให้เกิดความเคียดแค้นแก่ผู้อื่นนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามิผลบังคับได้มากกว่าการลงโทษทางกฎหมาย จึงควรให้ความสำคัญกับส่งเสริมจิตสำนึกว่าอะไรควรประพฤติปฏิบัติอย่างไรควรอย่างไรไม่ควร ซึ่งกฎหมายไม่สามารถครอบคลุมได้ในส่วนนี้

5. บทสรุปในการจัดทำคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชน

ในบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของพลเมือง

ผู้วิจัยขอสร้างแบบจำลองเป็นตัวอย่างเกี่ยวกับเรื่องการจัดทำ “คู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการใช้สิทธิของพลเมือง” ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปสาระสำคัญของรูปแบบและลักษณะเนื้อหาต่าง ๆ ของคู่มือ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. การจัดทำชื่อ “คู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการใช้สิทธิของพลเมือง” อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมหากแยกจัดทำเฉพาะส่วนใดก็ตั้งชื่อตามนั้นก็ได้ ที่สำคัญชื่อจะต้องบ่งบอกว่าเป็นเรื่องจริยธรรมของใคร ในเรื่องอะไร และเพื่อใครเป็นสำคัญ

2. จะต้องกำหนดหลักการและเหตุผลในการจัดทำคู่มือฉบับนี้ เพราะเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือต่อการยอมรับและปฏิบัติตาม

3. รูปแบบลักษณะของคู่มือนี้ อาจจะออกเป็นคู่มือเล่มเดียวโดยแยกหมวดหมู่ย่อยในแต่ละส่วนออกเป็นเรื่อง ๆ ไป หรือจัดทำคู่มือในแต่ละส่วนแต่ละเรื่องนำมาจัดทำเป็นเล่ม ๆ โดยแยกส่วนตามความรับผิดชอบของผู้จัดทำก็ได้ รูปแบบหลังง่ายและสะดวกต่อเจ้าภาพในการจัดทำมากกว่า

4. เนื้อหาของกลุ่มฉบับนี้ขึ้นอยู่กับว่ารวมเล่มหรือแยกเล่ม แต่ที่สำคัญในส่วน
ของเนื้อหาจะต้องกำหนดกรอบแนวปฏิบัติในการมีส่วนร่วมต่อเรื่องนั้น และต้อง
คำนึงถึงว่าสิ่งใดคือที่ควรยึดถือประเพณีและปฏิบัติตาม สิ่งใดไม่เป็นที่ควรละเว้น โดย
พยายามสร้างและปลูกจิตสำนึกในความใส่ใจในความรับผิดชอบร่วมกันและในผลที่จะ
เกิดขึ้นเมื่อละเว้นจริยธรรมในเรื่องดังกล่าว

5. ใครเป็นผู้จัดทำคู่มือ แบ่งออกเป็น 2 กรณีคือ กรณีแรกเรื่องการมีส่วนร่วม
ของประชาชนในสิทธิของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองนี้ นับว่าเป็นเรื่องของ
ประชาชนโดยตรง เพราะฉะนั้นประชาชนอาจจะสร้างกรอบเหล่านี้ใช้เองได้ หรือผ่าน
องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องรวมพลังกันจัดทำในส่วนภาคประชาชนก็ได้ กรณีที่สอง
คือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเป็นผู้จัดทำคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชนแต่ต้องเป็นที่
ยอมรับของประชาชน ให้เกิดจิตสำนึกมาจากความต้องการของประชาชนและที่จัดทำ
คู่มือไปนั้นก็เพื่อประชาชน ไม่ใช่ล่อลวงหมายหรือจัดทำไปเพื่อความสะดวกของ
หน่วยงาน อย่างนั้นก็เป็นสิ่งที่หน่วยงานไม่พึงประพฤติดำเนินปฏิบัติ ซึ่งในส่วนนี้หน่วยงาน
ภาครัฐต้องมีจริยธรรมในการจัดทำคู่มือฉบับนี้ด้วย

นอกจากตัวแบบเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยขอเสนอในส่วนเนื้อหาและรายละเอียด
เบื้องต้นที่ควรกำหนดไว้ในคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชน เกี่ยวกับบทบาทการมีส่วน
ร่วมทางการเมืองและการใช้สิทธิของพลเมืองนั้น โดยแยกนำเสนอสรุปประเด็นสำคัญ
ดังนี้

- จริยธรรมทางการเมืองของประชาชนเกี่ยวกับการเลือกตั้ง ควรกำหนดเนื้อหา
เกี่ยวกับเรื่องความใส่ใจและการให้ความสำคัญต่อเรื่องการเมือง มิฉะนั้นจะใช้สิทธิทาง
การเมืองได้อย่างไร หากประชาชนปราศจากใส่ใจบ้างเท่าที่พอจะรักษาสิทธิหรือใช้สิทธิ
ทางการเมืองให้ถูกต้องเหมาะสม กำหนดเรื่องการวางตัวเป็นกลางและการช่วยเหลือ
เจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก หรือจริยธรรมที่พึงมีเกี่ยวกับการให้ข้อมูลและเบาะแส
ต่าง ๆ ในการโง่งมเลือกตั้งซื้อสิทธิ์ขายเสียงต่าง ๆ ว่าจะต้องไม่เป็นความประพฤติที่
ส่อไปในทางให้ร้าย กลั่นแกล้ง เป็นต้น

- จริยธรรมของประชาชนในเรื่องการเสนอกฎหมาย ควรกำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับ
วิธีการนำเสนอประชาชน 50,000 คนนั้น ควรมีจริยธรรมในการอธิบายทำความเข้าใจ
ไม่ใช่หลอกลวงเพื่อประโยชน์ของกลุ่มผู้ล่ำรายชื่อหรือกลุ่มใด แต่ต้องคำนึงถึงความ

เคือครื้อนและความต้องการให้มีกฎหมายนั้นจากสาเหตุอะไร เพื่อแก้ไขปัญหอะไร พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการเข้าซื้อกันนั้นจะต้องมีจริยธรรมค้ำึงถึงผลกระทบต่อ กลุ่มอื่นหรือไม่อย่างไร เป็นต้น

- จริยธรรมของประชาชนในเรื่องการออกเสียงประชามติ ควรกำหนดเนื้อหา ตั้งแต่การให้ความใส่ใจที่ควรจะต้องไปมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และการ แสดงออกซึ่งความคิดเห็นต่าง ๆ นั้นควรค้ำึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ชุมชนตนได้รับอะไร คนออกเสียงจะเกิดหน้าที่และความรับผิดชอบทางความคิด อย่างไร แสดงความคิดเห็นออกไปแล้วมีความเป็นไปได้น้อยเพียงใด เหล่านี้เป็น เรื่องจริยธรรมในจิตสำนึกที่พึงมีก่อนไปออกเสียงประชามติ เป็นต้น

- จริยธรรมของประชาชนในเรื่องการขอลอคดอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง หรือข้าราชการระดับสูง ควรมีการค้ำึงถึงจริยธรรมในเรื่องที่ว่าไม่ควรเป็นการกลั่น แกล้งทางการเมือง หรือยุยงให้ร้ายใส่ความให้ลอคดอนเพื่อตำแหน่งนั้นจะได้ว่างลง หรือเพราะไม่ชอบหน้ากัน ที่สำคัญการขอลอคดอนจะเกี่ยวพันกับการเข้าซื้อด้วย ฉะนั้นอาจออกกลุ่มมือผูกโยงกันก็ได้

- จริยธรรมของประชาชนในเรื่องการยื่นเรื่องราวร้องทุกข์กับองค์กรอิสระต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรใดก็ตาม ควรมิจริยธรรมค้ำึงถึงว่าไม่ได้กลั่นแกล้งกันใครหรือให้ ร้ายป้ายสีใคร ควรค้ำึงถึงความเคือครื้อนของตนเองว่าเป็นเรื่องอะไร ขอบเขตความ ต้องการประเมินว่ามีความเหมาะสมและเป็นธรรมหรือไม่อย่างไร ไม่ใช่พฤติกรรมแบบ พวกชอบร้องหรือที่เรียกว่าพวกนักร้องไม่มีเหตุผลเพียงพอ หรือดูแล้วเป็นพฤติกรรม อยาكدังมากกว่า เหล่านี้เป็นตัวอย่างพฤติกรรมไม่เหมาะสมไม่ควร หรือกำหนดพฤติกรรม ที่พึงกระทำเวลาไปร้องเรียน เช่น ใช้อาจาที่สุภาพ ร้องเรียนอย่างมีหลักฐานพอสมควร หรือหากเป็นกรณีกระทบเคือครื้อนหลายคน ควรทำหนังสือหรือส่งตัวแทนร่วมกัน หรือไม่อย่างไร เป็นต้น

- จริยธรรมของประชาชนในเรื่องสิทธิชุมชนการอนุรักษ์ พื้นฟูจาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรกำหนดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการ จัดการบำรุงรักษาและส่งเสริมอย่างไรสำหรับประชาชนที่มีต้นทุนทางสังคมในชุมชน ท้องถิ่นเหล่านี้ เป็นต้น

- จริยธรรมของประชาชนในเรื่องการมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในโครงการหรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ควรกำหนดกรอบพฤติกรรมทางปฏิบัติในการบำรุงรักษาอย่างไร การจัดการอย่างไรถึงจะไม่ทำลายเสียเองการร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร อันเป็นกรอบที่ประชาชนมีสิทธิและหน้าที่ในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชนและผลประโยชน์ต่อส่วนรวมเมื่อมีความขัดแย้งกันควรคำนึงถึงอะไรเป็นสำคัญ หรือการแสดงออกของพฤติกรรมไม่ใช่ต่อต้านประท้วงขัดขวางเท่านั้นที่เป็นการรักษาดูแล แต่ควรมีพฤติกรรมในการช่วยสอดส่องจัดการดูแลในพื้นที่ท้องถิ่นตัวเองอย่างไรจึงจะเหมาะสม และอะไรพึงกระทำอะไรไม่พึงกระทำ สิ่งเหล่านี้ควรกำหนดไว้ในคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชนในการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

- จริยธรรมของประชาชนในเรื่องการชุมนุมโดยสงบในที่สาธารณะ ควรกำหนดกรอบพฤติกรรมความประพฤติและปฏิบัติในการชุมนุมประท้วงเรียกร้องอย่างไรที่พึงกระทำ เช่น กระทำได้โดยสงบมีขั้นตอนควรยื่นหนังสือก่อน มีการติดตามและประเมินผลอย่างไรโดยสงบ และการมีส่วนร่วมในรูปแบบใดที่พึงกระทำ เช่น การเข้าชื่ออย่างน่าเชื่อถือ การร่วมประชุม การแสดงออกในพลังอย่างไรที่สร้างสรรค์โดยยึดสันติวิธีเป็นสำคัญ ชุมนุมประท้วงอย่างไรไม่พึงกระทำหรือไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เช่น แก้วผ้าประท้วงกระทำอนาจาร ทำลายทรัพย์สินสาธารณะ ปิดถนน หรือใช้วาจารุนแรงหยาบคาย เหล่านี้ควรมีจริยธรรมควบคุมทางสังคมเสริมกฎหมายทั้งสิ้น

จากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อมีสิทธิและเสรีภาพไม่ว่าจะเป็นสิทธิทางสังคมหรือสิทธิทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญไทยกำหนดคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้แล้ว ก็ควรคำนึงถึงจริยธรรมในการกล่าวอ้างหรือใช้สิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ประกอบด้วย อีกทั้งยังเป็นตัวช่วยอุดช่องว่างเมื่อยังไม่มีกฎหมายบังคับใช้ หรือแม้มีกฎหมายบังคับใช้เกี่ยวกับเรื่องนั้นก็ยังสามารถช่วยแก้ปัญหาความแข็งกระด้างของกฎหมาย ซึ่งไม่มีทางครอบคลุมความละเอียดอ่อนในสิ่งเหล่านี้ได้ เนื่องจากกฎหมายทุกฉบับในโลกนี้ย่อมมีข้อดีข้อเสียและขาดตกบกพร่องในเรื่องสิ่งใดก็ควรประพฤติ มีแต่สิ่งใดไม่ดีในระดับอันตรายต่อสังคมต่อผู้อื่นชัดเจน กฎหมายถึงจะห้ามกระทำหากฝ่าฝืนก็ต้องได้รับ

มาตรการลงโทษทางกฎหมาย แต่บางครั้งมาตรฐานขั้นต่ำที่มีคุณค่าและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ที่ไม่พึงปฏิบัติกฎหมายเข้าไม่ถึง กลายเป็นรอยต่อระหว่างพฤติกรรมกรรมการกระทำที่ยังไม่ถึงระดับที่กฎหมายห้ามไว้และเอาผิดทางกฎหมายไม่ได้ แต่สามารถเอาผิดทางสังคมที่ต้องอยู่ร่วมกันมากำหนดได้

ดังนั้น พฤติกรรมใดที่สังคมไม่ยอมรับหรือมองดูด้วยความรู้สึกที่ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ สิ่งเหล่านี้สามารถช่วยแก้ไขปัญหารอยต่อระหว่างความต้องการทางสังคมกับกฎหมายได้ด้วยการนำเรื่องจริยธรรมมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องจริยธรรมของประชาชนในเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย ซึ่งยังไม่มีผู้ใดกล่าวถึงกันมากนัก ล้วนสะท้อนความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยพยายามให้เห็นความชัดเจน ในจุดเฝ้าจากการจัดหมวดหมู่และแบ่งแยกประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพออกเป็นกลุ่มสิทธิทางสังคมที่กำหนดจริยธรรมสำหรับประชาชนไม่ได้ และกลุ่มสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองทางการเมืองที่มีความเป็นไปได้ต่อการผลักดันการจัดทำคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชนคนไทย ให้ดำเนินวิถีชีวิตในสังคมไทยเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีคุณค่า อย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สมดังเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญต่อไป

บทที่ 9

บทสรุปและเสนอแนะ

1. ข้อสรุปในการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 นับว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยที่ได้บรรจุคำนี้เอาไว้ เพื่อรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิและเสรีภาพของประชาชน ตั้งแต่สังคมไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบเสรีประชาธิปไตย การเปิดรับแนวคิดเรื่องการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นับว่าเป็นนวัตกรรมใหม่สำหรับคนไทย ที่จุดประกายความต้องการของประชาชนหลังจากถูกข่มขี่มาโดยตลอดในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้านี้ ข้อคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลายเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง สำหรับแนวทางбакันแสวงหาวิถีชีวิตแห่งเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ยิ่งขึ้นผู้มีอารยธรรม ย่อมควบคู่ไปกับเส้นทางของปัญหาและอุปสรรคจากความหลากหลายแตกต่าง เปรียบเสมือนการนำผ้าหลายผืนหลากสีสรรมารวมกันไว้ในกล่องเดียวกันคือกรอบรัฐธรรมนูญที่กำหนดรับรองและคุ้มครองเอาไว้ ย่อมมีความผสมปนเปวุ่นวายและสับสนเป็นธรรมดา แม้จะยากเย็นแสนเข็ญเพียงใด ผู้วิจัยก็ยังคงมีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะศึกษาและหวังว่าสักวันหนึ่งเราคงสามารถสร้างองค์ความรู้และการยอมรับให้เป็นจุดร่วมเดียวกันเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ แม้จะดูเสมือนการนำเอาผ้าลายชนิดหลากสีสรรบนพื้นฐานความต้องการที่แตกต่างกันในจุดกำเนิด หากมีความพยายามอย่างใจเย็นและอดทนด้วยความมุ่งมั่นย่อมเย็บติดรวมกันเป็นผืนผ้าเดียวกันแห่งเกียรติยศนำมาโบกสะบัดคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพได้อย่างสง่างามสะท้อนคุณค่าของชีวิตในสังคมไทย

เส้นทางการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 นั้น ย่อมเป็นเรื่องเดียวกันกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในทุกหมวดทุกมาตรา ซึ่งสะท้อนวิถีแห่งคุณค่าของชีวิตในสังคมไทยเกี่ยวกับการคุ้มครองกล่าวอ้างและการใช้สิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างมีคุณค่าของชีวิตในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ภายใต้ระบอบการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยอันมี

รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด กำหนดรับรองหลักสิทธิมนุษยชนไว้ในหมวด 1 และกล่าวถึงหลักสิทธิพื้นฐานทางสังคมและการเมืองสำหรับพลเมืองปวงชนชาวไทยไว้ในหมวด 3 หรือหมวดอื่น ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในการศึกษาเรื่อง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 : บทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย” ผู้วิจัยได้ค้นพบประเด็นข้อพิจารณาความสัมพันธ์เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในทางกฎหมายและทางปฏิบัติจริงในสังคมจากการศึกษาในครั้งนี้ โดยขอสรุปแบ่งออกเป็นประเด็นข้อพิจารณาสำคัญ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือประเด็นปัญหาในทางกฎหมาย เกี่ยวกับเรื่องสถานะการตีความและผลการใช้บังคับของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพนั้น พบว่า

1) สถานะและผลทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 1 ในมาตรา 4 ซึ่งระบุว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” นั้น ย่อมถือว่าเป็นหลักการให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐาน อันเป็นแม่บทของหมวดอื่น ซึ่งก่อให้เกิดการกำหนดทิศทางขอบเขตและวัตถุประสงค์ของการกระทำของรัฐ และเป็นหลักประกันที่ห้ามมิให้รัฐกระทำการละเมิดและแทรกแซงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ว่ากรณีใด ๆ นอกจากนั้นสถานะทางกฎหมายของมาตรา 4 ในหมวด 1 นี้เอง ย่อมส่งผลสำคัญต่อการออกกฎหมายลูกบทอื่นใดที่ต้องสอดคล้องและขัดแย้งกับสารัตถะที่ว่ามาแล้วหาได้ไม่ อีกทั้งส่งผลสำคัญต่อความผูกพันขึ้นอยู่กับการตีความและบังคับใช้ของศาลรัฐธรรมนูญหรือศาลอื่นใดในอนาคตด้วย

2) สถานะและผลทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 3 ในมาตรา 26 ถึงมาตรา 29 ซึ่งสร้างความสับสนเกี่ยวกับบทบัญญัติของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ทั้งในหมวด 1 และในหมวด 3 จนเป็นที่มาของความเคลือบคลุมเริ่มจากมาตรา 26 ที่ควรอยู่ในมาตรา 4 ของหมวด 1 มากกว่ากำหนดไว้ในมาตรา 26 เพราะเป็นบทบัญญัติที่ประกาศเจตนารมณ์ของรัฐมากกว่าจะบัญญัติให้เกิดผลบังคับแก่ชนชาวไทยเท่านั้นตามที่ระบุไว้ในหมวด 3 ซึ่งในมาตรา 28 วรรคแรก พบคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์คุ้มครองการกล่าวอ้างและการใช้สิทธิและเสรีภาพได้ เท่าที่ไม่

ละเมิดผู้อื่นและไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดี กลับไม่พบคำนี้ในวรรคสองของมาตราเดียวกัน ที่รับรองและคุ้มครองการใช้สิทธิทางศาลหรือยกเป็นข้อต่อสู้ได้ นอกจากนั้นเมื่อ พิจารณาในมาตรา 27 เกี่ยวกับเรื่องการรับรองให้ผูกพันอำนาจทั้งสามฝ่ายคือ ผู้พิพากษาฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการหรือทุกองค์กรของรัฐ และในมาตรา 29 ที่วางหลักประกันสิทธิและเสรีภาพ กลับปราศจากคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แต่อย่างใด มีเพียงแต่กล่าวถึงเรื่องการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเท่านั้น

สรุปได้ว่า การตีความจากความไม่ชัดเจนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับสิทธิและเสรีภาพว่าเป็นคนละเรื่องคนละความหมายนั้น อาจก่อให้เกิดปัญหามานปลายมากมาย ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในเรื่องสถานะทางกฎหมาย การตีความและผลการบังคับใช้ต่อไปในอนาคต จึงควรกำหนดนิยามความหมายทางกฎหมายในเชิงสร้างสรรค์ของคำว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับสิทธิและเสรีภาพทุกหมวดทุกมาตราในรัฐธรรมนูญนั้นแท้จริงคือสิ่งเดียวกัน มิควรแยกความแตกต่างโดยตีความตามตัวอักษรแต่อย่างใด นอกจากนั้นข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนต่างด้าวที่มาอยู่ในเมืองไทย สรุปได้ว่า แม้เป็นคนต่างด้าวที่จะอ้างสิทธิทางสังคมของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองในหมวด 3 ไม่ได้ สำหรับคนต่างด้าวก็ถือว่ามีความเป็นมนุษย์ที่ควรได้รับคุณค่าแห่งศักดิ์ศรีพื้นฐานตามหลักสิทธิมนุษยชน อย่างน้อยในมาตรฐานขั้นต่ำต่อเพื่อนมนุษย์ จึงสามารถอ้างการคุ้มครองได้ตามหมวด 1 ในมาตรา 4 เหมือนอย่างคนไทยนั่นเอง

ประการที่สอง คือประเด็นปัญหาทางปฏิบัติหรือทางสังคม เกี่ยวกับเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย รวมถึงการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการใช้สิทธิและเสรีภาพในทางปฏิบัติตามความเป็นจริง เช่น ปัญหาการชุมนุมประท้วงเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ หรือปัญหาเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมในทางการเมืองและสังคมนั้น พบว่า

1) การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญนั้น สามารถแก้ไขได้ด้วยการนำหลักเรื่องผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพ มาพิจารณากำหนดการจัดหมวดหมู่เพื่อสร้างความชัดเจนในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในสังคมไทย โดยแบ่งแยกประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ (1) กลุ่มสิทธิมนุษยชน ซึ่งกำหนดเกณฑ์หลักการและฐานความคิดทั่วไป บรรจุอยู่ในหมวด 1 มาตรา 4 ของรัฐธรรมนูญ ฯ

เท่านั้น (2) กลุ่มสิทธิพื้นฐานทางสังคม ซึ่งมีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฯ ครอบคลุมบรรจุอยู่ในหมวด 3 ตั้งแต่มาตรา 26-46 , 48-55 , 57 , 61-65 เป็นต้น และ (3) กลุ่มสิทธิของพลเมืองหรือสิทธิทางการเมือง มีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฯ กำหนดไว้ในหมวด 3 มาตรา 47 , 58-62 และในหมวดอื่น ๆ เช่น มาตรา 105 , 107 , 125 , 170 , 196-197, 199-200 , 214 , 236-247 , 276-280 , 286-287 และมาตรา 304 เป็นต้น

2) การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ฯ ในหมวด 1 มาตรา 4 และหมวด 3 ในมาตรา 26-29 นั้น เป็นปัญหาในทางปฏิบัติที่สลับซับซ้อนและเกิดความลักลั่นเกี่ยวกับการตีความ และการบังคับใช้กฎหมายอยู่ในสังคมไทยขณะนี้ มาจากสาเหตุปัญหาทางเทคนิคกฎหมาย ซึ่งต้องรอเวลาสร้างสมประสบการณ์กำหนดแนวทางการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญหรือนักกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรง หรืออาศัยองค์กรต่าง ๆ ตีความและบังคับใช้ไม่ว่าจะเป็นองค์กรฝ่ายนิติบัญญัติในรัฐสภาไทย องค์กรฝ่ายบริหารในรัฐบาล หรือองค์กรฝ่ายตุลาการ เช่น ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาสำหรับนักการเมือง หรือศาลยุติธรรม รวมทั้งขึ้นอยู่กับบทบาทองค์กรอิสระทางมหาชนที่จัดตั้งตามรัฐธรรมนูญ ฯ จะใช้บังคับไปในทางใด เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา เป็นต้น ผู้วิจัยขอกล่าวไว้แต่เพียงเท่านี้เพราะความจริงในข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นอยู่ในสังคมไทยขณะนี้ เป็นปัญหามาจากการโยนระหว่างองค์กรประจักษ์แจ้งรื้อทำลายความกล้าหาญของผู้เชี่ยวชาญ หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยตีความตามอำนาจและหน้าที่ในระบบกลไก-โครงสร้างที่รัฐธรรมนูญ ฯ กำหนดไว้อยู่แล้ว

3) การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานทางสังคมนั้น เป็นปัญหาอยู่สองส่วน คือ ส่วนแรกที่มีกฎหมายเดิมอยู่แล้วก็ควรรีบไปดำเนินการแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ฯ ที่กำหนดไว้สำหรับในส่วนที่สอง คือกลุ่มสิทธิและเสรีภาพทางสังคมที่ยังไม่มีกฎหมายออกมารับรอง โดยเฉพาะเรื่องการขจัดความรุนแรงในครอบครัวตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 53 เรื่องการคุ้มครองสิทธิผู้สูงอายุเกินกว่าหกสิบปีและไม่มีรายได้เพียงพอตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 54 หรือการคุ้มครองสิทธิของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส

ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นคนพิการหรือทุพพลภาพทุกประเภทตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 55 เหล่านี้ควรแก้ไขปัญหาโดยการผลักดันให้รับดำเนินการออกกฎหมายมารับรองโดยด่วน

4) การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองทางการเมือง โดยสามารถแบ่งสรุปได้เป็นสองส่วน คือ ส่วนแรกเป็นส่วนที่มีกฎหมายรับรองอยู่แล้ว ได้แก่ เรื่องกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิทางการเมืองตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ฯ ในมาตรา 105 , 107 , 125 หรือในกฎหมายลำดับรองคือกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งทุกระดับ หรือเรื่องเกี่ยวกับการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในการเข้าซื้อเสนอถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง หรือผู้บริหารท้องถิ่นตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ ฯ มาตรา 286 และมาตรา 304 หรือสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในการยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ขององค์กรอิสระต่าง ๆ เช่น ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาตามมาตรา 196-197 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตามมาตรา 199-200 หรือร้องต่อศาลปกครองตามมาตรา 276-280 เป็นต้น ส่วนที่สองซึ่งยังไม่มีกฎหมายลำดับรองรับรองหรืออยู่ระหว่างดำเนินการร่างกฎหมายอยู่ก็ตาม ได้แก่ สิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเสนอกฎหมาย หรือออกเสียงประชามติตามที่รัฐธรรมนูญ ฯ กำหนดไว้ในมาตรา 170 และมาตรา 214 หรือการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องเสรีภาพการชุมนุมโดยสงบในที่สาธารณะตามที่รัฐธรรมนูญ ฯ บัญญัติไว้ในมาตรา 44 และเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในสิทธิชุมชน หรือสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมตามที่รัฐธรรมนูญ ฯ บัญญัติไว้ในมาตรา 46 และมาตรา 56 เป็นต้น

การจัดประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ในกลุ่มแรกที่เป็นกลุ่มสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นการกำหนดหลักการพื้นฐานทั่วไปกับกลุ่มที่สองคือกลุ่มสิทธิพื้นฐานทางสังคมนั้น มุ่งเน้นการดำเนินการจากภาครัฐในการบริการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิและเสรีภาพของประชาชน อันเป็นเรื่องจริยธรรมของรัฐหรือหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งมากกว่า จึงไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเรื่องจริยธรรมของประชาชนในสองกลุ่มนี้ สำหรับในกลุ่มที่สามคือกลุ่มสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองทางการเมือง กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องส่วนได้เสียจากการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งสิ้น ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนด

กรอบจริยธรรมสำหรับประชาชนในการกล่าวอ้างหรือใช้สิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญด้วยเหตุและผลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ดังนั้น สรุปได้ว่าแนวทางการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มีคุณค่าในสังคมไทยนั้น ควรนำการจัดแยกประเภทมาเป็นเครื่องมือช่วยในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ อาทิ ในทางของกฎหมายสำหรับบางเรื่องที่ยังไม่มีกฎหมายออกมารับรองให้ชัดเจนก็ควรรับดำเนินการโดยด่วน หรือในส่วนที่มีกฎหมายรับรองอยู่แล้วการตีความและการบังคับใช้ทางกฎหมาย ก็ควรคำนึงถึงเจตนารมณ์ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเป็นหลัก สิ่งสำคัญประการสุดท้ายก็คือการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิและเสรีภาพในสังคมไทย จะดีดียิ่งอ้างอิงอยู่แต่กับกฎหมายนั้นไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาสังคมในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับสิทธิของพลเมืองทางการเมืองนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะเลือกเครื่องมือทางสังคมในเรื่องจริยธรรมสำหรับประชาชนเข้าเสริมสร้างประสิทธิภาพทางกฎหมาย เพื่อลดความแข็งแกร่งและอุดช่องว่างระดับการยอมรับต่อการกล่าวอ้างหรือใช้สิทธิและเสรีภาพในสังคมไทยที่เป็นปัญหาอยู่ในขณะนี้

2. ข้อเสนอแนะในงานวิจัย

ประการแรก คือ การรณรงค์ส่งเสริมและสนับสนุนเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ความรู้และแนวทางการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เพื่อก่อให้เกิดคุณค่าของวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

ประการที่สอง คือ ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรรับดำเนินการออกกฎหมายมารับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานทางสังคม ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติการขจัดความรุนแรงในครอบครัว ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในมาตรา 53 ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองสิทธิผู้สูงอายุตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ในมาตรา 54 และร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองสิทธิคนพิการหรือทุพพลภาพตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ในมาตรา 55 เพื่อคุ้มครองกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคมโดยเร่งด่วน

ประการที่สาม คือ ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรริบดำเนินการออกกฎหมายรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองทางการเมือง ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการเสนอกฎหมายที่รัฐธรรมนูญ กำหนดไว้ในมาตรา 170 ร่างพระราชบัญญัติการออกเสียงประชามติตามที่รัฐธรรมนูญ บัญญัติไว้ในมาตรา 214 โดยเฉพาะร่างพระราชบัญญัติเสรีภาพการชุมนุมโดยสงบใน ที่สาธารณะตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ในมาตรา 44 และร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน หรือที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน หรือสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือ สิ่งแวดล้อมตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ในมาตรา 46 และมาตรา 56 เป็นต้น

ประการที่สี่ คือ ภาคประชาชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องควรริบดำเนินการจัดทำ “คู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชนในการมีส่วนร่วม และใช้สิทธิของพลเมืองทางการเมือง” โดยเฉพาะในเรื่องจริยธรรมในเสรีภาพการ ชุมนุมโดยสงบตามที่รัฐธรรมนูญ กำหนดไว้ในมาตรา 44 กับเรื่องจริยธรรมสำหรับ ประชาชนในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามที่ รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ในมาตรา 46 และมาตรา 56 นั้น ควรริบดำเนินการจัดทำคู่มือ สำหรับประชาชนเป็นอันดับแรก

ในส่วนการเข้าชื่อเสนอกฎหมายหรือออกเสียงประชามติตามมาตรา 170 และ มาตรา 214 การถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งหรือการร้องเรียนสิทธิทางการเมืองในมาตรา อื่น ๆ ควรดำเนินการจัดทำคู่มือสำหรับประชาชนเป็นลำดับรองลงมา

บรรณานุกรม

หนังสือเอกสารภาษาไทย

กมลชัย รัตนสกาวงศ์. **พื้นฐานความรู้หลักกฎหมายปกครองเยอรมัน.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2537.

กุลพล พลวัน. **พัฒนาการสิทธิมนุษยชน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2538.

_____. **รัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิทางสังคมของผู้ป่วยโรคเอดส์. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ. ณ ห้องประชุมประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, 17 พฤษภาคม 2542.**

กุศล สุจรรยา. **ลาตินอเมริกาอดีต – ปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสตอร์, 2530.

โกศล โสภาคย์วิจิตร. **การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายไทย.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

คึกฤทธิ์ ปราโมช. **คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย : เรื่องพื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

จรัญ โฆษณานันท์. **กฎหมายกับสิทธิเสรีภาพในสังคมไทยเส้นขนานจาก 2475 ถึงปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร: กศส., 2528.

_____. **นิติปรัชญา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537.

_____. **ปรัชญากฎหมายไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536.

_____. **รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ธัมมิกสิทธิมนุษยชน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544.

จ้านง ทองประเสริฐ. **แบบเรียนศาสนาสากล.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิวัฒนาการ, 2520.

-**ปรัชญาตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, 2522.
- เชิดชาย เหล้าห้ำ. **ลาตินอเมริกา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิตยา, 2524.
- เชาวนะ ไตรมาส. **ศาลรัฐธรรมนูญกับการปฏิรูปการเมือง: ศาลรัฐธรรมนูญไทยอดีต
ปัจจุบัน** อนาคต, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นานา สิ่งพิมพ์, 2543.
- ดวงจิตต์ กำประเสริฐ. **ประวัติศาสตร์กฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539.
- เดือน คำดี. **ปรัชญาตะวันตก จากยุคโบราณถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.
- ทัศนียา สุปรีชากร. **พจนานุกรมประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา**. กรุงเทพมหานคร: ภาค
วิชาประวัติศาสตร์, 2522.
- ธนู แก้วโอกาส. **อเมริกา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชาติเศรษฐกิจ, 2536.
-**แอฟริกา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชาติเศรษฐกิจ, 2536.
- นพนธิ สุริยะ. **สิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2537.
- เนืองน้อย บุญเนตร. **จริยศาสตร์ตะวันตก: ค่าน้ำ, มิถล์, ฮอบส์, รอลส์, ชาร์ท**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- บรรเจิด สิงคะเนติ. **หลักพื้นฐานของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตาม
รัฐธรรมนูญใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **กฎหมายมหาชน 1**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2536.
-**กฎหมายมหาชน 2**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2537.
- ปรีชา ช้างขวัญยืนและสมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ประภาศรี สีหอำไพ. **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2540.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
พิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, 2542.

_____. นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
สหธรรมิก, 2539.

พลศักดิ์ จริไกรศิริ. ความคิดทางการเมืองเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒน์ ประสานมิตร, 2529.

พนัส ทัศนียานนท์. ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2534

พิเชษฐ์ กาตามเกษตร,ปราณี ฟ้าพานิช และบรรจง บินกาชัน. มนุษย์ตามแนวทาง
อิสลาม, อ้างในพุทธวิบัติวิกฤตศาสนายุคชนาธิปไตย, บรรณาธิการโดย พิทยา
ว่องกุล. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทรรศน์, 2542.

พินิจ รัตนกุล. เพลโตและปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรว
พิทยา, 2541.

ไพฑูรย์ คัสเซ่. โฉมหน้าแอฟริกา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2517.

ภูริชญา วัฒนรุ่ง. หลักกฎหมายมหาชน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2542.

มนตรี รูปสุวรรณ และคณะ. เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2542.

รองพล เจริญพันธุ์. นิติปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2529.

ร.แสงกาด์. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์, 2526.

วรพจน์ วิสสุตพิชญ์. สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
วิญญูชน, 2538.

วราภรณ์ จุลปานนท์. การเมืองระหว่างประเทศในแอฟริกา. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541.

- วไล ณ ป้อมเพชร, **ชุดอารยธรรมตะวันตกรากฐานของวัฒนธรรมตะวันตก**
ประวัติศาสตร์สังเขปของโลกสมัยโบราณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
สร้างสรรค์, 2524.
- วิชา มหาคุณ. **การใช้เหตุผลทางกฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ,
2522.
- วิษณุ เครืองาม. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์,
2530.
- วีระ โลจายะ. **กฎหมายสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2538.
- ศิริโรจน์ ภาคสุวรรณ และเบ็จมาศ จินาพันธุ์. **การเมืองระหว่างประเทศในแอฟริกา**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528.
- ศิริโรจน์ ภาคสุวรรณ. **แอฟริกา: การเมืองการปกครองเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536.
- สมชาย กษัตริประดิษฐ์. **สิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, 2542.
- สมบัติ จันทรวงศ์. **ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น บทวิเคราะห์โสกราตีส**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.
- _____. **โสกราตีส ปัญหาเรื่องความดี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.
- สมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาด, 2538.
- สมยศ เชื้อไทย. **ความรู้นิติปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน,
2536.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. **ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ**. พระนคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.
- สิทธิ บุตรอินทร์. **ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา,
2523.

สิวลี ศิริไล. **จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สุภูมิ นवलสกุล และโกศล โรจนพันธ์. **ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2534.

สุรินทร์ พิศสุวรรณ. **สิทธิ: บทวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของจอห์น ล็อก ในปรัชญาการเมืองสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

สุริย์ พงษ์จันทร์. **ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส.ศิวรักษ์). **นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนส, 2519.

เสน่ห์ จามริก. **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2531.

_____. **ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2541.

เสาวนีย์ จิตต์หมวด. **วัฒนธรรมอิสลาม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทางนำ, 2535.

เสรี หล่อกันภัย และชนะจิตต์ อิศมันย์. **ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ในทัศนะของคริสเตียน**. อ้างใน **พุทธวิบัติวิฤตศาสนายุคธนาธิปไตย**, บรรณาธิการโดยพิทยา ว่องกุล. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถิธรรม, 2542.

เสนีย์ ปราโมช. **กฎหมายสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: กรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา, 2510.

เสถียร โกเศศ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2530.

แสวง บุญเฉลิมวิภาส. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543.

อมร รักษาสัตย์. ประชาธิปไตยในเยอรมัน: ประชาธิปไตย อุดมการณ์ หลักการ และ
แบบอย่างการปกครองหลายประเทศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2539.

วารสาร

โกศล โสภาคย์วิจิตร. หลักการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ.

วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 3, 2 (พ.ค.-ส.ค. 2520): 41.

นพนิต สุริยะ. ตักศิรีความเป็นมนุษย์: มองจากบริบทของไทย. วารสารนิติศาสตร์
30, 3 (กันยายน 2543): 504-510.

พิมล ธรรมพิทักษ์พงษ์. ศาลรัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของ
ประชาชน. วารสารรัฐธรรมนูญ 3, 7 (ม.ค-เม.ย. 2544): 67-84.

พินิจ รัตนกุล. สิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรม. วารสารภาษาและวัฒนธรรม 2, 2
(กรกฎาคม-ธันวาคม 2525): 64-84.

จรรณู โฆษณานันท์. สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของมนุษย์: บทวิจารณ์เชิงวิเคราะห์
แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในโลกที่มีใช้ตะวันตก. วารสารกฎหมายจุฬา 10,
2 (ธันวาคม 2528): 64-113.

_____. ปัญหาสิทธิมนุษยชนวิถีเอเชียและวัฒนธรรมไทย. วารสารอัยการ 19,
217 (มีนาคม 2539): 61-88.

ไชยยันต์ ไชยพร. ชีวิตและความตายของปรัชญาการเมืองในยุควิทยาศาสตร์ ตอนที่ 1.
วารสารรัฐศาสตร์สาร 20, 3 (2541): 1-33.

สุจิต บุญบงการ. ความชัดเจนในสิทธิและเสรีภาพ: คำนึงกับการพัฒนาประชาธิปไตย.
วารสารศาลรัฐธรรมนูญ 2, 5 (พ.ค.-ส.ค. 2543): 23-31.

หนังสือแปล

ร.เลงกาต์. ทาสในกฎหมายเก่าของไทย. แปลโดย ไพโรจน์ กัมพูสิริ. วารสารนิติศาสตร์ 2
(มิถุนายน 2541): 320.

บัลเลอแก้วซ์. **เล่าเรื่องเมืองไทย**. แปลโดย สัตน์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.

แม็คโคเนลล์, แอล.ซี. **ทฤษฎีการเมืองตะวันตก เล่มหนึ่ง สมัยโบราณและยุคกลาง**. แปล
โดย สมบัติ จันทรวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทย
วัฒนาพานิช, 2520.

วอร์ด, โรเบิร์ต อี, และ รอย ซี. แมคริซ. **ระบบการเมืองปัจจุบันยุโรป : สหพันธ์
สาธารณรัฐเยอรมัน**. แปลโดย สมศักดิ์ ชูโต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2510.

ฮาร์มอน, เอ็ม. เจ. **ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน**. แปลโดยเสน่ห์ จามริก.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.

Forlag, Akademisk, and David Nye. **สังคมอเมริกันร่วมสมัย**. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะ
วัฒนะ และ ปราณี ธนะชานันท์. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์,
2522.

Rousseau. **The Social Contract**. แปลโดย จินดา จินตเสรี. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์บพิธ, 2517.

วิทยานิพนธ์

ชงทอง จันทรางศุ. **พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

ศิริมาลย์ ศรีใส. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมและ
กฎหมายในจริยศาสตร์ของคานท์**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต, สาขาจริยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

เอกสารอื่นๆ

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญในความเป็นจริงและในทาง**

ปฏิบัติ. เอกสารสรุปการสัมมนาโครงการศาลรัฐธรรมนูญพบประชาชนในภูมิภาค. จัดโดยสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญด้วยความร่วมมือของสถาบันพระปกเกล้าสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และจังหวัดขอนแก่น, 25 มิถุนายน 2542.

บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. **ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ.** เอกสารประกอบการสัมมนา ณ ห้องประชุมกรมประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2542.

ไพฑูรย์ คัสเซ่. **การแบ่งแยกเชื้อชาติและสีผิวกับปัญหาสิทธิมนุษยชน.** รายงานการวิจัย เรื่อง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2530.

สภาร่างรัฐธรรมนูญ. **บันทึกการประชุมคณะกรรมการพิจารณากร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 1-10.** พฤษภาคม-มิถุนายน 2540.

_____. **รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ. ครั้งที่ 14 /2540 (กรณีพิเศษ) 8 กรกฎาคม 2540.**

หนังสือต่างประเทศ

Bleckmann, Albert. **Staatsrecht II-Die Grundrechte.** n.p.: Muenchen, 1997.

Bloom, Allen. Jean Jacques . **Rousseau:History of Political Philosophy.** Edited by Leo Trauss and Joseph Cropsey. Chicago: Rand Mc Nally, 1963.

Boateng, E.A. **A Political Geography of Africa.** London: Cambridge University, 1978.

Bodenheimer, Edgar. **Jurisprudence.** Cambridge: Harvard University Press, 1981.

Cerna, Christina M. **Universality of Human Rights and Cultural Diversity: Implementation of Human Rights in Different Socio-Cultural Contexts.** n.p.: Human Rights Quarterly, 1994.

Feldman, David. **Human Dignity as a Legal Valve-Part I**, Public Law: Winter, 1999.

Fredrickson, George M. **White Supremacy: A Comparative Study in American And South African History** . London: Oxford University, 1981.

H.MC Ilwain, Charlos. **The Growth of Political Thought in the West from the Creeks to the End of the Middle Ages**. New York: n.p., 1932.

Immanuel, Kant, and H. J Paton, translator. **Groundwark of the Metaphtsic of Morals**. New York: Happer&Raw, 1964.

_____. **The Moral Law: Kant's Groundwork of the Metaphysics of Morals**. H.J. Pton, trans. London: Hutehinson University Library, 1785.

_____. **Critique of Practical Reason**. Lewis White Beck, edited. USA: Macmillan, 1988.

Luard, Even. **The Origins of International Concern Over Human Rights. The International Protection of Human Rights**. ED Even Luard. New Youk: F.A. praeger, 1967.

Rhoda E. Howard and Jack Donnelly, **Human Dignity, Human Rights and Political Regimes, Universal Human Rights in theory and Practice**, London: Cornell University Press, 1989.

Phoda Howard, Dignity: **Community and Human Rights**, philadelphia: University of Pennsylvania: Press, 1992.

Thomas, E. Hill, Jr. **Dignity and Practical Reason in Kant's Moral Theory**. Ithaca and London: Cornell University Press, 1992.

Stern, Klaus. **Das Staatsrecht der Bundersrepublik Deutschland**. Band II/2. Allgemeine Lehren der Grundrechte, Muenchen, 1994.

ประวัติผู้เขียน

- ชื่อ - ชื่อสกุล : นายยศศักดิ์ โกไศยกานนท์
- วุฒิการศึกษา : นิติศาสตรบัณฑิต
: ศิลปศาสตรบัณฑิต (สาขาการปกครอง)
: นิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขากฎหมายมหาชน)
: LLD. Candidate (social sciences of law)
Ramkhamhaeng University
- ตำแหน่งหน้าที่การงาน : อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต พ.ศ. 2545 - ปัจจุบัน
: ผู้อำนวยการประจำคณะกรรมการการยุติธรรม
และสิทธิมนุษยชน วุฒิสภา พ.ศ. 2545
: นักวิชาการประจำคณะกรรมการการยุติธรรม
และสิทธิมนุษยชน วุฒิสภา พ.ศ. 2546
: ที่ปรึกษาประจำคณะกรรมการการสื่อสาร
และโทรคมนาคม สภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2547
: เลขาธิการและกรรมการสำนักงานคดีปกครอง
กรรมการสิทธิมนุษยชน กรรมการพิจารณา
กลั่นกรองร่างกฎหมายแห่งสภานายความ
และกรรมการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมาย
ของสภานายความ พ.ศ. 2545 - ปัจจุบัน
: กรรมการร่างระเบียบกระทรวงยุติธรรม
ว่าด้วยอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
พ.ศ. 2548